elemente de morfologie

Alexandru Toșa

Alexandru Toşa

ELEMENTE DE MORFOLOGIE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
BUCUREŞTI, 1983

FUNDAMENTELE MORFOLOGIEI LIMBII ROMÂNE

O afirmaţie dintr-o zonă a unei ştiinţe, chiar dacă e o contribuţie, implică o idee care se autoconţine atunci cînd nu e corelată logic cu afirmaţii din alte zone ale ştiinţei date şi nu e luminată de coordonatele cognitive ale întregului sistem de concepte şi principii de care aparţine. Teoriile ştiinţifice au ca atribut esenţial sistemicitatea. Aceasta are rolul de a conferi enunţurilor ştiinţifice particulare o semnificaţie completă, prin raportare la un context ideatic larg, prin stabilirea corelaţiilor cu alte componente ale contextului ; sistemicitatea permite intemeierea sau respingerea ipotezelor pe întregul cîmp de fapte ale unei ştiinţe, în timp ce o propoziţie factuală izolată are numai suportul argumentelor ei. Sistemicitatea intensifică testabilitatea contribuţiilor particulare, subordonîndu-le adevărurilor mai tari ale principiilor. Răspunzătoare pentru o anumită rămînere în urmă a unei ştiinţe este atitudinea filozofică accentuat empiristă care consideră încă teoretizarea un lux, incompatibilă cu cercetarea, unde s-ar înscrie, ca unică preocupare ştiinţifică, culegerea şi descrierea faptelor din structura obiectului. Epistemologia modernă califică o astfel de atitudine drept paleoştiinţifică [*34*, p. 217]. Efortul spre sistemicitate poate fi luat în rîs de către colecţionarii de date, rezultatele părîndu-li-se, îndeobşte, sumare şi inexacte, fiindcă, prin natura lui, un sistem logic nu poate reprezenta absolut fidel obiectul ştiinţei în integralitatea lui ; sistemul e parţial, aproximativ, raportîndu-se numai la aspectele fundamentale şi nefiind liber de eroare. Riscurile pot veni din partea unei critici facile, care nesocoteşte natura ştiinţei, neştiind sau nevrînd să ştie că o fundamentare teoretică a unui cîmp larg de cunoştinţe nu poate fi completă şi în întregime exactă.

Reorganizarea cîmpului cunoştinţelor reprezintă o cale de progres al cunoaşterii. Tratarea axiomatică a obiectului unei ştiinţe înseamnă rafinarea şi dezvoltarea ei, prin deplasarea accentului metodologic pe structurile şi relaţiile fundamentale, pe unitatea şi conexibilitatea sistemului de concepte, din care derivă şi se ramifică elementele, ideile şi faptele particulare. Sistemicitatea asigură omogeni-

tatea şi închiderea semantică a adevărurilor ştiinţei. Teoria modernă a fundamentelor înseamnă reconstrucţia axiomatică a unui „sistem de concepte care pune în ordine faptele unui domeniu ştiinţific" [*104*, p. 319].

Se verifică şi în cazul morfologiei limbii române că în construcţia sistemului de concepte intră un număr mic de idei cardinale, cunoscute în genere, care se constituie însă în temelia axiomatică a unui mare edificiu ştiinţific de cunoştinţe morfologice. Elaborarea fundamentelor unui domeniu ştiinţific particular, cum e morfologia, prin procedura metodei axiomatice, prin circumscrierea unui sistem minimal de concepte şi principii presupune trecerea de la dat la construit, parcurgerea unei istorii intelectuale de la empiric la transempiric, de la etape de nivel inferior ale cunoaşterii (reprezentate de generalizări pe fapte, generalizări ale generalizărilor din primul tip, descoperirea relaţiilor dintre generalizări, selectarea principiilor cu caracter axiomatic) la o etapă de nivel superior : sistematizarea logică a ansamblului, crearea unui sistem logic simbolizat [*104*, p 321].

Arhitectura fundamentelor se manifestă în trei ipostaze ale sistemului logic : *prezentarea*, *reprezentarea* şi *interpretarea* [*90*, p. 20 ; *91*, p. 37 ; *93*, p. 38 ; *158*, p. 312]. *Prezentarea* presupune construcţia sistemului din agregate de formule simbolizate, în care se cuprind operaţiile logice : *definiţii ale mulţimilor* de concepte („tratarea sistemelor logice ca mulţimi de entităţi", prin teoria modernă a mulţimilor, *94*, p. 44 ; *91*, p. 45), *implicaţia, negaţia, incluziunea, dubla implicaţie, disjuncţia, conjuncţia logică* [*91*, p. 44–46, 217 ; *90*, p. 28 ; *158*, p. 181, 179, 111].

Elaborînd fundamentele teoretice ale morfologiei limbii române ca sistem logic am încercat să aplic toate aceste operaţii logice în formule potrivite cu specificul schemei de concepte morfologice şi cu relaţiile dintre ele.

Reprezentarea sistemului înseamnă punerea lui în corespondenţă cu obiecte bine precizate, acordarea de înţelesuri determinate simbolurilor, nu în sensul funcţiunii lor logice, ci în sensul relaţiei cu domeniul ştiinţific axiomatizat ; reprezentarea e o operaţie de semantizare, de concretizare a agregatelor de formule printr-un model al obiectului, în care conceptele şi relaţiile dintre ele să poarte un nume şi să fie materializate grafic. Am imaginat reprezentarea sistemului logic al fundamentelor morfologiei limbii române în fig. 1, 2 şi 3 : „Sistemul morfologic", „Subsistemul părţilor de vorbire" şi „Subsistemul categoriilor gramaticale". *Interpretarea* sistemului trebuie să facă înţelese *prezentarea* şi *reprezentarea* lui pînă la saturarea ideii că tuturor simbolurilor, formulelor şi componentelor modelului grafic le corespund enunţuri adevărate [*91*, p. 37].

Fundamentele teoretice ale morfologiei limbii române pot fi esențializate în comprimate de adevăr despre schema conceptuală intimă a sistemului ei logic, după cum urmează:

1. PREZENTAREA SISTEMULUI

1.1. *Mulțimi finite*

∀1. $V = \{X, Y, Z\}$

∀2. $X = \{x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7, x_8, x_9, x_{10}\}$

∀3. $Y = \{y_1, y_2, y_3, y_4, y_5, y_6, y_7, y_8\}$

∀4. $Z = \{z_1, z_2, z_3, z_4, z_5, z_6, z_7, z_8, z_9, z_{10}, z_{11}\}$

∀5. $x_1 = \{x_{11}, x_{12}\}$

∀6. $x_2 = \{x_{21}, x_{22}, x_{23}, x_{24}\}$

∀7a. $x_3 = M_1\{x_{31}, x_{32}\}$

∀7b. $x_3 = M_2\{x_{33}, x_{34}\}$

∀7c. $x_3 = M_3\{x_{35}, x_{36}, x_{37}, x_{38}\}$

∀8. $x_4 = \{x_{41}, x_{42}, x_{43}, x_{44}, x_{45}, x_{46}, x_{47}, x_{48}\}$

∀9. $x_{41} = \{x_{411}, x_{412}, x_{413}\}$

∀10. $x_{42} = \{x_{421}, x_{422}, x_{423}\}$

∀11. $x_{423} = \{x_{4231}, x_{4232}\}$

∀12. $x_{44} = \{x_{441}, x_{442}, x_{443}, x_{444}\}$

∀13. $x_5 = \{x_{51}, x_{52}, x_{53}, x_{54}, x_{55}, x_{56}, x_{57}\}$

∀14a. $x_6 = M_1\{x_{61}, x_{62}, x_{63}, x_{64}\}$

∀14b. $x_6 = M_2\{x_{65}, x_{66}, x_{67}\}$

∀14c. $x_6 = M_3\{x_{68}, x_{69}\}$

∀15a. $x_7 = M_1\{x_{71}, x_{72}, x_{73}\}$

∀15b. $x_7 = M_2\{x_{74}, x_{75}, x_{76}\}$

∀16. $x_8 = \{x_{81}, x_{82}\}$

$\forall 17.\ x_9 = \{x_{91},\ x_{92}\}$

$\forall 18.\ x_{91} = \{x_{911},\ x_{912},\ x_{913},\ x_{914}\}$

$\forall 19.\ x_{10} = \{x_{10\cdot 1},\ x_{10\cdot 2}\}$

$\forall 20a.\ y_1 = M_1\{y_{11},\ y_{12},\ y_{13}\}$

$\forall 20b.\ y_1 = M_2\{y_{14},\ y_{15},\ y_{16}\}$

$\forall 21a.\ y_2 = M_1\{y_{21},\ y_{22}\}$

$\forall 21b.\ y_2 = M_2\{y_{23},\ y_{24},\ y_{25}\}$

$\forall 22.\ y_{23} = \{y_{231},\ y_{232}\}$

$\forall 23.\ y_{24} = \{y_{241},\ y_{242}\}$

$\forall 24a.\ y_3 = M_1\{y_{31},\ y_{32},\ y_{33},\ y_{34},\ y_{35}\}$

$\forall 24b.\ y_3 = M_2\{y_{36},\ y_{37},\ y_{38},\ \ldots,\ y_{3\cdot 18}\}$

$\forall 25.\ y_{3\cdot 19} = \{y_{3\cdot 19}\}$. Mulțime singulară de tip $\{a\}$.

$\forall 26.\ y_4 = \{y_{41},\ y_{42},\ y_{43},\ y_{44}\}$

$\forall 27.\ y_{42} = \{y_{421},\ y_{422},\ y_{423}\}$

$\forall 28.\ y_{43} = \{y_{431},\ y_{432}\}$

$\forall 29.\ y_{431} = \{y_{4311},\ y_{4312}\}$

$\forall 30.\ y_{432} = \{y_{4321},\ y_{4322}\}$

$\forall 31.\ y_{44} = \{y_{441},\ y_{442},\ y_{443},\ y_{444},\ y_{445}\}$

$\forall 32.\ y_5 = \{y_{51},\ y_{52},\ y_{53}\}$

$\forall 33.\ y_{52} = \{y_{521},\ y_{522},\ y_{523},\ y_{524},\ y_{525},\ y_{526},\ y_{527},\ y_{528}\}$

$\forall 34.\ y_6 = \{y_{61},\ y_{62}\}$

$\forall 35.\ y_{61} = \{y_{611},\ y_{612},\ y_{613},\ y_{614},\ y_{615},\ y_{616},\ y_{617}\}$

$\forall 36.\ y_{62} = \{y_{621},\ y_{622},\ y_{623},\ y_{624}\}$

$\forall 37.\ y_7 = \{y_{71},\ y_{72},\ y_{73}\}$

$\forall 38.\ y_{71} = \{y_{711},\ y_{712},\ y_{713},\ y_{714}\}$

$\forall 39.\ y_{73} = \{y_{731},\ y_{732}\}$

$\forall 40.\ y_8 = \{y_{81},\ y_{82},\ y_{83}\}$

1.2. *Implicația*

(1). $\vdash : XRY \cdot \equiv \cdot \exists X \supset \exists Y$.

(2). $\vdash : XRZ \cdot \equiv \cdot \exists X \supset \exists Z$.

(3). $\vdash : x_1RY \cdot \equiv \cdot x_1 \supset (y_1, y_2, y_3)$.

(4). $\vdash : x_2RY \cdot \equiv \cdot x_2 \supset (y_1, y_2, y_3)$.

(5). $\vdash : x_3RY \cdot \equiv \cdot x_3 \supset (y_1, y_2, y_3, y_4)$.

(6). $\vdash : x_4RY \cdot \equiv \cdot x_4 \supset (y_8, y_1, y_2, y_3)$.

(7). $\vdash : x_5RY \cdot \equiv \cdot x_5 \supset (y_1, y_2, y_3)$.

(8). $\vdash : x_6RY \cdot \equiv \cdot x_6 \supset (y_5, y_6, y_7, y_8, y_2, y_1)$.

(9). $\vdash : x_7RY \cdot \equiv \cdot x_7 \supset y_4$.

(10). $\vdash : x_1RZ \cdot \equiv \cdot x_1 \supset (z_1, z_2, z_3, z_7, z_9, z_{10}, z_{11})$.

(11). $\vdash : x_2RZ \cdot \equiv \cdot x_2 \supset z_3$.

(12). $\vdash : x_3RZ \cdot \equiv \cdot x_3 \supset (z_6, z_1, z_3, z_{10}, z_{11})$.

(13). $\vdash : x_4RZ \cdot \equiv \cdot x_4 \supset (z_1, z_{11})$.

(14). $\vdash : x_5RZ \cdot \equiv \cdot x_5 \supset (z_1, z_{11})$.

(15). $\vdash : x_6RZ \cdot \equiv \cdot x_6 \supset (z_1, z_2, z_4, z_5, z_7, z_8, z_9, z_{10}, z_{11})$

(16). $\vdash : x_7RZ \cdot \equiv \cdot x_7 \supset z_6$.

1.3. *Negația*

(1). $\vdash : XRY \cdot \equiv \cdot \exists X \supset \sim y$.

(2). $\vdash : x_8RY \cdot \equiv \cdot x_8 \supset \sim Y$.

(3). $\vdash : x_9RY \cdot \equiv \cdot x_9 \supset \sim Y$.

(4). $\vdash : x_{10}RY \cdot \equiv \cdot x_{10} \supset \sim Y$.

(5). $\vdash : XRY \cdot \equiv \cdot \exists X \supset \sim \exists Y$.

(6). $\vdash : x_1RY \cdot \equiv \cdot x_1 \supset \sim (y_4, y_5, y_6, y_7, y_8)$.

(7). $\vdash : x_2RY \cdot \equiv \cdot x_2 \supset \sim (y_4, y_5, y_6, y_7, y_8)$.

(8). $\vdash : x_3RY \cdot \equiv \cdot x_3 \supset \sim (y_5, y_6, y_7, y_8)$.

(9). $\vdash : x_4RY \cdot \equiv : x_4 \supset \sim (y_4, y_5, y_6, y_7)$.

(10). $\vdash : x_5RY \cdot \equiv \cdot x_5 \supset \sim (y_4, y_5, y_6, y_7, y_8)$.

(11). $\vdash : x_6RY \cdot \equiv \cdot x_6 \supset \sim (y_3, y_4)$.

(12). $\vdash : x_7RY \cdot \equiv \cdot x_7 \supset \sim (y_1, y_2, y_3, y_5, y_6, y_7, y_8)$.

(13). $\vdash : x_8RY \cdot \equiv \cdot x_8 \supset \sim Z$.

(14). $\vdash : x_9RZ \cdot \equiv \cdot x_9 \supset \sim Z$.

(15). $\vdash : x_{10}RZ \cdot \equiv \cdot x_{10} \supset \sim Z$.

(16). $\vdash : XRZ \cdot \equiv \cdot \exists X \supset \sim \exists Z$.

(17). $\vdash : x_1RZ \cdot \equiv \cdot x_1 \supset \sim (z_4, z_5, z_8, z_6)$.

(18). $\vdash : x_2RZ \cdot \equiv \cdot x_2 \supset \sim (z_1, z_2, z_4, z_5, z_6, z_7, z_8, z_9, z_{10}, z_{11})$.

(19). $\vdash : x_3RZ \cdot \equiv \cdot x_3 \supset \sim (z_2, z_4, z_5, z_7, z_8)$.

(20). $\vdash : x_4RZ \cdot \equiv \cdot x_4 \supset \sim (z_2, z_3, z_4, z_5, z_6, z_7, z_8, z_9, z_{10})$.

(21). $\vdash : x_5RZ \cdot \equiv \cdot x_5 \supset \sim (z_2, z_3, z_4, z_5, z_6, z_7, z_8, z_9, z_{10})$.

(22). $\vdash : x_6RZ \cdot \equiv \cdot x_6 \supset \sim z_3$.

(23). $\vdash : x_7RZ \cdot \equiv \cdot x_7 \supset \sim (z_1, z_2, z_3, z_4, z_5, z_7, z_8, z_9, z_{10}, z_{11})$.

1.4. *Incluziunea*

(1). $\vdash : YRX \cdot \equiv \cdot \exists Y \subset \exists X$.

(2). $\vdash : y_1RX \cdot \equiv \cdot y_1 \subset (x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6)$.

(3). $\vdash : y_2RX \cdot \equiv \cdot y_2 \subset (x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6)$.

(4). $\vdash : y_3RX \cdot \equiv \cdot y_3 \subset (x_1, x_2, x_3, x_4, x_5)$.

(5). $\vdash : y_4RX \cdot \equiv \cdot y_4 \subset (x_3, x_7)$.

(6). $\vdash : y_5RX \cdot \equiv \cdot y_5 \subset x_6$.

(7). $\vdash : y_6RX \cdot \equiv \cdot y_6 \subset x_6$.

(8). $\vdash : y_7RX \cdot \equiv \cdot y_7 \subset x_6$.

(9). $\vdash : y_8RX \cdot \equiv \cdot y_8 \subset (x_4, x_6)$.

(10). $\vdash$: ZRX $\cdot \equiv \cdot$ $\exists Z \subset \exists X$.

(11). $\vdash$: z_1RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_1 \subset (x_1, x_3, x_4, x_5, x_6)$.

(12). $\vdash$: z_2RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_2 \subset (x_1, x_6)$.

(13). $\vdash$: z_3RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_3 \subset x_2$.

(14). $\vdash$: z_4RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_4 \subset x_6$.

(15). $\vdash$: z_5RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_5 \subset x_6$.

(16). $\vdash$: z_6RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_6 \subset (x_3, x_7)$.

(17). $\vdash$: z_7RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_7 \subset (x_1, x_6)$.

(18). $\vdash$: z_8RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_8 \subset x_6$.

(19). $\vdash$: z_9RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_9 \subset (x_1, x_6)$.

(20). $\vdash$: z_{10}RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_{10} \subset (x_1, x_6)$.

(21). $\vdash$: z_{11}RX $\cdot \equiv \cdot$ $z_{11} \subset (x_1, x_3, x_4, x_5, x_6)$.

1.5. *Dubla implicație*

(1). $\vdash$: YRZ $\cdot \equiv \cdot$ $\exists Y \supset \subset \exists Z$.

(2). $\vdash$: y_1RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_1 \supset \subset (z_1, z_2, z_3, z_{11})$.

(3). $\vdash$: y_2RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_2 \supset \subset (z_1, z_2, z_3, z_{11})$.

(4). $\vdash$: y_3RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_3 \supset \subset (z_1, z_2, z_3, z_7, z_{11})$.

(5). $\vdash$: y_4RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_4 \supset \subset (z_6)$.

(6). $\vdash$: y_5RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_5 \supset \subset (z_4, z_5, z_2)$.

(7). $\vdash$: y_6RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_6 \supset \subset (z_2, z_5)$.

(8). $\vdash$: y_7RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_7 \supset \subset (z_2, z_5)$.

(9). $\vdash$: y_8RZ $\cdot \equiv \cdot$ $y_8 \supset \subset (z_1)$.

(10). $\vdash$: ZRY $\cdot \equiv \cdot$ $\exists Z \supset \subset \exists Y$.

(11). $\vdash$: z_1RY $\cdot \equiv \cdot$ $z_1 \supset \subset (y_1, y_2, y_3, y_8)$.

(12). $\vdash$: z_2RY $\cdot \equiv \cdot$ $z_2 \supset \subset (y_1, y_2, y_5, y_6, y_7)$.

(13). $\vdash$: z_3RY $\cdot \equiv \cdot$ $z_3 \supset \subset (y_1, y_2, y_3)$.

(14). $\vdash$: z_4RY $\cdot \equiv \cdot$ $z_4 \supset \subset (y_5)$.

(15). $\vdash : z_5RY \cdot \equiv \cdot z_5 \supset \subset (y_2,\ y_5,\ y_6,\ y_7,\ y_8).$

(16). $\vdash : z_6RY \cdot \equiv \cdot z_6 \supset \subset (y_4).$

(17). $\vdash : z_7RY \cdot \equiv \cdot z_7 \supset \subset (y_3,\ y_6).$

(18). $\vdash : z_8RY \cdot \equiv \cdot z_8 \supset \subset (y_6).$

(19). $\vdash : z_9RY \cdot \equiv \cdot z_9 \supset \subset (y_2,\ y_7).$

(20). $\vdash : z_{10}RY \cdot \equiv \cdot z_{10} \supset \subset (y_3,\ y_6).$

(21). $\vdash : z_{11}RY \cdot \equiv \cdot z_{11} \supset \subset (y_1,\ y_2,\ y_3,\ y_6,\ y_7,\ y_8).$

1.6. *Disjuncția (suma logică, reuniunea)*

(1). $\bigcup_{i=1}^{3} V = X \cup Y \cup Z$

(2). $\bigcup_{i=1}^{10} X = x_1 \cup x_2 \cup x_3 \cup x_4 \cup x_5 \cup x_6 \cup x_7 \cup x_8 \cup x_9 \cup x_{10}$

(3). $\bigcup_{i=1}^{8} Y = y_1 \cup y_2 \cup y_3 \cup y_4 \cup y_5 \cup y_6 \cup y_7 \cup y_8$

(4). $\bigcup_{i=1}^{11} Z = z_1 \cup z_2 \cup z_3 \cup z_4 \cup z_5 \cup z_6 \cup z_7 \cup z_8 \cup z_9 \cup z_{10} \cup z_{11}$

(5) $\cup\ x_1 = x_{11} \cup x_{12}$

(6) $\cup\ x_2 = x_{21} \cup x_{22} \cup x_{23} \cup x_{24}$

(7) $\cup\ x_3M_1 = x_{31} \cup x_{32}$

(8) $\cup\ x_3M_2 = x_{33} \cup x_{34}$

(9) $\cup\ x_3M_3 = x_{35} \cup x_{36} \cup x_{37} \cup x_{38}$

(10). $\cup\ x_4 = x_{41}(x_{411} \cup x_{412} \cup x_{413}) \cup x_{42}(x_{421} \cup x_{422}$
$\cup\ x_{423}(x_{4231} \cup x_{4232})) \cup x_{43} \cup x_{44}$
$(x_{441} \cup x_{442} \cup x_{443} \cup x_{444}).$

(11). $\cup\ x_5 = x_{51} \cup x_{52} \cup x_{53} \cup x_{54} \cup x_{55} \cup x_{56} \cup x_{57}$

(12). $\cup\ x_6M_1 = x_{61} \cup x_{62} \cup x_{63} \cup x_{64}.$

(13). $\cup\ x_6M_2 = x_{65} \cup x_{66} \cup x_{67}$

(14). $\cup\ x_6M_3 = x_{68} \cup x_{69}$

(15). $\cup\ x_7M_1 = x_{71} \cup x_{72} \cup x_{73}$

(16). $\cup\ x_7M_2 = x_{74} \cup x_{75} \cup x_{76}$

(17). $\cup\ x_8 = x_{81} \cup x_{82}$

(18). $\cup\ x_9 = x_{91}\ (x_{911} \cup x_{912} \cup x_{913} \cup x_{914}) \cup x_{92}.$

(19). $\cup\ x_{10} = x_{10\cdot 1} \cup x_{10\cdot 2}$

(20). $\cup\ y_1M_1 = y_{11} \cup y_{12} \cup y_{13}$

(21). $\cup\ y_1M_2 = y_{14} \cup y_{15} \cup y_{16}$

(22). $\cup\ y_2M_1 = y_{21} \cup y_{22}$

(23). $\cup\ y_2M_2 = y_{23}(y_{231} \cup y_{232}) \cup y_{24}(y_{241} \cup y_{242}) \cup y_{25}.$

(24). $\cup\ y_3M_1 = y_{31} \cup y_{32} \cup y_{33} \cup y_{34} \cup y_{35}$

(25). $\cup\ y_3M_2 = y_{36} \cup y_{37} \cup y_{38}, \cup \dots \cup y_{3\cdot 18}$

(26). $\cup\ y_4 = y_{41}(y_{411} \cup y_{412} \cup y_{413}) \cup y_{42} \cup y_{43}$
$(y_{431}(y_{4311} \cup y_{4312}) \cup y_{432}) \cup y_{44}$

(27). $\cup\ y_5 = y_{51} \cup y_{52}(y_{521} \cup y_{522} \cup y_{523} \cup y_{524} \cup$
$y_{525} \cup y_{526} \cup y_{527} \cup y_{528}) \cup y_{53}$

(28). $\cup\ y_6 = y_{61}(y_{611} \cup y_{612} \cup y_{613} \cup y_{614} \cup y_{615} \cup$
$y_{616} \cup y_{617}) \cup y_{62}(y_{621} \cup y_{622} \cup y_{623} \cup y_{624})$

(29). $\cup\ y_7 = y_{71}(y_{711} \cup y_{712} \cup y_{713} \cup y_{714}) \cup y_{72} \cup y_{73}$
$(y_{731} \cup y_{732})$

(30). $\cup\ y_8 = y_{81} \cup y_{82} \cup y_{83}.$

1.7. *Conjuncția logică (produsul logic, intersecția)*

(1). $\cap\ x_3 = M_1(x_{31}, x_{32}) \cap M_2(x_{33}, x_{34}) \cap M_3(x_{35}, x_{36}, x_{37}, x_{38})$

(2). $\cap\ x_6 = M_1(x_{61}, x_{62}, x_{63}, x_{64}) \cap M_2(x_{65}, x_{66}, x_{67})$
$\cap M_3(x_{68}, x_{69}).$

(3). $\cap\ x_7 = M_1(x_{71}, x_{72}, x_{73}) \cap M_2(x_{74}, x_{75}, x_{76})$

(4). $\cap\ y_1 = M_1(y_{11}, y_{12}, y_{13}) \cap M_2(y_{14}, y_{15}, y_{16})$

(5). $\cap\ y_2 = M_1(y_{21}, y_{22}) \cap M_2(y_{23}, y_{24}, y_{25})$

(6). $\cap\ y_3 = M_1(y_{31}, \dots, y_{35}) \cap M_2(y_{36}, \dots, y_{3\cdot 18}).$

2. REPREZENTAREA SISTEMULUI

Explicăm aici corespondențele dintre *prezentarea* și *reprezentarea* sistemului din fig. 1, 2 și 3 (p. 18, 19, 20) și simbolurile din formulele menționate.

Fig. 1

(1) = schița simbol pentru modelarea disjuncției („sau");

(2) V, simbolul clasei universale, universul clasificat = morfologia limbii române; X = parte de vorbire (clasă lexico-gramaticală); Y = categorie gramaticală (sens gramatical); Z = mijloc gramatical (morfem);

(3) x_1 = substantiv; x_2 = articol; x_3 = adjectiv; x_4 = pronume; x_5 = numeral; x_6 = verb; x_7 = adverb; x_8 = prepoziție; x_9 = conjuncție; x_{10} = interjecție;

(4) y_1 = gen; y_2 = număr; y_3 = caz; y_4 = grad de comparație; y_5 = diateză; y_6 = mod; y_7 = timp; y_8 = persoană;

(5) z_1 = desinență; z_2 = sufix gramatical; z_3 = articol (morfem); z_4 = pronume reflexiv „se"; z_5 = verbe auxiliare; z_6 = adverbe; z_7 = prepoziții (morfeme); z_8 = conjuncția „să"; z_9 = accent (morfem); z_{10} = intonația; z_{11} = alternanță.

Fig. 2

(1) = schița simbol pentru modelarea conjuncției logice („și");

(2) x_1 = substantiv comun; x_2 = substantiv propriu;

(3) x_{21} = articol hotărît; x_{22} = nehotărît; x_{23} = genitival; x_{24} = adjectival;

(4) M_1, M_2, M_3, M_n = criterii de clasificare; x_{31} = adjectiv calificativ; x_{32} = adjectiv pronominal; x_{33} = adjectiv adverbial; x_{34} = adjectiv neadverbial; x_{35} = adjectiv cu o desinență; x_{36} = adjectiv cu două desinențe; x_{37} = adjectiv cu trei desinențe; x_{38} = adjectiv cu patru desinențe;

(5) x_{41} = pronume personal; x_{42} = demonstrativ; x_{43} = reflexiv; x_{44} = posesiv; x_{45} = relativ; x_{46} = interogativ; x_{47} = nehotărît; x_{48} = negativ; x_{411} = pronume personal propriu-zis; x_{412} = pronume personal de întărire; x_{413} = pronume personal de politețe; x_{421} = pronume demonstrativ de apropiere; x_{422} = pronume demonstrativ de depărtare; x_{423} = pronume demonstrativ de diferențiere; x_{424} = pronume demonstrativ de identitate; x_{4231} = pronume demonstrativ de diferențiere și apropiere; x_{4232} = pronume demonstrativ de diferențiere și depărtare; x_{441} = pronume posesiv care exprimă un posesor (1p) și un obiect posedat (1o); x_{442} = pronume posesiv care exprimă un posesor și mai multe obiecte posedate (no); x_{443} = pronume posesiv care exprimă mai mulți posesori (np) și un obiect posedat; x_{444} = pronume posesiv care exprimă mai mulți posesori și mai multe obiecte posedate (np + no);

(6) x_{51} = numeral cardinal; x_{52} = ordinal; x_{53} = colectiv; x_{54} = fracționar; x_{55} = multiplicativ; x_{56} = distributiv; x_{57} = adverbial;

(7) x_{61} = verb de conjugarea I; x_{62} = verb de conjugarea a II-a; x_{63} = verb de conjugarea a III-a; x_{64} = verb de conjugarea a IV-a; x_{65} = verb personal; x_{66} = verb impersonal; x_{67} = verb unipersonal; x_{68} = verb tranzitiv; x_{69} = verb intranzitiv; $x_{6 \cdot 10}$ = verb predicativ; $x_{6 \cdot 11}$ = verb nepredicativ; $x_{6 \cdot 12}$ = verb regulat; $x_{6 \cdot 13}$ = verb neregulat; $x_{6 \cdot 14}$ = verb defectiv;

(8) x_{71} = adverb de loc; x_{72} = adverb de timp; x_{73} = adverb de mod; x_{74} = adverb independent; x_{75} = adverb subordonat; x_{76} = adverb predicativ;

(9) x_{81} = prepoziție simplă; x_{82} = prepoziție compusă;

(10) x_{91} = conjuncție coordonatoare; x_{92} = conjuncție subordonatoare; x_{911} = conjuncție coordonatoare copulativă; x_{912} = = conjuncție coordonatoare disjunctivă; x_{913} = conjuncție coordonatoare adversativă; x_{914} = conjuncție coordonatoare conclusivă;

(11) $x_{10\cdot 1}$ = interjecție onomatopeică; $x_{10\cdot 2}$ = interjecție care exprimă afecte.

Fig. 3

(1) y_{11} = genul masculin; y_{12} = feminin; y_{13} = neutru; y_{14} = substantive heteronimice; y_{15} = substantive mobile; y_{16} = substantive epicene;

(2) y_{21} = singular; y_{22} = plural; y_{23} = dublete; y_{24} = defective; y_{25} = număr comun; y_{231} = dublete de singular; y_{232} = dublete de plural; y_{241} = singularia tantum; y_{242} = pluralia tantum;

(3) y_{31} = nominativ; y_{32} = genitiv; y_{33} = dativ; y_{34} = acuzativ; y_{35} = vocativ; y_{36} = ilativ; y_{37} = translativ; y_{38} = ecuativ; y_{39} = inesiv; $y_{3\cdot 10}$ = superesiv; $y_{3\cdot 11}$ = comitativ; $y_{3\cdot 12}$ = abesiv; $y_{3\cdot 13}$ = delativ; $y_{3\cdot 14}$ = caritiv; $y_{3\cdot 15}$ = elativ; $y_{3\cdot 16}$ = adesiv; $y_{3\cdot 17}$ = sublativ; $y_{3\cdot 18}$ = terminativ; $y_{3\cdot 19}$ = casus generalis;

(4) y_{41} = gradul de comparație pozitiv; y_{42} = comparativ; y_{43} = superlativ; y_{421} = comparativ de inferioritate; y_{422} = comparativ de egalitate; y_{423} = comparativ de superioritate; y_{431} = superlativ relativ; y_{432} = superlativ absolut; y_{4311} = superlativ relativ de inferioritate; y_{4312} = superlativ relativ de superioritate; y_{4321} = superlativ absolut de inferioritate; y_{4322} = superlativ absolut de superioritate; y_{44} = hipercomparativ; y_{441} = hipercomparativ afectiv; y_{442} = hipercomparativ ascendent; y_{443} = hipercomparativ competitiv; y_{444} = hipercomparativ substitutiv; y_{445} = hipercomparativul depășirii;

(5) y_{51} = diateza activă; y_{52} = diateza reflexivă; y_{53} = diateza pasivă; y_{521} = reflexivul obiectiv; y_{522} = reflexivul reciproc; y_{523} = reflexivul eventiv; y_{524} = reflexivul dinamic; y_{525} = reflexivul pasiv; y_{526} = reflexivul impersonal; y_{527} = reflexivul participativ; y_{528} = reflexivul posesiv;

(6) y_{61} = mod personal; y_{62} = mod nepersonal; y_{611} = indicativ; y_{612} = conjunctiv; y_{613} = condiţional; y_{614} = optativ; y_{615} = potenţial; y_{616} = prezumtiv; y_{617} = imperativ; y_{621} = infinitiv; y_{622} = participiu; y_{623} = gerunziu; y_{624} = supin;

(7) y_{71} = timpul trecut; y_{72} = prezent; y_{73} = viitor; y_{711} = perfectul simplu; y_{712} = perfectul compus; y_{713} = imperfectul; y_{714} = mai mult ca perfectul; y_{731} = viitorul I; y_{732} = viitorul II;

(8) y_{81} = persoana I; y_{82} = persoana a II-a; y_{83} = persoana a III-a.

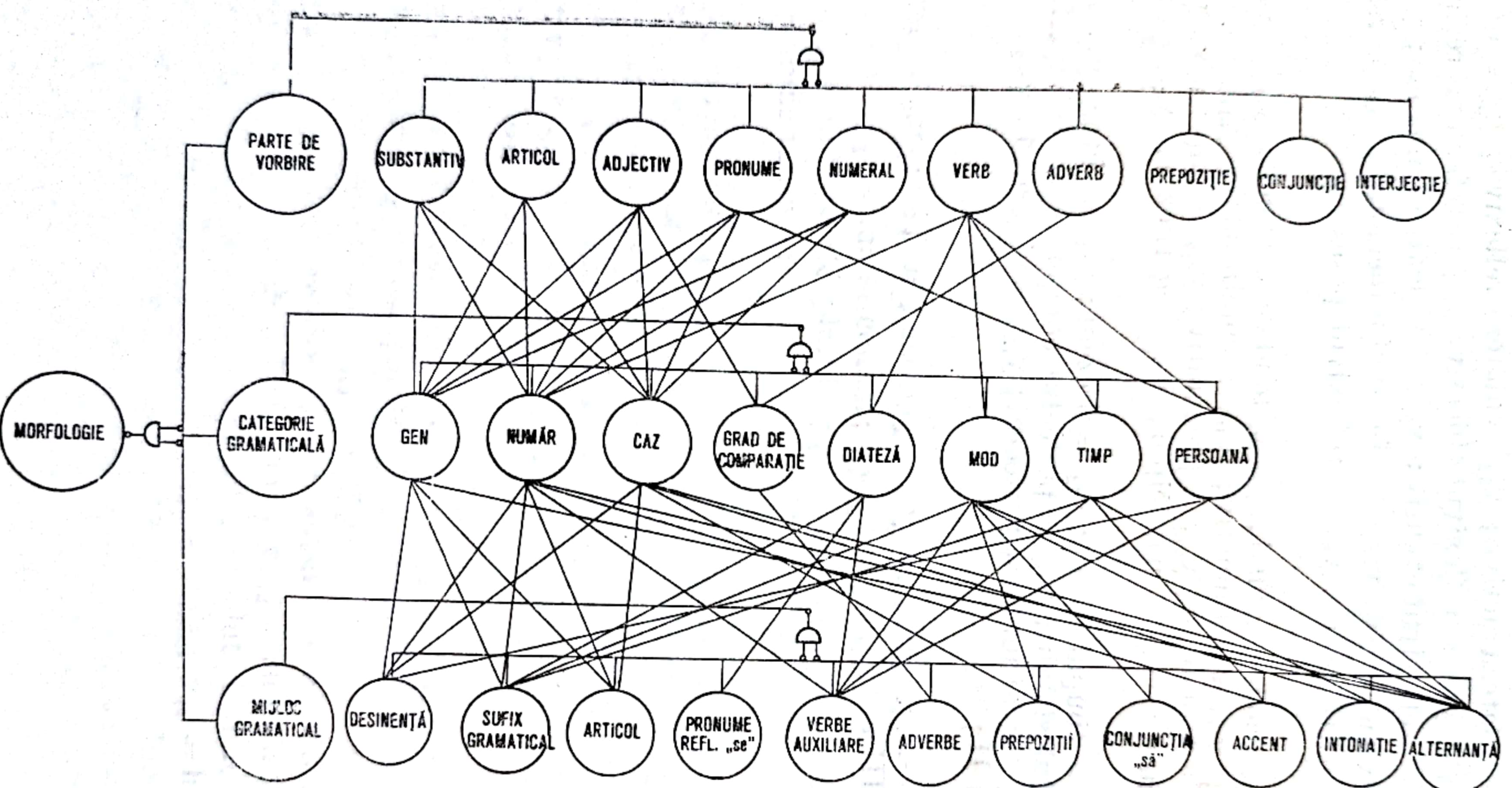

Fig. 1 Sistemul morfologic

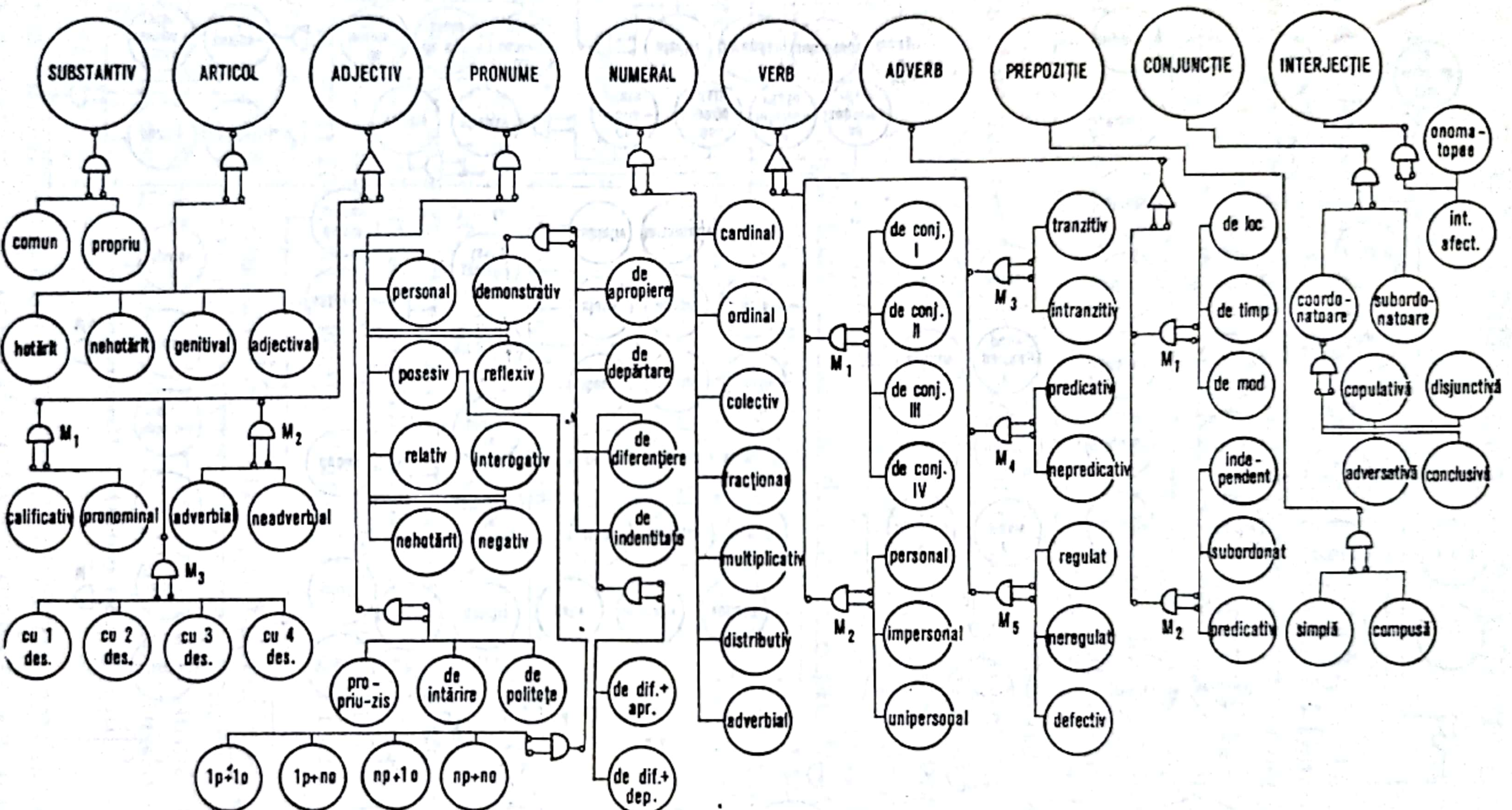

Fig. 2 Subsistemul părților de vorbire

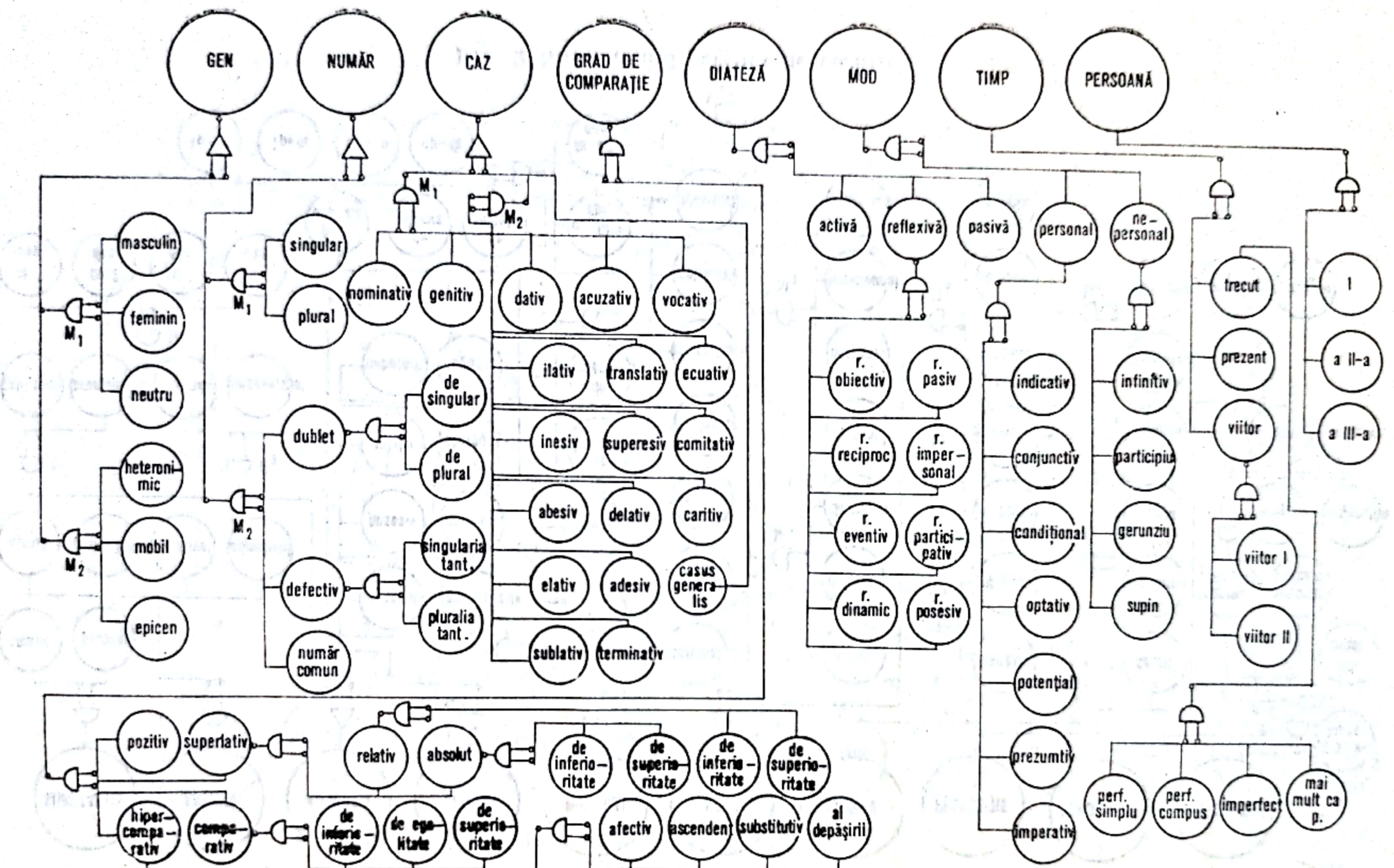

Fig. 3 Subsistemul categoriilor gramaticale

3. INTERPRETAREA SISTEMULUI

3.1. *Mulțimi finite*

Simbolul ∀ este semnul definiției mulțimii [*93*, p. 44]. Sistemul logic al fundamentelor teoretice ale morfologiei limbii române poate fi interpretat ca un șir de mulțimi finite [*93*, p. 49] de concepte, mulțimile incluzînd submulțimi [*93*, p. 50] de concepte cu o sferă din ce în ce mai restrînsă. Simbolul V este semnul pentru conceptul „morfologie'', indicînd prima clasă, mulțimea primă, „universul clasificat'', „clasa universală'' [*159*, p. 58]. Teoria mulțimilor e aplicabilă logicii claselor; sistemul conceptelor morfologice e arborat pe principiile diviziunii și clasificării. Submulțimile X = parte de vorbire, Y = categorie gramaticală, Z = mijloc gramatical sînt elemente ale mulțimii V = morfologie, ceea ce e exprimat în prima definiție: ∀1. V = {X, Y, Z}, simbolul {...} marcînd ideea de „mulțime'', încadrînd elementele. Elementele mulțimii sînt indicate după formula generală: $A = x_1, x_2, \ldots x_n$. Definiția ideală a mulțimii se dă prin enumerarea elementelor ei, dacă enumerarea e posibilă [*93*, p. 44]. În sistemul morfologic toate mulțimile de concepte pot fi definite prin enumerare (fiind finite, în genere din puține componente). Celelalte definiții sînt ușor de citit cunoscînd valorile care s-au dat simbolurilor în reprezentarea sistemului: ∀2 enumeră părțile de vorbire, ∀3 — categoriile gramaticale etc.

3.2. *Implicația*

Simbolul ⊢: este semnul aserțiunii și se citește: „este adevărat că''; se folosește pentru a deplasa accentul de pe membrii relației pe tipul de relație, în cazul de față: implicația. Am considerat că în sistemul morfologic funcționează relația de implicație: părțile de vorbire *implică* anumite categorii gramaticale (diferențiat), *implică* mijloace gramaticale etc. Simbolul ⊃ este semnul implicației logice; R este simbolul relației; o relație diadică (între doi termeni) se scrie xRy [*94*, p. 266].

Prima implicație din sistemul morfologic cuprinde relația *XRY*; relația dintre parte de vorbire (X) și categorie gramaticală (Y). Simbolul ≡ este semnul echivalenței. Punctele din formulă marchează limitele expresiei distincte. Simbolul ∃ este cuantificatorul particular, prin care indicăm o judecată particulară („unii'', „unele'' ca subiect logic al judecății).

Prima formulă se citește: „E adevărat că relația dintre parte de vorbire și categorie gramaticală este echivalentă cu ideea: unele

părți de vorbire *implică* unele categorii gramaticale". În mod similar se citesc celelalte formule. De pildă (3) : „E adevărat că relația dintre substantiv (x_1) și categorii gramaticale (Y) este echivalentă cu ideea : substantivul implică ($\supset$) categoriile de gen, număr și caz (y_1, y_2, y_3)". În formulele implicației sînt precizate categoriile gramaticale și mijloacele gramaticale *specifice* fiecărei părți de vorbire.

3.3. *Negația*

Cunoscînd descifrarea formulelor implicației se pot interpreta ușor și formulele negației din sistemul morfologic : semnul negației este $\sim$. Prin aceste formule am conturat reversul principiului implicației, întărindu-l : am arătat, rînd pe rînd, ce categorii gramaticale și care mijloace gramaticale nu aparțin unei anumite părți de vorbire, nu sînt implicate în structura ei. Formulele (2), (3), (4) arată că prepoziția, conjuncția și interjecția nu au categorii gramaticale, fapt demn de remarcat în sistemul morfologic. În genere, formulele negației sînt menite să preîntîmpine posibile confuzii, operînd distincții prin excluderea termenilor nepertinenți într-un tip de relație.

3.4. *Incluziunea*

Am considerat că relația dintre categorie gramaticală și parte de vorbire, ca și relația dintre mijloc gramatical și parte de vorbire, este o relație de *incluziune* : anumite categorii gramaticale sînt incluse în anumite părți de vorbire, anumite mijloace gramaticale sînt incluse în anumite părți de vorbire. Simbolul incluziunii este $\subset$. Accentul logic e centrat aici pe distribuția unei anumite categorii gramaticale în părți de vorbire, în timp ce la implicație era centrat pe o anumită parte de vorbire care are diverse categorii gramaticale. De exemplu : (1) $\vdash : YRX \cdot \equiv \cdot \exists Y \subset \exists X$: „E adevărat că relația dintre categorie gramaticală și parte de vorbire este echivalentă cu ideea că anumite categorii sînt implicate în anumite părți de vorbire", ceea ce se particularizează prin (2). $\vdash : y_1RX \cdot \equiv \cdot y_1 \subset (x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6)$: „E adevărat că relația dintre gen (y_1) și parte de vorbire este echivalentă cu ideea că genul e inclus în substantiv (x_1), articol (x_2), adjectiv (x_3), pronume (x_4), numeral (x_5) și verb (la participiu) (x_6)". În mod similar se citesc formulele relațiilor de incluziune dintre mijloace gramaticale și părți de vorbire : (10)—(21).

3.5. *Dubla implicație*

Relația dintre categorii gramaticale și mijloace gramaticale în sistemul morfologic al limbii române poate fi definită în mod exact prin dubla implicație a lui Heyting [*91*, p. 217] : categoria gramaticală

implică mijlocul gramatical, mijlocul gramatical *implică* (diferențiat) categoria gramaticală. Simbolul ⊃ ⊂ este semnul dublei implicații. Dacă domeniul axiomelor pentru mulțimi finite, implicații, negații și incluziuni din sistemul morfologic românesc este foarte cunoscut (cum se cere unui sistem axiomatic), domeniul dublei implicații este mai puțin elaborat, deși e de același nivel de generalitate și de importanță. Formulele dublei implicații arată prin ce morfeme se exprimă fiecare categorie gramaticală și, invers, ce categorii gramaticale sînt exprimate de un anumit morfem. De exemplu: formula (2) arată că genul (y_1) este exprimat de morfemele: desinență (z_1), sufix gramatical (la substantive mobile) (z_2), articol (ca morfem) (z_3) și alternanță fonologică (z_{11}), adică genul *implică și este implicat de* (⊃ ⊂) aceste tipuri de morfeme; invers, formula (11) arată că desinența (z_1) exprimă categoriile de gen (y_1), număr (y_2), caz (y_3) și persoană (y_8), adică *implică și este implicată de* (⊃ ⊂) aceste categorii. Cele 21 formule simbolizează întregul subsistem de relații definitorii prin dublă implicație din sistemul morfologic al limbii române. Adevărurile cuprinse în ele sînt fundamentale. Lectura fiecăreia e ușoară și economicoasă.

3.6. *Disjuncția și conjuncția logică*

Simbolul ∪ este semnul disjuncției și are valoarea „sau... sau"; simbolul ∩ este semnul conjuncției logice și are valoarea „și... și". Disjuncția e operația logică funcțională în clasificarea conceptelor după un singur criteriu; conjuncția logică distinge subclasele cînd clasificarea se face după două sau mai multe criterii distincte. Criteriile sînt notate cu simbolurile M_1, M_2, M_n. În disjuncție și conjuncție logică pot fi indicați toți membrii care satisfac relația, prin indici, de la 1 la n: $\bigcup_{i=1}^{10}$ înseamnă relația de disjuncție între zece membri (în formula 2, disjuncția între cele zece părți de vorbire).

Importanța acestor două relații (operații logice) e mare pentru configurarea structurii întregii clasificări a conceptelor nu numai din sistemul morfologic (vezi fig. 1), dar și din arborescentele subsisteme ale părților de vorbire (vezi fig. 2) și ale categoriilor gramaticale (vezi fig. 3). Tocmai disjuncția și conjuncția indică precis ce subclasă aparține fiecărei clase de concepte, ce noțiuni se găsesc pe același plan sau la nivele deosebite ale diviziunii, cum se înlănțuie ramificațiile sistemicității morfologice. Folosind calea disjuncției și conjuncției logice se pot efectua cu precizie analizele morfologice practice, pe text.

Simbolurile = disjuncție, = conjuncție logică, folosite de logica modernă [*158*, p. 146] ca modele logice pentru structuri tehnice, pentru conexiuni electrice (a se vedea tabelul din *158*, p. 146), pentru schemele de contacte ale diverselor elemente de construcție : relee, diode, tuburi etc., utilizate în construcția mașinilor de calcul, conduc la ideea importanței sistemului logic construit pentru fundamentele teoretice ale morfologiei dincolo de limitele metodologice : ar putea fi imaginat un *operator morfologic*, un aparat de analiză gramaticală, care să încorporeze în memoria sa programa sistemului conturat aici prin agregatul de formule și prin relațiile definite.

Prezentarea, *reprezentarea* și *interpretarea* sistemului morfologic au desfășurat datele *în extensiune*, configurînd constelația componentelor și relațiilor; desfășurarea sistemului *în intensiune*, în semnificațiile de adîncime ale conținutului morfologic specific fiecărui concept se va face în capitolele lucrării.

Pentru completarea imaginii despre structura internă a părților de vorbire, a categoriilor gramaticale și a mijloacelor gramaticale, ca și despre relațiile ontice dintre ele în sistemul morfologic al limbii române, *e necesară proiecția schemei conceptuale reprezentate în planurile teoriilor semnului lingvistic.*

În teoria saussuriană a semnului [fig. 4; *216*, p. 28], domeniile celor trei subsisteme morfologice — părțile de vorbire, categoriile gramaticale, mijloacele gramaticale — se înscriu atît în fonație, cît și în audiție, în sferele semantice ale termenilor : *semn*, *concept* (semnificat), *imagine acustică* (semnificant). Peste tot în cuprinsul lucrării se vor avea în vedere corespondențele definitorii cu noțiunile centrale din concepția lui Ferdinand de Saussure, adică : părțile de vorbire vor fi considerate semn, totalul rezultat din reunirea conceptului cu imaginea acustică (c ⇄ i), categoriile gramaticale vor fi considerate

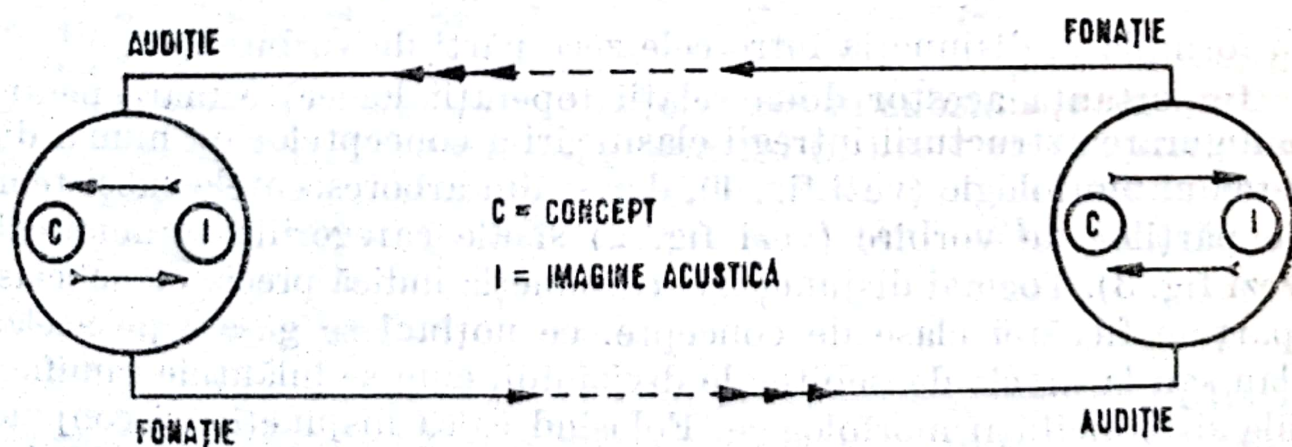

Fig. 4 Sistemul limbajului (Ferdinand de Saussure)

sensuri morfologice, deci elemente din sfera conceptului (c); mijloacele gramaticale vor fi considerate mărci, morfeme, elemente din sfera imaginii acustice (i). Corespondențele, asociațiile cu cîmpul conceptual al doctrinei saussuriene permit distincții importante și corecții necesare în definițiile fundamentale din morfologie. Dacă toate cele zece părți de vorbire sînt semn, adică o entitate cu două laturi (c ⇄ i), înseamnă că nu mai are loc discuția dacă articolul, prepoziția și conjuncția, verbele auxiliare, unele adverbe sînt sau nu sînt parte de vorbire; întrunind esența semnului, răspunsul devine clar: sînt și parte de vorbire, au acest statut. Dacă mijloacele gramaticale aparțin semnificantului (imaginii acustice) (i) și dacă prin ele se marchează categorii gramaticale, înseamnă că articolele, unele prepoziții, conjuncții, verbe auxiliare, adverbe sînt și morfeme; schimbîndu-se perspectiva (criteriul) din care sînt privite faptele de limbă se schimbă și răspunsul: aceste fapte sînt și morfeme, funcționează și ca imagine acustică (semnificant) pentru anumite categorii gramaticale. Dacă toate categoriile gramaticale fac parte din sfera conceptului (c), atunci înseamnă că trebuie să schimbăm genul proxim *formă* (semnificant, imagine acustică), prin genul proxim *sens gramatical* în definiția genului, numărului, cazului, modului, timpului, persoanei, diatezei, gradului de comparație.

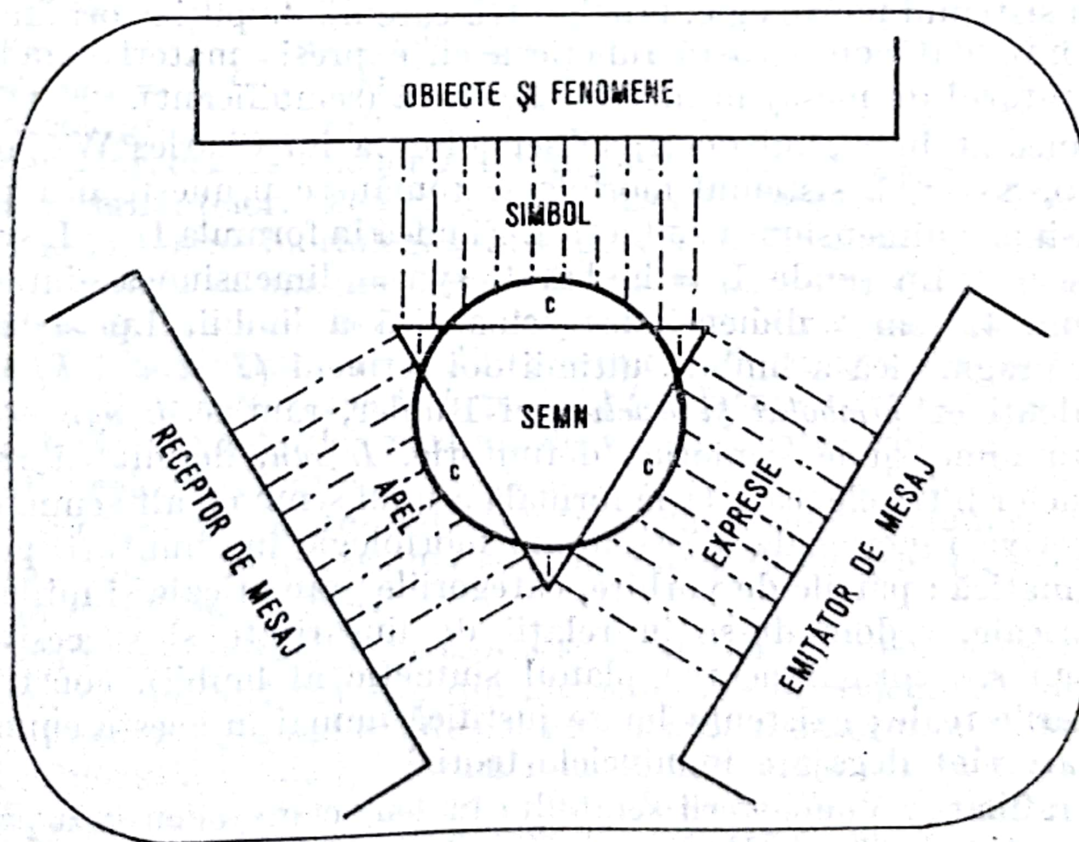

Fig. 5 Organon = modelul semnului (Karl Bühler)

În teoria semnului elaborată de Karl Bühler [fig. 5; *30*, p. 28] cele trei subsisteme morfologice se înscriu tot în domeniile celor trei entități: semn (cercul și triunghiul din figură), concept (cercul), imaginea acustică (triunghiul), dar primesc trei dimensiuni noi (teoria lui Bühler e o dezvoltare a teoriei lui Saussure); dimensiunile noi și definitorii sînt: *simbolul*, *expresia* și *apelul*. Și părțile de vorbire, și categoriile gramaticale, și mijloacele gramaticale sînt și simbol, și expresie, și apel, în toate enunțurile din limba română, fiindcă toate referă: și despre obiectele și fenomenele realului (sînt simbol), și despre reflectări ale acestora în intelectul emițătorului, vorbitorului (sînt expresie), și toate se adresează unui receptor real sau potențial (sînt apel), numai că existența acestor trei dimensiuni este diferențiată în diverse componente. Tocmai de aceea teoria lui Bühler poate avea consecințe însemnate pentru definiția unor concepte morfologice: funcția de *apel* este mai pronunțată în *vocativ*, *imperativ* și *interjecțiile* de adresare, devenind caracteristică definitorie pentru acestea; funcția de *simbol* este foarte pronunțată în interjecțiile onomatopeice, în cuvintele onomatopeice (verbe și substantive de origine onomatopeică, în cuvintele concrete), realizînd diversele grade de abstractizare în conținutul semantic al părților de vorbire, situînd pe o treaptă superioară categoria gramaticală în raport cu partea de vorbire; funcție preponderentă de *expresie* au mijloacele gramaticale în sistemul morfologic, fapt pentru care nu de puține ori limba a fost confundată cu această funcție a ei, expresia materializîndu-se la emițătorul de mesaj în imagine acustică (semnificant).

Proiectat în planul doctrinei semiotice a lui Charles W. Morris [*187*, p. 83–84], sistemul morfologic românesc primește o a patra dimensiune: dimensiunea sintactică. Fiindcă în formula L = L syn + + L sem + Lp (unde L = limba, L syn = dimensiunea sintactică a limbii, L sem = dimensiunea semantică a limbii, Lp = dimensiunea pragmatică a limbii), ultimii doi termeni *(L sem* și *Lp)* sînt echivalenți cu *simbolul și apelul* lui Bühler, rămîne *L syn* cea de a patra dimensiune semiotică definitorie. *L syn*, definit ca relație a semnelor între ele, ca relație formală a unui semn cu alt semn, oferă perspectiva funcțională a sistemului morfologic în enunțuri, pe axa sintagmatică: părțile de vorbire, categoriile gramaticale și mijloacele gramaticale, ordonîndu-se în relații de linearitate și succesivitate (termeni saussurieni pentru planul sintactic al limbii), construiesc enunțurile reale; existența lor se justifică numai în aceste enunțuri, din care sînt degajate în nivelele teoriei.

O rafinare a cunoașterii semnului în sens comprehensiv a produs glossematica lui Louis Hjelmslev [fig. 6; apud *67*, p. 27], în cadrul

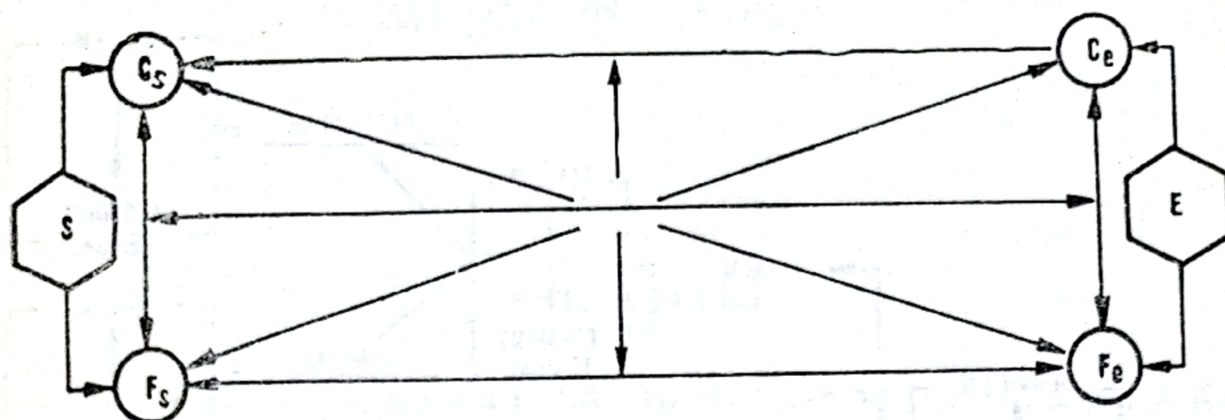

Fig. 6 Sistemul semnului în glossematică (L. Hjelmslev)

căreia locul celor trei subsisteme morfologice ale limbii române poate fi circumscris astfel: *semnul* (schema în ansamblu) = domeniul părților de vorbire; *sensul (S* din figură) = și domeniul categoriilor gramaticale (nu exclusiv); *expresia (E* din figură) = și domeniul mijloacelor gramaticale; *conținutul sensului (Cs)* = sensurile gramaticale particulare, precum: masculin, singular, nominativ, superlativ, reflexiv, indicativ, imperfect, persoana I; *forma sensului (Fs)* = sensurile gramaticale tip, generale, abstracte: gen, număr, caz, grad de comparație, diateză, mod, timp, persoană; *conținutul expresiei (Ce)* = mijloacele gramaticale particulare, precum: *-ă*, *-u*, *-e*, *-m*, *-esc*, *foarte*, *mai*, *se*, *să*, *-o-/-oa-*; *forma expresiei (Fe)* = mijloacele gramaticale tip, generale, clasele de morfeme, precum clasa desinențelor, clasa sufixelor gramaticale, clasa articolului (ca morfem), clasa alternanțelor. Teoria lui Hjelmslev structurează semnul și, implicit sistemul morfologic, atît pe cele două laturi (sens = concept; expresie = imagine acustică), cît și pe (și aici e noutatea) pe verticala de la specie la tip, de la particular la general, de la concret *(Ce, Cs)* la abstract *(Fe, Fs)*; secționînd cu această verticală a cunoașterii *în intensiune* [*91*, p. 371] (pe latura conținutului) limba, avem imaginea felurilor părților de vorbire, categoriilor gramaticale și mijloacelor gramaticale ale limbii române în sistemicitatea, unitatea și coerența lor, revelată sub forma unui adevăr comprimat [*91*, p. 375], înfășurat în formula semnului aici, desfășurat cu exemplificări în capitolele lucrării.

Deși mai analitică decît teoria saussuriană sau decît a lui Bühler, schema semnului lingvistic din glossematica lui Hjelmslev nu disociază domeniul gramatical de cel lexical; locul categoriei gramaticale și al mijlocului gramatical l-am indicat într-o sferă largă *(S*, respectiv *E)*, fără să operez dinstincția față de sensul lexical și afixele lexicale. Operația aceasta e posibilă dacă proiectăm cele trei subsisteme morfologice în sistemul monemului [*69*, p. 519—544; fig. 7].

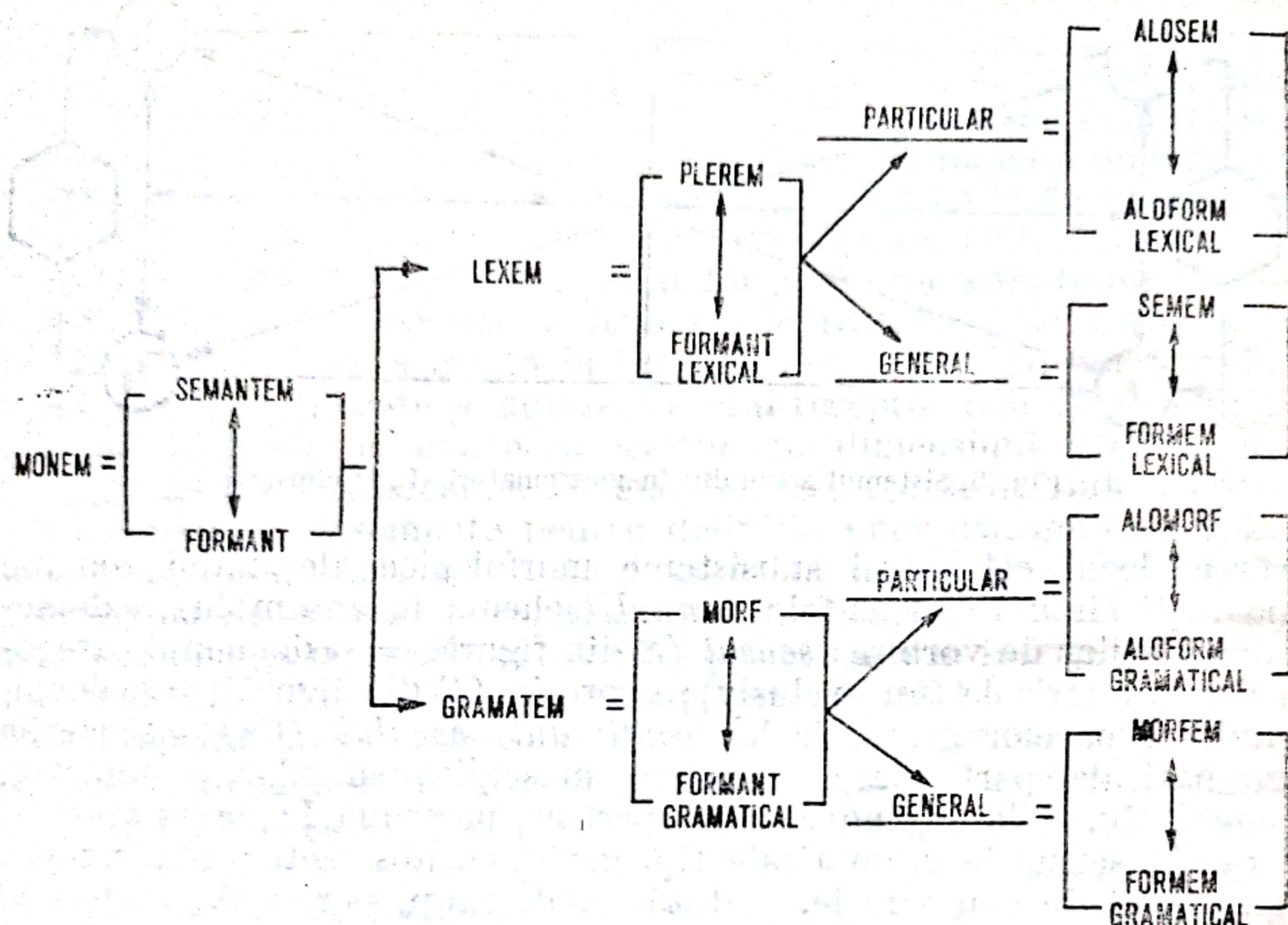

Fig. 7 Sistemul monemului (Paula Diaconescu)

În sistemul monemului pot fi stabilite corespondențele: *partea de vorbire este monemul* cu ambele laturi; *categoria gramaticală* este o singură latură a unui singur tip de momen: este *morf*, *alomorf* și *morfem* în tipul de monem numit *gramatem*; *mijlocul gramatical* este cealaltă latură a gramatemului: este *formant gramatical*, *aloform gramatical* și *formem gramatical*. Partea de vorbire include ambele tipuri de moneme: și *lexemul*, și *gramatemul*, încorporează și categoria gramaticală, și mijlocul gramatical, dar nu se reduce la acestea, fiindcă mai are suportul lexemului pe care arborează ramificațiile lexicale ale semnului: *plerem*, *formant lexical*, *alosem*, *aloform lexical*, *semem*, *formem lexical*. După cum se observă, sistemul monemului reprezintă un mare progres în cunoaștere. Conectînd fig. 1, 2 și 3 cu fig. 7, imaginînd intersecțiile conceptuale dintre ele, vom putea privi *obiectul morfologiei* limbii române în *integralitatea sa*.

I. PĂRȚILE DE VORBIRE

SUBSTANTIVUL

Justificarea de principiu a tratării părților de vorbire separat de categoriile gramaticale și de mijloacele gramaticale se întemeiază pe considerente metodologice și are implicații adînci de ordin cognitiv, configurînd o nouă viziune asupra sistemului morfologic al limbii române.

Epistemul gramatical de tip greco-roman, generalizat ca metodă de expunere în gramaticile limbilor europene și rulat timp de secole în învățămîntul gramatical din numeroase țări, a impus tratarea substantivului împreună cu categoriile de gen, număr și caz. Obișnuința de a gîndi în vechi tipare metodologice e înrădăcinată într-o tradiție gramaticală de două mii de ani. Frecvent enunțurile din morfologie sînt de tip asertoric. Rareori reflexia a primit o expresie apodictică sau problematică, cu stratificări de judecăți asupra judecății, atunci cînd era vorba de organizarea optimă a sistemului conceptual al gramaticii limbii române.

Fără îndoială că operația metodologică ar putea fi inversată: morfologia ar putea începe cu expunerea genului; subcapitolele genului ar putea fi: substantivul, articolul, adjectivul, pronumele și, mai sumar, numeralul și verbul. Procedura metodologică inversă nu ar fi mai neconformă cu adevărul despre sistemul morfologic. Și într-un caz și în celălalt, întrepătrunderile necesare dintre două subsisteme de categorii în plan ontic, în limbă (părțile de vorbire și categoriile gramaticale), împiedică tocmai separarea și degajarea conturului lor în plan noetic, în morfologie.

S-a produs cu timpul chiar o presiune a metodologicului asupra gnoseologicului în acest domeniu al morfologiei. Tot mai mulți lingviști susțin că adevăratul gen și veritabilul caz există numai la substantiv. Învățate cu zeci de serii semantice ale substantivului, desfășurate pe mari suprafețe de cunoaștere, cu noian de exemple numai dintre substantive, genul și cazul s-au fixat în conștiința gramaticianului european ca singurele categorii cu suport în nivelul sensurilor morfologice. La celelalte părți de vorbire — articol, adjectiv, pronume, numeral, verb la participiu — nu ar exista gen și caz decît

„formal", „atrase" de acord. Reluarea genului și cazului de tot atîtea ori la celelalte părți de vorbire cu care sînt în relație nu a putut crea — prin saturația metodologică a repetării — decît această consecință gnoseologică.

În concluzie, nici părțile de vorbire înăuntrul unei categorii, dar nici categoriile gramaticale înăuntrul unei părți de vorbire, ci tratarea lor în secțiuni distincte e soluția optimă. Cît privește morfemele (mijloacele gramaticale), trebuie desfășurate într-o a treia secțiune distinctă, cu statut de subsistem coordonat cu părțile de vorbire și categoriile gramaticale în sistemul morfologic al limbii române, pe plan egal de importanță.

Importanța substantivului în sistemul morfologic al limbii române e pusă în valoare îndeosebi de funcția lui cognitivă. Substantivul și verbul reprezintă cei doi mari pivoți ai subsistemului părților de vorbire. Mai mult, avînd în vedere că verbul exprimă note noționale, se pare că substantivul este în limbă axul în jurul căruia își rotesc existența și funcționalitatea toate celelalte nouă părți de vorbire. Cînd spunem că funcția cognitivă a limbii constă în aceea că sensurile cuvintelor reprezintă „marile conducte către adevăr și cunoaștere", prin care „se alimentează rezervoarele gîndirii", atunci trebuie să avem în vedere în primul rînd substantivul, enorma masă a substantivelor. Pe substantiv e arborat articolul, spre a-l preciza, individualizîndu-i înțelesul; pe substantiv e arborat adjectivul, care desfășoară ideea însușirilor entității; pe substantiv îl substituie, la nevoie, în enunțuri, pronumele, precizînd persoana sau deictizînd spațiul, posesia; entitățile desemnate de substantiv sînt numărabile prin numerale; din sensurile substantivelor se desfășoară sensurile verbelor, ca judecata din noțiune, ca mișcarea din obiect; prin mijlocirea verbelor, adverbele, exprimînd determinări ale mișcării, se raportează tot la substantiv; în plan sintagmatic, prepozițiile sînt ligamente între substantive și verbe, pronume, numerale, adverbe; în același plan, conjuncțiile reprezintă microsistemul relațiilor multiple de antrenare a substantivului în enunțuri, pentru a comunica judecăți; interjecția invocă sau evocă substantivul, devansîndu-l afectiv și cognitiv în exprimare prin exclamație sau onomatopee substitutivă.

În vocabularul eminescian există 51,10% substantive și 19,46% verbe, ceea ce reprezintă 70,56% din „marile conducte către adevăr și cunoaștere" în universul poeziei lui Eminescu, celelalte opt părți de vorbire (articolul, adjectivul, pronumele, numeralul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția) rotindu-se în enunțul artistic tot în constelația substantivului.

Viggo Brøndal observa că părțile de vorbire sînt categorii cu ajutorul cărora limba își repartizează vocabularul în clase. Brøndal

mai nota că tocmai de aceea există un mare interes filozofic în cercetarea conceptelor fundamentale ale clasificării cuvintelor în părți de vorbire, cu toate că schema europeană a clasificării, modelul creat de spiritul grec și cadrul gramaticii latine generalizat în descrierea limbilor Europei moderne nu se aplică tuturor limbilor, nu are valoare universală. Numele și verbul lipsesc din chineză și din unele familii de limbi ale băștinașilor americani. Faptul ține de specificul modului de cunoaștere încorporat în oglinzile sferelor de înțelesuri ale cuvintelor și formelor gramaticale. Sensurile lexicale și sensurile gramaticale dintr-o limbă, considerate ca un tot, ca întreg, cu interrelațiile multiple dintre ele, în sistemul morfologic și în structura sintactică, reprezintă un mod de cunoaștere, o concepție, o filozofie a limbii înseși, cristalizată din cugetarea generațiilor prin multe secole în actul vorbirii și al muncii, la poporul care a creat limba dată și din care și-a făcut „casa existenței sale" spirituale prin timp.

Substantivul are un loc central în acest mod de cunoaștere al limbii române.

Identificarea sau distingerea substantivului în seria celor zece părți de vorbire din română e o operație la îndemînă. Aproape oricine poate recunoaște în enunț cuvîntul-substantiv. Mult mai grea este definirea și clasificarea substantivului in așa fel încît diferența să fie suficient de specifică pentru a-l deosebi net de oricare din celelalte părți de vorbire ale limbii române. Aproape toate încercările de a-l surprinde într-o formulare concentrată — în definiție și în clasificări — prin aplicarea criteriilor semantic, morfologic ori sintactic scapă laturi importante ale masei enorme a sutelor de serii ale substantivelor din care se constituie, în mare parte, *Begriffssystemul* limbii române, neelaborat încă. Fără nici o dificultate pot fi identificate, recunoscute substantivele din orice text, de exemplu din enunțul poetic : „Nu credeam să-nvăț a muri vrodată ; / Pururi tînăr, înfășurat în manta-mi, / Ochii mei nălțam visători la steaua / Singurătății. / Cînd deodată tu răsăriși în cale-mi, / Suferință tu, dureros de dulce..." (Eminescu) : *manta*, *ochi*, *stea*, *singurătate*, *cale*, *suferință*. Ce deosebire însă între *manta* și *ochi*, între *stea* și *singurătate*, între *cale* și *suferință*, între înțelesurile acestor perechi de cuvinte cînd e vorba de a le reuni în sfera unică a unei singure clase, pe baza unor criterii unitare ! Recunoașterea substantivului e ușoară ; cunoașterea substantivului nu e la îndemînă : a recunoaște nu înseamnă însă și încă a cunoaște, îndeosebi cînd recunoașterea se rezumă — cum frecvent se întîmplă în gramatică — la indicare sau identificare prin necurmate și obstinate interogații *quid-itiste* ce băltesc răspunsuri stereotip-empiriste de tipul „Acesta e substantiv", „Acesta nu e

substantiv", „Acesta este pronume reflexiv", „Acesta e complement direct", „Acesta e...*quid?*"

Cel mai mare credit științific pare să fi avut și continuă să aibă definiția substantivului care-și centrează diferența specifică pe termenul *obiecte* (nu poate fi luată în considerare opinia, atît de mult generalizată azi, care neagă valoarea definiției gramaticale în sine și care tinde să excludă definițiile din gramatici, prin mijloace extragramaticale, ca și cum zece definiții ale celor zece părți de vorbire ar supradimensiona actul cognitiv).

Inconvenientul seriilor semantice (lucruri, ființe, fenomene, acțiuni, însușiri) fiind mare, s-a crezut că e salvator termenul generic *obiecte*. Clasarea substantivelor în una din serii nu era posibilă, iar enumerarea tuturor seriilor însemna crearea *Begriffssystemului* substantivului și, implicit, transformarea unei definiții într-un text prea lung, de mărimea unei povestiri, fără valoarea mnemonică necesară.

Nici în sens filozofic, nici în sens strict gramatical, nici chiar în sensul general, din română, termenul *obiecte* nu acoperă bine masa substantivelor. Cît privește „consensul" mai multor lingviști sau al unor colective de lingviști, valoarea lui e de ordin psihologic și pragmatic, servind — evident — la impunerea și permanentizarea unei soluții științifice și — implicit — la interzicerea altora. În sens filozofic, dacă *obiect* înseamnă „obiect al cunoașterii", adică tot „ceea ce se află în afara eu-lui", atunci definiția substantivului nu e adevărată fiindcă un astfel de „obiect" denumesc și verbele, și adjectivele, și adverbele ; ca urmare, diferența specifică din definiție nu e specifică, sfera semantică a termenului *obiect* e prea mare. În sens gramatical, termenul *obiect* din definiția substantivului e asociabil omonimelor sale din sintaxă : *obiect* direct = complement direct, *obiect* indirect = complement indirect. Pot fi socotite „obiecte" entitățile denumite de substantivele *ochi*, *stea*, *singurătate* și *suferință*? În al treilea rînd, sensul *obiect* „corp solid, de obicei prelucrat, care are o anumită întrebuințare" e prea restrîns, evocînd numai o serie semantică a substantivului : „lucrurile", entitățile „substanțiale", care stau la baza sensului etimologic al termenului *substantiv*.

Prin urmare, termenul *obiect* are un înțeles fie prea larg, fie confuz, fie prea restrîns în diferența specifică din definiția substantivului.

Se spune frecvent că substantivul e o *parte de vorbire*. Am păstrat în introducere și în textul lucrării termenul *parte de vorbire* pentru a vorbi o limbă înțeleasă și pentru a respecta o tradiție milenară (o eroare gramaticală milenară). Nu e singurul caz în istoria științei cînd un termen creat de antici să se dovedească inadecvat datorită

adîncirii procesului de cunoaştere: clasic e exemplul termenului *atom*, „indivizibil" la antici, „divizibil" la moderni. Brøndal folosea termenul potrivit: *clasă de cuvinte*, pentru substantiv. Termenul impus de tradiţia milenară e generalizat astăzi în gramaticile europene şi în şcolile de toate gradele: it. *parti del discorso*, engl. *parts of speech*, germ. *Redeteile*, fr. *parties du discours*. Terminologia aceasta continuă lat. *partes orationes* din gramaticile medievale şi antice ale limbii latine. Termenul latin traduce termenul grecesc *mere logou* din primele gramatici.

Sintagma *părţi de vorbire* este însă nepotrivită, fiindcă referă despre orice *segment de vorbire*, de enunţ (scris sau rostit), indiferent de mărime. La drept vorbind, „părţi de vorbire" pot fi şi unităţi mai mici decît substantivul, precum fonemul şi silaba. De fapt, la cei vechi, la Aristotel de pildă, *stoicheion* „litera" şi *syllabe* „silaba" chiar erau inseriate între „părţile de vorbire". Apoi, „părţi de vorbire" pot fi şi unităţi mai mari decît substantivul, precum propoziţia, fraza, contextul şi chiar segmente de întinderi oricît de mari. Sfera conceptului „parte de vorbire" se poate dilata nelimitat. E evident că genul proxim *parte de vorbire* din definiţia substantivului (şi a celorlalte *clase de cuvinte*: articol, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb, prepoziţie, conjuncţie, interjecţie) este prea larg, are o sferă noţională puţin proximă.

În concluzie, este imprecis şi neştiinţific astăzi să se mai afirme că substantivul este o *parte de vorbire* care *denumeşte obiecte*. Definiţiile date îndeobşte substantivului prin termenul *denumeşte* din diferenţa specifică au un caracter ontologic. Valorifică funcţia referenţială sau simbolică a limbii, raportînd clasa cuvintelor substantive la planul realului. Morfologia devine astfel un fragment de ontologie, filozofie a clasificării onticului în serii ordonate, cum a fost la început şi cum a rămas, fără să se ştie. Aristotel, creînd o logică *re*-istă, întemeiată pe principiul „A fi adevărat înseamnă a fi", ştia exact ce afirma cînd definea *mere logou* „părţile de vorbire" prin raportarea la fiinţe, lucruri, fenomene, însuşiri, relaţii, fiindcă tot el circumscrisese şi categoriile realităţii. Cu timpul, prin efectul rulării definiţiilor substantivului în învăţămîntul gramatical european secular, miezul filozofic aristotelian s-a pierdut şi astăzi nu mai este înţeles şi nu mai este explicat de lingviştii care folosesc termenii *denumeşte*, *obiecte* sau *parte de vorbire*, *lucruri*, *fiinţe*, *însuşiri*.

În locul vechii definiţii propunem una mai precisă, mai ştiinţifică fără îndoială, degajată din raportul limbă—gîndire, întemeiată pe *funcţia de exprimare (Ausdruck, fonction de symptôme)*: ***Substantivul e cuvîntul care exprimă noţiunea în ambele laturi: sfera şi conţinutul.*** Trei substituiri sînt de observat: genul proxim „parte de vorbire"

3—c. 615 33

prin *cuvînt;* „denumește" prin *exprimă;* „obiecte" prin *noțiuni*, la care se adaugă precizarea privind *sfera* și *conținutul.*

Definiția aceasta este inspirată din concepția despre părțile de vorbire elaborată de Gh. Ivănescu.

Definirea prin termenul *exprimă* (nu *denumește)* în diferența specifică valorifică relația semnului-substantiv cu gîndirea. Deși nu în actul definirii, ci în acela al clasificării, substantivul a fost frecvent inseriat în subclasa cuvintelor care exprimă *noțiuni*, nu s-a putut obține o diferență specifică decît atunci cînd s-a făcut pasul următor în cunoașterea tipurilor de sensuri : de la noțiune la nivelul laturilor noțiunii, *conținutul* și *sfera.*

Distingerea substantivului între celelalte clase de cuvinte considerate, în genere, „noționale" devine clară dacă se constată că adjectivul și verbul, numeralul și adverbul exprimă nu noțiunea în întregime, ci numai *note din conținutul noțional*, singur substantivul (și substitutul substantivului) exprimînd ambele laturi, deci și *sfera noțională.* De observat apoi că pronumele are pe lîngă valența de substitut încă o notă specifică prin care poate fi disociat de toate substantivele: funcția de individualizare și de generalizare *mai pronunțată.*

Incluzînd în definiție termenii *sferă* și *conținut*, de la un anumit punct al teoriei conținutului semantic specific clasei substantivului ne delimităm convingerea de principiile elaborate de Gh. Ivănescu. S-a afirmat restrictiv că, de fapt, sfera și conținutul noțiunii sînt exprimate numai de o parte dintre substantive : substantivele concrete. Adîncind analiza în plan sintagmatic, Gh. Ivănescu a remarcat că substantivele concrete exprimă sfera și conținutul noțiunii numai în anumite funcții sintactice (subiect, atribut, complement), iar în alte funcții (nume predicativ) substantivele concrete nu exprimă și sfera, exprimă numai note din conținutul noțional. Rămîne atunci întrebarea : dacă substantivele abstracte și substantivele concrete în funcție de nume predicativ nu exprimă și sfera noțională, atunci cum poate fi definit substantivul în raport cu celelalte clase de cuvinte, cum poate fi distins, deosebit, diferențiat ca o clasă unitară ce există realmente în sistemul morfologic al limbii?

Adevărul e că sfera noțiunii e exprimată și de substantivele abstracte și de substantivele concrete în funcție de nume predicativ, e exprimată de toate substantivele și numai de substantive, în orice funcție din enunț, numai că în aceste două cazuri este mai estompată, mai vagă, mai puțin clar conturată decît în cazul substantivelor concrete în funcție de subiect, atribut sau complement, caz în care sfericizarea e mai ușor de gîndit datorită suportului ontic al semnului,

datorită orientării atenției din planul gîndirii în planul reprezentării și chiar al categoriei reale de obiecte numărabile sau vizibile.

Sfera noțiunii exprimate de substantive abstracte și de substantive concrete în funcție de nume predicativ poate fi concepută în planul gîndirii, pe treapta logică și e evident greu sesizabilă pe treapta concretă a reprezentărilor sau percepțiilor, în care este ancorată noțiunea și din care este abstrasă. Diferența cea mai specifică a substantivului, degajată prin analiza sensului, pare să fie deci ideea că *exprimă noțiunea în ambele laturi : conținutul și sfera.*

SUBSTANTIVE COMUNE ȘI SUBSTANTIVE PROPRII

Recunoașterea exemplelor de substantive comune sau proprii e cît se poate de comodă, de sigură și de rapidă, fiind ușurată, în româna literară scrisă, de norma ortografică arhicunoscută : scrierea cu inițială majusculă a substantivului propriu. Recunoașterea substantivelor comune și a celor proprii se rezumă la o știință a identificării sau indicării exemplelor, la o tendință epistemică de tip factologic, empirist, cultivată foarte adesea cu excesivă tenacitate, chiar în domenii mai pure în abstracții decît acesta al substantivului, bunăoară în cel al relațiilor sintactice, rămase — tocmai de aceea — atît de labirintice în organizare conceptuală. Recunoașterea și cunoașterea claselor sau subclaselor unor fapte de limbă sînt operații mult deosebite : prin grad de dificultate, prin adîncimea sondării esenței și prin întinderea razei actului cognitiv.

Cîmpul îndoielilor și ipotezelor, al dificultăților și meditațiilor îndelungi se deschide abia atunci cînd începe *cunoașterea* substantivelor comune sau proprii, prin concepte precum : criteriile diviziunii, notele definitorii, tipurile de noțiuni exprimate, conținutul și sfera, unele subcategorii, raporturi între cele două subclase. Literatura de specialitate distinge trei criterii fundamentale de definire și clasificare a substantivelor comune și a celor proprii : *ontologic*, *psihologic* și *logic*.

În gramatica românească s-a încetățenit îndeosebi un criteriu ontologic de diviziune a substantivelor în comune și proprii, și implicit de definire : substantivele comune denumesc obiecte de același fel, substantivele proprii numesc numai anumite obiecte considerate izolat.

Definițiile substantivelor proprii și ale celor comune se pot întemeia — arăta Viggo Brøndal — pe criteriul numărului obiectelor denumite. Substantivul propriu designează un singur obiect, o entitate individuală, iar substantivul comun — prin opoziție — desem-

nează mai multe obiecte, mai mulţi indivizi, mai exact: o clasă. Brøndal a considerat că această determinare sau distincţie este insuficientă şi inoperantă, făcînd obiecţia că unele substantive proprii nume de persoană (de ex. *Petru*, *Ion*) au fost aplicate la mii de oameni, prin secole, iar pe de altă parte, unele substantive comune (de ex. *tîmplarul*, *plaja*, *lemnul*) indică, în circumstanţe date, entităţi individuale. Obiecţia face relativ criteriul, dar nu îl anulează, lăsîndu-i intactă valoarea complementară faţă de alte criterii.

Comun şi *propriu* sînt noţiuni *opuse*, dar nu *contradictorii*, ci *contrarii*. Între noţiunile opuse contrarii există gradaţia nenumăratelor treceri, diferite trepte ale contrareităţii, fapt care presupune existenţa unor exemple în zona de interferenţă: substantive comune cu proprietăţi de substantive proprii, în anumite contexte, şi substantive proprii cu însuşiri de substantive comune, scoase din funcţionalitatea lor intrinsecă.

Brøndal nu a luat în considerare această distincţie cînd a făcut obiecţia prin care îşi exprima îndoiala faţă de criteriul numărului obiectelor denumite. La o analiză mai atentă, exemplele date trebuie altfel interpretate. Substantivul *Petru* şi substantivul *Ion* se aplică întotdeauna unei singure persoane pentru a o distinge în sistemul onomastic al unui grup social dat, în funcţionalitatea unui cod dat, al unui grai; cînd singularitatea se şterge din funcţia esenţială a substantivului *Petru* sau *Ion*, atunci i se mai adaugă numele de familie, un supranume, o poreclă, un semn distinctiv, identificator suplimentar care să satureze funcţia de indicare a numelui propriu. Observaţia că numele *Petru* sau *Ion* l-au purtat mii de oameni nu dovedeşte decît că un asemenea substantiv propriu *a fost repetat în timp şi în spaţiu*. De fiecare dată şi în fiecare loc a fost însă semnul unui singur individ, nu semnul a doi sau mai mulţi deodată, din acelaşi loc, din acelaşi grup uman. Dacă în comunicarea dintr-un microsistem social au răspuns la numele *Petru* deodată mai mulţi indivizi, înseamnă că acest nume nu şi-a exercitat funcţia de apel şi de indicare specifică; pentru a rămîne viabil, oamenii i-au găsit un semn propriu adiacent şi suplimentar care să diferenţieze persoana respectivă.

În exemplele date de Brøndal pentru substantivele comune care indică entităţi individuale, *tîmplarul*, *plaja*, *lemnul*, însuşirea *individualizării* (specifică substantivului propriu) se explică astfel: orice substantiv comun şi generalizează, dar şi individualizează; individualizarea pronunţată este şi funcţia articolului care însoţeşte substantivul comun; chiar şi contextul poate contribui la individualizarea sensului dintr-un substantiv comun. Prin urmare, criteriul numărului obiectelor denumite poate fi luat în seamă la definirea substantivelor comune şi a celor proprii.

Menţinînd distincţia în plan ontic, opoziţia *propriu—comun* poate fi centrată pe opoziţia *individ—colectivitate* sau *individ—specie*. S-a făcut obiecţia că din punctul de vedere al eternităţii, speciile particulare ale plantelor, animalelor sau lucrurilor — denumite prin substantive comune — sînt la fel de unice ca şi entităţile denumite prin substantive proprii, ca de exemplu *Sirius* sau *Napoleon*. Pot fi comparate substantive nume de specii particulare ale plantelor : *narcisă*, *margaretă*, *crin*, *mugur*, *codru*, *brînduşă*, *crenguţă*, *creangă*, *floare* cu substantive proprii corespunzătoare : *Narcisa*, *Margareta*, *Crinel*, *Mugurel*, *Codruţa*, *Brînduşa*, *Crenguţa*, *Creangă*, *Floarea*. Indivizii numiţi nu sînt din speciile de plante ori din lumea plantelor, ci oameni, persoane ; în limba română nu există substantive proprii nume de plante. Există însă, într-adevăr, în lumea animalelor, dar numai a celor domestice, opoziţia ontică necesară cunoaşterii umane şi exprimării diferenţiate prin substantive proprii sau substantive comune. Opoziţia individ—specie e sesizabilă şi în cazul toponimelor (numelor de locuri) : *Ceahlău* (individ) — *munte* (specie), *Bucureşti—oraş*, *România—ţară*, *Poiana* — *poiană*, *Plai* — *plai* sau al hidronimelor (numelor de ape) : *Dunărea* — *rîu*, *Valea Rece* — *vale*, *Pîrîul Rece* — *pîrîu*, *Izvor* — *izvor*. Speciile lucrurilor — concepînd termenul *lucru* în sens larg, de produs social — îşi au marcate individualurile corespunzătoare prin substantive proprii : *Scînteia* (individual) — *ziar* (specie), *Palatul Poştelor* — *clădire*, *Editura Minerva* — *instituţie*, *Electromureş*—*fabrică*, *Universitatea Craiova* — *universitate* (sau : *echipă de fotbal*), *Luceafărul* — *poem*, *Masa tăcerii* — *sculptură*.

Faptul că şi speciile sînt *unice* nu împiedică deosebirea entităţilor desemnate de cele două subclase ale substantivelor : proprii şi comune. Unicitatea este de feluri diferite în individ şi în specie, chiar privită din perspectiva eternităţii.

În raport cu ce e *unic* individul ? În raport cu ce e *unică* specia ? *Unicul* şi *unica* înseamnă acesta însuşi şi aceasta însăşi, adică înseamnă *calitatea*, suma însuşirilor esenţiale care fac din *ceva* să fie în sine el însuşi, ea însăşi, şi nu altceva, teză filozofică binecunoscută. Unicul în individ e calitatea lui în raport cu alt individ : *Petru* şi *Ion*, *Ana* şi *Maria*, *Bucureşti* şi *Cluj*, *Carpaţi* şi *Alpi*, *România* şi *Franţa*, *Dunărea* şi *Volga*, *Eminescu* şi *Coşbuc*, *Enescu* şi *Haydn*, *Brâncuş* şi *Vlasiu*. Acestea sînt perechi de substantive proprii care marchează unicitatea „individului ontic" din sferele existenţei. Unică e specia prin calitatea ei în raport cu alte specii din acelaşi gen sau din genuri diferite : *bărbatul*, *femeia*, *oraşul*, *muntele*, *ţara*, *rîul*, *poetul*, *compozitorul*, *sculptorul*. Unicitatea speciei e dată de „cercul de obiecte" incluse, de sfera categorială reală, de caracterul finit al trăsăturilor esenţiale care-i compun calitatea. Corelaţia e între specii sau cadre

generale ale categoriilor existenţei : *bărbat* şi *femeie*, *oraş* şi *sat*, *munte* şi *cîmpie*, *ţară* şi *continent*, *rîu* şi *mare*, *poet* şi *prozator*.

De ce numele speciei nu e un substantiv propriu? Pentru că specia include pe lîngă individualitatea sa şi individualitatea indivizilor din care se compune. Era nevoie în procesul comunicării ca limba să facă distincţia între *individ* şi *specie* prin semne deosebite, prin subclase diferite din masa substantivului; aşa s-au constituit substantivele proprii cu funcţia de cunoaştere şi de exprimare a unicului din individ, a calităţii lui, a specificităţii esenţei sale în raport cu alţi indivizi; aşa s-au constituit substantivele comune cu funcţia de cunoaştere şi de exprimare a unicului din specie, a calităţii sale, a specificităţii esenţei sale în raport şi cu alte specii din acelaşi gen, urcînd treapta de abstractizare-generalizare, dar şi în raport cu indivizii care compun specia, coborînd treapta de particularizare-individualizare. Substantivul propriu desemnează ce e „propriu'' individului, iar substantivul comun desemnează ce e „comun'' speciei indivizilor.

Pare de necrezut, dar e adevărat, că numărul substantivelor proprii e mult mai mare decît numărul substantivelor comune, chiar decît numărul tuturor cuvintelor din vocabularul unei limbi. Criteriul ontic de diviziune a substantivelor în comune şi proprii deschide perspectiva estimării acestui raport cantitativ.

În sincronie, marea masă a substantivelor proprii dintr-o limbă o reprezintă antroponimele, numele de persoane : numele oamenilor în viaţă, la un popor, la un moment dat. Numele proprii de persoane din limba română de azi e egal cu numărul românilor de azi, care e de *ordinul* milioanelor.

Se adaugă apoi la această cifră enormă de substantive proprii româneşti numele de locuri (toponimele) : socotind că numărul satelor româneşti de pe întreg cuprinsul ţării este de peste zece mii, iar numărul toponimelor din perimetrul extravilan al unui sat este de circa 100 (mult mai multe în satele de deal şi de munte, mult mai puţine în satele de şes şi de cîmpie), atunci se poate uşor imagina uriaşa plasă de ochiuri semantice aşezată în reţele pe toată suprafaţa României, pe întregul relief al Carpaţilor, sub forma *substantivelor proprii româneşti* de locuri şi de apă, de ordinul sutelor de mii. Adevărata arhivă lingvistică a ţării este un tezaur onomastic care urcă din vechime, prin viu grai, odată cu „Mioriţa''.

Comparativ, se ştie că *vocabularul fundamental* sau *fondul principal lexical* (lexicul de bază, vocabularul esenţial, nucleul vocabularului) al limbii române cuprinde aproximativ 1500 de cuvinte, că vocabularul înregistrat în dicţionare explicative e de 43—50 de mii de cuvinte, că într-un dicţionar tezaur, numărul cuvintelor poate fi

de 150—200 de mii. În această cifră substantivele constituie o *parte*, iar substantivele comune reprezintă o subclasă egală cu clasa, căci substantivele proprii nu sînt înregistrate și socotite la număr în dicționarul tezaur, adică sînt o mulțime nulă (zero).

În concluzie, limba română de azi are *peste 100 de mii de substantive comune*, dar *milioane de substantive proprii viabile*, cu funcționalitate efectivă în comunicare, folosite zilnic pentru denumirea persoanelor în viață și a locurilor reale.

Din cele peste 100 de mii de substantive comune puține fac parte din lexicul de bază și din fondul activ al vocabularului. Frecvența în timp a utilizării masei de 98 de mii dintr-o 100 de mii de substantive comune este mică. Numele de locuri și numele de persoane sînt zilnic folosite în comunicare, în interrelațiile dintre oameni.

Pe de altă parte, frecvența în text, în stilul beletristic, publicistic și științific, „în circulație", stabilește un alt raport între substantivele comune și cele proprii: substantivele comune sînt mult mai numeroase în șirul sintagmatic decît cele proprii. În stilul lui Eminescu au fost numărate 2552 de substantive comune, dar numai 218 substantive proprii, și acestea rare, rarisime sau exotice, cu timbru poetic, trezite parcă din aura uitărilor și depărtărilor: *Zoroastru*, *Cezara*, *Egipet*, *Nil*, *Hiperion*, *Blanca*, *Dalila*, *Diana*, *Veneția*, *Nicopole*, *Sibaris*, *Zamolxe*, *Țepeș*, *Dridri*, *Dariu*, *Argeș*, *Rovine*, *Cunigunda*, *Cleopatra*, *Cătălin*, *Cătălina*, *Petrea*, *Ieronim*, *Onufrei*. În universul poeziei eminesciene, asemenea substantive proprii sînt chemate de ecourile cultural-filozofice ale lecturilor poetului sau de momente biografice indeterminabile.

Substantivul propriu nu denumește fapte din sferele conștiinței, ci numai din sferele existenței. S-ar putea spune că raportul existență-conștiință, raport filozofic fundamental, are ca reflex în planul limbilor un raport între substantive proprii și substantive comune, structurează bine aceste subclase.

Substantivele comune (nu și cele proprii) exprimă datele din conștiință: noțiunile și afectele.

E adevărat că substantivul comun exprimă și categoriile existenței, alături de cel propriu, dar domeniul „vizibilului" e prin excelență indicat de semnul lingvistic al antroponimului și toponimului.

Poate că „specia" existențială e marcată de substantivul comun indirect, prin intermediul *noțiunii*, iar locul sau persoana reală sînt marcate prin intermediul *reprezentării*.

Prin excepție, un afect sau o noțiune — fapte de conștiință — intră în sensul substantivului propriu. În stilul poetic, din unghiul de vedere al artistului, afectul și noțiunea sînt individualizate în context și apar ortografiate cu *majusculă stilistică*. Majuscula sti-

listică transformă însă orice substantiv comun în substantiv propriu, ştergînd graniţa dintre ele. Poate, deci, ridica la rang de nume propriu şi numele comun ce desemnează fapte din sectoarele conştiinţei. Topîrceanu scria : „Da, ni-i tristă soarta, domnule A. Mirea / Dar avem *Iubirea*", notînd substantivul comun nume de afect *iubire* cu majusculă stilistică, transformîndu-l în substantiv propriu. În lirica lui Topîrceanu sînt notate cu majusculă stilistică substantivele comune : *Critica*, *Muza*, *Infinitul*, *Măcelul*, *Morala*, *Progresul*, *Natura*, *Neantul*, *Nefiinţa*, *Nemărginirea*, *Noaptea*, *Poezia*, *Primăvara*, *Proza*, *Pustiul*, *Spiritul*, *Toamna*, *Veşnicia*, *Viaţa*. Stilemul prefacerii substantivului comun în substantiv propriu prin majusculă stilistică are pronunţate efecte poetice :

„Trec veacurile-n spulber şi anii pier în spume...
La ţărmul *Muncii* numai, stă *Omul* şi-ancorează,
Căci cea mai veche *Taină* şi *Lege* de pe lume
E munca ce urzeşte, înalţă şi creează" (Voiculescu).

În al doilea rînd, *criteriul psihologic* poate distinge bine substantivele *comune* de cele *proprii*. S-a propus — scria Viggo Brøndal — ca mijloc de distingere a substantivului propriu de cel comun, *arbitrareitatea* semnului, derivată din studiul naturii psihologice a cuvintelor.

Jespersen a afirmat că substantivul propriu, în opoziţie cu cel comun, ar fi arbitrar ales. Nu e vorba deci de arbitrarul semnului în sens de „nemotivat de natura lucrului denumit", ci în sens de „nemotivat de voinţa vorbitorului care denumeşte". Nu e în joc milenara distincţie *thesei* — *physei*, ci distincţia saussuriană *arbitrareitate* — *imutabilitate*. Cu aplicaţia la subclasele substantivului, criteriul lui Jespersen ar putea fi reformulat astfel :

(a) substantivele *comune* nu sînt arbitrare, ci sînt *imutabile*, fiindcă un vorbitor, oricare ar fi el, nu poate să aleagă după propria-i dorinţă şi voinţă un semn pentru o anumită specie de lucruri, ci numai pe acela istoriceşte constituit în limbă : *masă* pentru „masă", *casă* pentru „casă", *floare* pentru „floare" şi nu *masă* pentru „casă", *casă* pentru „floare", *floare* pentru „masă" ;

(b) substantivele *proprii* nu sînt imutabile, ci sînt *arbitrar* alese, fiindcă un vorbitor poate da nume fiilor săi după propria-i dorinţă şi voinţă, fără să încurce comunicarea, înţelegerea, uzul, consensul lingvistic : *Petru* să fie numit „un fiu", *Ion* — „al doilea fiu", *Vasile* — „al treilea fiu" sau altfel, invers : *Vasile* — „primul fiu", *Petru* — „al doilea fiu", *Ion* — „al treilea fiu".

Jespersen a avut în vedere numai antroponimele. Distincţia saussuriană *arbitrar—imutabil* nu mai operează în masa substantivelor proprii nume de locuri, în toponime. Toponimele au în această privinţă

statutul substantivelor comune : sînt *imutabile*, vorbitorul le găsește în structura limbii, a graiului local, nu le aplică, după propria-i voință, nu sînt arbitrar alese, nu sînt comutabile.

Pe de altă parte, o anume limită a arbitrarului e impusă de tradițiile sociale și culturale : voința părinților alege antroponimul dintr-un stoc preexistent, în uz la comunitatea vorbitoare dată. Apoi, odată aplicat unei persoane, substantivul propriu nu mai poate fi schimbat toată viața acelei persoane (excepțiile sînt rarisime în sistemul onomastic românesc), adică *substantivul propriu devine imutabil și rămîne imutabil* ca orice substantiv comun, în toate actele de comunicare, spre a se păstra consecvența, rigoarea și limpezimea funcției de comunicare a limbii, spre a nu bulversa identitățile prin permutări antroponimice.

Rezultă că numai la origine substantivul propriu e arbitrar. La origine însă și substantivul comun e arbitrar, după susținătorii principiului *thesei*. Atunci care e deosebirea în privința naturii psihologice a semnului propriu sau comun? Deosebirea aceasta există și trebuie să o vedem pe *axa timpului :* originea substantivului propriu antroponim se repetă în timp cu fiecare generație de oameni, cu fiecare rînd de persoane nou-născute, care trebuie să poarte un nume. Este deci o origine mereu prezentă în sincronie. De aceea e vizibil că actul ei este de tip arbitrar. Originea substantivului comun se pierde în negura vremurilor, în diacronie, într-un act psihosocial irepetabil, petrecut cîndva, pentru totdeauna.

Deci substantivele *proprii* au o *arbitrareitate mereu prezentă și repetabilă*, iar substantivele *comune* au o *arbitrareitate trecută* și *irepetabilă*. În actul comunicării însă, atît substantivul comun, cît și substantivul propriu se supun legii generale a semnului lingvistic, acțiunii imutabilității, în vorbirea oricărui vorbitor : „Tu, Caesar, civitatem dare potes homini, verbo non potes !" (Suetoniu).

În al treilea rînd, e util *criteriul logic* de diviziune a substantivelor în *proprii* și *comune*. Distincția *propriu—comun* s-a făcut, începînd cu Aristotel, prin observarea *conceptului* exprimat de substantive. Au existat două orientări în această privință, arată Viggo Brøndal. Potrivit uneia, conținutul semnificativ al substantivului propriu este extraordinar de bogat ; mai mult decît orice alt cuvînt, substantivul propriu ar fi saturat de conținut. Potrivit celeilalte orientări, conținutul substantivului propriu s-ar reduce, dimpotrivă, la zero, altfel spus, ar fi cuvîntul cel mai vid.

Jespersen a aplicat această concepție servindu-se de teoria raportului invers dintre conținutul conceptelor și sfera lor. Rezultă că atunci cînd conținutul conceptelor exprimate de substantivele proprii e considerat foarte bogat, atunci sfera lor e foarte redusă. Opinia

opusă consideră conţinutul conceptului exprimat de substantivul propriu extrem de sărac, chiar egal cu zero, iar sfera lui, foarte largă.

John Stuart Mill a formulat teza că substantivele *proprii* sînt *denotative* (au sferă noţională, au extensiune sau denotaţie), iar substantivele comune sînt în acelaşi timp *denotative* şi *conotative* (au şi conţinut noţional, comprehensiune sau conotaţie). Dintre aceste două concepţii opuse adevărată pare a fi aceea susţinută de Jespersen.

Conţinutul, comprehensiunea, conotaţia, concepute ca totalitate de însuşiri esenţiale, necesare, definitorii, specifice, fundamentale, proprii, caracterizante, reflectate în concept, pot fi într-adevăr extraordinar de bogate în substantivul propriu nume de persoană : pentru cine cunoaşte nu numai semnificantul acelui substantiv propriu, dar şi semnificatul său, funcţionalitatea sa, care e în mare măsură, adesea, o biografie întreagă, o personalitate. Numele propriu *Eminescu* evocă o personalitate, o operă, o biografie, un geniu; dar numai pentru cine îl cunoaşte. Pentru cine nu îl cunoaşte, *Eminescu* rămîne un semn vid, cu conţinutul redus la zero, o etichetă de substantiv propriu — antroponim aplicat unei persoane oarecare.

Necunoscînd persoana care poartă un nume propriu, orice antroponim pare vid de conţinut conceptual. În comunicarea reală însă, în conversaţia naturală din graiuri sau din ramificaţiile socio-profesionale, fiecare substantiv propriu-antroponim evocă pentru interlocutor o biografie, o sumă enormă de fapte comprehensive stratificate psihosocial în actele, gîndurile, vorbele, făptuirile persoanei numite. Fiecare antroponim exprimă un conţinut conceptual bogat. Aşa stau lucrurile cu receptarea substantivului propriu nume al persoanei a II-a sau a III-a, alta decît propria persoană.

Cînd e vorba de receptarea numelui propriu al propriei persoane, fiecare om în poziţie de ascultător, cititor, decodificator de mesaj, îi conferă semnului pe care-l poartă o viaţă, o încărcătură semantică, cognitiv-afectivă, şi mai mare (chiar dacă numele său îşi are originea într-o poreclă ilariantă).

Conţinutul conceptului exprimat de substantivul propriu devine saturat de note esenţiale. Din această lege lingvistică a substantivului propriu raportat la conştiinţa purtătorului rezultă toată filozofia morală despre *nume* şi *re-nume* surprinsă în maxime sau în versuri celebre : „*Numele tău* este măsura faptelor tale" ; „Onoarea şi *numele* dăinuiesc mereu" ; „*Un nume* adunat pe-o carte" (Arghezi) ; „lustruindu-se pe el / Sub a *numelui tău* umbră" (Eminescu) ; „Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume / Prin frumoasă stihuire să pătrunză *al meu nume*" (Eminescu) ; „*Numele mari* coboară în loc să înalţe pe acei care nu ştiu să le susţină" ; „*Numele lui* dacă-l chemi

o să răsune / Din fiece inimă, din toate pridvoarele țării / Și mai departe din lume / Ca un imn al credinței în om, / Ca un ecou al adîncimilor mării" (Ion Brad).

Cît privește sfera conceptuală exprimată de substantivul propriu, aceasta nu e nici largă, nici redusă, nici vidă, e exact egală cu 1 (unu) : cu o persoană în antroponim, cu un loc în toponim, cu un animal în zoonim, cu o apă (curgătoare sau stătătoare) în hidronim.

De fapt, substantivul *propriu* e „specializat" în exprimarea unei noțiuni *singulare*, iar substantivul *comun* e „profilat" pe exprimarea unei noțiuni *generale*. Mai exact, *antroponimele* se referă, prin sfera lor conceptuală, la un obiect individual și exprimă deci *noțiuni singulare individuale : Ion*, *Ana*, *Florica*, *George*, *Vasile*, iar toponimele cuprind în sfera lor conceptuală o entitate constînd dintr-o anumită mulțime de obiecte de același fel, care formează o unitate, un agregat, exprimă deci *noțiuni singulare colective : Ceahlăul*, *Dobrogea*, *Mureșul*, *Oltul*, *Bărăganul*, *Crișul*, *Clujul*.

Substantivele *comune* se raportează la o întreagă clasă de obiecte, exprimă *noțiuni generale :* fie noțiuni generale finite ca sferă : *avion*, *planetă*, *stat*, fie infinite ca sferă : *punct*, *atom*, *moment*. Însoțit de determinanți care individualizează, în sintagme, și substantivul comun poate exprima noțiuni singulare.

În concluzie, diviziunea substantivelor românești în comune sau proprii se poate face operînd cu *criterii complementare*, care adîncesc și extind cunoașterea, din unghiuri multiple de vedere, asupra unei clase lexico-gramaticale cu valoare de pivot în sistemul morfologic al limbii române : criteriul *ontologic* (subdivizat în : numărul obiectelor denumite și relația individ—specie), criteriul *psihologic* (arbitrareitatea — imutabilitatea semnului), criteriul *logic* (sfera și conținutul conceptului exprimat).

În structura celor mai multe substantive proprii nume de locuri sînt transparente substantivele comune alcătuitoare : *Albia*, *Cîmpul Nucului*, *Malul Cerbului*. Acolo unde transparența nu e observabilă în sincronie, poate fi relevată în diacronie. Chiar și în cazul substantivelor proprii nume de persoane, din tipul celor calendaristice — fapt foarte interesant — se verifică legea devenirii subclasei celor proprii din subclasa comunelor, la originea lor îndepărtată, în ebraică sau în greacă : *Ana* ebr. „îndurare", *Atanasie* gr. „nemurire", *Barac* ebr. „fulger", *Dan* ebr. „jude", *Gheorghe* gr. „agricultor", *Toma* ebr. „geamănul", *Sofia* gr. „înțelepciune". Întîi au existat substantivele comune și abia apoi s-au format substantivele proprii, ca o subclasă derivată din apelative, cu o funcție de comunicare nouă, de individualizare mai pronunțată. ***Substantivele proprii au la origine substantive comune sau apelative constituite din alte părți de vorbire :*** se pare că

aceasta e o lege universală care guvernează structura etimologică a tuturor substantivelor proprii nume de persoane (antroponime) și de locuri (toponime).

ARTICOLUL

Articolul este cuvîntul sau clasa gramaticală cu sens morfologic în care se reflectă o nuanțare a sensului lexical al substantivului pe care îl însoțește, nuanțare care constă într-o individualizare.

CLASIFICAREA ARTICOLULUI

După criteriul individualizării, articolele sînt de patru feluri: *articol hotărît (definit)*, care individualizează în chip hotărît sensul lexical al substantivului pe care îl însoțește; *articol nehotărît*, care individualizează în chip nehotărît sensul lexical al substantivului pe care îl însoțește; *articol posesiv (genitival)*, care individualizează sensul lexical al substantivului determinat și al cuvîntului determinant; *articolul demonstrativ* sau *adjectival*, care individualizează sensul lexical al substantivului și al adjectivului determinant. În toate contextele în care apare unul din cele patru tipuri de articole, rolul său este, în primul rînd, de a individualiza sensul lexical al cuvîntului pe care îl însoțește.

Articolul — parte de vorbire, morfem sau pronume? După criterii deosebite, diversele tipuri de articole sînt parte de vorbire, morfem sau pronume. După criteriile segmentării vorbirii în părți, după criteriile de definire a părților de vorbire, elementele de limbă română numite *articole* se constituie într-o clasă distinctă, formează o parte de vorbire deosebită. Din punctul de vedere al raportului dintre cele două laturi ale semnului lingvistic, *le signifiant* și *le signifié*, articolele românești (toate tipurile și în toate contextele în care apar) sînt morfeme, indici, mărci, expresii ale individualizării; articolul este morfem în acest sens al termenului, dar nu este morfem al determinării, ci al individualizării. Din punctul de vedere al rolului de substitut, articolul posesiv și articolul demonstrativ cumulează o valoare pronominală, fără însă să piardă funcția de morfem al individualizării și nici calitatea de parte de vorbire distinctă. Articolele hotărîte care apar în formele pronominale, în formele numeralelor ordinale, în prepoziții, în poziție proclitică la numele proprii, în diverse părți

de vorbire substantivate, cumulează diverse roluri, funcţii descrise în literatura de specialitate, dar nu își pierd nici valoarea constantă, persistentă, definitorie, aceea de marcă a individualizării, de morfem al individualizării şi nici calitatea de parte de vorbire distinctă în rîndul celor zece părţi de vorbire.

Individualizarea — sensul gramatical al tuturor articolelor. Trebuie făcută distincţia între individualizare și determinare. Determinarea operează numai asupra sensului substantivelor în care se cuprind noţiuni ordinate, prin inferenţă (= trecere de la o noţiune de un grad la o noţiune de alt grad) de la o noţiune mai generală la o noţiune mai puţin generală, pînă la noţiunile numite specii infime, care sînt cele mai numeroase în masa substantivelor. Individualizarea operează însă și mai departe, singularizînd, concretizînd și sensul lexical al substantivelor care exprimă specii infime, adică noţiuni în a căror sferă noţională nu se mai cuprind noţiuni cu o sferă mai restrînsă; mai mult, individualizarea nu operează numai asupra sensului substantivelor, ci și asupra sensului oricărei părţi de vorbire, fiind o funcţie generală a limbii, alături de generalizare, căreia i se opune, alături de funcţia de abstractizare, alături de funcţia cognitivă, alături de funcţia de apel, alături de funcţia de simbol. De aceea, nu spunem că articolul hotărît este morfem al determinării, ci că este morfem al individualizării, cînd e element formativ, în afara substantivului, în forma pronumelor, numeralelor ordinale, părţilor de vorbire substantivizate, sau cînd e proclitic la numele proprii. De asemenea nu spunem că articolele posesive și articolele demonstrative sînt morfeme ale determinării, ci că sînt morfeme ale individualizării, fiindcă individualizarea este o funcţie generală a limbii și nu lipsește din nici un segment al enunţului, din nici o parte de vorbire, din nici o formă a vreunei părţi de vorbire; numai că atunci cînd în una dintre aceste forme ale oricărei părţi de vorbire este analizabil un articol, spunem că funcţia de individualizare e *pronunţată*, *accentuată*, e transformată într-o categorie gramaticală, fiind marcată de un morfem; pretutindeni unde apare un articol este *și* morfem, marcă, indice al individualizării. Individualizarea are deci o dublă natură: este funcţie generală a limbii (cînd nu este marcată de articol), este categorie gramaticală (cînd este marcată de oricare articol, în orice context), așa cum funcţia de apel este o funcţie generală a limbii și este o categorie morfologică, gramaticală cînd e marcată de forma vocativului sau de forma imperativului (de desinenţa vocativului, de sufixele și desinenţele imperativului). În triada lui Karl Bühler, *simbol — expresie — apel*, individualizarea trebuie gîndită ca o componentă a *expresiei*, a raportului semnului cu noţiunea exprimată.

Faptele de limbă română considerate articole sînt distribuite în tipuri după cum urmează:

Articolele hotărîte

Masculine: **-l** (poetu*l*); **-le** (iepure*le*); **-a** (tat*a*); **-lui** (creaţia poetu*lui*, „spune-i cucu*lui* să tacă"); **-i** (tate*i*); **lui** (*lui* Ion, *lui* Oprea; „la hanul *lui* Goraşcu Haramin" (Sadoveanu); „de atunci i-a mers *lui* Ciubuc numele de omul *lui* Vodă" (Creangă); „însă din întîmplare, Dragomir, fiul Pîrvu*lui*, ce de curînd intrase printre copii din casă ai curţii şi de curiozitate copilărească se coborîse cu chelarii în pivniţă, fiindu-i teamă de dojana *lui* vodă, se ascunse încet şi pe furiş în fundul unei buţi goale" (Al. Odobescu); **-ule** (omu*le*, fiu*le*, puiu*le*; „Negru*le*, cireşu*le*, / gîndul rău te-mprejmuie" (L. Blaga); „Codru*le*, codruţu*le*,/Ce mai faci, drăguţu*le*?" (Eminescu); **-i** (poeţi*i*); **-lor** („Blestemul părinţi*lor* e ca piatra munţi*lor*, cade greu copii*lor*" — Folclor), „Opriţi-vă, oameni buni şi patrioţi*lor*! Asta e apa Ozanei!" (Sadoveanu).

Feminine: **-a** (frunz*a*); **-i** (culoarea frunze*i*, spune-i tovarăşe*i*); **-le** (frunze*le*, „Dorm şi flori*le*-n grădină, Dormi în pace!" — Eminescu); **-lor** (culoarea frunze*lor*, spune-le fete*lor*), **-lor** (fete*lor*! flori*lor*!).

Articole demonstrative sau adjectivale

Masculine: **cel** („Dar deodat-un punct se mişcă ... *cel* dintîi şi singur ..." — Eminescu; Ştefan *cel* Mare, strungarul *cel* mai tînăr), **celui** (maşina *celui* mai harnic, *celui* mai mic i se cuvine), **cei** (*cei* buni, Un bărbat din *cei* sosiţi era cărunt), **celor** (succesul *celor* mai tineri, *celor* mai mici li se cuvine).

Feminine: **cea** (pădurea *cea* rară, „Zdrobiţi orînduiala *cea* crudă şi nedreaptă"); **celei** („umbra frumuseţii *celei* eterne", *celei* mai inteligente i se cuvine); **cele** („*Cele* bune să se-adune, *cele* rele să se spele"); **celor** (gîndurile *celor* mai tinere; să le dăm *celor* mai harnice).

Articole posesive sau genitivale

Masculine: **al** („Sub vîntul rece-*al* amorţitei ierne / Îşi pleacă codrul crengile-ncărcate" — Eminescu), **ai** („Iar în lumea asta mare, noi copii *ai* lumii mici, / Facem pe pămîntul nostru muşunoaie de

furnici" — Eminescu), **alor** („El găsi de cuviinţă să spună *alor* săi ceea ce era să se întîmple fiului lor" — Ispirescu; numai cu un pronume posesiv şi foarte rar se foloseşte această formă *alor*, la G. D. pl., m. şi f.).

Feminine: **a** (cartea de vitejie *a* trecutului); **ale** (undele limpezi *ale* lacului; ruinele acoperite cu muşchi *ale* cetăţii).

Articole nehotărîte

Masculine: **un** („Vom visa *un* vis ferice / Îngîna-ne-vor c-*un* cînt / Singuratice izvoare, / Blînda batere de vînt" — Eminescu); **unui** („Sub icoana afumat-a *unui* sfînt cu comănac / Arde-n candelă o lumină cît un sîmbure de mac" — Eminescu; „Nimic nu-i mai de rîs ca plînsul / În ochii *unui* luptător" — Coşbuc; îi spune *unui* copil; îi transmite *unui* prieten); **nişte** (*nişte* ochi); **unor** (*unor* oameni).

Feminine: **o** („*O* luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lîngă poartă" — Eminescu; pe *o* vreme de secetă); **unei** („Ceea ce impresionează în primul rînd în romanul scriitorului nostru e tocmai evadarea din cătuşele *unei* formule înguste şi particulare" — E. Lovinescu; i-a dat *unei* profesoare flori); **nişte** (*nişte* plante, pe *nişte* străzi); **unor** (cărţile *unor* studente; le-a trimis *unor* bibliotecare; a dat *unor* eleve premii).

Leontin Ghergariu [105] structurează regulile folosirii articolului hotărît în sintagme de felul *prepoziţie + substantiv*. Ghergariu distinge trei tipuri de sintagme pertinente pentru procesul articulării cu articol hotărît în limba română, pe care le simbolizăm astfel:

$$(1)\ P + S$$

$$(2)\ P + S + A$$

$$(3)\ P + S + A_1,\ A_2 \ldots A_n$$

unde P = prepoziţie, S = substantiv, A = atribut: „Considerînd că în diferite cazuri comportarea substantivului precedat de prepoziţie variază, pentru a lămuri problema de care ne ocupăm vom analiza separat:

A. articularea substantivului precedat de prepoziţie şi neînsoţit de atribut;

B. articularea substantivului precedat de prepoziţie şi însoţit de un atribut;

C. articularea substantivului precedat de prepoziţie şi însoţit de mai multe atribute" (p. 95).

Răspunsul la întrebarea cum se articulează substantivul în cele trei tipuri de contexte? se dă simplu : în contextul (1) substantivul nu se articulează, în contextele (2) și (3) substantivul se articulează. Acesta este răspunsul general, cu caracter de regulă, adevărat pentru cele mai multe enunțuri din limba română. Există însă numeroase excepții și excepții de la excepții, cazuri particulare; sistemul articulării în română nu e liniar, tridimensional; pe arborele acestor trei reguli fundamentale se structurează o mare diversitate de procedee de articulare pe care Leontin Ghergariu le prezintă cu minuție. E firesc să fie așa articularea într-o limbă naturală.

Autorul scrie: „A. Cînd substantivul e precedat de prepoziție și stă în cazul acuzativ, nedeterminat de atribut, el apare de obicei *nearticulat*" (p. 95). Exemple:

ÎN + S: „Și trebuiesc luptate războaiele aprinse, / Căci voi murind *în sînge*, ei pot să fie mari". (Eminescu)

DIN + S: „O zi *din viață* să-mi fi dat, / O zi mi-era de-ajuns". (Eminescu)

PRIN, SPRE + S: „Cîți domnitori și mitropoliți s-au rînduit la scaunul Moldovei... au trebuit să treacă măcar odată *prin Humulești spre mănăstiri*". (Creangă)

LA, CU + S: „Ajuns calfă *la găitănărie*, vorbea frumos și *cu patimă*". (Delavrancea)

PE + S: „Moș Precu sta *pe prispă* pe un lăvicer vrîstat". (Sadoveanu)

Leontin Ghergariu formulează cinci reguli care reprezintă excepții de la prima regulă fundamentală, pe care le simbolizăm:

(1) P + S (propriu feminin);

(2) P + S (nume de grade de rudenie);

(3) P + S (nume de ființe considerate unice);

(4) P + S (nume de ființe unice *pentru vorbitor în momentul vorbirii*);

(5) P + S (în genitiv; P = *contra*, *asupra* etc.)

Excepțiile (2) și (3) au la rîndul lor excepții. Să le exemplificăm:

(1) *P + S (propriu feminin):* „Numele proprii de gen feminin, precedate de oricare prepoziție care cere acuzativul, apar totdeauna articulate" (p. 96). Exemple: „Am căzut *în Ozana*, cît mi ți-i băiatul" (Creangă); „Vă puteți închipui ce vrea să zică a te scălda *în Bistrița*" (Creangă); „Ai să lași cu nouă lei, moș Nichifor, și te-a mai cinsti și feciorul meu *la Piatra*". (Creangă)

(2) *P + S (nume de grade de rudenie)*: „Substantivele care desemnează nume de grade de rudenie: *mamă*, *tată*, *bunică*, *unchi*, *mătușă*, *cumătru*, *cumătră*, *cuscru*, *moș*, *babă* etc. precedate de oricare prepoziție sînt articulate atunci cînd îndeplinesc funcțiunea sintactică de complement" (p. 96). Exemple: „Noroc *de bunicul*" (Creangă); „*Pe bunicul* n-avea cine îl înștiința" (Creangă); „Ia, ad-o-ncoace *la moșul* s-o drămăluiască" (Creangă); „*De mama* îmi aduc aminte ca prin vis" (Slavici).

Excepții de la excepția (2):

(a) Cînd substantivul are valoare afectivă: „Umbla *din babă în babă* cu descîntec și oblojeli" (Creangă); „Trebuie să bați la ușă și să strigi *la babă* să-ți deie drumul" (Sadoveanu).

(b) Cînd substantivul are funcție de atribut, nu de complement: „Drăcoaica *de babă*" (Ispirescu); „Mie încă îmi spunea un hîtru *de moș*" (Gaster).

(3) *P + S (nume de ființe considerate unice)*: „Tot articulate apar cînd sînt complemente și unele substantive care denumesc ființe considerate unice și asimilate într-un fel cu substantivele proprii: *împărat*, *crai*, *țar*, *monarh*, *rege*, *domn*, *domnitor*, *vodă*, *pașă*, *voievod*, *popă*, *zmeu*, *satană*, *drac* etc." (p. 97). Exemple: „Pînă acum toți rîdeau de Prepeleac, dar acum a ajuns să rîdă și el *de dracul*" (Creangă); „Hai și noi *la craiul*, dragă, / Și să fim din nou copii" (Eminescu); „*La pașa* vine un arab" (Coșbuc); „Alungați din inima voastră *pe satana*" (Rebreanu); „Am început de atunci să mă tem *de necuratul*" (Rebreanu).

Excepția de la regula particulară (3) se formulează semantic: cînd funcțiunea nu este îndeplinită de deținătorul funcției, ci de altcineva, astfel de substantive nu se articulează. Exemple: „Se vede lucru că nici tu nu ești *de împărat*, nici împărăția pentru tine" (Creangă); „Mergi de acum tot înainte, că tu ești vrednic de împărat" (Creangă). O a doua excepție de la excepția (3) se formulează sintactic: cînd substantivul are funcția de atribut, nu se articulează. Exemple: „Calul fiului *de crai* începu a sări în două picioare" (Creangă); „Fecior *de crai*, vedea-te-aș împărat" (Creangă).

(4) *P + S (nume de ființe unice, considerate numai de vorbitor astfel, în momentul vorbirii)*. Exemple: „Merg și eu la secție, nene Turturene, s-o mai văz *pe hoața*" (Caragiale); „Nene, moartă, tăiată, nu mai stau cu mitocanul, scapă-mă de *pastramagiul*" (Caragiale).

(5) *P + S (în genitiv)*. Exemple: „Fulgerele adunat-au *contra fulgerului* care / În turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare" (Eminescu); „Tonul cu care a zis u i t a ț i-v ă l a p r o b e ! a făcut un efect straniu *asupra superiorului*" (Caragiale).

În privința celei de a doua reguli fundamentale, simbolizată $P + S + A$, Leontin Ghergariu distinge trei situații:

(a) $P + S + A$ *determinativ*, cînd se produce articularea substantivului. Exemple: „Toată noaptea a fost masă mare *la băcanul din colț*" (Caragiale); „Odaia rămase luminată *de candela icoanelor* și de tăciunele din vatră" (Caragiale).

(b) $P + S + A$ *(= propoziție atributivă)*, cînd substantivul se articulează. Exemplu: „Nădejdea-mi e *la vremea care vindecă toate*" (Negruzzi).

(c) $P + S + A$ *explicativ*, cînd substantivul (S) *nu* se articulează. Exemplu: „Să te primească cu bine *la casă de oameni*" (Delavrancea).

Sintagmele cu mai multe atribute din regula simbolizată $P + S + A_1, A_2 \ldots A_n$, cea de a treia regulă fundamentală, conțin substantivul articulat: „C. Comportarea substantivului precedat de prepoziție și determinat de două sau mai multe atribute este aceeași ca și în cazul cînd este determinat de un singur atribut" (p. 110).

Prepoziția CU. O atenție aparte acordă Leontin Ghergariu substantivului încadrat în sintagma cu prepoziția *CU*. Schematic, rezultatul analizei poate fi prezentat astfel:

ARTICULAT: CU + S (complement direct)
CU + S (circumstanțial instrumental)
CU + S (circumstanțial sociativ)
CU + S (circumstanțial de cauză)
CU + S (circumstanțial de relație)

NEARTICULAT: CU + S (atribut)
CU + S (circumstanțial de timp)
CU + S (circumstanțial de mod)

Exemple:

(A) CU + SUBSTANTIV ARTICULAT:

(a) complement direct: „A sfîrși *cu zgomotul* și *cu prostiile*";

(b) circumstanțial instrumental: „Cari săpau *cu cazmalele*, cari cărau *cu tîriboanțele*, cari *cu căruțele*, cari *cu covățile*" (Creangă); „Iară *cu capul* se lucrează mai greu decît *cu sapa*" (Slavici); „Începea să se strecoare, ajutîndu-se *cu prăjina*, prin cărările de ape deschise prin papură și trestii" (Sadoveanu); „Numai iacă au început a curge furnicile *cu droaia*" (Creangă); „Eu credeam că o să iai oameni *cu ziua*" (Slavici);

(c) circumstanţial sociativ : „Se cuvine să poftesc şi pe acei gospodari *cu nevestele* (Sadoveanu) ; „Să-şi vadă el sămănăturile lui, să meargă la ele *cu preoteasa*" (Slavici) ;

(d) circumstanţial de cauză : „Se luase de gînduri *cu aştepta-rea ei*" ;

(e) circumstanţial de relaţie : „Dar *cu ruşinea* cum rămîne, Măria Ta ?" (Creangă) ; „Dar de seară, cînd i-au spus / Cum a fost *cu Ana* / Ş-azvîrlit căciula-n sus" (Coşbuc).

(B) *CU + SUBSTANTIV NEARTICULAT :*

(a) atribut : „Mumulean glas *cu durere*" (Eminescu) ; „Era dascăl în Butucani, bun sat şi mare, oameni *cu stare*" (Slavici) ;

(b) circumstanţial de timp : „A lăsat *cu noapte* curtea pustie şi au ieşit şi aceia" ; „Hai iute să ne gătim, ca să plecăm *cu ziuă*" (Alecsandri) ;

(c) circumstanţial de mod : „Cîinele meu saltă, se dă în lături şi urmăreşte *cu înfocare* pasărea" (Odobescu) ; „Sara pe deal buciu-mul sună *cu jale*" (Eminescu).

ADJECTIVUL

Adjectivul este cuvîntul cu sens lexical gîndit ca un conţinut noţional în care se reflectă însuşiri ale obiectelor. În literatura de specialitate, definiţiile date adjectivului nu diferă prea mult în conţinut, delimitarea clasei lexico-gramaticale a adjectivului în seria celorlalte zece nefiind o problemă dificilă şi, de aceea, nici controversată.

FELURILE ADJECTIVULUI

Stăruie în predarea limbii române o clasificare veche, după crite-riul terminaţiei, clasificare care poate fi numită şi învechită, de vreme ce termenul *terminaţie* are serioase neajunsuri, relevate întîi de Mioara Avram în partea introductivă a *Gramaticii Academiei :* terminaţie e şi desinenţa, şi sufixul, şi fonemul care încheie rădăcina sau sufixul ; în literatura gramaticală au fost propuse noi clasificări, flexionare, contextuale, semantice, care pun în lumină bogăţia şi diversitatea de tipuri, complexitatea adjectivului românesc privit din unghiul de vedere al structurii.

CLASIFICAREA DUPĂ TERMINAȚII

După criteriul terminației, adjectivele sînt de două feluri : (A) *variabile*, care la rîndul lor se împart în două grupe : (a) *variabile cu două terminații (bun — bună, acru — acră, nou — nouă)*, (b) *variabile cu o terminație*, adică variabile numai după număr și caz, nu și după gen *(dulce, fierbinte, limpede, mare, rece, repede, subțire, tare, verde)* ; (B) *invariabile*, cu o singură formă la fiecare gen, număr și caz *(maro, gri, ferice, cumsecade, vernil)*.

CLASIFICAREA FLEXIONARĂ DUPĂ DESINENȚE

Marcela Manoliu [170] arată neajunsurile clasificării adjectivelor după criteriul terminației la nominativ singular și, analizînd întreaga flexiune, la toate cazurile, la ambele numere și la toate trei genurile, obține o clasificare în opt tipuri fundamentale.

Adjective cu patru desinențe

Sînt adjectivele cu patru forme flexionare distincte : o formă pentru masculin singular la toate cazurile, o formă pentru feminin singular nominativ-acuzativ, o formă pentru feminin singular genitiv-dativ, identică cu forma de feminin plural, la toate cazurile și o formă pentru masculin plural la toate cazurile. Acest tip de adjective cuprinde cinci clase :

1. *Adjective cu desinențele* **Ø, -ă, -e, -i**, adică adjective cu desinența zero (Ø) la masculin singular *(alb, bun, iubit, cald)*, cu desinența *-ă* la feminin singular genitiv-dativ și la feminin plural, toate cazurile *(albe, bune, iubite, calde)*, cu desinența *-i* (pseudo *-i* final) la masculin plural, la toate cazurile *(albi, buni, iubiți, calzi)*.

2. *Adjective cu desinențele* **-u, -ă, -e, -i**, adică adjective cu desinența *-u* plenison, vocalic, la masculin, singular, nominativ-acuzativ *(acru, albastru, celebru, sacru, suplu, macabru, sobru, sumbru)*, cu desinențele *-ă, -e, -i* vocalic, plenison în celelalte trei situații flexionare *(acră, acre, acri ; albastră, albastre, albaștri ; celebră, celebre, celebri ; sacră, sacre, sacri* etc.).

3. *Adjective cu desinențele* **-u̯, -e, -ă, -i**, adică adjectivele cu desinențe *-u̯* semivocalic la masculin singular la toate cazurile *(ambiguu̯,*

asiduu, continuu), cu desinențele *-ă, -e, -i* semivocalic în restul flexiunii *(ambiguă, ambigue, ambigui; asiduă, asidue, asidui; continuă, continue, continui)*.

4. *Adjectivele cu desinențele* **-u, -ea, -i, -le**, adică adjectivele cu desinența *-u* semivocalic la masculin singular la toate cazurile *(greu, rău)*, cu desinența *-ea* la feminin singular nominativ-acuzativ *(grea, rea)*, cu desinența *-i* la masculin plural *(grei, răi)*, cu desinența *-le* la forma de feminin singular genitiv-dativ și la formele de feminin plural la toate cazurile *(grele, rele)*.

5. *Adjective cu desinențele înlocuite de sufixe gramaticale* **-el, -ea, -ele, -ei**, adică adjectivele cu sufixul gramatical *-el* la masculin singular la toate cazurile *(bunicel, măricel, cuminţel, mititel)*, cu sufixul gramatical *-ea* sau *-ică* la feminin singular nominativ-acuzativ *(bunicea, măricea, cuminţică, mititică, bunicică, măricică)*, cu sufixul *-ele* la feminin singular genitiv-dativ și la feminin plural la toate cazurile *(bunicele, măricele, cuminţele, mititele)*, cu sufixul gramatical *-ei* la masculin plural la toate cazurile *(bunicei, măricei, cuminţei, mititei)*.

Adjective cu trei desinențe

În acest al doilea tip fundamental se înscriu următoarele clase flexionare:

1. *Adjective cu desinențele* **Ø, -ă, -i**, adică adjectivele cu desinența zero (Ø) după rădăcină cînd fonemul final este o velară *(c* sau *g)*, la masculin singular la toate cazurile *(adînc, lung, mic)*, cu desinența *-ă* la feminin singular, nominativ-acuzativ *(adîncă, lungă, mică)*, cu desinența pseudo *-i* final la restul formelor flexionare, la feminin singular, genitiv-dativ (acestei fîntîni *adînci)*, la masculin plural la toate cazurile (acești ciorapi *lungi)*, la feminin plural la toate cazurile (aceste ființe *mici)*; în această clasă intră și adjectivele derivate cu sufixul lexical *-esc (muncitoresc, românesc, sîrbesc, turcesc)*.

2. *Adjective cu desinențele* **-u, -uă, -i**, adică adjectivele cu desinența *-u* semivocalic la masculin singular, toate cazurile *(nou)*, cu desinența *-uă* la feminin singular nominativ-acuzativ *(nouă)*, cu desinența *-i* semivocalic la restul formelor flexionare, la feminin singular genitiv-dativ (acestei haine *noi)*, feminin plural la toate cazurile (aceste haine *noi*, acestor haine *noi)*, masculin plural la toate cazurile (acești oameni *noi*, acestor oameni *noi)*.

3. *Adjective cu desinențele* **-u, -e, -i**, adică adjectivele cu desinența *-u* semivocalic la masculin singular la toate cazurile *(castaniu,*

cenușiu, *vișiniu*), cu desinența *-e* la feminin singular nominativ-acuzativ (*castanie*, *cenușie*, *vișinie*), cu desinența *-i* la restul formelor flexionare, la feminin singular genitiv-dativ (acestei culori *cenușii*), la feminin plural toate cazurile (aceste culori *cenușii*, acestor culori *cenușii*), la masculin plural la toate cazurile (acești pereți *cenușii*, acestor pereți *cenușii*).

Într-un al treilea tip flexionar se încadrează două clase :

1. *Adjective cu desinențele* Ø, -i, -e, adică adjectivele cu două forme pentru genul masculin, cu o singură formă pentru feminin, la ambele numere, la toate cazurile ; desinența zero (Ø), după sufixul, *-tor*, la masculin singular, toate cazurile (*folositor*, *silitor*, *risipitor*, *arzător*, *iubitor*), desinența *-i* (pseudo *-i* final) la masculin plural, toate cazurile (*folositori*, *silitori*, *risipitori*, *arzători*, *iubitori*), desinența *-e* la feminin, indiferent de număr și de caz (această unealtă *folositoare*, acestei unelte *folositoare*, aceste unelte *folositoare*, acestor unelte *folositoare*).

2. *Adjective cu desinențele* -u, -i, -ie, adică adjectivele cu desinența *-u* la masculin singular, toate cazurile (*molîu*, *lălîu*, *prostălău*), cu desinența *-i* semivocalic la masculin plural, toate cazurile (*molîi*, *lălîi*, *prostălăi*), cu desinența *-ie* la feminin, indiferent de caz și număr (această ființă *lălîie*, acestei ființe *lălîie*, aceste ființe *lălîie*, acestor ființe *lălîie*).

Adjective cu două desinențe

Sînt adjectivele cu două forme flexionare distincte : una pentru singular, cealaltă pentru plural, aceasta din urmă fiind la fel cu desinența femininului la singular, genitiv-dativ ; acest al patrulea tip flexionar cuprinde adjectivele cu desinența *-e* la masculin singular la toate cazurile (acest măr *dulce*, acestui măr *dulce*), la feminin singular, nominativ-acuzativ (această vorbă *dulce*), cu desinența pseudo *-i* final la masculin plural, la toate cazurile (acestor oameni *mari*, acești oameni *mari*), la feminin singular, genitiv-dativ (acestei vorbe *dulci*), la feminin plural toate cazurile (aceste fructe *dulci*, acestor fructe *dulci*).

Adjective cu două desinențe sînt adjectivele cu două forme flexionare distincte, una pentru masculin singular, nominativ-acuzativ, alta pentru restul flexiunii. Sînt adjectivele cu desinența *-i* la masculin singular nominativ-acuzativ (*gălbui*, *căprui*, *albăstrui*), cu desinența *-ie* în restul flexiunii (*gălbuie*).

Adjective cu două desinențe sînt și adjectivele cu două forme distincte : una pentru masculin plural toate cazurile, alta pentru restul flexiunii. Sînt adjectiveele cu desinența *-e* la masculin singular nominativ-acuzativ, la feminin singular și plural, toate cazurile *(tenace, rapace)* și cu desinența pseudo *-i* final la masculin plural, toate cazurile.

Adjective cu două desinențe sînt și adjectivele cu două forme flexionare distincte : una pentru masculin, alta pentru feminin, indiferent de număr și caz ; desinența de masculin este *-i̯* semivocalic (sau pseudo *-i* final), desinența de feminin este *-e (greoi̯ — greoai̯e, rotofei̯ — rotofei̯e, bălai̯ — bălai̯e, dibaci — dibace, stîngaci — stîngace, robaci— robace).*

Adjective invariabile

Cu o singură desinență, aceeași la fiecare gen, la fiecare caz, la fiecare număr : *bordo, gri, rococo, atroce, niscaiva, gata.*

Cele 8 tipuri din clasificarea propusă de Marcela Manoliu [170] ar putea fi reduse, prin simplificarea prezentării și pentru o mai mare coerență a sistemului, la patru tipuri (clase flexionare de bază) :

(a) adjective cu o desinență (invariabile) ;

(b) adjective cu două desinențe ;

(c) adjective cu trei desinențe ;

(d) adjective cu patru desinențe,

inversînd ordinea expunerii grupelor de desinențe.

CLASIFICAREA STRUCTURALĂ

Această clasificare oferă rezultate similare celei descrise mai sus. Maria Manoliu *(Schiță de clasificare structurală a adjectivelor din limba română*, ELS, p. 263—273) arată că modelul latin al clasificării adjectivelor în funcție de terminație este discutabil din cel puțin două motive : (a) termenul *terminație* este inadecvat ; (b) numărul de forme flexionare ale adjectivului românesc este mult mai mare decît arată nominativul singular ; este, prin urmare, necesară o clasificare care să opereze asupra întregii flexiuni a adjectivului. Autoarea construiește două tabele, primul structurînd clasele flexionare, cel

de-al doilea cuprinzînd și subclasele. Valoarea simbolurilor din primul tabel este următoarea :

MN = masculin și neutru, singular
F = feminin, singular
M = masculin, plural
FN = feminin, neutru, plural
N.A. = nominativ, acuzativ ;
G.D. = genitiv, dativ ;

A = *bun*, B = *bună*, C = *bune*, D = *buni* ; A = *acru*, B = *acră*, C = *acre*, D = *acri* ; A = *obștesc*, B = *obștească*, E = *obștești* etc.

Tabelul 1

Numărul de ordine	Singular			Plural		Exemple
	Caz	M N	F	M	F N	
I	N. A. G. D.	A A	B C	D D	C C	bun, alb, frumos, corect, nătărău, acru, albastru, ambiguu, asiduu, greu, rău, bunicel, măricel
II	N. A. G. D.	A A	B E	E E	E E	obștesc, muncitoresc, adînc, drag, mic, albiu, cenușiu, castaniu, roșu
III	N. A. G.D.	A A	F F	D D	F F	agățător, agresor, lăliu, moliu, cretaceu
IV	N. A. G. D.	G G	G E	E E	E E	mare, verde dulce, fierbinte
V	N. A. G. D.	H H	B H	H H	H H	gălbui, căprui vechi
VI	N. A. G. D.	I I	I I	D D	I I	precoce feroce
VII	N. A. G. D.	J J	F F	J J	F F	greoi, rotofei, bălai, dibaci, pilaci stîngaci, robaci
VIII	N. A. G. D.	K K	B K	D D	K K	june
IX	Invariabile	L	L	L	L	coșcogea, cumsecade, gri, eficace

Tabelul 2

Numărul de ordine al clasei	Numărul de ordine al subclasei	Terminația temei	Număr Gen Caz	Singular M	Singular F	Plural M	Plural F	Exemple
I	1	C	N. A. G. D.	Ø	ă e	i	e	alb, bun, gol, iubit, crescînd
	2	(a) CC (r) (b) V (u)	N. A.	u	ă e	i	e	acru ambiguu̯
	3	(a) V Sc (-ău) (b) ScVC (-ean)	N. A. G. D.	Ø	că ce	i̯	ce	nadolean nătărău̯
	4	(V) (é, á) monosilabice	N. A. G. D.	u̯	Ø le	i̯ i̯	le	greu̯ rău̯
	5	VC(ic)	N. A. G. D.	el	ică ele	ei̯	ele	bunicel mititel
II	1	(a) C (-c, -g) (b) VCC (-ESC)	N. A. G. D.	Ø	ă i	i	i	(a) adînc, lung (b) obștesc
	2	V (o) monosilabice	N. A. G. D.	u̯	u̯ă i̯	i̯	i̯	nou̯
	3	V(i)	N. A. G. D.	u̯	e i̯	i̯	i̯	cenușiu, castaniu, sineliu̯
	4	C	N. A. G. D.	u	ie ii̯	ii̯	ii̯	roșu
III	1	CVC (-tor)	N. A. G. D.	Ø	e	i	e	arzător folositor
	2	V(î, ă, e)	N. A. G. D.	u̯	i̯e	i̯	i̯e	lălîu̯, moliu̯, cretaceu̯
IV		C	N. A. G. D.	e	e i	i	i	mare, dulce, iute, verde
V	1	C(k)	N. A. G. D.	i	e i	i	i	vechi
	2	VSC (-ui)	N. A. G. D.	Ø	e Ø	Ø	Ø	gălbui căprui
VI		C(c)	N. A. G. D.	e	e	e	e	precoce, feroce, rapace
VII	1	VSc (-oi, -ei, -ai)	N. A. G. D.	Ø	e	Ø	e	greoi, rotofei, bălai
	2	C(c)	N. A. G. D.	i	e	i	e	dibaci, pilaci, robaci, stîngaci
VIII		C	N. A. G. D.	e	ă	i	e	june
IX		Invariabile V (a, ă, e, i, o)						1. coșcogea, gata, leoarcă 2. bordo, gri, lilà, kaki 3. eficace

Valoarea simbolurilor este următoarea : C = consoană, CC(r) = două consoane dintre care a doua este *r*, adică muta cum liquida; V(u) = vocală, iar această vocală cu care se termină tema este *u*; Sc = semiconsoană, semivocală; VSc(-ău) = vocală plus semiconsoană, adică *-ău*, în care *ă* este vocală, iar *u* semiconsoană; ScVC *(-ean)* = semiconsoană plus vocală plus consoană, adică *-ean*, unde *e* este semiconsoană, *a* este vocală, *n* este consoană.

CLASIFICAREA CONTEXTUALĂ

Solomon Marcus [176] obţine o clasificare flexionară a adjectivelor în *12 clase*, după criteriul echivalenţei şi nonechivalenţei desinenţei la cele patru forme; masculin singular (Ms), masculin plural (Mp), feminin singular (Fs) şi feminin plural (Fp); simbolul echivalenţei este semnul egalului (=), iar simbolul non-echivalenţei dintre desinenţe este semnul egalului tăiat de o linie oblică (≠); iată cele *12 clase* în care se repartizează adjectivele calificative nearticulate din limba română („les adjectifs qualificatifs non articulés de la langue roumaine se répartissent en 12 classes, dont la structure est analysée à l'aide de la notion de *type*", p. 188); pentru sistematizare, le reproducem schematic în ordinea inversă, pornind de la clasa invariabilelor şi ajungînd la prima clasă dată de autor:

1. Ms = Fs = Mp = Fp *(kaki, maro, cumsecade)*
2. Ms = Fp ≠ Mp = Fs *(june)*
3. (a) Ms = Fs ≠ Mp = Fp *(subţiri, mari, verzi)*
   (b) Ms ≠ Fs ≠ Mp = Fp *(mici, dragi, noi)*
4. (a) Ms = Mp ≠ Fs = Fp *(amăruie, greoaie)*
   (b) Ms ≠ Mp ≠ Fs = FP *(folositoare, marmoree)*
5. Ms = Fs ≠ Mp = Fp *(subţire, mare, rece)*
6. Ms = Mp ≠ Fs = Fp *(amărui, dibaci)*
7. Ms = Fs = Fp ≠ Mp *(precoce, feroce)*
8. Ms = Mp = Fp ≠ Fs *(vechi, căprui)*
9. Ms ≠ Mp ≠ Fs ≠ Fp *(frumoase, bune, albe)*
10. (a) Ms ≠ Mp ≠ Fs ≠ Fp *(frumoşi, corecţi, buni)*
    (b) Ms = Fs = Fp ≠ Mp *(precoci, feroci)*
    (c) Ms ≠ Mp ≠ Fs = Fp *(folositori, obligatori)*
    (d) Ms = Fp ≠ Mp ≠ Fs *(juni)*
11. (a) Ms ≠ Mp ≠ Fs ≠ Fp *(frumoasă, înaltă, corectă)*
    (b) Ms ≠ Fs ≠ Mp = Fp *(mică, nouă, cenuşie)*

(c) $Ms = Fp \neq Mp = Fs$ *(jună)*
(d) $Ms = Mp = Fp \neq Fs$ *(veche, căpruie)*

12. (a) $Ms \neq Mp \neq Fs \neq Fp$ *(înalt, frumos, corect)*
(b) $Ms = Fs = Mp = Fp$ *(mic, nou)*
(c) $Ms \neq Mp \neq Fs = Fp$ *(folositor, obligator)*

Aceste 12 clase de distribuție se repartizează în patru grupe fundamentale, numite *categorii gramaticale elementare* sau *clase inițiale de distribuție* (masculin singular, feminin singular, masculin plural, feminin plural, ceea ce s-a notat prin *Ms*, *Fs*, *Mp* și *Fp*). În enumerarea celor patru categorii gramaticale elementare se folosesc trei simboluri a căror valoare este următoarea: G = categorie gramaticală elementară, S = clasă de distribuție, una din cele 12 clase de distribuție reproduse mai sus, semnul U = „reunire"; iată acum cele *patru categorii gramaticale elementare*:

1. G (S*(frumos)*) = S (frumos) U S(vechi) U S(amărui) U S(precoce) U S(subțire) U S(june) U S(maro)
2. G (S*(frumoasă)*) = S(frumoasă) U S(precoce) U S(subțire U S(amăruie) U S(maro)
3. G (S*(frumoși)*) = S(frumoși) U S(vechi) U S(amărui) U S(subțiri) U S(maro)
4. G (S*(frumoase)*) = S(frumoase) U S(vechi) U S(precoce) U S(amăruie) U S(subțire) U S(june) U S(mare).

CLASIFICAREA SEMANTICĂ

Cornelia Mihai (*Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană*, SCL, XIV (1963), nr. p. 2, 209—217), grupează adjectivele în două clase fundamentale:

(a) adjective neadverbiale;
(b) adjective adverbiale.

Sînt neadverbiale adjectivele propriu-zise, folosite întotdeauna numai ca adjective, în orice context din limba română; sînt adverbiale adjectivele care au și valoare de adverb, fie principală, fie secundară. Distincția între neadverbiale și adverbiale se face prin demonstrație negativă: după delimitarea numărului și claselor de adjective neadverbiale, propriu-zise, se afirmă despre toate adjectivele care nu intră în aceste categorii că sînt adjective adverbiale; în al doilea rînd, criteriul sintactic distinge bine cele două clase funda-

mentale : dacă pot determina numai un substantiv sau un substitut al acestuia sînt adjective neadverbiale, dacă pot determina și un verb, ca un adverb, sînt adjective adverbiale ; de exemplu, adjectivul *spaniol* e neadverbial, putînd fi determinant al unui substantiv, *cîntec spaniol*, dar neputînd fi determinant al unui verb ; în timp ce adjectivul *frumos* e adverbial, întrucît poate fi determinant și al unui verb, ca un adverb, *scrie frumos*, și al unui substantiv, *gest frumos*.

Adjective neadverbiale

În această clasă intră cîteva serii semantice cu o frecvență circulatorie redusă, adică adjective rare : (a) termeni științifici și tehnici : *aglutinant*, *cognoscibil*, *extrabugetar*, *însilozat*, *paleolitic*, *ortoepic*, *silabic*, *fonetic*, *etimologic*, *lexical*, *neologic*, *derivat*, *substantival*, *articulat*, *morfologic*, *sintactic*, *defectiv*, *colectiv*, *epicen*, *multiplicativ*, *distributiv*, *cardinal*, *ordinal*, *tranzitiv*, *predicativ* etc. ;

(b) adjective care determină un singur substantiv, un anumit substantiv întotdeauna : *multinațional* (stat), *afînat* (pămînt), *pintenog* (cal), *filozofală* (piatră) ;

(c) adjective din stilul familiar : *zurliu*, *înfigăreț*, *lefter*, *parolist*, *sufletist ;*

(d) franțuzisme : *celest*, *spectacular*, *tehnic ;*

(e) adjective nume de popoare : *albanez*, *armean*, *bulgar*, *egiptean*, *german*, *italian*, *maghiar*, *persan*, *sîrbesc*, *spaniol ;*

(f) adjective nume de însușiri ale obiectelor : *incolor*, *inodor*, *insipid*, *lucios*, *rotund*, *spațios*, *țuguiat*, *uzat*, *vopsit ;*

(g) adjective nume de culori : *alb*, *negru*, *albastru*, *roșu*, *galben*, *verde*, *cenușiu*, *mov*, *violet ;*

(h) adjective care indică starea vremii : *viforos*, *secetos*, *ploios*, *jilav*, *geros ;*

(i) adjective care indică punctele cardinale : *estic*, *sudic*, *vestic*, *nordic*.

Adjectivele neadverbiale cuprind cîteva serii gramaticale, alături de seriile lexicale menționate :

(a) adjective invariabile, cu o singură desinență în intreaga flexiune : *niscaiva*, *atroce*, *rococo ;*

(b) adjective derivate de la nume de personalități : *eminescian*, *arghezian*, *hegelian*, *homeric*, *machiavelic*, *pitagoreic ;*

(c) adjective derivate cu sufixul *-esc : marinăresc*, *gospodăresc*, *lumesc*, *sîrbesc*, *turcesc*, *nemțesc*, *rusesc ;*

(d) adjective care au și valoare substantivală : *tînăr*, *bătrîn*, *muncitor*, *republican*, *vorbitor*, *animator*, *boem*, *evadat*, *orfan*, *salariat*, *trădător*, *umilit*.

Adjective adverbiale

Sînt toate adjectivele care nu se încadrează în una din seriile menţionate înainte sau care pot determina ca adverb un verb. Adjectivele adverbiale se grupează în două categorii :

(a) adjective cu două valori principale, de adjectiv şi de adverb. Cornelia Mihai a disociat, pentru această categorie, următoarele adjective : *absolut*, *afund*, *anume*, *asemenea*, *bun*, *chiar*, *contrar*, *curat*, *deosebit*, *deplin*, *destul*, *direct*, *drept*, *exact*, *exclusiv*, *forte*, *frumos*, *greu*, *gros*, *încet*, *încetinel*, *înnoptat*, *legat*, *lung*, *mereu*, *mult*, *neapărat*, *osebit*, *puţin*, *puţinel*, *rău*, *repede*, *revărsat*, *scurt*, *serios*, *sigur*, *strîmb*, *tare*, *tîrziu*, *tot*, *urît*, *uşor*, *uşurel*, *vîrtos ;*

(b) adjective cu valoare principală de adjectiv şi cu o valoare secundară de adverb. Cornelia Mihai a numărat 1032 de adjective pentru această categorie, dintre care menţionăm următoarele : *abil*, *actual*, *ademenitor*, *adînc*, *admirativ*, *aiurit*, *alăturat*, *alternativ*, *amar*, *amarnic*, *amănunţit*, *ameninţător*, *anevoios*, *anterior*, *anticipat*, *aparent*, *apăsat*, *aprig*, *aproximativ*, *artificial*, *artistic*, *aspru*, *atent*, *automat*, *avîntat*, *bizar*, *bîlbîit*, *brusc*, *bucuros*, *cadenţat*, *calitativ*, *categoric*, *cinstit*, *circular*.

Genul, numărul şi cazul sînt marcate în paradigma adjectivului. Se consideră că nu se poate vorbi de o declinare a adjectivului, ci de un acord în caz, gen şi număr cu substantivul. Acest considerent porneşte de la ipoteza că adjectivul nu are categoriile gramaticale de gen, număr şi caz decît prin acord, ca o problemă de transfer al formei de la substantive ; altfel spus, genul, numărul şi cazul sînt analizabile la adjectiv numai în planul semnificantului, ca desinenţe, nu şi ca sensuri morfologice. Unii autori (de ex. Hořejši) consideră că şi în structura substantivului genul ar fi o categorie pur formală. Credem că ipoteza aceasta porneşte de la o confuzie între planul ontic şi planul gramatical : dacă în planul realului nu se observă o diferenţă între entitatea masculin şi entitatea feminin, se consideră că nici în planul sensului gramatical nu se poate observa această diferenţă ; dacă între datul real ,,alb'' şi datul real ,,albă'' nu există o diferenţă ontică, ar rezulta că nici între sensul morfologic de gen al adjectivului *alb* şi sensul morfologic al formei de feminin *albă* nu ar exista nici o deosebire. Cu acest mod de a raţiona se poate şterge orice urmă de categorie gramaticală din substantivele abstracte, se poate considera că substantive ca *bucurie*, *sfială*, *vîlvă* nu au sensul morfologic de ,,feminin'', nu au sensul morfologic de ,,singular'', nu au sensul morfologic de ,,nominativ'', ,,genitiv'', ,,dativ'', ,,acuzativ'', pentru că nimic din planul ontic nu îndreptăţeşte la o apreciere a acestor diferenţieri în mai mare măsură decît la adjective. Adevărul este că limba, ca mijloc de cunoaştere, a prelucrat datele onticului într-un mod propriu,

construindu-și o constelație de genuri gramaticale prin care ,,feliază'' realitatea într-un mod specific, făcînd deosebirea între o însușire care aparține unui obiect numit prin nume masculin și o însușire care aparține unui obiect numit printr-un nume feminin, între ,,albul'' unei ,,cămăși albe'' și ,,albul'' unui ,,perete alb''. Deci așa cum ,,femininul'' există în substantivul *cămașă* ca sens morfologic fără nici un transfer prin acord de undeva și fără un corespondent ontic detectabil într-o diferențiere de sex, așa cum ,,masculinul'' există în substantivul *perete* ca sens morfologic, fără nici un transfer prin acord de la o altă parte de vorbire și fără nici un corespondent real detectabil într-o diferențiere de sex, tot așa în adjectivele *albă* și *alb* există ,,femininul'' și ,,masculinul'' ca sensuri morfologice, fără nici un transfer prin acord de la substantive și fără nici un corespondent ontic detectabil într-o diferențiere de gen a însușirii.

PRONUMELE

Pronumele este cuvîntul cu sens lexical gîndit ca o noțiune cu o treaptă de abstractizare mai înaltă decît noțiunea cuprinsă în sensul lexical al substantivului și cu o funcție de individualizare mai pronunțată. În definirea pronumelui considerăm pertinente două funcții generale ale limbii : *funcția de abstractizare* și *cea de individualizare*. Pronumele este mai abstract decît substantivul, fiindcă poate reuni ca într-un fascicol sensurile lexicale ale mai multor substantive. El are și funcția de individualizare mai pronunțată decît substantivul, chiar decît substantivul articulat cu articolul hotărît enclitic.

În istoria gramaticii românești, pronumele a fost definit adeseori ca substitut. Neajunsul definiției prin substitut constă în diminuarea diferenței specifice față de substituit, față de substantiv : și un substantiv poate ,,ține locul'' unui substantiv, nu numai un pronume; e vorba de seria substantivelor sinonime. Socotind după frecvența enunțurilor în română, putem inversa chiar definiția clasică : nu pronumele ține locul unui substantiv, ci (mai frecvent) *substantivul ține locul unui pronume*; să ne gîndim în cîte enunțuri substantivele nume de persoane țin locul pronumelui *el* și în cîte enunțuri *el* ține locul unui substantiv.

Maria Manoliu Manea [*175*, p. 28] definește pronumele astfel : ,,Pronumele sînt acele cuvinte care apar cel puțin într-un context în care pot fi înlocuite numai și numai prin substantive și care exclud vecinătatea imediată a determinantelor non-calificative (substantive în genitiv, adjective determinative)''. Definiția are în vedere diso-

cierea pronumelor în genul proxim al clasei numelor, distingerea pronumelor de substantive. Autoarea stabilește *trei tipuri de contexte*; în toate trei contextele pot apărea substantive; *clasa pronumelor poate fi inclusă nùmai în primul tip de contexte*; prin această distribuție se deosebește pronumele de substantiv.

Pentru sistematizarea explicației și faptelor definitorii, introduc simbolurile S_1, S_2.

Cele două tipuri de contexte în care apare substantivul, dar nu apare pronumele sînt cele formate cu ajutorul adjectivelor pronominale demonstrative de apropiere, antepuse (contextul II) și postpuse (contextul III); considerînd adjectivele determinative ca reprezentînd secvența dată S_1 a contextului diagnostic, să notăm cu S_2 secvența pronominală sau substantivală, secvența care urmează să fie verificată de contextul diagnostic; obținem atunci următoarele forme pentru cele două tipuri de contexte:

contextul II:	*contextul III*
(S_1) *acest* + S_2	S_2 + *acesta* (S_1)
(S_1) *acești* + S_2	S_2 + *aceștia* (S_1)
(S_1) *această* + S_2	S_2 + *aceasta* (S_1)
(S_1) *aceste* + S_2	S_2 + *acestea* (S_1)
(S_1) *acestui* + S_2	S_2 + *acestuia* (S_1)
(S_1) *acestei* + S_2	S_2 + *acesteia* (S_1)
(S_1) *acestor* + S_2	S_2 + *acestora* (S_1)

Nici o formă pronominală nu poate fi admisă de aceste contexte, nu poate constitui o secvență minimală care să intre în combinații cu adjectivele determinative menționate. Nu este admis de limba română un context de felul: *acest mine*, *acest eu*, *acest tu*, *acest ea*, *acest celălalt*, *acest fiecare*, *acest dînsul*, *acest însumi*, *acest al meu*, *acest nimeni*, nici un context de felul: *el acesta*, *ea aceasta*, *ei aceștia*, *ele acestea*, *lui acestuia*, *ei acesteia*, *lor acestora*. Dar e conform cu spiritul limbii române contextul format din substantiv și adjective determinative: *acest trandafir*, *acești oameni*, *această casă*, *aceste flori*, *acestui om*, *acestei fete*, *acestor pomi* sau *trandafirul acesta*, *oamenii aceștia*, *fata aceasta*, *florile acestea*, *omului acestuia*, *cartea acesteia*, *planul acestora*, *părerea acestuia*. Prin urmare, diferența specifică din definiția Mariei Manoliu Manea, „care exclude vecinătatea ime-

diată a determinantelor non-calificative (adjective determinative)", include o demonstrație negativă limitînd sfera genului proxim *nume*, prin eliminarea a două tipuri de contexte în care substantivul poate fi introdus, dar pronumele nu poate fi introdus; sînt contextele definitorii pentru substantiv.

Contextul I, în care poate fi introdus și pronumele (substitutul) și substantivul (substituitul) este constituit dintr-o *întrebare*, care reprezintă *prima secvență* a contextului diagnostic, și dintr-un răspuns, în care se încadrează a doua secvență a contextului, și anume pronumele sau substantivul, a căror ocurență o verificăm. Întrebările alese de Maria Manoliu Manea pentru ilustrarea acestui tip de context diagnostic, le simbolizăm prin S_1, iar răspunsurile la întrebări prin S_2; astfel, avem contextul I, cu seriile a)—e):

contextul I:

a) (S_1) *Cine spune?* + S_2

b) (S_1) *Ce vezi?* + S_2

c) (S_1) *Al, a, ai, ale cui sînt?* + al, a, ai, ale S_2

d) (S_1) *Cui dă?* + S_2

e) (S_1) *Pe cine vede?* + Pe S_2.

Se poate verifica ocurența pronumelui în acest context definitoriu, diagnostic. În contextul *I, a)*, valoarea lui S_2 este fie un substantiv, fie un *pronume*; Maria Manoliu Manea dă următoarele exemple: (S_1) *Cine spune?* + S_2 = *Maria, Ion, copilul, mama, eu, tu, noi, voi, el, ea, ei, ele, dînsul, dînsa, dînșii, dînsele, dumneaei, acela, aceea, acesta, aceasta, toți, toate, mulți, multe, cineva, fiecare, nimeni*. În contextul *I, b)*, S_2 = *case, cerul, nimic, ceva, altceva, orice, tot, aceasta, aceea*; în contextul *I, c)*, S_2 = *femeii, Ioanei, Mariei, meu, tău, său, lui, lor, ei, nostru, vostru, dumnealui, oricui, fiecăruia, cuiva, nimănui, acestuia, aceluia*; în contextul *I, d)*, S_2 = *mie, ție, ei, nouă, vouă, lor, dînsului, dînsei, fiecărora, aceluia, acelora, altuia, altora, multora, copilei, fetiței, Mariei, Ioanei*; în contextul *I, e)*, S_2 = (Pe) *mine, tine, sine, el, ea, ei, ele, noi, voi, dînsul, dînșii, dînsele, altul, alta, alții, altele, unul, una, unii, unele, oricine, fiecine, cutare, același, vreunul, fiecare, oricare, cineva, altcineva, nimeni, acela, aceea, aceasta, mama, Ion, Maria*.

Prin urmare, contextul I explică prima parte din definiția contextuală a pronumelui elaborată de Maria Manoliu Manea: „cuvinte care apar cel puțin într-un context în care pot fi înlocuite numai și numai prin substantive"; contextele II și III ilustrează cea de a doua parte din definiție: „și care exclud vecinătatea imediată a determi-

nanţelor non-calificative (adjective determinative)". Ideea acestei definiţii ar putea fi reformulată astfel: „Pronumele este cuvîntul care apare în contextele cazuale (N.A. şi G.D., A. ale numelor de persoane) şi care nu apare în contextul în care e precedat sau e urmat de un adjectiv pronominal demonstrativ".

Pentru caracterizarea formelor pronominale, Maria Manoliu Manca [175] construieşte zece contexte diagnostice:

1. # ... + Vi + Vi #

2. # ... ↓ #

3. # ... + Vi #

4. # ... + k + Sk #

5. # ... S + Lk + ... + k #

6. # Sk + ... + k #

7. # ... + Aj #

8. # ... + Vsg #

9. # ... + Ve + Ve + Ajfem sau masc #

10. # ... + Ve + Ajfem #

Structura simbolică a acestor contexte e simplă şi uşor de înţeles, după echivalarea fiecărui semn cu termeni cunoscuţi: semnul # = pauză, limită a contextului; spaţiul punctat ... = secvenţa enunţului unde urmează să fie plasat pronumele, locul unde este încadrată forma pronominală pentru a verifica ocurenţa, pentru a vedea dacă e corectă plasarea în asemenea vecinătăţi; Vi = verb la indicativ; săgeata cu vîrful în jos ↓ = intonaţie enunţiativă, sintagmă enunţiativă (o săgeată cu vîrful în sus înseamnă intonaţie interogativă); k = „morfem de caz, identic în toate ocurenţele din acelaşi context" [*175*, p. 155]; S = substantiv, iar Sk = substantiv la un anumit caz, identic cu cazul (k) formei pronominale din acelaşi context; substantivul din Sk este nearticulat; L = articol hotărît, deci *S + Lk* = substantiv (S) articulat cu articol hotărît (L) la un anumit caz (k) identic cu cazul formei pronominale (... +k); Aj = adjectiv; Vsg = verb la singular; Ve = verbul *este;* Ajfem = adjectiv feminin; masc = masculin.

Cele zece contexte diagnostice vor forma titlul a zece rubrici verticale în tabelul „Distribuţia pronumelui din româna contemporană". Rubricile orizontale sînt date de formele pronominale (cele 75 forme pronominale); la intersecţia dintre rubricile verticale cu

cele orizontale, în casetele tabloului, apar cifrele *1* și *0*, care au valoarea : 1 = ocurență, adică pronumele dat poate apărea în contextul respectiv, 0 = nonocurență, forma pronominală dată în rubrica orizontală nu poate apărea în contextul din rubrica verticală. Iată cum pot fi exemplificate cele zece contexte care vor figura în genericul tabelului.

1. # ... + Vi + Vi #. Sînt ocurente în acest context pronumele *cine*, *ce*, *care*, *oricine*, *orice*, *oricare*. Exemple : *Cine* se scoală ajunge. *Cine* învață știe. *Ce* dorești vei avea. *Ce* înveți știi. *Care* vrea vine. *Oricine* cercetează găsește. *Orice* spui aude. *Oricare* se străduiește reușește.

2. # Vi + ... #. În rubrica a doua verticală din tabel figurează contextul diagnostic sub această formă ; în textul cărții are forma cu săgeata simbol al intonației enunțiative # ... ↓ #, ceea ce e perfect echivalent. Exemple : *Vin eu. Vii tu. Vine el. Vine ea. Venim noi. Veniți voi. Vin ei. Vin ele. Vii dumneata. Vine dînsul.* Sînt ocurente în acest context majoritatea formelor pronominale ; exceptează pronumele relative (nu se poate spune : *vine ce, vine cine, vine care*), forma pronominală *se* și pronumele negative.

3. # ... + Vi # . Ocurențele sînt numeroase în acest context ; aproape toate pronumele pot fi incluse în contextul cu un verb la indicativ, ca un subiect. Exemple : *Eu știu. Tu știi. Dumneata știi. Dînsul știe. Se știe. Acesta știe. Cine știe ... Fiecare știe. Cineva știe. Unul știe. Toți știu.*

4. # ... k + Sk #. Exemple : *Celălalt om. Același om. Ce om. Care om... Orice om. Fiecare om. Cutare om. Atîția oameni.*

5. # S + Lk + ... k #. Exemple : *Stejarul acesta. Stejarii aceștia. Stejarul acela. Femeia aceea. Frunzele acelea.*

6. # Sk + ... + k #. Exemple : *Oameni mulți. Femei multe. Filme puține. Filme multe. Bani destui. Vorbe destule.* În acest context sînt ocurente numai formele pronominale date ca exemplu aici.

7. # ... + Aj #. Exemple : *Ceva nostim. Acelea castanii.*

8. # ... + Vsg #. Exemple : *Tu uiți. Se spune. El aude.*

9. # ... + Ve + Ve + Ajfm #. Condiția este ca verbul să selecteze forme și de feminin și de masculin, spre deosebire de contextul următor, în care adjectivul trebuie să fie numai feminin. Exemple : *Tu să fi fost atent. Tu să fi fost atentă.*

10. # ... Ve + Ajf #. Exemple : *Toate sînt bune. Atîtea sînt frumoase. Cîteva sînt interesante. Cutare e nemaipomenită. Unele sînt inteligente. Altele sînt curioase. Fiecare e utilă. Oricine e rea. Celelalte sînt atente. Cealaltă e folositoare. Acestea sînt frumoase.*

Distribuția pronumelui din romăna contemporană

Contexte / Pronume	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	…+ Vi+Vi	Vi+…	…+ Vi	… k+Sk	S+Lk +… k	Sk+ … k	… +Aj	…+ Vsg	…+ Ve+Ve +Ajfm	…+ Ve+Aj fem.
eu	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1
tu	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1
el	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
ea	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
ei	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
ele	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
noi	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
voi	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
dumneata	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1
dumnea-voastră	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
dînsa	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
dînșii	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
dînsele	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
dumnealui	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
dumneaei	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
dumnealor	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
se	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
acesta	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0
aceasta	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1
aceștia	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
acestea	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
acela	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0
aceea	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1
aceia	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
acelea	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
celălalt	0	1	1	1	1	0	1	1	0	0
cealaltă	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1
ceilalți	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0
celelalte	0	1	1	1	1	0	1	0	0	1
același	0	1	1	1	0	0	0	1	0	0
aceeași	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
aceiași	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
aceleași	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1
cine	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1
ce	1	0	1	1	1	0	1	1	0	0
care	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1
oricine	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1

(continuare tabel)

Contexte / Pronume	1 ...+ Vi+Vi	2 Vi...+	3 ...+ Vi	4 ... k+Sk	5 S+Lk +... k	6 Sk+ ... k	7 ... +Aj	8 ...+ Vsg	9 ...+ Ve+Ve +Ajfm	10 ...+ Vs+Aj fem.
orice	1	1	1	1	0	0	0	1	0	0
oricare	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1
fiecare	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1
ceva	0	1	1	1	0	0	1	1	0	0
cineva	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1
altcineva	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1
altceva	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
careva	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1
vreunul	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0
vreuna	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1
unul	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
una	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
altul	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0
alta	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
alții	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0
altele	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1
unii	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0
unele	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1
cutare	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1
cîteva	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1
atîția	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
atîtea	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1
toți	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
toate	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
amîndoi	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
amîndouă	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1
nici unul	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
nici una	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1
nimeni	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
nimic	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
mulți	0	1	1	1	0	1*	0	0	0	0
multe	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1
puțini	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
puține	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1
destui	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0
destule	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1
cîțiva	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0

După opinia Mariei Manoliu Manea, formele pronumelui posesiv (echivalent al pronumelui personal în genitiv), pot fi segmentate, sînt analizabile din punctul de vedere al structurii morfologice ca și substantivele, adjectivele, verbele ; autoarea propune două feluri de segmentare, de analiză în morfeme, în „segmente morfematice" :

Segmentele morfematice ale pronumelui posesiv (I)

Morfeme de persoană	I	II	III	IV
/me-/	/-u/	/-a/	/-i/	/-le/
/t-/ /s-/	/-ău/	/-a/	/-ăi/	/-ale/
/no...tr-/ /vo...tr-/	/-s...u/	/as...ă/	/ș...i/	/as...e/

Segmentele morfematice ale pronumelui posesiv (II)

Morfeme de persoană	I	II	III	IV
/me-/, mea/, /mele/ /tă-/, /ta/, /tal-/	-u	0	-i	-e
/nostr-/, /noastr-/, /noștr-/ /vostr-/, /voastr-/, /voștr-/	-u	-ă	-i	-e

Maria Manoliu apreciază că nu există pronume posesive în limba română, că numitele pronume posesive sînt de fapt *pronume personale în genitiv* : „în limba română contemporană, pronumele posesive se comportă — din punctul de vedere al distribuției și al funcției morfemelor componente — ca forme accentuate de *genitiv ale pronumelor personale*" (p. 64). Rezultă că pronumele posesiv intră în flexiunea pronumelui personal, după cum urmează :

PRONUMELE PERSONAL

Persoana I

	Singular	*Plural*
N.	eu	noi
G.	(al)meu, (a)mea, (ai)mei, (ale)mele	(al)nostru, (a)noastră, (ai)noștri, (ale)noastre
D.	ție, îmi, mi, -mi, mi-, -m-	nouă, ne, ni, -ne, -ni-
A.	(pe) mine, mă, m-	(pe) noi, ne, -ne, ne-
V.	—	—

Persoana a II-a

	Singular	*Plural*
N.	tu	voi
G.	(al) tău, (a) ta	(al) vostru, (a) voastră
	(ai) tăi, (ale) tale	(ai) voștri, (ale) voastre
D.	ție, îți, ți, -ți, ți-, -ți-	vouă, vă, vi
A.	(pe) tine, te, -te, -te-, te-	(pe) voi, vă, v-
G.	tu !	voi !

Anticiparea. Este procedeul gramatical al dublării prin procliză a unui complement direct sau indirect ; procliza se constituie dintr-un pronume personal cu funcția complementului din enunț. Regula anticipării este *pronume + verb + C.D. sau C.I.* Ion Coteanu [59] arată că anticiparea este o regulă gramaticală nouă, dar cu pronunțată tendință de manifestare în cît mai numeroase enunțuri românești contemporane : „Anticiparea este așadar o regulă nouă pe care ar fi bine ca gramaticile noastre s-o accepte și s-o explice ca pe o tendință puternică a limbii române contemporane" (p. 246).

Regula anticipării derivă din *structura sintactică* a pronumelor personale, constituită din trei posibilități de exprimare a acuzativului și a dativului prin aceste pronume :

(1)	*mă* cunoaște	*îmi* spune
	te cunoaște	*îți* spune
	îl cunoaște	*îi* cunoaște
(2)	*mă* cunoaște ... *pe mine*	*îmi* spune ... *mie*
	te cunoaște ... *pe tine*	*îți* spune ... *ție*
	îl cunoaște ... *pe el*	*îi* spune ... *lui*
(3)	*pe mine* ... *mă* cunoaște	*mie* ... *îmi* spune
	pe tine ... *te* cunoaște	*ție* ... *îți* spune
	pe el ... *îl* cunoaște	*lui* ... *îi* spune

Regula anticipării este reflectată în tipul nr. 2. Anticiparea complementului prin pronume poate fi particularizată prin următoarele serii gramaticale :

(1) complementul direct este la masculin singular :

„l-*a plătit* pe *Luchian*" (Tudor Arghezi)
„l-*am întrebat* pe *prietenul* meu" (Eugen Barbu)
„îl *întreabă* pe *Filimon*" (Călinescu)
„l-*am găsit* pe *Soare*" (Camil Petrescu)
„*să*-l *facă* pe *solomonar*" (Mihail Sadoveanu)

(2) complement direct la feminin singular :

„o *iubeam* puțin pe *logodnica* lui T." (Eugen Barbu)
„*a iubit*-o pe *Emilia*" (Camil Petrescu)

(3) complement direct la masculin plural :
„i-*a trezit* pe *cei* din cazemată” (Mihu Dragomir)
„să-i *înveţi* pe *oameni*” (Vasile Rebreanu)

(4) complement direct la feminin plural :

„le *cunoşteai* pe cele cîteva *femei*” (Camil Petrescu)
„le-*au crescut* acolo pe *fete*” (Ovidiu Bîrlea)

(5) complement indirect la masculin singular :

„i-*a aruncat valetului*” (Tudor Arghezi)
„îi *atrăsese atenţia doctorului*” (Eugen Barbu)
„înainte de a-i *mai face autorului* un reproş” (Marin Preda)

(6) complementul indirect la feminin singular :
„i *se cuveneau* şi *mamei* (Florenţa Albu)
„Eu ce-i *aduc* străvechii noastre *lire ?*” (Beniuc)

(7) complement indirect la masculin plural :

„le *bagă-n cap ţăranilor*” (Arghezi)
„li se întîmplă *oamenilor* mărunţei” (V. Em. Galan)
„nu le-*a dat haine* decît *gradaţilor*” (Z. Stancu)

(8) complement indirect la feminin plural :

„le-*a poruncit cadînelor*” (Z. Stancu)

Reluarea. Finuţa Asan [7] analizează tipurile de contexte în care se manifestă regula *reluării* complementului direct sau indirect printr-un pronume cu aceeaşi funcţiune sintactică, regula : *C.D. sau C.I. + pronume + verb* sau *C.D. sau C.I. + verb + pronume*. Pronumele personal aton e selectat în următoarele tipuri de contexte din limba română contemporană :

(1) în construcţii cu complement direct exprimat prin substantive nume de non-persoană (lucru, acţiune, sentiment, fenomen), articulate enclitic, aşezate înaintea verbului :

„*Sfiala* lui **o** *luă* drept dovada statorniciei” (Negruzzi)
„*Acul* **îl** *îndoisem* ca vai de lume” (Sadoveanu) ;

(2) în construcţii cu complement direct exprimat prin substantive nume de persoană, articulate enclitic, plasate înaintea verbului, precedat de prepoziţia *pe :*

„*Pe fata* împăratului Roş, mai *nu-i venea s-***o** *ducă*” (Creangă)
„*Pe un argat* **l**-*a mînat* la cîmp” (Caragiale)
„*Pe delegaţii* muncitori din Cehoslovacia **îi** *aşteptau* lucrătorii” (Cezar Petrescu) ;

(3) în construcții cu complement direct exprimat printr-un nume propriu de persoană, plasat înaintea verbului:

„*Pe Onuță* l-au pușcat" (Sadoveanu)
„Noi *pre Mihai* l-*am adus*" (Iorga)

(4) în construcții cu complement indirect exprimat printr-un substantiv, plasat înaintea verbului:

„*Pescarului* **i** *se poate întîmpla*" (Sadoveanu)
„*Lui Felix* numele acestea **îi** *erau* vag *cunoscute*" (Călinescu);

(5) în construcții cu complement indirect exprimat prin pronume, plasat înaintea verbului:

„*Cui* **i**-*am făcut* vreun rău?" (Rebreanu)
„*Nimănui nu*-**i** *făcea* nici un rău" (Brătescu-Voinești)

(6) în construcții cu complement indirect exprimat prin pronume, plasat după verb:

„Mă miram ce-**mi** *place mie*" (Folclor)
„**I** *s-a dat* și *acestuia*" (Barițiu);

(7) în construcții cu complement directe sau indirecte, coordonate; pronumele aton apare la plural:

„*O poartă* sau *un gard* **le** *pui* o dată la zece ani" (Marin Preda)
„**I**-am trimis la țară *pe fată* și *pe băiat*".
„Să nu **le** pui prea multă apă *bujorilor* și *zambilelor*".
„*Lui Ionel* și *Mariei* **le**-a plăcut povestea".

(8) în regenta unei completive indirecte, cînd aceasta din urmă e introdusă printr-un pronume în dativ:

„*Oricui* mă întreabă, **îi** răspund".
„*Cui* e obișnuit cu mersul trenurilor, o oprire în afară de cele prevăzute la itinerar **îi** dă de gîndit" (Caragiale).

NUMERALUL

Numeralul este cuvîntul cu sens lexical gîndit ca o noțiune a cantității, diferențiată pe unități. *Gramatica Academiei* definește numeralul avînd în vedere speciile principale, numeralul cardinal și numeralul ordinal, precum și caracterul adjectival, atunci cînd însoțește și determină un substantiv: „Numeralul este partea de vorbire care

se declină și exprimă un număr, determinarea numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare" (GA², I, p. 181).

De ideea de numeral se apropie, fără să fie numerale, substantivele care în anumite contexte exprimă cantitatea: „un *grup* de intelectuali", „o *mulțime* de idei", „o *puzderie* de fapte", „o *serie* de tovarăși"; adjectivele care exprimă cantitatea: *numeros*, *considerabil*, *singur*, *unic;* adjectivele pronominale nehotărîte (al căror statut pronominal sau numeral e discutat și discutabil): *mulți*, *puțini*, *unii*, *toți*.

În stadiul actual al dezbaterilor din literatura lingvistică privitoare la numeral, nu se conturează ca preponderentă, prin forță de convingere și prin adeziunea specialiștilor, o clasificare unitară; părerile sînt împărțite și pot fi considerate destul de departe de a se încheia într-un consens unanim. Dat fiind acest caracter deschis al problematicii tipurilor de numerale, se impune întîi o expunere a faptelor din limba română contemporană care gravitează în jurul conceptului de numeral și mai apoi o analiză a opiniilor formulate în literatura gramaticală românească.

NUMERALUL CARDINAL

Termenul *cardinal* s-a aplicat acestui tip fiindcă formele care îl constituie stau la baza tuturor celorlalte tipuri, construcții numerale. Numeralele cardinale acoperă prin cuvinte din lexicul limbii române simbolurile cifrice de la *unu* la *trilion*. După structura lor sînt de două feluri: (a) *simple: trilion*, *bilion*, *miliard*, *milion*, *mie*, *sută*, *zece*, *nouă*, *opt*, *șapte*, *șase*, *cinci*, *patru*, *trei*, *doi*, *unu;* (b) compuse: restul construcțiilor de cuvinte numerale, privitoare la celelalte serii simbolice cifrice: *unsprezece*, *doisprezece*, *treisprezece*. . ., *douăzeci*, *douăzeci și unu*, *douăzeci și doi*, *douăzeci și trei*. . ., *treizeci și unu*, *treizeci și doi*, *treizeci și trei*. . ., *o sută unu*, *o sută doi*, *o sută trei*. . . *o mie unu*, *o mie doi*, *o mie trei*. . ., *un milion șapte sute patruzeci și cinci de mii opt sute treizeci și șase* etc.

Conform ortoepiei actuale nu sînt corecte rostirile: *patrusprezece*, *șasesprezece*, *șasezeci;* sînt socotite forme literare cele de sorginte populară: *paisprezece*, *șaisprezece*, *șaizeci*. Sînt nerecomandabile formele *unșpe*, *doișpe*, *paișpe*, *pașopt*, *șapșapte*, *douăștrei*, *patrușunu*, întîlnite în rostirea populară sau familiară, îndeosebi regional, în Muntenia, forme cu un corp fonetic mai redus, mai conforme cu legea celui mai mic efort în fonație, dar neîncadrate în româna standard. Din motive care țin de necesitatea de a nu se pierde sau de a nu se deforma informația pe un canal de transmisie, în limbajul telefonistelor s-au încetățenit formele *șepte*, *doizeci*, *șasezeci*, care pot fi

considerate variante fonetice tehnice, termeni tehnici derivați din formele limbii române comune: *șapte*, *doăzeci*, *șaizeci*.

Numeralele cardinale de la *unsprezece la nouăsprezece* (care se scriu legat) se formează după modelul structural tripartit: *unitatea* + *prepoziția* **spre** + *numeralul* **zece**; construcția este un calc lingvistic după modelul slavon *jedinŭ na desęte* (11), dar etimologic materialul formelor românești este latin: *unsprezece* < lat. *unus super decem*; prin urmare, materialul faptic din româna contemporană, formele cuvintelor care desemnează simbolurile cifrice de la *1* la *20* sînt următoarele:

1:	masculin	N. *unu*	*un*
		G. (al) *unuia*	*unui*
		D. *unuia*	*unui*
		A. *unu*	*un*
	feminin	N. *una*	*o*
		G. (al) *uneia*	*unei*
		D. *uneia*	*unei*
		A. *una*	*o*
2:	masculin	*doi*	
	feminin	*două*	
3:	*trei*		
4:	*patru*		
5:	*cinci*		
6:	*șase*		
7:	*șapte*		
8:	*opt*		
9:	*nouă*		
10:	*zece*		
11:	*unsprezece (un + spre + zece)*		
12:	*doisprezece, douăsprezece (doi + spre + zece)*		
13:	*treisprezece (trei + spre + zece)*		
14:	*paisprezece* (forma etimologică e astăzi incorectă)		
15:	*cincisprezece (cinci + spre + zece)*		
16:	*șaisprezece* (forma etimologică e incorectă)		
17:	*șaptesprezece (șapte + spre + zece)*		
18:	*optsprezece (opt + spre + zece)*		
19:	*nouăsprezece (nouă + spre + zece)*		
20:	*douăzeci (două + zeci)* (nu: *doi + zeci*).		

Numeralul cardinal nu este *cifra*, cum se crede adesea, ci este *seria de cuvinte* care exprimă seria cifrelor. În diverse limbi, acest material lexical, aceste modele de structuri ale numeralului cardinal sînt deosebite; în toate limbile, numeralul cardinal face parte din fondul principal lexical, din fondul de bază, din vocabularul esențial.

Formele *un*, *o* apar cînd numeralul este determinant; formele *unu*, *una* apar cînd numeralul este folosit singur, cu valoare substantivală. După cum se observă, primul numeral din seria cardinalului are forme deosebite după gen (masculine şi feminine) şi după caz; formele *doi—două* marchează categoria genului; categoria genului mai este gramaticalizată în numeralele cardinale *sută*, *mie* (genul feminin) şi în numeralele *milion*, *miliard*, *bilion*, *trilion* (genul neutru: *un milion — două milioane*). În restul formelor din seria numeralelor cardinale nu se exprimă nici o categorie gramaticală, cu excepţia construcţiilor compuse cu unul din numeralele menţionate aici ca flexionare; dar şi în aceste cazuri, categoria este marcată de morfemul desinenţial întîlnit numai la componentul dat: *douăzeci şi* **unu** — *douăzeci şi* **una**, *treizeci şi* **unu** — *treizeci şi* **una**, *cincizeci şi* **doi** — *cincizeci şi* **două**, **o sută** *patru zeci şi patru*.

Raporturile cazuale se exprimă la numeral cu ajutorul prepoziţiilor: prepoziţia *a* la genitiv („părerile *a* cinci participanţi"); prepoziţia *la* la dativ („distribuie premii *la* trei pionieri fruntaşi"). Cînd însoţeşte şi determină un substantiv, numeralul cardinal pînă la 20 se alătură direct substantivului, fără intermediul unei prepoziţii: *un metru*, *două kilograme*, *unsprezece hectare*, *nouăsprezece lei*, *cincisprezece coşuri* (1 m, 2 kg, 11 ha, 19 lei, 15 coşuri); de la 20 în sus numeralele se leagă de substantivele pe care le determină prin prepoziţia *de*: *douăzeci de saci*, *douăzeci şi unu de pescari*, *douăzeci şi una de bărci*, *patruzeci şi patru de tractoare*, *optzeci şi trei de apartamente*, *trei sute şaizeci şi cinci de zile (20 de saci, 21 de pescari, 21 de bărci, 44 de tractoare, 83 de apartamente, 365 de zile)*. Lipsa prepoziţiei *de* în aceste cazuri este o greşeală.

Numeralul cardinal care însoţeşte un substantiv stă de regulă înaintea substantivului, are poziţie proclitică; în trei situaţii poate sta după substantiv: (a) cînd o reclamă necesităţi prozodice: „O, dormi, o, dormi în pace printre făclii *o mie*" (Eminescu); „Păsărele *mii* / Şi stele făclii" (Alecsandri); (b) în stilul comercial: „S-au vîndut oi *trei sute* şi porci *o mie*"; (c) cînd are sensul numeralului ordinal: „capitolul *doi*", „anul *trei*".

Există posibilitatea constituirii unor serii semantice, contextuale din masa numeralului cardinal românesc; astfel, numeralul cardinal poate fi distribuit în următoarele clase:

(1) numerale cardinale cu sensuri absolute (după terminologia lui Dobridor), cu funcţia de simbol al anilor, zilelor, orelor, minutelor, vîrstelor, vitezelor, distanţelor, notelor, etajelor, cotelor, articolelor de lege, sumelor, cantităţilor: „Era în *1976*" (anul); „Pe *30* se încheie cursurile" (ziua); „Terminăm pînă la *12*" (ora); „E *opt* fără *douăzeci*" (ora şi minutele); „Împlineşte *patruzeci*" (de ani); „De la gară pînă în centru mergi cu *31* sau cu *32*" (troleibuzul); „Am venit cu *1001*"

(trenul); „*Unsprezecele* nostru merge bine" (echipa de fotbal); „Mergea cu *80* pe oră" (viteza); „Depășise *15 000*" (kilometri); „A luat *10* la matematică" (nota); „Urcăm la *șapte*" (etajul); „Să vedem ce zice *89*" (articolul de lege); „A luat cu el *500*" (lei); „Să cumperi *cinci* de portocale și *zece* de mere" (kilograme);

(2) numeral cardinal cu sens de număr abstract în operațiile matematice: „*șase* împărțit la *trei* fac *doi*"; „*douăzeci și cinci* ori *patru* egal *o sută*"; „*paisprezece* plus *treizeci și șase* egal *cincizeci*";

(3) numeral cardinal cu sens limitat: *una* „o palmă" sau „o vorbă": „I-a dat *una*, de-a văzut stele verzi"; „I-a spus *una* de l-a făcut să tacă";

(4) numerale cardinale care exprimă depășirea unei cifre rotunde: *o sută și ceva, peste o mie, două sute și mai bine, mai mult de un milion, treizeci și atîția* (de ani);

(5) numerale cardinale care exprimă periodicitatea unei acțiuni: *din trei în trei luni, tot la cinci ani, la fiecare patru ani, o dată la zece ani;*

(6) numerale cardinale folosite ca elemente formative în structura unor locuțiuni: „*Și nici una, nici două* s-a năpustit asupra noastră"; „Nu se lasă *cu una cu două*"; „L-a făcut *una cu pămîntul*"; „El o ținea *una și bună*"; „*Una din două:* sau pleci, sau rămîi!"; „*Din două una:* ori vii, ori nu vii!:, „Muncea de *unul singur*"; „Erau niște gospodari *tot unul și unul*"; „I-a legat *pînă la unul*";

(7) numerale cardinale cu valoare de numerale ordinale, sens care reflectă o tendință actuală, modernă, persistentă a limbii române vorbite, tendință izvorîtă dintr-o nevoie de precizare și dintr-o mai mare economie a expresiei (legea celui mai mic efort în fonație e cauza fenomenului): „căpitan de rangul *trei*"; „tomul *doi*", „articolul *opt*", „felul *doi*", „etajul *nouă*"; „secolul *douăzeci*", „rîndul *zece*", „pagina *șase*", „volumul *trei*", „anul *doi*", „paragraful *patru*", „capitolul *șapte*";

(8) numerale cardinale care exprimă aproximația numerică: *mii și mii, cu sutele, cu zecile, milioane, mii, sute, zeci, ca la zece mii, între zece și douăzeci, aproximativ optsprezece, aproape treizeci, circa douăzeci, cam zece, vreo nouă, cîteva sute;*

(9) numerale cardinale cu valoare referențială concretă: „*Patru* dintre ei au plecat, *trei* au rămas"; „Am cumpărat *opt* bilete".

CONSTRUCȚII NUMERALE

Celelalte tipuri de numerale (respinse uneori din categoria numeralului) sînt, sub raport formal, construcții-numerale, forme compuse:

Construcţiile de acest tip indică *ordinea* (de aici termenul *ordinale*) obiectelor sau acţiunilor într-o înşirare numerică, locul pe care îl ocupă. Numeralul ordinal arată, prin sensul său lexical, numărul obiectelor sau acţiunilor aflate în faţa secvenţei numerice date, nu şi numărul de după ea : „Cînd spunem *al optulea* înseamnă că înaintea obiectului în discuţie se găsesc *şapte*, dar nu ştim cîte mai urmează după el" [*288*, p. 156].

Seria numeralelor ordinale începe cu forma *întîi* (*întîiul*, *primul*, *întîia*, *prima*) şi se încheie cu forma *ultimul* (*ultima*, *cel din urmă*, *cea din urmă*) ; forma *al doilea* (*a doua*) are ca sinonim forma *secund* (*secundă* : „repriza *secundă*"). Formele numeralului ordinal sînt :

1 : întîi, întîiul, întîii, întîia, întîile

întîiului, întîilor, întîii, întîilor
primul, prima, primii, primele
primului, primei, primilor, primelor
cel dintîi, cea dintîi, cei dintîi, cele dintîi
celui dintîi, celei dintîi, celor dintîi, celor dintîi

2 : al doilea, a doua

cel de-al doilea, cea de-a doua
celui de-al doilea, celei de-a doua
cei de-al doilea, cele de-al doilea
celor de-al doilea, celor de-al doilea
secund, secundă, secunzi, secunde
secundul, secunda, secunzii, secundele

3 : al treilea, a treia

cel de-al treilea, cea de-a treia
celui de-al treilea, celei de-a treia
cei de-al treilea, cele de-al treilea
celor de-al treilea, celor de-al treilea

4 : al patrulea, a patra

cel de-al patrulea, cea de-a patra
celui de-al patrulea, celei de-a patra,
celor de-a patra

5 : al cincilea, a cincea

cel de-al cincilea, cea de-a cincea
celui de-al cincilea, celei de-a cincea
cei de-al cincilea, cele de-al cincilea
celor de-al cincilea, celor de-al cincilea

10 : al zecelea, a zecea

cel de-al zecelea, celei de-a zecea
celui de-al zecelea celei de-a zecea
cei de-al zecelea, cele de-al zecelea
celor de-al zecelea, celor de-al zecelea

19 : al nouăsprezecelea, a nouăsprezecea

cel de-al nouăsprezecelea, cea de-a nouăsprezecea
celui de-al nouăsprezecelea, celei de-a nouăsprezecea
cei de-al nouăsprezecelea, cele de-al nouăsprezecelea
celor de-al nouăsprezecelea, celor de-al nouăsprezecelea

42 : al patruzeci și doilea, a patruzeci și doua

cel de-al patruzeci și doilea, cea de-a patruzeci și doua
celui de-al patruzeci și doilea, celei de-a patruzeci și doua
cei de-al patruzeci și doilea, cele de-al patruzeci și doilea
celor de-al patruzeci și doilea, celor de-al patruzeci și doilea

100 : al o sutălea, a suta, a o suta

cel de-al o sutălea, cea de-a o suta
celui de-al o sutălea, celei de-a o suta
cei de-al o sutălea, cele de-al o sutălea
celor de-al o sutălea, celor de-al o sutălea

Privitor la structura morfematică a construcțiilor-numerale ordinale sînt de observat următoarele :

(a) de regulă, de la secvența 2 în sus, se formează din : morfemul *al* și *a* + numeralul cardinal + morfemele *-le-* și *-a* + la masculin, particula aglutinantă *-a* *(al* + *doi* + *-le-* + *-a*, la masculin ; *a* + *trei* + *-a* la feminin) sau din : articolul demonstrativ *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, *celui*, *celei*, *celor* + prepoziția *de* + morfemele *al* (la masculin singular și plural, la feminin plural, deși ne-am aștepta să apară forma feminină *a* sau *ale)* și *a* (numai la feminin singular) + numeralul cardinal + morfemele *-le-* (la masculin singular și plural, la feminin plural) și *-a* (numai la feminin singular) + *a*, particulă aglutinantă (la masculin singular și plural, la feminin plural) ;

(b) sensul specific numeralului ordinal, „ordinea", „locul" într-o înșirare, este exprimat de morfemele *al* și *a ;* exprimă categoria gramaticală a genului, cu referire la obiectul desemnat de substantivul al cărui substitut sau determinant este numeralul ordinal. Formele articolului demonstrativ din structura construcțiilor numerale ordinale sînt morfeme prin care se exprimă categoriile gramaticale de gen, număr și caz ; prepoziția *de* întărește funcția demonstrativă a formelor articolului demonstrativ, avînd un sens locativ : „cel *de*-al doilea" însemnînd „cel *de* acolo", „cel de acolo, din poziția numărul doi din

șirul acela"; iar numeralul cardinal exprimă ideea de „număr", exprimă secvența dată din înșirare;

(c) primul numeral ordinal din serie are trei feluri de forme: *întîiul*, *primul*, *cel dintîi*, forme care cunosc flexiunea după gen număr și caz ca un adjectiv. Celelalte observații particulare care se pot face și se fac în genere în expunerea construcțiilor numerale ordinale sînt transparente în structura morfematică a formelor prezentate *supra*.

După un substantiv feminin e corectă forma *întîi*, nu forma *întîia*. Substantivul determinat de numeral ordinal este articulat cu articol hotărît cînd numeralul stă după substantiv: „După ceasul *al cincilea* au fîlfîit perdelele ceții" (M. Sadoveanu); „Femeia *de-al doilea* e ca mîncarea încălzită" (Folclor). Frecvent, în rostire, numeralul ordinal în poziție enclitică față de substantivul determinat își pierde morfemul „ordinii", *a* (articolul genitival) cînd e precedat de substantive feminine articulate cu articolul *a*; se produce de fapt o asimilare, o contracție a celor doi *a* (articol hotărît și articol genitival) într-un singur *a*; în pronunție, această contopire vocalică e insesizabilă; în scris, dacă apare e o greșeală: *clasa treia*, *brigada șasea*, *ziua șaptea*.

De obicei, în transpunerea numeralelor ordinale în cifre se preferă cifrele latine, nu cele arabe: „Scrisoarea I", „vol. I", „secolele al XVII-lea și al XVIII-lea". Numeralul ordinal poate fi folosit singur: „*Al treilea*, ros de hamuri pînă la os, abia sufla" (V. Em. Galan) sau poate însoți un substantiv: „Casa avea două săli de mîncare la etajul *întîi*" (Călinescu).

Sintagma „clasa-ntîia" are valoare de locuțiune adjectivală la gradul superlativ: „E o stofă *clasa-ntîi(a)*: = foarte bună; forma *întîi* apare și ca element formativ în locuțiuni adverbiale: *mai întîi*, *întîi și întîi*, *mai întîi și-ntîi de toate*; în anumite contexte, forma *întîi* are rol de adverb: „A trecut *întîi* o boare / Pe deasupra viilor" (Topîrceanu). Forma *prim* (fără articol hotărît) apare ca element formativ în substantive compuse care indică funcții sau roluri: *prim-secretar*, *prim-ministru*, *primă-solistă*, *primă-balerină*.

Au sens de numeral ordinal adjectivele: *primar* în sintagma „văr *primar*" (= cel dintîi) și *terț—terță* în sintagma de tipul „*terță* persoană" (= a treia). Forma *a doua* apare ca element formativ în structura locuțiunii adjectivale „de mîna *a doua*" (= inferior).

COLECTIVE

Sînt construcții-numerale care exprimă ideea de „însoțire", de „grupare a obiectelor". Seria colectivelor se constituie din formele:

1 : nu are formă ; ideea de „grup" conține mai mult de o unitate ;
2 : *amîndoi*, *amîndouă*, *amînduror*, *amîndurora*, *ambii*, *ambele*, *ambilor*, *ambelor*, *cei doi*, *cele două*, *celor doi*, *celor două*.

Are valoarea acestui colectiv substantivul *pereche*.

3 : *tustrei*, *tustrele ; cîteșitrei*, *cîteșitrele ; cei trei*, *cele trei*, *celor trei ; cîtetrele*, *cîte trele ; toți trei ;*
4 : *tuspatru*, *cîteșipatru*, *toți patru*, *cei patru*, *toate patru*, *celor patru ; cele patru ;*
5 : *tuscinci*, *cîteșicinci*, *toți cinci*, *toate cinci*, *cei cinci*,
6 : *tusșase*, *cîteșișase*, *toți șase*, *toate șase*, *cei șase*, *cele șase*, *celor șase ;*
7 : *tusșapte*, *cîteșișapte*, *toți șapte*, *toate șapte*, *cei șapte*, *cele șapte*, *celor șapte ;*
8 : „De la opt în sus nu ne mai folosim de *cîteși-*, ci de articolul demonstrativ : *cei opt copii* și *cele opt cărți*" [288, 156] *cei opt*, *cele opt*, *celor opt ; toți opt*, *toate opt ;*
9 : *cei nouă*, *cele nouă*, *celor nouă ; toți nouă*, *toate nouă ;*
10 : *cei zece*, *cele zece*, *celor zece ; toți zece*, *toate zece ;*
11 : *cei unsprezece*, *cele unsprezece*, *celor unsprezece ; toți unsprezece*, *toate unsprezece ;*
12 : are valoarea acestui colectiv substantivul *duzină* în limbajul comercial ; *cei doisprezece*, *cele douăsprezece*, *celor douăsprezece ; toți doisprezece*, *toate douăsprezece*.

Morfemul *tus-* din structura construcțiilor-numerale colective este marcă a ideii de „grup", „însoțire" și provine din adjectivul nehotărît *toți*. Morfemul *cîteși* are același sens morfologic de „grup" și provine din îmbinarea adjectivului nehotărît *cîte*, cu sensul de „toate", și particula adverbială *-și-*. Morfemele *cei*, *cele*, *celor* exprimă în aceste construcții ideea de „grup", „colectiv", „însoțire" și provin din articolul demonstrativ, iar morfemele *toți*, *toate*, cu același sens morfologic, provin din adjectivele nehotărîte. Segmentul morfematic *amîn-* este și el marcă a sensului colectiv. Formele *ambii*, *ambele*, *ambilor*, *ambelor* nu au o structură morfematică analizabilă în morfem cu sens colectiv și numeral cardinal, fiindcă nu sînt construcții românești, ci neologisme de origine italiană și latină.

Morfemul provenit din articol demonstrativ, cînd stă pe lingă un numeral care cuprinde sute sau mii, se poate acorda fie cu substantivul, fie cu numeralul ; este preferabil acordul cu substantivul : „*cei* șase sute de *kilometri*", „*cele* șase *sute* de kilometri" ; „*cei* optzeci de mii de *participanți*" „*cele* optzeci de *mii* de participanți". Construcțiile-numerale colective pot să apară singure, cu valoare substantival-pronominală, dar pot să apară în enunț și ca însoțitoare ale substantivului, cu distribuție adjectivală : „*Amîndoi* vom merge-n lume..."

(Eminescu), „Trei garoafe-n poart-am pus / *Cîte trele* mi s-au prins" (Folclor), „*Tustrei* am ascultat poemul oamenilor și naturii noastre" (Camilar). Ca determinante, construcțiile-numerale colective stau de obicei înaintea substantivului: „*Tustrei* feciorii babei umblau în cărăușie" (Creangă). Compusele cu *tus-* sînt folosite rar în limba literară.

FRACȚIONARE (PARTITIVE)

Construcțiile-numerale fracționare exprimă o „fracțiune" sau o „parte" dintr-un întreg. Seria fracționarelor se constituie din formele:

1 : nu are formă; unitatea exprimă tocmai întregul;
2 : *doime* (are această valoare și substantivul *jumătate*);
3 : *treime; treimi* („două *treimi*");
4 : *pătrime; pătrimi* („trei *pătrimi*"); (are această valoare și substantivul *sfert*);
5 : *cincime*, *cincimi*;
6 : *șesime*, *șesimi*;
7 : *șeptime*, *șeptimi*;
8 : *optime*, *optimi*;
9 : *noime*, *noimi*;
10 : *zecime*, *zecimi*;
100 : *sutime*, *sutimi*;
1000 : *miime*, *miimi*.

Gramatica Academiei precizează că „din cauza aspectului substantival al sufixului și datorită faptului că nu apare ca determinant adjectival, numeralul fracționar este numit și s u b s t a n t i v a l" (GA²I, p. 192).

Structura morfematică a acestor construcții este analizabilă în: numeral cardinal sau rădăcina formei numeralului cardinal + sufixul *-ime*, morfem cu sensul morfologic de „parte", „fracțiune": *opt* + *-ime*, *do-* + *-ime*, *tre-* + *-ime*, *patr-* + a-/-ă + *-ime*, *cinč-* + *-ime*, *șas-* + -a-/-e- + *-ime*, *șapt-* + -a-/-e- + *-ime*, *no-* + *-ime*, *zeč-* + *-ime*, *sut-* + *-ime*, *mi-* + *-ime*. În rădăcina cîtorva se produce o alternanță vocalică în trecerea de la forma numeralului cardinal la forma construcției fracționare (p*a*tru — p*ă*trime, ș*a*se — ș*e*sime, ș*a*pte — ș*e*ptime).

Limba română literară și-a format acest tip de numeral sub influența matematicii; toate construcțiile sînt de fapt *nume ale fracțiilor ordinale*: $\frac{1}{2}$ = *o doime*, $\frac{3}{4}$ = *trei pătrimi*. Numeralele fracționare se referă la numitor, gramaticalizează numitorul, ideea numărului la care se împarte un întreg. Numeralele fracționare nu se

folosesc ca determinante, nu au valoare adjectivală niciodată; ele au o distribuţie exclusiv substantival-pronominală.

Substantivul cu valoare fracţionară *jumătate* apare în enunţuri şi ca element formativ în locuţiuni: „Şi totu-atîrnă de-un cuvînt / Şoptit *pe jumătate*" (Eminescu); „Uite colea, — Nicu Tanasache... Acela-i un om şi *jumătate*" (Sadoveanu); „E un om *o dată şi jumătate*" (= straşnic, capabil).

Substantivul cu valoare fracţionară *sfert* apare şi ca element formativ în locuţiunea adverbială *pe sfert*: „Nu ştie nici *pe sfert* cît el".

Alături de formele menţionate, pot fi distinse în limbajul lecţiilor de matematică formele care leagă numărătorul de numitor cu ajutorul prepoziţiilor *a* sau *pe*: *unu a doua, unu pe doi, trei a patra, trei pe patru, cinci a opta, cinci pe opt*.

În seria construcţiilor-numerale fracţionare pot fi încadrate şi „*formaţiile numeral-procentuale*": 2% = *doi la sută*, 15% = *cincisprezece la sută*, 89% = *optzeci şi nouă la sută*.

MULTIPLICATIVE

Dacă fracţionarele gramaticalizează în limba română operaţia aritmetică a împărţirii, multiplicativele gramaticalizează ideea operaţiei aritmetice a înmulţirii; ele exprimă creşterea cantitativă prin înmulţire a unei entităţi, obiect sau acţiune. Seria multiplicativelor se constituie din formele:

1: nu are formă;
2: *îndoit, îndoită, îndoiţi, îndoite; dublu, dublă, dubli, duble;*
3: *întreit, întreită, întreiţi, întreite;*
triplu, triplă, tripli, triple;
4: *împătrit, împătrită, împătriţi, împătrite;*
cvadruplu, cvadruplă, cvadrupli, cvadruple;
5: *încincit, încincită, încinciţi, încincite;*
chintuplu, chintuplă, chintupli, chintuple;
6: *înşesit, înşesită, înşesiţi, înşesite;*
7: *înşeptit, înşeptită, înşeptiţi, înşeptite;*
8: *înoptit (-ă, -ţi, -e)* se foloseşte rar;
9: „Din cauza confuziilor cu participiul *înnoit* (< *a înnoi*), formaţia multiplicativă *înnoit, -ă* nu se foloseşte" [55, p. 101].
10: *înzecit, înzecită, înzeciţi, înzecite;*
11: de la *zece* în sus nu se mai formează structuri ale numeralului multiplicativ din cauza lungimii prea mari a construcţiilor; legătura dintre prefixul *în-* ... şi sufixul *-it* se face prin intermediul unei structuri prea întinse.

„Dificultățile de formare a structurilor care pornesc de la numeralele cardinale *unsprezece*, *doisprezece* etc. duc la dificultăți de folosire a lor, încît vorbitorii le evită" [55, p. 101].

După cum se observă, construcțiile-numerale multiplicative au o structură morfematică transparentă: prefixul *în-* + numeralul cardinal + sufixul *-it*; elementele *în-* și *-it* sînt morfeme prin care se exprimă ideea de „multiplicare", „creștere cantitativă prin înmulțire": *îndoit*, *în-doi-it* înseamnă „de două ori mai mare". Structural, au forma unor participii cu valoare adjectivală sau adverbială: o formă ca *în-doi-it* (cei doi *i* se contractă în unul singur) este comparabilă cu *în-roș-it*; ca adverb e folosită numai forma masculină. Numeralele multiplicative se folosesc cu precădere pe lîngă verbele *a munci*, *a se strădui*, *a cîștiga*, *a se îmbogăți*, *a răsplăti* și pe lîngă substantivele *sumă*, *muncă*, *forță*, *efort*, *putere*, *cîștig*; pe lîngă substantive au distribuție adjectivală, pe lîngă verbe au o distribuție adverbială. Formele *dublu*, *triplu*, *cvadruplu*, *chintuplu* sînt adjective neologice, venite din franceză, cu valoare de numeral multiplicativ. Numeralul cardinal din structura numeralului multiplicativ nu apare intact ca element formativ, ci numai cu rădăcina, și, uneori, cu alternanțe vocalice în rădăcină: *în-* + *do-* + *-it*, *în-* + *tre-* + *-it*, *în-* + *-n-/-m-* + *patr-* + *-a-/-* + *-* + *-it*, *în-* + *cinč-* + *-it*, *în-* + *șas-* + *-a-/-e-* + *-it*, *în-* + *șapt-* + *-a-/-e-* + *-it*, *în-* + *zeč-* + *-it*.

Construcțiile-numerale multiplicative au funcțiunea sintactică de atribut sau de nume predicativ (ca determinante pe lîngă substantiv) și de circumstanțial de mod (ca determinante pe lîngă verb): „Cu o putere *îndoită* ... o smuci pe babă de mijloc" (Creangă); „Cîștigul lui este *întreit*", „ — O să-i întoarcem *întreit* ... — Ba chiar *împătrit*" (Zaharia Stancu).

DISTRIBUTIVE

Construcțiile-numerale distributive exprimă ideea „repartizări în grupe egale" a entităților, obiectelor, sumelor, valorilor, acțiunilor Termenul *distributive* este transparent la semnificație: aceste numerale marchează „distribuția" egală în serii uniforme, unitare a datelor numărabile. Numeralele distributive nu au valoare substantival-pronominală, nici valoare adjectivală, neputînd apărea ca substitute ale substantivelor și nici ca determinante ale substantivului; ele apar în enunț cu valoare de adverb, au o distribuție adverbială în cele mai numeroase cazuri: „începem și noi a ne strecura *cîte unul*, *unul* spre gazdă" (Creangă); „Se opresc *cîte două*" (Sadoveanu); prin excepție, în ordinul frecvenței, pot apărea și cu distribuție substantival-pronominală sau adjectivală.

Ideea de distribuție și de repartizare poate fi redată și prin construcțiile distributive de tipul : „S-au dat *două* cărți *de* persoană, Se vor împărți *zece* cărți *de* elev”, în care se subînțelege prezența adverbului *cîte (cîte zece)*, iar prepoziția *de* are sensul lui „pentru”. Seria distributivelor se constituie din următoarele construcții :

1 : *cîte unu, cîte unul, cîte una ; unul cîte unul, una cîte una ;*
2 : *cîte doi, cîte două ; doi cîte doi ; două cîte două ;*
3 : *cîte trei, trei cîte trei ;*
4 : *cîte patru, patru cîte patru ;*
5 : *cîte cinci, cinci cîte cinci ;*
6 : *cîte șase, șase cîte șase ;*
7 : *cîte șapte, șapte cîte șapte ;*
8 : *cîte opt, opt cîte opt ;*
9 : *cîte nouă, nouă cîte nouă ;*
10 : *cîte zece, zece cîte zece ;*
19 : *cîte nouăsprezece, nouăsprezece cîte nouăsprezece ;*
100 : *cîte o sută.*

Construcțiile distributive se formează din morfemul *cîte*, prin care se marchează sensul morfologic de „distribuție” și care este un pronume nehotărît invariabil (Zdrenghea), iar la origine, o prepoziție cu sensul „la”, „prin” (Dobridor consideră că acest *cîte* este un adverb), plus numeralul cardinal. Alături de formele menționate, se folosesc, pentru a întări ideea distribuției, forme repetate ale aceluiași numeral : „Copiii merg la școală *cîte doi, cîte doi*” ; din structuri de tipul acesteia s-a obținut seria construcțiilor fără primul morfem *cîte : doi cîte doi (< cîte doi, cîte doi)*. Dobridor mai menționează forme în care se repetă numeralul cardinal, dar morfemul *cîte* nu este intercalat, ci precede ambele numerale : *cîte unul, unul, cîte două două, cîte doisprezece doisprezece ;* asemenea forme au o rară întrebuințare în româna contemporană.

ADVERBIALE

Construcțiile-numerale adverbiale gramaticalizează ideea „iterației”, a „repetării”, la diverse intervale numerice, a unei acțiuni sau a unei caracteristici exprimate prin adjectiv sau adverb (în cazul caracteristicii, ideea „iterației” este dublată de ideea „gradualizării”, a „comparației” pe scara superiorității sau a inferiorității). Sînt numite și *de repetiție*. „*De trei ori* neînfricoșatele șiruri ale lui Mihai s e r e p e d dincolo de pod” (Vlahuță) ; „. . .părul s-a făcut *de o mie de ori* m a i î n a l t de cum era. . .” (Creangă”) ; „Acest tînăr a recitat *de zece ori* m a i b i n e decît celălalt”.

Seria adverbialelor se constituie din construcțiile:

1 : *o dată;* sînt sinonime cu această formă locuțiunile adverbiale: *întîia dată*, *întîiași dată*, *întîia oară*, *prima dată*, *prima oară;*

2 : *de două ori;* sinonim: locuțiunea adverbială *a doua oară;*

3 : *de trei ori;* sinonim: locuțiunea adverbială *a treia oară*. Între forma numeralului adverbial și construcția locuțională adverbială există o deosebire de sens, de nuanță: numeralul orientează gîndul în mod egal către fiecare din acțiunile repetate, locuțiunea orientează gîndul numai spre ultima repetare a acțiunii, fără însă a omite ideea iterației globale, a repetărilor precedente: „am venit *de trei ori*" (= numeral), „am venit *a treia oară*" (= locuțiune).

4 : *de patru ori; a patra oară;*

5 : *de cinci ori; a cincea oară;*

6 : *de șase ori; a șasea oară;*

7 : *de șapte ori; a șaptea oară;*

8 : *de opt ori; a opta oară;*

9 : *de nouă ori; a noua oară;*

10 : *de zece ori; a zecea oară;*

19 : *de nouăsprezece ori; a nouăsprezecea oară;*

100 : *de o sută de ori; a suta oară;*

1.000 : *de o mie de ori; a mia oară;*

100.000 : *de o sută de mii de ori; a suta mia oară.*

Construcțiile-numerale adverbiale sînt formate din: prepoziția *de* + numeralul cardinal + substantivul *ori;* valoare de morfem al ideii de „iterație" o are întreaga construcție, întreaga sintagmă, după cum la timpurile compuse sensul morfologic de timp („perfectul compus", „viitorul") este exprimat de morfemul compus din auxiliar și verbul de conjugat, de întreaga construcție. Cînd în poziția numeralului cardinal din construcția adverbială apar formele de plural *zeci*, *sute*, *mii*, *milioane*, se exprimă ideea de „repetare neprecisă": *de zeci de ori*, *de sute de ori*, *de mii de ori*, *de milioane de ori:* „Milioane de tineri au coborît pînă acum *de mii de ori* în fundul puțului" (Geo Bogza). Uneori, în contexte cu substantive nume de segmente temporale *(zi, săptămînă, lună, an)*, numeralele ordinale pot exprima periodicitatea unei acțiuni: „Să se afle că eu, *o dată* pe săptămînă slugărnicesc" (Delavrancea); „Găina babei se oua *de* cîte *două ori* pe fiecare zi" (Creangă). Au sensul unor numerale adverbiale neologismele *bis* „de două ori", „încă o dată", *ter* „de trei ori", locuțiunile adverbiale

de multe ori, *de atîtea ori*, *de nenumărate ori*, în componența cărora sînt inserate, în locul cardinalelor, adjectivele nehotărîte *multe*, *atîtea* și adjectivul participial *nenumărate*. Trebuie făcută distincția între adverbul *odată* „cîndva", „odinioară", „deodată" („A fost *odată* ca niciodată", „Cum l-a văzut, *odată* s-a repezit la el") și numeralul adverbial *o dată* „o singură dată" („Le-a scris *o dată*, le-a scris de două ori, de zece, de o sută de ori și cu atît mai bine înțelegea" (Slavici); „*O dată* am scris bine și de două ori greșit").

NEHOTĂRÎTE

Clasa construcțiilor-numerale nehotărîte este îndeobște absorbită în capitolul consacrat pronumelui nehotărît în gramatici. Mircea Zdrenghea [*288*, p. 160] îi rezervă însă un loc considerabil în capitolul consacrat numeralului, chiar un spațiu mai larg decît celorlalte tipuri. Fiind o poziție singulară, cităm în întregime ideile și exemplele care circumscriu clasa numeralelor nehotărîte: „N u m e r a l u l n e h o t ă r î t este și el un determinant cantitativ, fără a indica însă în mod precis numărul obiectelor: *mulți*, *puțini*, *toți*. Numeralele nehotărîte pot fi folosite ca determinante sau singure și au forme diferite după gen și caz: *mulți-multe*, *multor(a)*, *puțini — puține*, *puținor(a)*, *toți — toate*, *tuturor(a)*.

Neindicînd în mod precis numărul, ele se aseamănă aproape pînă la identitate, cu adjectivele. Forma de singular a acestor numerale *(mult-*, *ă-*, *puțin*, *-ă*, *tot*, *toată)* nu mai indică obiectul în multiplicitatea sa, ci cuprinsul unei mărimi, adică o idee pur cantitativă, o însușire a obiectelor. În această situație, ele sînt, de fapt, adjective.

În vorbirea populară mai sînt și alte cuvinte și locuțiuni cu valoare de numeral nehotărît: *nițel*, *nițică*, *o leacă*, *o țîră* (= puțin, -ă), *o seamă de* (= cîțiva, cîteva), *cu duiumul* (= mulți), *cîte și mai cîte* (= multe).

În anumite împrejurări și numeralele hotărîte pot să aibă sens nehotărît, și anume:

(a) cînd sînt însoțite de *vreo*, *ca la*, *ca la vreo*, *cam*: *N-au fost decît* **vreo** *treizeci de studenți la ședință; lipseau* **cam** *patru din grupă; au fost* **cam la (vreo)** *cincizeci de persoane;*

(b) cînd se alătură numerale apropiate: *am fost* **cincizeci-șaizeci** *la ședință;* Erau între *douăzeci-treizeci*.

Tot valoare de numerale nehotărîte au și numeralele cardinale *sută*, *mie*, *milion*, cînd sînt la plural: *A făcut* **sute (mii)** *de* operații; **milioane** *de oameni luptă pentru pace*" (p. 161).

Cel puțin în parte, Mircea Zdrenghea are dreptate: dacă formele *mulți*, *puțini*, *toți*, sînt discutabile (deși includ ideea cantității dife-

renţiată pe unităţi, într-un mod nehotărît), formele care au ca element formativ un numeral cardinal (*vreo treizeci*, *cam patru*, *cincizeci-şaizeci*, *sute*, *mii*, *milioane*) nu pot fi incluse în seria pronumelor; ideea de numeral este indubitabilă în sensul lor.

VERBUL

Verbul este cuvîntul cu sens lexical gîndit ca un conţinut noţional în care se reflectă felurite ipostaze ale mişcării.

În toate gramaticile şi studiile se consideră că perechea de clase „verbe personale şi verbe impersonale" se obţine într-o clasificare efectuată printr-un criteriu sintactic; consider că perechea „personal—impersonal" se întemeiază pe un concept morfologic, pe categoria gramaticală de „persoană". Ca urmare, în rîndul claselor morfologice putem include: verbe personale şi verbe impersonale, verbe unipersonale, verbe regulate şi verbe neregulate, tipurile flexionare numite prin tradiţie „conjugări"; toate acestea se obţin în clasificări bazate pe criteriul flexiunii, pe criterii morfologice.

VERBE PERSONALE ŞI VERBE IMPERSONALE

După criteriul categoriei gramaticale a persoanei, verbele se împart în două clase: verbe personale şi verbe impersonale. Verbele personale sînt verbele care au în flexiunea lor categoria gramaticală a persoanei, cu toate cele trei specii ale sale (persoana I, a II-a, a III-a); verbele impersonale sînt acele verbe care au manifestată în flexiune categoria gramaticală a persoanei numai prin una din speciile sale (prin persoana a III-a). De aceea, lipsindu-i două dintre speciile persoanei, această clasă de verbe poate fi înţeleasă ca fiind „*fără*"persoană, „*ne-*"personală sau, cum s-a încetăţenit termenul, „*im-*" personală. E de observat că enunţarea criteriului este deosebită, acolo unde e făcută, fiindcă foarte adesea criteriul nu este enunţat, iar cele două feluri de verbe sînt exemplificate fără o definire prealabilă.

Iorgu Iordan consideră că „din punct de vedere al felului subiectelor, avem verbe p e r s o n a l e, care pot fi legate de un subiect anumit la fiecare dintre cele trei persoane, şi i m p e r s o n a l e (sau n e p e r s o n a l e), care pot avea numai persoana a III-a [*141*, p. 421—422]. „Astfel, pe baza relaţiei verb — subiect, adică verb — substantiv (pronume) în nominativ, în cazul în care numele determină anumite caracteristici ale formei verbului (verbul se a c o r d ă cu

subiectul), putem distinge verbe care realizează această relaţie şi verbe care nu o cunosc. Prima categorie o constituie verbele personale de tipul *a lucra*, *a cînta*, *a veni*, *a dormi* etc. ; cea de a doua, a verbelor impersonale, mult mai restrînsă, cuprinde verbe ca *a ploua*, *a tuna*, *a ninge*, *a fulgera*". [*144*, p. 180]. Dacă această grupare se face din punctul de vedere al subiectelor, de ce verbele nu se numesc *subiective şi nesubiective ?* ; dacă această grupare se face pe baza relaţiei menţionate, de ce verbele nu se numesc *relaţionale* şi *nerelaţionale ?* Adevărul e că criteriul e formulat confuz, prin evidenţierea unor date sintactice nepertinente şi prin menţinerea categoriei *persoanei* în planul secund al ideii.

În clasa verbelor personale intră majoritatea verbelor limbii române ; de exemplu : *a zice*, *a trimite*, *a scrie*, *a rîde*, *a rade*, *a merge*, *a învinge*, *a închide*, *a duce*, *a deschide*, *a culege*, *a convinge*, *a conduce*, *a aprinde*, *a ţine*, *a trece*, *a pricepe*. Conjugînd oricare din aceste verbe vom observa că exprimă toate trei persoanele, la fiecare mod şi timp. De pildă, verbul *a pricepe*, la modul indicativ, timpul prezent, are formele : persoana I, *eu pricep ;* persoana a II-a, *tu pricepi ;* persoana a III-a, *el*, *ea*, *pricepe ;* persoana I plural, *noi pricepem ;* persoana a II-a plural, *voi pricepeţi ;* persoana a III-a plural, *ei*, *ele pricep*.

Verbele impersonale exprimă acţiuni ce nu pot fi atribuite unei persoane ; aceste verbe au la fiecare mod şi la fiecare timp o singură formă, de persoana a III-a ; de exemplu, la indicativ prezent, verbul *a ninge* are doar forma *ninge*, neputîndu-se spune :

eu ning	sau:	*eu înfrunzesc*	sau :	*eu nechez*
tu ningi		*tu înfrunzeşti*		*tu nechezi*
el, ea ninge		*el, ea înfrunzeşte*		*el, ea nechează*
noi ningem		*noi înfrunzim*		*noi nechezăm*
voi ningeţi		*voi înfrunziţi*		*voi nechezaţi*
ei, ele ning		*ei, ele înfrunzesc*		*ei, ele nechează*

fiind ilogică prezenţa celor trei persoane determinate, întrucît acţiunea nu e făcută de oameni.

În clasa impersonalelor se grupează verbe ca : *plouă*, *ninge*, *fulgeră*, *tună*, *se întunecă*, *se înnoptează*, *se luminează ; trebuie*, *se pare*, *se cuvine*, *se întîmplă ; apune*, *răsare ; constă*, *converg*, *rezidă*, *rezultă ; germinează*, *îmboboceşte*, *încolţeşte*, *înfrunzeşte*, *înfloreşte*, *înmugureşte*, *odrăsleşte ; nechează*, *miaună*, *mugeşte*, *se gudură*, *latră*, *grohăie*, *urlă*, *rage ; rugineşte*, *mucezeşte*, *rînceзeşte*, *derapează*, *se alterează*, *se strică*. Se înregistrează treceri de la clasa impersonalelor la clasa personalelor : *a fulgera*, impersonal, poate avea forme cu sens figurat personale : mă *fulgeră*, mă *fulgeri* cu privirea. Dobridor numeşte grupele acestea *pluripersonale (tripersonale)* şi *unipersonale*.

VERBE UNIPERSONALE

În lucrările lui Iorgu Iordan și în *Gramatica Academiei* se face deosebirea între termenii *unipersonal* și *impersonal*, deși se exemplifică prin aceleași exemple, prin aceleași verbe; termenul *unipersonal*, format din prefixul *UNI-* „unul, una”, indică o singură formă flexionară personală, trimite prin sensul său la *FORMA* verbului, care e una singură, la un anumit timp și mod (căci la mai multe timpuri are mai multe forme: *ninge, ningea, a nins, ninse, ninsese, va ninge, va fi nins)*; de aceea *Gramatica Academiei* le numește (la capitolul despre subordonata subiectivă) „verbe unipersonale prin FORMA și impersonale prin conținut” (GA², II, p. 268). Acoperind exact același număr de verbe, termenul *impersonal*, format din prefixul privativ *IM-* („ne-, fără”) + *PERSONAL*, indică un sens referențial al verbului din această categorie, adică faptul că în CONȚINUTUL său semantic nu se reflectă o persoană determinată, faptul că acțiunea denumită de acel verb nu este efectuată de o persoană, de un om, de oameni; de aceea *Gramatica Academiei* numește această clasă „verbe unipersonale prin formă și impersonale prin CONȚINUT”. Cred însă că nu există două feluri de verbe în acest caz, *unipersonale* și *impersonale*, în limba română; există un singur fel de verbe căruia îi aplicăm însă doi termeni științifici cu referire la două laturi deosebite, forma și conținutul; de aceea are dreptate Iorgu Iordan cînd spune că cei doi termeni nu sînt sinonimi; termenii nu sînt sinonimi, dar verbele la care se referă sînt de același fel, de aceeași clasă și se opun în egală măsură, în cadrul perechii morfologice, verbelor personale.

VERBE DEFECTIVE

Dobridor [56] a creat un termen: *verbe integrale*, corelativ al termenului *verbe defective*. Verbele integrale au paradigma completă, se conjugă la toate modurile, timpurile, persoanele. Verbele *defective*, cum indică și numele, au o paradigmă incompletă. Verbele *a plăcea, a putea, a vrea* sînt defective de mod, nu au modul imperativ, fiindcă nu desemnează procese care ar putea fi ordonate, poruncite. Verbul *a desfide* este defectiv de timp, de timpurile compuse. Verbele impersonale (= unipersonale) sînt defective de persoană, nu au persoanele a II-a și I. Verbul *a discerne* „a judeca limpede” nu are în limba română perfectul compus; nu se poate spune: *eu am discernut, tu ai discernut* etc. Neavînd forma de participiu *(discernut)*, verbul *a discerne* nu are nici formele timpurilor compuse cu participiul; nu are: viitorul anterior *(eu voi fi discernut)*, conjunctivul perfect *(să fi*

discernut), optativ perfect (*aş fi discernut*), infinitiv perfect (*a fi discernut*). Verbul *a prefabrica* are forma de participiu şi deci şi formele perfectului compus, dar nu are forme pentru indicativ prezent : nu se folosesc formele *eu prefabrichez*, *tu prefabrichezi* etc.

Ana Canarache [38] grupează verbele defective din limba română în şase clase, după cum urmează :

(1) verbele unipersonale (impersonale) : *a ploua*, *a se însera*, *a se înnora*, *a asfinţi*, *a tuna*. „Lacrima cu care tot ochiul *se rourează*" (Odobescu), „*Ninseră* din piersici suave flori roz-albe" (Macedonski) ; sînt defective de persoană, avînd numai forme pentru o persoană, pentru persoana a III-a ; tot în prima clasă sînt menţionate verbele *a răsuna*, *a se repercuta*, *a aui*, verbele care exprimă procese fizice, chimice, geologice, fiziologice : *a rîncezi*, *a cocli*, *a rugini*, *a se scleroza*, *a erupe*, *a supura*, *a se dezagrega*, *a se cicatriza*, *a se caria*, unele verbe legate de viaţa plantelor şi a animalelor : *a cotcodăci*, *a scurma*, *a rîma*, *a oua*, *a rodi*, *a semăna*, *a îmboboci*, *a înfrunzi*, *a necheza ;*

(2) unele verbe a căror acţiune este efectuată de un agent multiplu : *a roi* (albinele), *a mişuna*, *a se foi*, *a se contrage*, *a se întrepătrunde*, *a se perinda*, *a delibera ;*

(3) unele verbe care exprimă acţiuni considerate urîte, vrednice de dispreţ, acţiuni pe care vorbitorul le atribuie uşor unei persoane absente, persoanei a III-a (aceste verbe au numai persoana a III-a), dar nu-i place să şi le atribuie sieşi şi nu le poate atribui nici persoanei de faţă, persoanei a II-a : *a leorpăi*, *a fonfăi*, *a fîrnîi*, *a duhni*, *a clefăi*, *a se hlizi*, *a intriga ;* rar vorbitor va putea fi auzit spunînd despre felul său de a mînca : *eu clefăiesc*, sau despre al celui de faţă : *tu clefăieşti*, dar va spune cu plăcere despre cei absenţi ; *el*, *ea clefăieşte ;* din considerente de modestie e defectiv de persoana I verbul *a prima*, nefiind uşor să zică cineva despre sine : *eu primez* „sînt pe prim plan" ;

(4) unele verbe din limbajul ştiinţific, ca *a adera*, *a amplifica*, *a aburi*, *a materializa*, sînt defective de perfectul simplu, fiindcă acest timp este cu deosebire un timp al exprimării orale, foarte rar al celei scrise, culte, beletristice şi aproape absent în enunţul ştiinţific ;

(5) unele verbe se folosesc mai ales la participiu şi sînt defective de celelalte moduri : *inculpat*, *strîmtorat*, *decedat*, *salarizat*, *electrocutat*, *hămesit*, *eşuat*, *rebegit* etc. ;

(6) unele verbe care exprimă acţiuni săvîrşite, durative sau momentane, se folosesc mai ales la prezent, respectiv la timpurile trecute : *a copilări*, *a se căpătui*, *a feti*, *a concerta*, *a conferenţia*, *a se înfrica*, *a dezmembra*, *a extermina*, *a irupe*, *a se lehămeti*, *a pacifica*, *a panifica*, *a pasteriza*.

Noi precizări asupra verbelor defective din limba română aduce Ana Canarache [39]. Se disting două categorii principale de verbe

defective : „ar fi cazul să facem o distincție între verbele cărora le lipsesc anumite forme (deși ar fi nevoie de ele) — și care sînt defective propriu-zise — și cele care nu sînt folosite la anumite forme (deoarece nu este nevoie de ele). Din a doua categorie fac parte o serie infinită de verbe" (p. 10). Studiul din 1960 se ocupă de prima categorie de defective, pe care o desparte în două subgrupe : (a) *VERBE VECHI : a învești* „a se îmbrăca", *a la* „a spăla", *va* „a merge", *a învalge* „a îngriji oile", *a sineca* „a se trezi", *a păsa* „a-i cădea cuiva greu" ; *CUVINTE NOI : a deroga, a polemiza, a preîncălzi, a derîde, a discerne, a detraca, a transcende, a suscepe, a defige* etc.

Ana Canarache prezintă cauzele configurării grupei defectivelor în română : „în ce privește grupul de verbe vechi, este firesc ca tocmai cele latine, care au avut o lungă întrebuințare, să-și fi pierdut cu timpul unele forme. Cît despre verbele noi, ele sînt defective pentru că latiniștii au încercat să le introducă sub un aspect latinesc, ceea ce le-a împiedicat să-și formeze paradigma completă" (p. 20). Cele noi și nelatinești nu au o paradigmă completă fiindcă nu s-au adaptat în întregime structurii morfologice a limbii române.

VERBE REGULATE ȘI VERBE NEREGULATE

Verbele regulate și verbele neregulate, mai bine zis verbele *regulare* și verbele *iregulare* (francezul „*verbes irréguliers*") sînt două clase morfologice obținute prin criteriul relației dintre *regulă* și *excepție* în structura paradigmei. Sînt verbe regulare verbele cu o flexiune sistematică, fără radical sau flectiv aberant ; sînt verbe iregulare verbele cu flexiune asistematică, cu modificări neprevăzute în radical sau în flectiv.

Diverse gramatici ale limbii române au catalogat în seria verbelor neregulate următoarele verbe : *a fi, a avea, a vrea, a bea, a da, a lua, a mînca, a sta, a urca, a ști, a rămînea, a scrie, a decerne, a preceda, a mirosi, a oua, a ploua.* Valeria Guțu-Romalo [127] examinează nouă verbe neregulate : *a lua, a da, a sta, a bea, a vrea, a avea, a ști, a fi, a preda.* Autoarea analizează structura verbelor neregulate românești și stabilește omonimiile sufixelor și desinențelor la indicativ prezent, conjunctiv prezent, imperfect, perfectul simplu, participiu, infinitiv ; în descriere se folosesc următoarele simboluri : „Dans la description qui suit, les symboles ont les valeurs suivantes : A = indicatif présent, A' = subjonctif présent, B = imparfait, C = passé simple, D = participe, E = infinitif, F = participe présent ; les chiffres qui accompagnent ces lettres indiquent la personne : A_1 signifie donc : Ière personne du singulier du présent de l'indicatif. La signe à gauche du symbole du participe (D') marque le suffixe parti-

cipial qui suit immédiatement le radical du verbe" (p. 244). Structura paradigmelor verbelor neregulate românești prezintă următoarele omonimii de sufixe și desinențe :

A LUA

Sufixe : A = B = C = D = E : / -uá-/
Desinențe : $A_1 = A_6$: /-u/
$A_3 = A'_3 = A'_6$: -Ø.

A DA, A STA

Sufixe : A = D' = E : /-á/
B = /-eá-/
C = /-ú-/
Desinențe : $A_1 = A_6$: /-u/
$A_3 = A'_3 = A'_6$: -Ø.

A BEA

Sufixe : B = E : /-eá-/
C = D' : /-ú-/
A : /-é- -Ø-/
Desinențe : $A_1 = A_6$: /-u/
$A_3 = A'_3 = A'_6$: -Ø.

A VREA

Sufixe : B = E : /-eá/
C = D' : /-ú-/
A : /-é- -Ø/
Desinențe : $A'_3 = A'_6$: -Ø

A ȘTI

Sufixe : A = E : -Ø-
B = /-á-/
C = D' : /-u/
Desinențe : $A_1 = A_6$: /-u/
$A_3 = A'_3 = A'_6$: /-ie/.

A FI

Sufixe : A' = E : -Ø
B : /-á-/
C : /-ú/ sau /-se-/
D_1 : -Ø
A : /-é-/
Desinențe : $A_1 = A_6$: -Ø
$A_3 = A'_3 = A'_6$: /-e/.

A PREDA

Sufixe : $A = B = C = D = E$: /-á-/
Desinențe : $A_1 = A_6$: /-u/
$A'_3 = A'_6$: Ø.

Valeria Guțu Romalo distinge trei categorii de verbe iregulare : (a) verbe iregulare în radical, (b) verbe iregulare în afixe, (c) verbe iregulare în radical și în afixe. „Nous pouvons donc distinguer dès le début trois catégories de verbes irréguliers : (1) Les verbes caractérisés par des variations insolites du radical, mais appartenant clairement à l'une des conjugaisons par les affixes réalisées dans le paradigme *(a mînca, a usca)*; (2) les verbes irréguliers seulement sous l'aspect des affixes flexionaires *(a ști)*; (3) les verbes irréguliers aussi bien sous le rapport des variations du radical, que du point de vue des affixes par lesquelles est réalisé le paradigme" (p. 248). Dăm în continuare formele unor verbe neregulate (iregulare) :

A LA : modul indicativ, prezent : *lau, lai, lă, lăm, lați, lau*
imperfect : *lam, lai, la, lam, lați, lau*
perfectul simplu : *lăui, lăuși, lău, lăurăm, lăurăți, lăură*
mai mult ca perfectul : *lăusem, lăuseși, lăuse, lăuserăm, lăuserăți, lăuseră*
modul conjunctiv, prezent : *să lau, să lai, să leie, să lăm, să lați, să leie (să lea, să laie)*
modul imperativ, pozitiv : *lă, lați*
modul infinitiv, prezent : *a la*
modul gerunziu : *lînd*
modul participiu : *lăut, lăută, lăuți, lăute*
modul supin : *(de) lăut.*

A LUA : modul indicativ, prezent : *iau, iei, ia, luăm, luați, iau*
imperfect : *luam, luai, lua, luam, luați, luau*
perfectul simplu : *luai, luași, luă, luarăm, luarăți, luară*
mai mult ca perfectul : *luasem, luaseși, luase, luaserăm, luaserăți, luaseră*
modul conjunctiv, prezent : *să iau, să iei, să ia (să ieie), să luăm, să luați, să ia (să ieie)*
modul imperativ, pozitiv : *ia, luați;* negativ : *nu lua, nu luați*
modul infinitiv, prezent : *a lua*
modul gerunziu : *luînd*

modul participiu : *luat, luată, luați, luate*
modul supin : *(de) luat.*

A DA : modul indicativ, prezent : *dau, dai, dă, dăm, dați, dau*

imperfect : *dădeam, dădeai, dădea, dădeam, dădeați, dădeau*

sau : *dam, dai, da, dam, dați, dau ;*

perfect simplu : *dădui, dăduși, dădu, dădură, dădurăți, dădură,* iar regional : *dedei (detei), dedeși (deteși), dede (dete), dederăm (deterăm), dederăți (deterăți), dederă (deteră)*

mai mult ca perfect : *dădusem, dăduseși, dăduse, dăduserăm, dăduserăți, dăduseră,* iar regional : *dedesem (detesem), dedeseși (deteseși), dedese (detese), dedeserăm (deteserăm), dedeserăți (deteserăți), dedeseră (deteseră)*

modul conjunctiv, prezent : *să dau, să dai, să dea (să deie), să dăm, să dați, să dea (să deie)*

modul imperativ, pozitiv : *dă, dați ;* negativ : *nu da, nu dați ;*

modul infinitiv : *a da*

modul gerunziu : *dînd*

modul participiu : *dat, dată, dați, date*

modul supin : *(de) dat.*

A STA : modul indicativ, prezent : *stau, stai, stă, stăm, stați, stau*

imperfect : *stăteam, stăteai, stătea, stăteam, stăteați, stăteau,* sau : *stam, stai, sta, stam, stați, stau ;*

regional : *steteam, steteai, stetea, steteam, steteați, steteau ;*

perfect simplu : *stătui, stătuși, stătu, stăturăm, stăturăți, stătură,* iar regional : *stetei, steteși, stete, steterăm, steterăți, steteră*

mai mult ca perfect : *stătusem, stătuseși, stătuse, stătuserăm, stătuserăți, stătuseră,* iar regional : *stetesem, steteseși, stetese, steteserăm, steteserăți, steteseră*

modul conjunctiv, prezent : *să stau, să stai, să stea (să steie), să stăm, să stați, să stea (să steie)*

modul imperativ, pozitiv : *stai, (stăi), stați,* negativ : *nu sta, nu stați*

modul infinitiv, prezent : *a sta*

modul gerunziu : *stînd*

modul participiu: *stat*, regional sau literar cu valoare adjectivală: *stătut*, *stătuà* („Apă *stătută*", „flăcău *stàtut*")
modul supin: *(de) stat*.

A MÎNCA: modul indicativ, prezent: *mănînc*, *mănînci*, *mănîncă*, *mîncăm*, *mîncați*, *mănîncă*, iar regional: *mînc*, *mînci*, *mîncă*, *mîncăm*, *mîncați*, *mîncă* sau *mînînc*, *mînînci*, *mînîncă*, *mîncăm*, *mîncați*, *mînîncă*
modul conjunctiv, prezent: *să mănînc*, *să mănînci*, *să mănînce*, *să mîncăm*, *să mîncați*, *sà mînînce*, iar regional: *să mînc*, *să mînînc*
modul imperativ: *mănîncă*, *mîncați*, iar regional: *mîncă*, *mînîncă*
celelalte moduri și timpuri sînt regulate: la rădăcina *mînc-* se adaugă sufixele, desinențele sau auxiliarele caracteristice.

A USCA: modul indicativ, prezent: *usuc*, *usuci*, *usucă*, *uscăm*, *uscați*, *usucà*, iar regional: *usc*, *uști*, *uscă*, *uscăm*, *uscați*, *uscă*
modul conjunctiv, prezent: *să usuc*, *să usuci*, *sà usuce*, *sà uscăm*, *să uscați*, *să usuce*, iar regional: *să usc*, *să uști*, *să uște*, *să uscăm*, *să uscăți*, *să uște*
modul imperativ, pozitiv: *usucă*, *uscați*, regional: *uscă;* toate celelalte timpuri și moduri sînt regulate, menținînd rădăcina *usc-*.

A BEA: modul conjunctiv, prezent: *să beau*, *să bei*, *sà bea (să beie)*, *să bem*, *să beți*, *să bea (să beie)*
gerunziu: *bînd*
participiu: *bàut*, *băută*, *băuți*, *băute*
supin: *(de) băut*.

A FI, *A AVEA*, *A VREA* și *A VOI* vor fi conjugate și analizate în subcapitolul „Paradigmele verbului românesc", ca o introducere la analiza structurii paradigmelor verbelor regulate, la cele trei diateze.

CONJUGĂRILE

Totalitatea variațiilor flexionare ale verbelor, efectuate pentru a marca tipurile categoriilor gramaticale de mod, timp, număr și persoană poartă numele de *conjugare*. Exceptînd verbele iregulare,

marea masă a verbelor românești urmează tipare sistematice de flexiune, anumite sufixe și desinențe cunoscînd o mare repetabilitate. Faptul acesta permite circumscrierea unor *grupe de verbe* care se flexionează identic sau în chip asemănător. *Tipurile sau grupele de verbe* cu flexiune identică (asemănătoare) au primit denumirea de *conjugări*. Cercetările din ultimele decenii au dovedit cît de fecundă și necunoscută a fost pînă acum această problemă a esenței și a numărului conjugărilor în limba română. Tradiția gramaticală românească a prezentat *patru* conjugări, crezînd cu adevărat și convingînd axiomatic că toate verbele românești regulate nu cunosc mai mult de patru tipare de conjugare. Grigore Moisil, le-a urcat numărul la cinci : (1) conjugarea în A : *a cînta, a lucra ;* (2) conjugarea în I : *a fugi, a munci ;* (3) conjugarea în Î : *a hotărî, a coborî ;* (4) conjugarea în E : *a convinge, a distinge, a aduce ;* (5) conjugarea în U (numită astfel după sufixul de perfect *-u*, nu după sufixul infinitivului ca precedentele) : *a așterne, a cere, a durea, a încăpea.* Romanistul ceh Jiri Felix le-a sporit numărul la douăsprezece : conjugarea I : *a aduna*, a II-a : *a încheia*, a III-a : *a lucra*, a IV-a : *a tăcea*, a V-a : *a cere*, a VI-a : *a merge*, a VII-a : *a fugi*, a VIII-a : *a șovăi*, a IX-a : *a oferi*, a X-a : *a vorbi*, a XI-a : *a coborî*, a XII-a : *a hotărî*. Valeria Guțu Romalo a stabilit că există în limba română zece conjugări, extrase din treizeci și opt de tipuri flexionare verbale, iar romanistul suedez Alf Lombard a grupat verbele românești în șase conjugări, pe care le-a analizat în nenumărate tipuri, subtipuri, clase, subclase, grupe, subgrupe și excepții, în monumentala operă consacrată verbului (*Le verbe roumain*, tome I, 1954, tome II, 1955). Voi expune în continuare concepția tradițională, concepția Valeriei Guțu Romalo și concepția lui Alf Lombard.

Cele patru conjugări tradiționale. După criteriul sufixului infinitivului verbele limbii române se împart în patru conjugări, după cum urmează : (a) conjugarea I, verbele cu sufixul infinitival *-a : a activa, a aduna, a lega, a lucra, a tăia ;* (b) conjugarea a II-a, verbele cu sufixul infinitival *-ea : a vedea, a durea, a cădea ;* (c) conjugarea a III-a, verbele cu sufixul infinitival *-e : a bate, a cere, a face, a rîde ;* (d) conjugarea a IV-a, verbele cu sufixele infinitivale *-i* și *-î : a citi, a hotărî, a izvorî.*

Cele șase conjugări (Alf Lombard). Concepția despre cele șase conjugări e exprimată *in nuce* într-un pasaj din cartea sa [167, I, p. 237] și în formularea titlurilor celor șase capitole ale lucrării (unde nu se folosește însă termenul de „conjugare", după cum nu se folosește nici în pasajul menționat ; termenul „conjugare" îl va folosi în studiul prin care și-a explicat structura cărții : Alf Lombard, *Morfologia verbului românesc*, SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 7–16) ; iată pasajul-cheie : „De là six grandes classes : I, Verbes à infinitif

en *-á* (< -āre) et à présent fort. II, Verbes à inf. en *-á* à présent faible. III, Verbes à inf. en *-i* (ou *-î*) (< -īre) et à présent fort. IV, Verbes à inf. en *-i* (ou *-î*) et à présent faible. V, Verbes à inf. en *-e á* (< -ēre) et à présent fort. VI, Verbes à inf. en *-é* (ou *-ă*) (< -ĕre) et à présent fort" (p. 237). Alf Lombard a observat că la conjugarea I tradițională, aceea cu terminația (sufixul) *-a* la infinitiv, verbele nu urmează o flexiune identică, prin urmare nu fac parte din același tip flexionar, din aceeași clasă; de exemplu, *a aduna* se conjugă la indicativ prezent: *eu adun, tu aduni, el, ea adună* și nu *eu adunez, tu adunezi, el, ea adunează*, dar verbul *a forma*, dat de manuale tot la conjugarea I, se conjugă *eu formez, tu formezi, el, ea formează* și nu *eu form, tu formi, el, ea formă*. Tot astfel, s-a observat la așa-zisele verbe de conjugarea a IV-a din manuale că un verb ca *a dormi* se flexionează la indicativ prezent: *eu dorm, tu dormi, el, ea doarme* și nu *eu dormesc, tu dormești, el, ea dormește*; dar alt verb, tot de conjugarea a IV-a în manuale, ca *a vorbi* se conjugă *eu vorbesc, tu vorbești, el, ea vorbește* și nu *eu vorb, tu vorbi, el, ea voarbe*; sau un verb ca *a coborî* se conjugă la indicativ prezent *eu cobor, tu cobori, el, ea coboară* și nu *eu coborăsc, tu coborăști, el, ea coborăște*, dar alt verb cu sufixul infinitival *-î*, ca *a hotărî* se conjugă *eu hotărăsc, tu hotărăști, el, ea hotărăște* și nu *eu hotăr, tu hotări, el, ea hotoară*. Ca urmare, luînd în considerare pe lîngă terminația (sufixul) infinitivului și lipsa sau prezența sufixelor *-esc (-ăsc)* și *-ez* la indicativ prezent, Alf Lombard a distins următoarele șase conjugări în limba română:

(1) *Conjugarea I*, în care intră verbele cu terminația (sufixul) *-a* la infinitiv și cu prezentul tare, adică fără sufixul *-ez* la indicativ prezent (în formularea autorului: „Verbes à infinitif en *-a* et à présent fort", p. 246): *a aduna, a ara, a apăra, a chema, a cumpăra, a închina, a număra*, în total 792 de verbe românești.

(2) *Conjugarea a II-a*, în care intră verbele cu terminația (sufixul) *-a* la infinitiv și cu prezentul slab, adică verbele cu sufixul *-ez* la indicativ prezent („Verbes à infinitif en *-a* et à présent faible", p. 485): *a forma, a cerceta, a fuma, a vîna, a semna, a picta, a ceda, a înfățișa*, în total 1 371 de verbe românești.

(3) *Conjugarea a III-a*, în care intră verbele cu terminațiile (sufixele) *-i* sau *-î* la infinitiv și cu prezentul tare, fără sufixele *-esc* sau *-ăsc* („Verbes à infinitif en *-i(-î)* et à présent fort", p. 561): *a dormi, a simți, a auzi, a ieși, a suferi, a descoperi; a doborî, a pogorî*, în total 104 verbe.

(4) *Conjugarea a IV-a*, în care intră verbele cu sufixele *-i* și *-î* la infinitiv și cu prezentul slab, cu sufixele *-esc* sau *-ăsc* la indicativ prezent („Verbes à infinitif en *-i(-î)* et à présent faible", p. 772): *a albi, a ameți, a împlini, a vorbi, a iubi, a doini; a ogorî, a ocărî, a pîrî, a tîrî*, în total 2 473 de verbe.

(5) *Conjugarea a V-a*, în care intră verbele cu terminația (sufixul) *-ea* la infinitiv („Verbes à infinitif en *-ea*”, p. 900) : *a vedea, a bea, a putea, a tăcea, a umplea, a cădea, a ședea, a părea, a durea, a vrea, a avea*, în total 49 de verbe românești.

(6) *Conjugarea a VI-a*, în care intră verbele cu terminația *-e* la infinitiv („Verbes à infinitif en *-e (-ă)*”, p. 971) : *a fierbe, a teme, a începe, a pricepe, a naște, a trece, a admite, a comite, a bate, a aprinde, a arde, a ascunde, a cuprinde, a deprinde, a deschide, a închide, a pătrunde, a prinde, a rade, a rîde, a răspunde, a ucide, a depinde, a pretinde, a ajunge*, în total 259 de verbe.

Alf Lombard a efectuat și o analiză a structurii etimologice a celor șase conjugări și a stabilit următoarele relații cantitative :

(a) conjugarea I conține : 265 de verbe autohtone, 180 de verbe derivate, 16 verbe autohtone sau derivate, 241 de verbe împrumutate, 90 de verbe de origine nesigură sau necunoscută ;

(b) conjugarea a II-a : 22 autohtone, 315 derivate, 7 autohtone sau derivate, 989 împrumutate, 38 de origine nesigură sau necunoscută ;

(c) 23 autohtone, 42 derivate, 2 autohtone sau derivate, 27 împrumutate, 10 de origine nesigură sau necunoscută ;

(d) 16 autohtone, 1 312 derivate, 3 autohtone sau derivate, 765 împrumutate, 377 de origine nesigură sau necunoscută ;

(e) conjugarea a V-a : 17 autohtone, 5 derivate, 1 autohton sau derivat, 21 împrumutate ;

(f) conjugarea a VI-a : 95 autohtone, 36 derivate, 3 autohtone sau derivate, 123 împrumutate, 2 de origine nesigură sau necunoscută. Alf Lombard a efectuat o analiză cantitativă și înăuntrul conjugărilor clasice, tradiționale și a stabilit că în limba română conjugarea I conține 2 568 de verbe, conjugarea a II-a — 48 de verbe (e foarte puțin productivă), conjugarea a III-a — 291 de verbe, iar conjugarea a IV-a 2 998 de verbe.

Cele zece conjugări. Valeria Guțu Romalo [*129*, p. 203—205] prezintă prin simboluri, în formule concentrate, tipurile fundamentale ale flexiunii verbale românești, clasele paradigmatice sau conjugările, cele zece : „Aceste clase paradigmatice, pe care le putem numi cu termenul tradițional de c o n j u g ă r i, sînt :

Conjugarea I avînd ca afixe caracteristice :

1. **SA = SB = SC = SD** : (-á-)
2. **SF** : (-înd)
3. $dA_3 = dA_6$: (-ă-)

Ex. : *a ara, a apropia*

Conjugarea a II-a avînd ca afixe caracteristice :

1. SB = SC = SD = SE : (-á-)
2. SA : (-a. . .-éz)
3. SF : (-înd)
4. $dA_3 = dA_6$: (-ă)

Ex. : *a lucra, a sublinia*

Conjugarea a III-a avînd ca afixe caracteristice :

1. SA = SC = SD = SE : (-î-)
2. SB : (-á)
3. SF : (-înd)
4. $dA_3 = dA_6$: (-ă)

Ex. : *a coborî*

Conjugarea a IV-a avînd ca afixe caracteristice

1. SA = SC = SD = SF : (-i-)
2. SV : (-ea-)
3. SF : (-ind)
4. $dA_3 = dA_6$: (-ă)

Ex. : *a acoperi, a sui*

Conjugarea a V-a avînd ca afixe caracteristice :

1. SA = SC = SD = SE : (-i-)
2. SB : (-ea)
3. SF : (-ind)
4. $dA_1 = dA_6$

Ex. : *a sări, a fugi*

Conjugarea a VI-a avînd ca afixe caracteristice :

1. SC = SD = SE : (-i-)
2. SA : (-i . . . -esc)
3. SB : (-ea-)
4. SF : (-ind)
5. $dA_1 = dA_6$

Ex. : *a isprăvi, a hotărî*

Conjugarea a VII-a avînd ca afixe caracteristice :

1. SC = SD : (-ú-)
2. SB = SE : (-eá)
3. SA : (-é-)
4. SF : (-înd)

5. $dA_1 = dA_6$

Ex.: *a părea, a tăcea*

Conjugarea a VIII-a avînd ca afixe caracteristice:

1. SC = SD : (-ú-)
2. SA = SE : (-e-)
3. SB : (-ea)

SF : (-înd)

5. $dA_1 = dA_6$

Ex.: *a începe, a umple, a face*

Conjugarea a IX-a avînd ca afixe caracteristice:

1. SA = SE : (-e-)
2. SB : (-ea-)
3. SC : (-se-)
4. SD : (-s)
5. SF : (-înd)
6. $dA_1 = dA_6$

Ex.: *a prinde, a duce, a scrie*

Conjugarea a X-a avînd ca afixe caracteristice:

1. SA = SE : (-e-)
2. SB : (-ea-)
3. SC : (-se-)
4. SD : (-ț)
5. SF : (-înd)
6. $dA_1 = dA_6$

Ex.: *a rupe, a coace*".

Simbolurile folosite în această descriere au următoarele valori: SA = sufixul prezentului indicativ, SB = sufixul imperfectului, SC = sufixul perfectului simplu, SD = sufixul participiului, SE = sufixul infinitivului, SF = sufixul gerunziului, dA_1 = desinența persoanei întîi singular de la indicativ prezent, dA_3 = desinența persoanei a III-a singular de la indicativ prezent, dA_6 = desinența persoanei a III-a plural de la indicativ plural (a 6-a formă din paradigmă). Avînd în vedere aceste valori se pot citi pe românește și se pot rescrie datele descrierii celor zece conjugări din concepția Valeriei Guțu Romalo. Din anexa cărții se pot extrage exemplele corespunzătoare pentru fiecare din aceste zece conjugări.

Prin urmare, potrivit opiniei Valeriei Guțu Romalo, verbele din limba română se repartizează în următoarele zece conjugări:

Conjugarea I, care cuprinde verbele cu sufixul *-á-* la indicativ prezent, imperfect, perfectul simplu, participiu, infinitiv, cu sufixul *-înd* la gerunziu, cu desinența *-ă* la persoana a III-a singular și plural, indicativ *(acorda, adăuga, afirma, afla, agăța, ajuta, alerga).*

Conjugarea a II-a, care cuprinde verbele cu sufixul *-á-* la imperfect, perfectul simplu, participiu și infinitiv, cu sufixul *-ez* la indicativ prezent, cu sufixul *-înd* la gerunziu și cu desinența *-ă* la persoana a III-a singular și plural, indicativ *(acorda, crea, dicta* ș.a.).

Conjugarea a III-a, în care intră verbe cu sufixul *-î-* la indicativ prezent, perfectul simplu, participiu, infinitiv, cu sufixul *-á-* la imperfect, cu sufixul *-înd* la gerunziu, cu desinența *-ă* la persoana a III-a singular și plural, indicativ : *coborî, omorî* (numai aceste două verbe).

Conjugarea a IV-a, care cuprinde verbele cu sufixul *-i-* la indicativ prezent, perfectul simplu, participiu, infinitiv, cu sufixul *-ea-* la imperfect, cu sufixul *-ind* la gerunziu, cu desinența *-ă* la persoana a III-a singular și plural, indicativ *(acoperi, birui, cheltui* etc.).

Conjugarea a V-a, care cuprinde verbele cu sufixul *-i-* la indicativ prezent, perfectul simplu, participiu, infinitiv, cu sufixul *-ea-* la imperfect, cu sufixul *-ind* la gerunziu, cu forme identice pentru persoana întîi singular și persoana a III-a plural, la indicativ *(adormi, ascuți, auzi, cuveni, deveni, dormi* etc.).

Conjugarea a VI-a, care cuprinde verbele cu sufixul *-i-* sau *-î-* la perfectul simplu, participiu și infinitiv, cu sufixul *-esc* sau *-ăsc* la indicativ prezent, cu sufixul *-ea-* sau *-a-* la imperfect, cu forme identice pentru persoana întîi singular și persoana a III-a plural, indicativ *(alcătui, ameți, bănui, birui).*

Conjugarea a VII-a, care cuprinde verbele cu sufixul *-ú-* la perfectul simplu și participiu, cu sufixul *-eá-* la imperfect și la infinitiv, cu sufixul *-e-* la indicativ prezent, cu sufixul *-înd* la gerunziu și cu identitate de afix la persoana întîi singular și persoana a treia plural indicativ *(cădea, durea, încăpea, părea).*

Conjugarea a VIII-a, care cuprinde verbele cu sufixul *-e-* la indicativ prezent și la infinitiv, cu sufixul *-ú-* la perfectul simplu și la participiu, cu sufixul *-eá-* la imperfect, cu sufixul *-înd* la gerunziu, cu identitatea de afix la persoana întîi singular și la persoana a treia plural, indicativ *(așterne, bate, cere, cerne, coase, crede).*

Conjugarea a IX-a, care cuprinde verbe cu sufixul *-e-* la indicativ prezent și la infinitiv, cu sufixul *-eá-* la imperfect, cu sufixul *-se-* la perfectul simplu, cu sufixul *-s* la participiu, cu sufixul *-înd* la gerunziu, cu identitatea de afix între persoana întîi singular și persoana a treia plural, indicativ *(aduce, ajunge, alege, arde, atinge, atrage, conduce, convinge)*.

Conjugarea a X-a, care cuprinde verbe cu sufixul *-e-* la indicativ prezent și la infinitiv, cu sufixul *-eá-* la imperfect, cu sufixul *-se-* la perfectul simplu, cu sufixul *-t* la participiu, cu sufixul *-înd* la gerunziu, cu identitatea de afix între persoana întîi singular și persoana a treia plural, indicativ *(coace, fierbe, frige)*.

Comparînd conjugările tradiționale cu cele zece conjugări stabilite de Valeria Guțu Romalo, observăm că un număr de 6 conjugări în plus a fost obținut prin divizarea flexiunii verbale astfel: două conjugări au fost obținute din conjugarea întîi tradițională, în esență fiind vorba de verbele cu *-ez* și fără *-ez* la indicativ prezent; trei conjugări au fost obținute din conjugarea a III-a, în esență prin diferențieri în baza sufixelor de la perfectul simplu și de la participiu (1. *arde*, *arsei*, *ars*; 2. *frige*, *fripsei*, *fript*; 3. *așterne*, *așternui*, *așternut*); din conjugarea a IV-a au fost obținute patru conjugări, în baza diferențierii dintre sufixele și desinențele indicativului (1. *coborî*, *cobor*; 2. *hotărî*, *hotărăsc*, *ameți*, *amețesc*; 3. *acoperi*, *acopăr*, *el acoperă — ei acoperă*; 4. *adormi*, *adorm*, *eu adorm — ei adorm*); conjugarea a doua tradițională, în *-ea* a rămas nedivizată.

În concluzie, două conjugări din prima, trei din a treia, patru din a patra și a doua rămasă neschimbată formează sistemul celor zece conjugări din expunerea Valeriei Guțu Romalo.

Cele treizeci și opt de serii flexionare verbale. Analiza flexiunii verbale în întregime duce la distingerea mai multor conjugări. Valeria Guțu Romalo [125] deosebește în flexiunea verbală românească *38 de serii* flexionare. Le prezentăm în continuare. Valoarea simbolurilor din tabele este următoarea: E = infinitiv, A = prezentul indicativului; A′ = prezentul conjunctivului, B = imperfectul, C = perfectul simplu, H = mai mult ca perfectul, D = participiul, F = gerunziul.

În secționarea *structurii de adîncime* a tuturor sufixelor și desinențelor se dezvăluie imaginea complexă a flexiunii verbale românești. Cele 38 de serii flexionare care urmează nu sînt totuși decît un fragment din bogăția și varietatea flexiunii verbului românesc.

	1
E	/-á/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á- /+ /-ț^{i} / -Ø- + /-ă/
A′	-Ø- + /-e/
B	/-á-/
C	/-á ∾ á-/
H	/-á + se-/
D	/-á + -t/
F	/-índ/
Ex.	a ara, a cînta

	2
E	/-á/
	-Ø- + /-u/ -Ø- + -i/ -Ø- + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á-/ + /-ț^{i} / -Ø- + /-ă/
A′	-Ø- + /-e/
	/-á-/
C	/-á- ∾ -ắ-/
H	/-á- + -se-/
D	/-á + -t/
F	/-índ/
Ex.	a afla, a intra

	3
E	/-u̯á/
A	-Ø- + /-u/ -Ø- + /-i/ -Ø- + /-u̯ă/ /-uă̇-/ + /-m/ /-uá + /-ț^{i} / /-Ø-/ + /-u̯ă/
A′	-Ø- + /-u̯ă/
B	/-u̯á-/
C	/-u̯á- ∾ -u̯ă̇-/
H	/-u̯á + se-/
D	/-u̯á + -t/
F	/-(u̯)ind/
Ex.	a continua

	4
E	/-u̯á/
A	∾ ∾ -Ø- + /-u̯ă/ ∾ ∾ ∾
A′	-Ø- + /-u̯ă/
B	/-u̯á-/
C	/∾u̯ă-/
H	/-u̯á + se-/
D	/-u̯á + -t/
F	/-u̯ind/
Ex.	a ploua a oua

	5
E	/-á/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-ă/ /-ă-/ + /-m/ /-á-/ + /-ț^{i}/ /-Ø-/ + /-ă/
A′	-Ø- + /-ă/
B	/-á-/
C	/-á- ∾ -ă-/
H	/-á + se-/
D	/-á + -t/
F	/-índ/
Ex.	a preceda

	6
E	/-i̯á/
	-Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-i̯e/ /-i̯é/- + /-m/ /-i̯á-/ + /-ț^{i}/ /-Ø-/ + /-i̯e/
A′	-Ø- + /-i̯e/
	/-i̯á-/
C	/-iá- ∾ -ié-/
H	/-iá- + se- /
D	/-i̯á + -t/
F	/-índ/
Ex.	a apropia a mîngîia

	7
E	/-á/
A	/-ez-/ + -Ø /-ez-/ + /-i̯/ /-e̯áz-/ + /-ă/ /-ă-/+ /-m/ /-á-/ + /-ț^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/
A′	/-éz-/ + /-e/
B	/-á-/
C	/-á- ∾ -ă-/
H	/-á + se-/
D	/-á + -t/
F	/-índ/
Ex.	a lucra a bloca

	8
E	/-u̯á/
A	/-ez-/ + -0 /-ez-/ + /i̯/ /-e̯áz-/+/-ă/ /-ă-/ + /-m/ /-á-/ + /-ț^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/
A′	/-éz-/ + /-e/
B	/-(u̯) á-/
C	/-u̯á ∾ - u̯ă-/
H	/u̯á + se-/
D	/-u̯á + -t/
F	/-(u̯)índ/
	a perpetua

	9	10
E	/-i̯á/	/-á/
A	/-i̯éz-/ + -Ø /-i̯éz-/ + /-^{i} / /-i̯áz-/ + /-ă/ /-i̯é/- + /-m/ /-i̯á/ + /-ţ^{i} / /-i̯áz-/ + /-ă/	/-éz-/ + -Ø /-éz-/+ /-^{i} / /-áz-/ + /-ă/ /-é-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i} / /-áz-/ + /-ă/
A′	/-i̯éz-/ + /-e/	/-éz-/ + /-e/
B	/-i̯á-/	/-á-/
C	/-i̯á-/ ~ /-i̯é-/	/-á- ∾ -é-/
H	/-i̯á- + -ṡé-/	/-é + se-/
D	/-i̯á + -t/	/-á + -t/
F	/-ind/	/-ind/
Ex.	a sublinia	a veghea

	11
E	/-(i)á/
A	/-éz-/ + -Ø /-ez-/ + /-$^{i̯}$ / /-e̯áz-/ + /-ă/ /-(i)é-/ + /-m/ /-(i) á- / + /-ț$^{i̯}$ / /-e̯áz-/ + /-ă/
A′	/-(i)éz-/ + /-e/
B	/-e̯á-/
C	/-(i)á- ∾ -(i̯)e/
H	/-(i̯)a + se-/
D	/-(i̯) a + -t/
F	/-índ/
Ex.	a crea

	12
E	/-î/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-$^{i̯}$ / -Ø- + /-ă/ /-î-/ + /-m/ /-î-/ + /-ț$^{i̯}$ / -Ø- + /-ă/
A′	-Ø- + /-e/
B	/-á-/
C	/-î-/
H	/-î + se-/
D	/-î + -t/
F	/-înd/
Ex.	a coborî

	13
E	/-i/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i} / -Ø- + /-ă-/ /-í- + /-m/ /-í-/ + /-ţ^{i} / /-Ø-/ + /-ă/
A'	-Ø- + / -e/
B	/-eá-/
C	/-í-/
H	/-í- + -se-/
D	/-i- + -t/
F	/-înd/
Ex.	a acoperi

	14
E	/-i/
A	-Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-^{i}e/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /-ţi̯ / /-Ø-/ + /-i̯e/
A'	-Ø- + / -i̯e/
B	/-i̯á-/
C	/-í-/
H	/-í-+ -se-/
D	/-í- + -t/
F	/-înd/
Ex.	a contribui a şovăi

	15
E	/-í-/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø-+ /-e/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /-ţ^{i}/ /-Ø-/ + /-Ø/
A′	-Ø- + /-ă-/
B	/-e̯á-/
C	/-í-/
H	/-í- + -se-/
D	/-í- + -t/
F	/-ind/
Ex.	a sări

	16
E	/-i-/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /^{i}/ -Ø- + /-e /-í-/ + /-m/ /-í-/ +/-ţ^{i}/ /-Ø-/ + /-Ø-/
A′	-Ø- + /-ă/
B	/-á-/
C	/-í-/
H	/-í- + -se-/
D	/-í- + -t/
F	/-ind/
Ex.	a fugi

	17
E	/-í-/
A	/ésc/ + -Ø /éșt-/ + /-ⁱ/ /-éșt-/ + /-e/ /-í-/ + /-m/ /-i̯-/ + -/țⁱ/ /-ésc/ + -Ø
A'	/-e̯ásc-/ + /ă/
B	/-e̯á-/
C	/-í-/
H	/-i- + -se-/
D	/-i- + -t/
F	/-índ/
Ex.	a porni a ameți

	18
E	/-í-/
A	/-i̯ésc/ + -Ø /-ieșt-/ + /-ⁱ/ /-i̯éșt-/ + /-e/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /-țⁱ/ /-i̯ésc/ + -Ø
A'	/-i̯ásc-/ + /-ă/
B	/-i̯á-/
C	/-í-/
H	/-i- + -se-/
D	/-i- + -t/
F	/-índ/
Ex.	a alcătui

	19
E	/-í/
A	/-ésc/ + -Ø /-éșt-/ + /-^{i}-/ /-éșt-/ + /-e/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /-ţ^{i}/ /-ésc/ + /-Ø/
A′	/-ásc-/ + /-ă/
B	/-á-/
C	/-í-/
H	/-í- + -se-/
D	/-í- + -t/
F	/-índ/
Ex.	a toci

	20
E	/-î́/
A	/-ắsc/ + -Ø /-ắșt-/ + /-^{i}/ /-ắșt-/ + /-e/ /-î́-/ + /-m/ /-î́-/ + /-ţ^{i}/ /-ắsc/ + -Ø
A′	/ásc-/ + /-ă/
B	/-á-/
C	/-î́-/
H	/-î́- + -se-/
D	/-î́- + -t/
F	/-î́nd/
Ex.	a hotărî

	21
E	/-e̯á/
A	-Ø + -Ø -Ø + /-$^{\text{i̯}}$/ -Ø + /-e/ -/-é-/ + /-m/ /-e-/ + /-ț$^{\text{i̯}}$/ /-Ø- + /-Ø/
A′	-Ø- + /-ă/
B	/-e̯á-/
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-ú- + -t/
F	/-índ/
Ex.	a putea a părea

	22
E	/-á/-
A	-Ø + -Ø -Ø + /-$^{\text{i̯}}$/ -Ø + /-e/ /-é-/ + /-m/ /-e-/ + /-ț$^{\text{i̯}}$/ /-Ø-/ + /-Ø/
A′	-Ø- + /-ă/
B	/-á-/
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-ú- + -t/
F	/-índ/
Ex.	a tăcea a plăcea

	23
E	/-e/
A	-Ø + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ /-Ø-/ + /-Ø/
A′	-Ø- + /-ă-/
B	/-ęá-/
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-ú- + -t/
F	/-înd/
Ex.	a începe

	24
E	/-e/
A	-Ø- + /-u/ -Ø- + /-i/ -Ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ /-Ø-/ + /-u/
A′	-Ø- + /-e/
B	/-ęá-/
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-ú- + -t/
F	/înd/
Ex.	a umple

	25
E	/-e/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ț^{i}/ /-Ø-/ + /- Ø/
A'	-Ø- + /-ă/
B	/-á-/
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-ú- + -t/
F	/-índ/
Ex.	a face

	26
E	/-e/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ț^{i}/ /-Ø- / + /-Ø/
A'	-Ø- + /-ă/
B	/-ęá-/
C	/-se-/
H	/-se- + -se-/
D	/-Ø- + -s/
F	/-índ/
Ex.	a aprinde a pune

	27
E	/-e-/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ /-Ø-/ + -Ø
A′	-Ø- + /-ă/
B	/-á-/
C	/-se-/
H	/-sé- + -se-/
D	/-Ø- + -s/
F	/-ind/
Ex.	a alege a duce

	28
E	/i̯e/
A	-Ø- + /-u̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-i̯e/ /-i̯é-/ + /-m/ /-i̯é-/ + /ţ^{i}/ /-Ø-/ + /-u̯/
A′	-Ø- + /-i̯e/
B	/-i̯á-/
C	/-se-/
H	/-sé- + -sé-/
D	/-Ø- + -s/
F	/ind/
Ex.	a scrie

	29
E	/-e/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ț^{i}/ /-Ø-/ + /-Ø/
A'	-Ø- + /-ă/
B	/-e̯á-/
C	/-se-/
H	/-se- + -se-/
D	/-Ø- + -t/
F	/-ind/
Ex.	a rupe

	30
E	/-e/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ț^{i}/ /-Ø-/ + /-Ø/
A'	-Ø- + /-ă/
B	/-á-/
C	/-se-/
H	/-se- + -se-/
D	/-Ø- + -t/
F	/-ind/
Ex.	a coace a fringe

	31
E	/-uá/
A	-Ø- + /-u̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + -Ø /-u̯ǎ-/ + /-m/ /-ua-/ + /-ţi̯/ -Ø- + /-u̯/
A′	-Ø- + -Ø
B	/-u̯á/-
C	/-u̯á- + -se-/
H	/-u̯á- + -se-/
D	/-u̯á- + -t/
F	/-(u̯)índ/
Ex.	a lua

	32
E	/-á/
A	-Ø- + /-u̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-ă/ /-ă-/ + /-m/ /-a- + /-ţi̯/ -Ø- + /-u̯/
A′	-Ø- + -Ø
B	/-e̯á-/ : (/-á-)
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-á- + -t/
F	/-índ/
Ex.	a da a sta

	33
E	/-eá/
A	-Ø- + /-u̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + -Ø /-é-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ -Ø - + /-u̯/
A′	-Ø- + -Ø
B	/-e̯á-/
C	/-ú-/
H	/-u- + -se-/
D	/-u- + -t-/
F	/-înd/
Ex.	a bea

	34
E	/-eá/
A	-Ø- + /-u̯/ -Ø- + / -i̯/ -Ø- + -Ø /-é-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ -Ø- + -Ø
A′	-Ø- + -Ø
B	/-e̯á-/ (/-i̯á-/)
C	/-ú-/
H	/-u- + -se-/
D	/-u- + -t/
F	/-înd/
Ex.	a vrea

	35
E	/eá/
A	-Ø- + /-m/ -Ø + /-i̯/ -Ø- + /-c/ /-é-/ + /-m/ /-é-/ + /-ț^{i}/ -Ø- + /-u̯/
A′	-Ø- + /-ă/
B	/-e̯á-/
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-ú- + -t-/
F	/-índ/
Ex.	a avea

	36
E	/-Ø/
A	-Ø- + /-u̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + -/-i̯e/ -Ø- + /-m/ -Ø- + /ț^{i}/ -Ø- + /-u̯/
A′	-Ø- + /-i̯e/
B	/-i̯á-/
C	/-ú-/
H	/-ú- + -se-/
D	/-ú- + -t/
F	/índ/
Ex.	a ști

	37		38
E	/-Ø/	E	/(-á/
A	-Ø- + -Ø -Ø- + /-^{i}/ -Ø- + --e/ /-é-/ + /-m-/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ -Ø- + -Ø	A	-Ø- + /-u̯/ -Ø- + /-i̯/ -Ø- + /-ă/ /-ắ- + /-m/ /-a-/ + -ţ^{i}/ -Ø- + -/-u̯/
A′	-Ø- + /-i̯e/	A′	-Ø- + -Ø
B	/-á-/	B	/-á-/
C	/-ú/ (/-se-/)	C	/-á- ∾ -ắ-/
H	/-ú-/ (/-sé- + -se-/)	H	/-á- + -se-/
D	/-Ø- + -t/	D	/-á- + -t/
F	/-ind/	F	/-ind/
Ex.	a fi	Ex.	a preda

ADVERBUL

Adverbul este cuvîntul cu sens lexical gîndit drept conţinut noţional în care se reflectă o însuşire a mişcării. Gramatica Academiei dă adverbului următoarea definiţie : „Adverbul este partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acţiuni, a unei stări sau a unei însuşiri". (GA², I, p. 300). O definiţie contextuală construieşte Georgeta Ciompec [51] : „adverbul poate fi definit distribuţional drept clasa de cuvinte care pot apărea ca determinante în cel puţin unul din seriile de contexte 1—3 sau 1a — 2a şi sînt excluse din contextul 4" (p. 30). Contextele diagnostice menţionate în definiţie şi seriile de adverbe ocurente în fiecare tip de context sînt următoarele :

(1) # se Vb. . . . #	se călătoreşte *bine (acolo, mîine)*;
(2) # . . . se Vb. #	*cînd (de aceea, chiar, mîine, acolo)* se călătoreşte ;
(3) # se . . . Vb. #	se *şi (cam, tot)* călătoreşte ;
(1a) # nu se Vb. . . . #	nu se călătoreşte *niciodată (nicăieri)*;
(2a) # . . . nu se Vb. #	*nici (niciodată, nicăieri)* nu se călătoreşte ;
(4) # . . . *aşa (astfel)* #	adverbele nu sînt ocurente în acest context ; nu se poate spune : *bine aşa, totdeauna astfel.*

În tradiţia gramaticii româneşti, adverbele se clasifică după trei criterii : criteriul semantic, criteriul sintactic şi criteriul originii (etimologic) ; în funcţie de aceste criterii vom distinge tipurile a trei clasificări : clasificarea semantică, clasificarea sintactică şi clasificarea etimologică a adverbelor.

CLASIFICAREA SEMANTICĂ

Criteriul semantic disociază adverbele în trei grupe de bază : de loc, de timp şi de mod.

Adverbe de loc : *sus, jos, pretutindeni, acolo, încolo, aici, afară, alături, împrejur, departe, aproape, înăuntru, acasă.* „În zilele de lucru, bunica-i în casă, bunica-i *afară*, bunica-i *pretutindeni*" (Agîrbiceanu) ; „Nu vă mişcaţi, le şopteşte prepeliţa şi se strecoară binişor mai *departe*" (I. A. Brătescu-Voineşti) ; „Apoi începu a purta caii *încolo* şi *încoace*" (Creangă) ; „Obosit ajunge *acasă*" (Delavrancea) ; „Dar domnu nu s-a dus *nicăieri*, a rămas *acolo*" (Sadoveanu) ; „Şi după

ce a dat la pămînt brazii cei vechi... a răsădit *sus* teiul, dar *jos* nu s-a mai coborît": (Russo); „De două zile viscolul opintește-n ferestre să despice sticla și să năpustească *înăuntru*" (Cezar Petrescu).

Adverbe de timp: *acum, atunci, azi, ieri, adesea, apoi, aseară, astăzi, cîteodată, deocamdată, îndată, odată, totdeauna, cînd, dimineața, iarna, joia, mîine, noaptea, seara, ziua.* „Era, *cîndva*, un orfan pribeag și desculț" (Cezar Petrescu); „Privighetoarea pe vremea aceea era cea mai leneșă pasăre: dormea *ziua* și *noaptea*" (Gîrleanu); „Sosi primăvara; pomul înflori mai frumos și legă mai mult decît *altădată*" (Ispirescu); „Iar în urma lor, pe sară, / *Astăzi* ca și alte dăți, / Lungă liniște coboară / Peste mari singurătăți" (Topîrceanu); „Așa, *cîteodată* numai, cînd pădurile mari... murmurau tainic, în liniștea înserării, ofta fără să știe de ce" (Agîrbiceanu); „*Odată*, un cioban vrednic, cum se găsesc mulți prin părțile noastre, și-a pus în gînd să scape stînca din ghearele necuratului" (Russo); „A fost *odată* ca-n povești, / A fost ca niciodată / Din rude mari împărătești / O prea frumoasă fată" (Eminescu); „Moromete avea *uneori* obiceiul... de a vorbi singur" (Preda); „Sînt *acum* doi ani de cînd mă apucase această boală grozavă care aduce pe om încet-încet la desperare" (Alecsandri).

Adverbe de mod. Gh. N. Dragomirescu [81] împarte adverbele de mod în mai multe clase și subclase, după cum urmează: adverbe de mod propriu-zise: *bine, așa, asemenea, aievea, agale, alene, bărbătește, fățiș;* de cantitate: *cam, încă, mai, prea, foarte, cît, atît;* de opinie, clasă care se ramifică în șapte subclase: adverbe de îndoială: *cumva, poate, parcă,* adverbe explicative: *anume, ca, adică,* adverbe de afirmație: *da, firește, negreșit,* adverbe de negație: *nicidecum, ba, nu,* adverbe interogative: *oare?, cum?, unde?, cînd?,* adverbe de restricție: *decît, numai, doar,* adverbe de precizare: *așa, chiar, tocmai.*

ADVERBE CU VALORI MULTIPLE

Adverbul de loc *aici* se întrebuințează cu valoare temporală în vorbirea populară și în cea familiară [140]. Se dau exemplele: „pînă *aici* v-ați făcut de cap, de-aici înainte trebuie să vă cumințiți; tocmai pe cînd părerea de rău îl ajunsese și mai rău decît pînă *aici*" (Ispirescu). Explicația se referă la conținutul categorial al conceptelor de loc și de timp în mentalitatea populară, asociate în pereche logică, dar deosebite prin grad de concretețe: noțiunea de loc e mai concretă; de aceea sensul local e transferat în contexte temporale pentru a da ideii de timp pregnanță. „Întrebuințarea unui adverb local cu înțeles

temporal corespunde mentalității populare. LOCUL, adică spațiul, este o noțiune mai concretă decît timpul, întrucît se întemeiază pe elemente reale, materiale, care lipsesc sau apar mult mai puțin clar în cazul timpului" (p. 272). Această explicație este întărită și de un argument de ordin negativ; lipsa situației inverse, a adverbelor de timp cu valoare locală. „N-am întîlnit nici un adverb de timp cu valoare sintactică locală" (p. 272). Alături de adverbul *aici* mai au valoare adverbială de timp adverbele de loc *încolo*, *aproape*, *departe*, *unde*. Adverbul *încolo* are sensul temporal „mai tîrziu, după aceea". „Poate mai *încolo* să ai nevoie de unul ca mine" (Creangă); „pot să întimpin patrioții ce-au venit de-atunci *încolo*" (Eminescu). Adverbul *aproape* poate exprima și apropierea în timp. Iorgu Iordan creează exemplul „era *aproape* de Crăciun, cînd s-a întîmplat asta". Adverbul *departe* poate exprima și depărtarea în timp: „Iarna-i ici, vara-i *departe*" (Folclor). Adverbul *unde* poate înlocui adverbul *cînd*: „rabdă ea ce rabdă, și *unde* nu ne trezim într-o bună dimineață plini ciucur de rîie căprească" (Creangă). *Gramatica Academiei* dezvoltă ideea lui Iorgu Iordan în subcapitolul „Adverbe cu valori multiple" (GA^2, I, p. 312—314), arătînd că unele adverbe pot avea, în funcție de context, valori triple: modale, locale, temporale. De exemplu, adverbul *aproape* poate avea aceste trei valori în contexte diferite: valoarea modală: „Făcea o figură blîndă, *aproape* umilă" (Rebreanu); valoare temporală: „Odată, vara, pe-*aproape* de Moși, mă furișez din casă" (Creangă); valoare locală: „Ci eu aș vrea ca unul, venind de mine-*aproape* / Să-mi spuie al tău nume / Pe-nchisele-mi pleoape" (Eminescu). Adverbul *abia* nu are sens local, dar are sens modal și sens temporal; sens modal: „*Abia* atingi covorul moale, / Mătasa sună sub picior" (Eminescu); sens temporal: „Și *abia* plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!" (Eminescu)

Adverbe pronominale. Există în română adverbe care au, pe lîngă sensul lexical de loc, de timp, de mod, un sens adiacent, pronominal, rezultat din calitatea lor de substitute: sînt adverbele care țin locul unor cuvinte menționate înainte în context. Adverbele de acest tip își mențin caracterul pronominal chiar dacă în context nu e exprimat anterior cuvîntul căruia îi țin locul, ca un pronume. Adverbele pronominale sînt de cinci feluri:

(a) adverbe negative: *niciodată*, *nicicum*, *nicidecum*, *nicicînd*. „Comorile nu sînt *niciodată* unde le cauți" (Sadoveanu);

(b) adverbe nehotărîte: *cîndva*, *cumva*, *odată*, *undeva*, *uneori*. „*Cîndva* locul se chema Oașa-Mică" (Sadoveanu); „Ne venea *uneori* să ne luăm lumea în cap" (Sadoveanu);

(c) adverbe demonstrative: *acum*, *aici*, *acolo*, *așa*, *atunci*. „Tîrzie toamnă e *acum*, / Se scutur frunzele pe drum" (Eminescu); „Șezi *aici* pînă despre ziuă, că am să vin *atunci* tot eu să te iau" (Creangă);

(d) adverbe interogative: „*Unde* ai văzut vreodată aste țări necunoscute? / *Cînd* se petrecură-aceste? La o mie patru sute??" (Eminescu);

(e) adverbe relative: *cînd*, *unde*, *cum*: „Vino-n codru la izvorul / Care tremură pe prund, / *Unde* prispa cea de brazde / Crengi plecate o ascund" (Eminescu).

Am grupat adverbele pronominale în clasificarea semantică, fiindcă valoarea de pronume, de substitut, este tot o valoare semantică, fiind constituită dintr-o funcție de abstractizare și de indicare pronunțată.

CLASIFICAREA SINTACTICĂ

După criteriul sintactic adverbele se grupează în următoarele clase:

ADVERBE INDEPENDENTE

Au în frază funcția unei propoziții independente, principale. „A venit al lui Țurlea. E secretar la raionul de partid. Ai auzit? — *Da*, știu! Am auzit..." (Preda); „De ieri îi tot spun și nu înțelege. El *nu* și *nu*" (Cezar Petrescu). După un verb declarandi, adverbele independente *da* și *nu* pot fi precedate de conjuncția *că* și de adverbul de precizare *chiar: a zis că da*, *a zis că nu*, *a zis chiar că da*, *a zis chiar că nu; precedate* de conjuncția *că*, adverbele *da* și *nu* au funcția unei subordonate. „Pascu zice c-ai fi bun tu, continuă Anghel după cîteva clipe. Mitrică zice și el *că da*, dar uite cum stă socoteala" (Preda).

ADVERBE PREDICATIVE

Se includ în această clasă toate adverbele care pot realiza predicația, nu numai adverbele care regizează subiective. Între adverbele predicative se disting subclasele:

Adverbe incidentale: desigur, *bagseamă*, *poate*, *astfel*, *altminteri*. Sînt predicative fiindcă îndeplinesc rolul unei propoziții, al unei propoziții regente, și sînt incidentale fiindcă apar intercalate, într-o relație sintactică puțin evidentă cu subordonata lor, avînd un anumit grad de independență în structura frazei, comparabil cu al adverbelor independente. „Și aș fi continuat, *desigur*, să rîd" (Cocea) = (Desigur că aș fi continuat, să rîd); „Dacă întîrzie, tocmai este un semn că are speranța să reușească, *aminteri*, n-ar sta dumneaei degeaba"

(Caragiale). „*Altfel*, poate că n-aş fi avut filozofia a le privi cu dispreţuirea ce merită” (Alexandrescu). Chiar dacă adverbele incidentale reprezintă uneori propoziţii subordonate, ele au funcţie predicativă, sînt şi predicative.

Adverbe predicative care regizează propoziţii subiective. Existenţa acestui tip de adverbe este încă în discuţie. În grupa adverbelor care cer o propoziţie subiectivă, Gh. N. Dragomirescu [81] include cuvintele *poate*, *probabil*, *fireşte*, *evident*, *incontestabil*, *adevărat*. „Era prea tîrziu; chiar atunci încă şi *poate* că ar fi fost prea tîrziu” (Cezar Petrescu); „În săliţa mică *aproape* să mă lovesc de ordonanţele care scoteau tacîmurile” (Camil Petrescu). „Şi *poate* că nici este loc / Pe-o lume de mizerii / Pentr-un atît de sfînt noroc / Străbătător durerii !” (Eminescu); „*Adevărat* că la Moldova şi vremea umblă fără noimă ca multe altele” (Sadoveanu); „Biletul era în panglica pălăriei, şi, dacă a zburat pălăria, *fireşte* c-a zburat cu panglică şi cu bilet cu tot” (Caragiale); „*Probabil* că un sentiment de răzbunare pentru ostilitatea categorică a fiarelor l-a făcut pe om vînător” (Arghezi); „*Pesemne* c-a ajuns şi el în mintea copiilor” (Creangă); „*Sigur* că trebuie să te duci, mai încape vorbă ?” (Titus Popovici); „*Desigur* că ornamentica populară românească... nu posedă decît prea puţine motive şi elemente de desen sau de culoare, pe care să i le putem atribui cu exclusivitate” (Blaga). I. Rizescu [207] deosebeşte adverbe predicative secondate de conjuncţia *că* şi adverbe predicative fără conjuncţia *că*, la început de propoziţie sau frază : *adverb + conjuncţie* : „*Negreşit* că fetele atunci se supără şi-i blestemă” (Marian); „*Desigur* că m-aţi crede erou” (Delavrancea); *adverb fără conjuncţie* : „*Evident*, un asemenea subiect de vorbă îl tulbura pe Milescu” (Zamfirescu); „*Fără doar şi poate*, te aşteaptă biata fată” (Macedonski). Statutul sintactic al propoziţiilor care urmează după adverb este similar în cele două situaţii.

Ecaterina Teodorescu [241] demonstrează că româna nu cunoaşte acest tip de adverbe. Autoarea notează că termenul *adverbe predicative* a fost introdus în lingvistica românească de GA[1] (I, p. 338) şi că a fost preluat din gramatica rusă. Gramaticienii ruşi înţeleg însă altceva prin adverbe predicative, pe care le mai numesc *categoria stării*. Autorii români care au vorbit ulterior despre adverbe predicative (Stati, Beldescu, Rizescu, Mioara Avram, Dragomirescu) au considerat predicativitatea acestora o axiomă. În prima ediţie a *Gramaticii Academiei* se spune că adverbele care pot constitui singure predicatul regentei unei propoziţii subiective se numesc *adverbe predicative*; în ediţia a II-a se sporesc exemplele şi se menţine definiţia. Ecaterina Teodorescu apreciază că grupa adverbelor predicative rămîne „nemotivată şi nejustificată”, fiindcă, admiţînd afirmaţia „predicativitatea unei fraze se realizează prin propoziţii princi-

pale" (GA², II, p. 255), nu se mai poate admite că adverbele predicative sînt purtătoarele predicativității. Adverbele *firește*, *desigur*, *pesemne* nu au un sens lexical deplin, sînt insuficiente semantic și nu pot constitui o regentă pentru o subiectivă. Predicatul afirmă ceva — conform definiției clasice, aristoteliene —, dar în exprimări de tipul „Firește că vin", „Poate că vin", adverbele *firește* și *poate* nu afirmă ceva despre „a veni", ci denumesc numai „atitudinea vorbitorului". „Firește că vin" nu e echivalent cu „Faptul că vin e firesc", iar „Poate că vin" nu e egal cu „Faptul că vin e posibil". În enunțul „Firește că vin" ideea „a veni" e exprimată energic, iar în enunțul „Poate că vin" ideea „a veni" e exprimată atenuat. De unde concluzia autoarei : adverbele numite predicative exprimă de fapt *modalitatea*, categorie teoretizată de V. V. Vinogradov. „Cuprinse în enunțul fundamental, adverbele în discuție exprimă deci modalitatea" (p. 425). Ecaterina Teodorescu construiește un sistem lexico-gramatical original (dar puțin convingător) pentru a situa la un loc potrivit clasa adverbelor modale (predicative după alți autori) ; cuvintele sînt : (I) legate (toate părțile de propoziție, propozițiile și, uneori, frazele) ; (II) nelegate sintactic : (1) incidente : (a) vocative, (b) interjecții, (c) cuvinte modale ; (2) neincidente : (a) *adverbele modale : poate*, *pesemne*, *cică*, *chipurile*, *firește*, *desigur*, (b) adverbe restrictive : *numai*, *măcar*, *doar*, (c) adverbe de precizare : *chiar*, *tocmai*, (d) de afirmație și de negație : *da*, *nu* și echivalentele lor, (e) unele particule emoțional-expresive : *că de*... .

Adverbe din expresii impersonale : e bine, *e rău*, *e necesar*, *e ușor*, *e frumos*, *e adevărat*, *e minunat*. Expresia impersonală e predicat regent al unei subiective. „Într-adevăr, *e bine* cum spune unchieșul, a încuviințat Potcoavă : așa să se facă" (Sadoveanu) ; „*Nu-i rău*, măi Ștefane, să știe și băiatul tău carte" (Creangă). „*E ușor* a scrie versuri / Cînd nu ai nimic a spune" (Eminescu). În ultimul exemplu, în loc de subiectivă e un subiect exprimat prin infinitiv, *a scrie* (E ușor a scrie = E ușor să scrii).

ADVERBE SUBORDONATE

Termenul e folosit de Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Alexandru Niculescu (1967). Sînt de două feluri, în funcție de numărul relațiilor de dependență pe care le marchează : adverbe unidependente și adverbe dublu dependente ; primele sînt cu funcțiune sintactică de circumstanțial, celelalte sînt relative. „Adverbe subordonate" (1) realizînd o relație unică de dependență : *Învață bine*, *Vine azi* ! (2) dublu dependente (adverbe relative) : S-a îmbolnăvit *cînd* a venit, S-a dus *unde* a fost trimis.

Adverbe cu funcțiune de complement. În acest tip își repartizează masa de adverbe clasificarea semantică, aici în plan sintactic, schimbînd perspectiva; adverbele de loc, de timp, de mod din clasificarea semantică devin adverbe cu funcțiune sintactică de loc, de timp, de mod (complemente circumstanțiale); circumstanțiale de **loc** sînt, inserate în enunț, adverbele: *acolo*, *aici*, *înăuntru*, *afară*, *sus*, *jos*, *acasă*, *aiurea*, *alături*, *aproape*, *departe*, *dedesubt*, *înainte*, *înapoi*, *împrejur*, *nicăieri*, *pretutindeni*; circumstanțiale de **timp**: *acum*, *atunci*, *odinioară*, *aseară*, *astăzi*, *ieri*, *mîine*, *poimîine*, *niciodată*, *totdeauna*; circumstanțiale de **mod**: *bine*, *alene* etc.

Adverbe relative și adverbe corelative. În poziție interpropozițională, adverbele relative *unde*, *cînd*, *cum*, *cît* au rolul sintactic de conjuncție subordonatoare; în poziție intrapropozițională adverbele relative au funcțiunea unui complement, exprimînd determinarea adverbială a verbului predicat din propoziția subordonată. „Ei, dar părintele Trandafir e vîrtos la cap: *unde* pleacă, merge și ajunge, ori moare pe drum" (Slavici); „Pe urmă lasă așa și vină *unde*-om fi noi" (Sadoveanu); „Dacă-i așa, apoi acum îndată ia pe această femeie, du-o numaidecît acolo, *cum* îi ști tu, și povățuiește-o *cum* ar fi mai bine" (Creangă); „*Cînd* am ieșit, Adela zîmbea cu înțeles" (Ibrăileanu); „Petre striga *cît* îl ținea gura" (Rebreanu).

Adverbele corelative sînt *unde ... acolo*, *cînd ... atunci*, *cum ... așa*, *cît ... atît*. Unul dintre adverbe stă în regentă, celălalt în subordonată. Funcția adverbului din regentă este de complement; funcția sintactică a adverbului din subordonată este dublă: de conjuncție și de complement. Funcția ambelor este de a stabili o corelație întărită între regentă și subordonată.

ADVERBE-REGIM

Sînt cinci serii de adverbe numite astfel de către Dragomirescu:

(a) adverbe cu rol de auxiliar morfologic în exprimarea gradului de comparație: *mai*, *foarte*, *prea*;

(b) adverbe care determină un substantiv, un pronume sau un numeral: „Un șoarece de neam și *anume Raton*" (Alexandrescu); „Gură, tu! învață minte, nu mă spune nimănui, / Nici *chiar lui* cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil" (Eminescu); „Dacă nu te superi, *încă un pahar*" (Caragiale); „mi se vorbise de un bolnav de *aproape nouăzeci de ani*" (Cocea);

(c) adverbe care determină un complement, nuanțîndu-i sensul completiv: „mai ales că e silit să îndeplinească o slujbă nenorocită îndreptată *tocmai* împotriva celor săraci și năpăstuiți" (Rebreanu); „Eram acum destul de lucid ca să-mi dau seama că sînt *aproape*

în pragul unei nenorociri" (Camil Petrescu); „Să nu minți *nici* în glumă" (Vlahuță);

(d) adverbe care determină propoziții nuanțîndu-le sensul. Adverbul *chiar* nuanțează o subordonată modală: „Voi întreprinde eu a face acest tablou al boierului ținutaș cerîndu-ți însă iertare dacă nu voi putea a ți-l arăta *chiar* întocmai cum îl vedem cînd ni-l aduce poșta sau harabagiul" (Negruzzi). Adverbul *doar* nuanțează o propoziție independentă: „Minciunea stă cu regele la masă... / *Doar* asta-i cam de multișor poveste" (Vlahuță);

(e) adverbe care exprimă categoria modalității: „Apoi *doară* că n-o fi blestem" (Odobescu); „*Oare nu cumva* de-acum mi-oi da cu paru-n cap de răul Vidmei" (Creangă); „Și să nu afle *care cumva* colonelul că ai o teorie a războiului; că te pune să o dezvolți la masă" (Camil Petrescu).

CLASIFICAREA ETIMOLOGICĂ

După criteriul structurii etimologice adverbele se clasifică în adverbe primare și adverbe formate prin derivare, prin compunere sau prin schimbarea categoriei gramaticale (mai exact, prin schimbarea valorii de parte de vorbire). Fără să indice criteriul de clasificare, Fulvia Ciobanu (*Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, SG, III (1961), p. 44—66), distinge patru tipuri, adică „următoarele categorii de adverbe: (a) primare (*unde*, *ieri*), (b) derivate (*românește*, *furiș*), (c) compuse (*degrabă*, *altădată*), (d) provenite din alte părți de vorbire, prin schimbarea categoriei gramaticale (de ex. *ales*, *înțeles*, din locuțiunile adverbiale *pe ales*, *pe înțeles*)" (p. 44).

Potrivit clasificărilor lexicale după criteriul originii, cuvintele se grupează în primare și formate pe teren românesc; la fel și adverbele. Prin urmare, ultimele trei categorii din clasificarea Fulviei Ciobanu sînt de fapt subcategorii ale unei categorii pe care o putem numi „adverbe formate pe teren românesc"; clasificarea după criteriul originii ar fi deci următoarea: (1) adverbe primare, (2) adverbe formate pe teren românesc: (a) derivate, (b) compuse, (c) provenite din alte părți de vorbire.

ADVERBE PRIMARE

Sînt definite de GA², I, p. 301, ca fiind „cele care nu s-au format în românește, ci au fost moștenite din limba latină sau împrumutate din alte limbi ca atare": *abia*, *acolo*, *acum*, *afară*, *agale*, *aici*, *aidoma*, *aiurea*, *altminteri*, *apoi*, *aproape*, *așa*, *atît*, *azi*, *ba*, *barem*, *bine*, *cam*,

chiar, cînd, cum, da, doar, foarte, iar, ieri, înainte, încă, încoace, încotro, lesne, mai, măcar, mereu, mîine, nicăieri, nici, nu, prea, sus, și, tocmai, unde.

ADVERBE FORMATE PE TEREN ROMÂNESC

Sînt alcătuite în baza adverbelor moștenite sau a altor cuvinte, prin procedeele interne ale limbii : compunerea, derivarea, schimbarea părții de vorbire. Adverbe derivate cu sufixe : *bărbat* + suf. *-ește* = adverbul *bărbătește ; frate* + suf. *-ește* (alternanțele : *-a-/-ă-*, *-t-/-ț-*) = *frățește*, *față* + suf. *-iș* (alternanța *-a-/-ă-*, substituirea desinenței *-ă* cu sufixul *-iș*) = *fățiș*, verbul *a tîrî* + suf. *-îș* = adverbul *tîrîș*. Adverbe compuse : provenite de la alte părți de vorbire, fără schimbarea formei prin adăugarea unor afixe, ci doar prin atribuirea unei funcții, valori, semnificații adverbiale în context : adverbe provenite din adjective : „În plete avea înflorite *alb* grijile, năcazurile și gîndurile'' (Sadoveanu) ; „Boierii se închinară *adînc*'' (Sadoveanu) ; adverbe provenite din substantive : „Să cînte *ziua*-n luncă / Și *seara* cînd se-ntorc'' (Coșbuc) ; pronumele relativ ce devine adverb în propoziții exclamative : „*Ce* mult se iubeau !'' (Vlahuță).

LIMITELE INVENTARULUI CLASEI ADVERBELOR

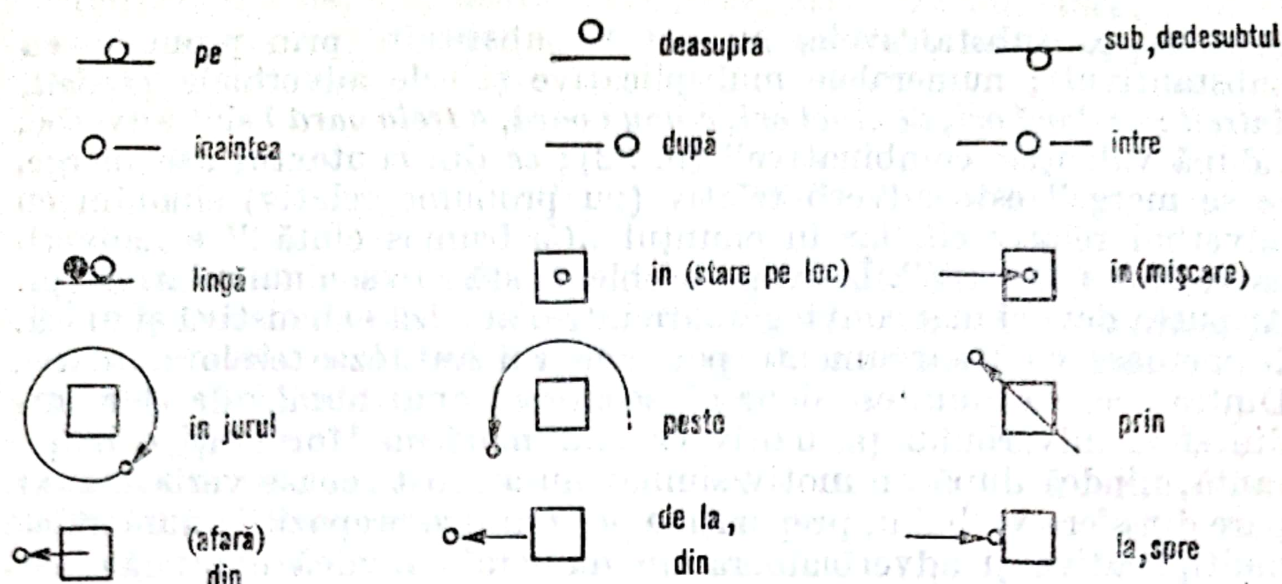
Georgeta Ciompec [51] a stabilit, pe lingă definiția contextuală, două linii de demonstrație privind conturul categorial al clasei adverbelor în româna contemporană : cuvintele care nu trebuie considerate adverbe (dintre cele considerate acum adverbe) și cuvintele care trebuie considerate adverbe (dintre cele considerate pînă acum substantive, numerale, pronume). Din inventarul adverbelor ar trebui eliminate cuvintele : *vreo*, cuvînt destinat să exprime aproximația pe lîngă un numeral cardinal sau nehotărît, e formant, morfem al „aproximației'' ; *cîte*, care e morfem, formant al distribuției, la numeralele distributive (de *cîte* două ori) ; *da*, *ba*, *ba da*, care sînt propoziții (enunțuri propoziționale) ; *mai*, *foarte*, care sînt morfeme ale gradului de comparație ; *ca*, *decît*, care sînt prepoziții în structura complementului comparativ ; *adică*, *anume*, care sînt mijloace de exprimare a raportului apozitiv, sînt conjuncții. Din inventarul altor părți de vorbire trebuie aduse în inventarul adverbului secvențele : „*noaptea*, *ziua*, *iarna*, *verile*, *joi*, *joia* etc., *precum* și *covrig*, *colac*, *țintă*, *fuga* etc.'' (p. 31), atunci cînd au funcție circumstanțială nu sînt substantive, ci adverbe : *se călătorește noaptea*, *se pleacă joi*, *se doarme covrig* (dovezi : nu pot fi determinate de un

adjectiv ca substantivele, nu pot fi substituite prin pronume ca substantivul); numeralele multiplicative și cele adverbiale *(îndoit, întreit; de două ori, de cinci ori, a doua oară, a treia oară)* sînt adverbe, „după valențele combinative" (p. 32); *ce* din contextul „se merge, *ce* se merge" este adverb relativ (nu pronume relativ) sinonim cu adverbul relativ *cît*, iar în enunțul „*Ce* frumos cîntă!" e „adverb cu valoare intensivă". Întreaga problemă stă sub semnul relativității. Ar putea deveni mai convingătoare într-o analiză exhaustivă și unică. Numeroase contraargumente pot construi antiteza tezelor autoarei. Dintre acestea amintesc doar că scoaterea unui număr de elemente din sfera adverbului pe motiv că sînt morfeme, formanți e inoperantă, fiindcă după un motiv similar nu au fost scoase verbele auxiliare din sfera verbului, prepozițiile *pe*, *a* dintre prepoziții; numeralele multiplicative și adverbiale rămîn numerale fiindcă exprimă ideea de „număr" (aplicarea criteriului semantic e o dovadă).

PREPOZIȚIA

Prepoziția este cuvîntul cu valoare gramaticală gîndită ca o relație între cuvintele aflate în raport de determinare. Prepoziția este o „conjuncție" subordonatoare intrapropozițională. Este o particulă sau sincategoremata [221; 253] specializată pentru relațiile de subordonare a părților de propoziție, spre deosebire de conjuncție care acoperă relațiile de subordonare din frază și relațiile de coordonare atît din frază, cît și din propoziție.

În clasificările cuvintelor după criteriul semantic, prepoziția este inseriată în clasa celor cu valoare strict gramaticală, fără înțeles deplin, fără sens lexical, fără un sens referențial, care să poată trimite la un dat din planul ontic, delimitabil. Opinia aceasta ar trebui să fie reexaminată, fiindcă la o analiză mai atentă lucrurile nu stau așa. Există numeroase substantive care denumesc relații, entități din planul ontic: *prietenie*, *solidaritate*, *înțelegere*; sînt realități care nu pot fi desenate, văzute, percepute senzorial, dar de aici nu rezultă că aceste substantive au numai sens gramatical. Tot așa prepozițiile denumesc relații ontice (de loc, de timp, de mod etc.), dar de aici nu trebuie să rezulte, cum s-a spus în clasificările semantice, că prepozițiile nu au sens lexical, ci numai sens gramatical. E adevărat că, pe de altă parte, prepozițiile pot fi analizate, în planul strict morfologic sau sintactic și, în acest caz, se poate conchide asupra rolului lor exclusiv gramatical, de marcă a relațiilor dintre cuvinte. Revenind însă, nu trebuie să se uite că relațiilor dintre cuvinte le corespund relații ontice, delimitabile:

Preliminariile acestea îndreptățesc construcția unei definiții semantice a prepoziției : *prepoziția este partea de vorbire neflexibilă care denumește relații ontice.*

Contextul diagnostic, definitoriu, caracteristic al prepoziției este *ØV ... Ar SØ* (adică, Ø = marginile contextului, secvența zero ; V = verb ; Ar = articol ; S = substantiv), în formula Laurei Vasiliu : *V( )ArS ;* deci prepoziția este partea de vorbire neflexibilă care leagă un substantiv articulat cu articol nehotărît de un verb. Aceasta ar fi definiția contextuală formulată în termeni tradiționali și în conținut structuralist, distribuțional.

Procedeul de demonstrație este următorul : se stabilesc diverse contexte nediagnostice și diagnostice în care apare prepoziția (dintre cele menționate și de *Gramatica Academiei*), apoi, prin eliminare, se ajunge treptat la un singur context, la cel caracteristic, diagnostic. Se parcurg în demonstrație, cinci inferențe :

(1) Laura Vasiliu arată că prepoziția apare în cinci serii de contexte, formate din trei cuvinte, unul fiind prepoziția (cel din mijloc) ; spre deosebire de *Gramatica Academiei*, care imaginează raportul marcat de prepoziție ca un raport morfo-sintactic (primul pol al raportului fiind luat din morfologie, al doilea din sintaxă ; primul pol fiind o parte *de vorbire* determinată, regentă, al doilea pol fiind o parte de *propoziție*, determinantă, atributul sau complementul). Laura Vasiliu menține polii raportului marcat de prepoziție în domeniul morfologic (și determinatul, și determinantul este o parte de vorbire ; Laura Vasiliu nu vorbește de atribute și complemente, de părți de propoziție în procedeul definirii prepoziției). Pentru înțelegerea contextelor care urmează dăm în prealabil valorile simbolurilor : V = verb, ( ) = locul prepoziției, secvența unde este ocurentă

prepoziţia, S = substantiv, Pr = pronume, N = numeral, Av = adverb, Aj = adjectiv, I = interjecţie. Iată acum şirul celor cinci serii de contexte de pornire în demonstraţie : „Prepoziţiile apar în secvenţe formate din cel puţin trei cuvinte, fiind totdeauna situate între primul şi ultimul cuvînt, după cum urmează :

(a) V (   ) S, V (   ) Pr, V (   ) N, V (   ) Aj, V (   ) Av : stau la masă etc. ;
(b) S (   )S, S(   )Pr, S(   )N, S(   )Av : pahar cu apă etc. ;
(c) Aj(   ) S, Aj(   )Pr, Aj(   )Av : bun de gură etc. ;
(d) Av(   )S, Av(   )Pr, Av(   )Aj, Av(   )Av, Av(   )V : departe de casă ;
(e) I(   )S, I(   )Pr, I(   )N : vai de copii etc." (p. 307).

Seriile de contexte se citesc astfel : prepoziţia poate să apară între verb şi substantiv, verb şi pronume, verb şi numeral, verb şi adjectiv, verb şi adverb ; între substantiv şi substantiv, între substantiv şi pronume, substantiv şi numeral, substantiv şi adverb ; în al treilea rînd, prepoziţia poate să apară între adjectiv şi substantiv, adjectiv şi pronume, adjectiv şi adverb ; în al patrulea rînd ea poate să apară între adverb şi substantiv, adverb şi pronume, adverb şi adjectiv, adverb şi adverb, adverb şi verb ; în sfîrşit, prepoziţia poate să apară între interjecţie şi substantiv, interjecţie şi pronume, interjecţie şi numeral. Este aceasta o posibilă definiţie a prepoziţiei, una dezvoltată şi distribuţională. Sînt inseriate 20 de contexte : 5 care încep cu verbul, 5 care încep cu adverbul, 4 care încep cu substantivul, cîte 3 care încep cu adjectivul şi cu interjecţia.

(2) Al doilea pas în demonstraţie : prin încercări repetate, Laura Vasiliu a descoperit că numai într-un context, adică în contextul *V (   ) S*, apar toate prepoziţiile.

(3) Al treilea pas în demonstrarea definiţiei prepoziţiei : Laura Vasiliu observă că în contextul menţionat nu apare numai prepoziţia, ci apar şi alte părţi de vorbire, deci, deşi selectează *toate* prepoziţiile româneşti, nu este diagnostic, specific, caracteristic, definitoriu, tocmai fiindcă poate primi, selecta, repera şi articole, adjective, substantive.

(4) Al patrulea pas în demonstraţie : autoarea reuşeşte să elimine din discuţie două părţi de vorbire, adjectivul şi substantivul în genitiv ; e adevărat că ele pot apărea, în contextul menţionat, dar pot să apară cu o topică dublă, cu o ordine intervertibilă (şi înainte de substantivul determinat, şi după el), pe cînd prepoziţia şi articolul apar cu o *topică fixă* (numai înaintea substantivului, nu şi după el ; e vorba, evident, de articolul nehotărît). Exemple : prepoziţia : „întreabă copii *pe*" (nu se poate spune), articol : „întreabă copii *nişte*" (nu se poate spune) ; dar se poate spune : „Întreabă copiii

frumoși" și „Întreabă copiii *vecinului*". Prin urmare, contextul *V ( ) S* selectează într-o topică fixă, numai prepoziția și articolul, fiindcă secvența ( ) presupune această exigență a antepunerii față de *S*, exigență pe care adjectivul și substantivul în genitiv nu o satisfac *întotdeauna*, tocmai fiindcă pot să apară și după *S*.

Rămîne acum de stabilit în ce constă deosebirea dintre prepoziție și articol, în plan distribuțional, fiindcă au rămas în cursă două părți de vorbire, iar demonstrația urmărește separarea, delimitarea uneia : a prepoziției, printr-un context propriu ei, diagnostic, definitoriu. E ceea ce realizează (5), al cincilea pas al demonstrației : Laura Vasiliu combină în spațiul ( ) din contextul *V ( ) S* prepoziția și articolul, pentru a vedea ce enunțuri reperate în română se obțin, și constată că prepoziția poate să apară înaintea articolului nehotărît, dar articolul nehotărît nu poate să apară înaintea prepoziției. De exemplu : „Merg *cu niște* copii" (se poate spune în românește), dar „Merg *niște cu* copii" nu se poate spune în limba română. În ultimă instanță, demonstrația și-a atins scopul : a descoperit aici, la al cincilea pas, contextul dorit, diagnostic, format din participarea a trei părți de vorbire : verbul (V), articolul (Ar) și substantivul, adică acest context : *V ( ) Ar S*, „*Merg (cu) niște* copii". Este contextul în care articolul nu mai poate să apară (a doua oară, înaintea celui existent în context), iese din cursa demonstrației și lasă loc prepoziției, obiectul de definit. În concluzie, prepoziția este secvența minimală ocurentă în contextul *V ( ) Ar S*.

Laura Vasiliu [273], a stabilit cinci trăsături definitorii pentru prepoziție după criteriul funcționalității : „Așadar, ca elemente definitorii ale prepoziției, trebuie reținute următoarele : (a) asemănarea cu categoria temelor și a morfemelor prin faptul că cere un morfem ; (b) asemănarea cu categoria temelor, care constă în faptul că nu este cerută de elemente constitutive ale vreunei sintagme ; (c) recțiunea caracteristică, în dublu sens, care o apropie de categoria afixelor și care îi conferă un grad de dependență asemănătoare cu al afixelor ; (d) în comparație cu alte părți de vorbire (ca substantivul, adjectivul, verbul), care se definesc ca termeni constituiți dintr-o temă și o categorie determinată de morfeme, prepoziția se definește prin a b s e n ț a morfemelor caracteristice" ; (e) „rămîne ca cercetările ulterioare să stabilească distincția dintre prepoziție și părți de vorbire ca conjuncția, care se definește și ea prin absența morfemelor caracteristice" (p. 773).

După un an, Laura Vasiliu [275] prezenta „conținutul semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului" (p. 141). În structura semantică a prepozițiilor există grade de generalitate ; există prepoziții cu o singură semnificație, monosemice, cu sens particular : „Pentru unele prepoziții, tot procesul de abstracti-

zare, de ridicare de la particular la general, se reduce la această fază, a desprinderii diverselor semnificații. Acesta este cazul prepozițiilor cu o singură semnificație ca : *printre* „străbaterea unei mase discontinue" (luna bate *printre* ramuri, Eminescu, O. I 101), *dintre* „desprinderea din interiorul unei mase discontinue" (*dintre* coceni se arată umbra omului, Caragiale, P. 40), *lîngă* „spațiul situat în imediata apropiere a unui obiect" (arde *lîngă* moară)" (p. 142), dar există și prepoziții polisemice, cu mai multe semnificații, din care se poate desprinde un sens general : „Cele mai multe prepoziții însă au mai multe semnificații" (p. 142) ; „diversele semnificații ale prepozițiilor analizate se dovedesc a fi manifestări particulare ale unor sensuri generale proprii fiecare cîte uneia din prepoziții" (p. 143). În studiul din PLG, Laura Vasiliu nu expune atît rezultatele, cît mai ales metoda de cercetare a prepozițiilor, folosită în redactarea celuilalt mare studiu, pe care îl citează și care se afla atunci sub tipar și apărut în „Studii de gramatică" [274].

TABELUL CELOR ȘASE PLANURI DE DEFINIRE A PREPOZIȚIEI

C. Dominte [78] examinează locul și rolul prepoziției prin proiecție în plan ontic, logic și lingvistic (planul compartimentelor : semantic, sintactic, morfologic, lexical), structurînd termenii (prea adevărați) în următorul tabel cu valoare de definiție complexă intuitivă :

planul realității	obiect, fenomen	raport, relație	obiect, fenomen
planul logic	noțiune		noțiune
planul semantic	sens	sens foarte abstract	sens
planul sintactic	funcțiune sintactică (determinat D)	funcțiune sint. (grupul determ.)	
		raport sint.	(determinant d)
planul morfologic	verb substantiv adjectiv adverb (interjecție)	prepoziție	S Pr N Adj Adv S Pr N Adj Adv S Pr Adv S Pr Adj Adv V S Pr N
			desinențe cazuale
planul lexical	cuvînt (T_1)	cuvînt (lexem) (P)	cuvînt (T_2)

PREPOZIȚII PRINCIPALE ȘI PREPOZIȚII AUXILIARE

Există două tipuri de prepoziții compuse : (a) prepoziții compuse în care componentele exprimă solidar același sens, unul singur, ca și

prepoziția simplă corespunzătoare *(de către = de, în contra = contra, fără de = fără)* și (b) prepoziții compuse în care componentele exprimă fiecare o nuanță de sens deosebită. În clasa (b) se înscriu prepozițiile compuse destinate marcării raporturilor spațiale și temporale; din clasa (b) se disociază *prepoziția principală* și *prepoziția auxiliară*, categorii descoperite de C. Dominte. În structura prepozițiilor compuse, prepoziția auxiliară ocupă primul loc și are rolul unui „formant aspectiv" (termen al lui Bernard Pottier), adică rolul unui morfem pentru marcarea unui *aspect* al raportului spațial sau temporal de bază exprimată de prepoziția principală. Sînt auxiliare trei dintre prepozițiile limbii române: *de, pe, pînă.* Pasajul în care Dominte distinge aceste două categorii de prepoziții, nucleul cercetării sale, este următorul: „*De sub, pe lîngă, pînă la* înseamnă altceva în raport cu *sub*, respectiv *lîngă, la.* În cadrul acestei categorii de prepoziții compuse se diferențiază, așadar, de la o primă privire *prepozițiile principale*, exprimînd poziția în spațiu sau momentul (perioada) în timp: *în, la, pe, sub, lîngă, între* etc. și *prepozițiile auxiliare*, care — adăugate înaintea celor principale — aduc precizări prin introducerea ideii de direcție, de punct sau moment inițial, respectiv final, al unei mișcări sau al unei acțiuni în genere etc., și stabilesc astfel raporturi diferite semantic de cele exprimate de către prepozițiile principale; este vorba de fapt de niște circumstanțe sau aspecte ale raporturilor spațiale și temporale. Prepozițiile auxiliare sînt: *de, pe, pînă*" (p. 231).

Sistemul prepozițiilor compuse din auxiliare și principale numără douăzeci de unități, după cum rezultă din tabelul sintetic dat de autor; unitățile compuse rezultă din combinarea celor trei auxiliare cu șapte prepoziții principale, combinare în care nu se realizează o poziție *(pe + pe* nu dă o prepoziție compusă reperată în limba română *pe pe).* Cred că tabelul lui Dominte evocă existența unei „paradigme spațiale" în limba română.

Princip. / Auxil.	PE	SUB	ÎN	LA	LÎNGĂ	DUPĂ	ÎNTRE
DE	DE PE	DE SUB	DIN	DE LA	DE LÎNGĂ	DE DUPĂ	DINTRE
PE	—	PE SUB	PRIN	PE LA	PE LÎNGĂ	PE DUPĂ	PRINTRE
PÎNĂ	PÎNĂ PE	PÎNĂ SUB	PÎNĂ ÎN	PÎNĂ LA	PÎNĂ LÎNGĂ	PÎNĂ DUPĂ	PÎNĂ ÎNTRE

RAPORTURILE EXPRIMATE DE PREPOZIȚIILE PRINCIPALE

Cele șapte prepoziții principale marchează următoarele raporturi spațio-temporale :

(I) *ÎN*, situația față de un volum : (1) în spațiu : (a) poziția (starea) : „Stă *în* cameră", (b) mișcarea : „Intră *în* cameră" ; (2) în timp : (a) momentul : „S-a născut *în* anul 1940", „L-am văzut *în* ajun", (b) perioada (durata) : „A trăit *în* secolul trecut".

(II) *PE*, situația față de o suprafață orizontală : superioritate : (1) în spațiu : (a) poziția (starea) : „Cartea e *pe* masă", „Omul ședea *pe* scaun", „L-a găsit *pe* drum", (b) mișcarea : „Pun cartea *pe* masă", „Se urcă *pe* acoperiș" ; (2) în timp : (a) momentul : „A venit *pe* (data de) 4 (mai)", (b) perioada (durata) : „S-a întîmplat *pe* vremuri", „S-a ivit *pe* seară".

(III) *SUB*, inferioritate : (1) în spațiu : (a) poziția (starea) : „Mingea zace *sub* pat", (b) mișcarea : „Arunc mingea *sub* masă" ; (2) în timp : (a) momentul : „Bietul om stă *sub* vremi", (b) perioada (durata) : „Zidită *sub* (domnia lui) Ștefan cel Mare".

(IV) *LA*, situația față de o suprafață verticală, atașare, contact : (1) în spațiu : (a) poziție (stare) : „Vecinul stă *la* poartă", „Ei trăiesc *la* oraș", „Am o carte *la* tine", (b) mișcarea : „Vine *la* poartă", „A plecat *la* Ion", „Dă apă *la* animale" (dativ popular) ; (2) în timp : momentul : „A murit *la* miezul nopții", „Cartea scrisă *la* (anul) 1860" (arh.), „Pleacă *la* anu' (= anul viitor).

(V) *LÎNGĂ*, apropiere : (1) în spațiu : (a) poziția (starea) : „Locuiește" *lîngă* școală", „Se află *lîngă* capitală", (b) mișcarea : „A venit *lîngă* ea", „S-a mutat *lîngă* palat" ; (2) nu apare cu sens temporal.

(VI) *DUPĂ*, posterioritatea : (1) în spațiu : (a) poziție (stare) : „Ascuns *după* casă", „Mătura e *după* ușă", (b) mișcarea : „S-au retras *după* deal" ; (2) în timp : (a) momentul : „Sosește *după* amiază", „Pleacă *după* ora 3", (b) perioada (durata) : „S-a construit *după* război".

(VII) *ÎNTRE*, intermediul (spațiul discontinuu) : (1) în spațiu : (a) poziția (starea) : „Caietul se află *între* cărți", (b) mișcarea : „A căzut *între* scînduri" ; (2) în timp : (a) momentul : nu e reperată în asemenea contexte, (b) perioada (durata) : „*Între* orele 15–17", „*Între* secolele al XIV-lea și al XIX-lea".

RAPORTURILE EXPRIMATE DE PREPOZIȚIILE AUXILIARE

Cele trei prepoziții auxiliare au următoarele sensuri :

(I) *DE* în funcțiune auxiliară marchează : (1) punctul inițial al unei mișcări (mișcarea contrară) : „Pleacă *de* la poartă" „Coboară *de* pe acoperiș", „Ia cartea *de* pe masă", „Vine *din* oraș" *(din = de +*

în), (2) momentul inițial al unei acțiuni: „doarme *de* la două", „tot scrie *din* februarie", (3) individualizarea unei stări; „cartea *de* pe masă e deschisă", „oamenii *de* la oraș", „mingea *de* sub pat e verde", „poveștile *de* pe vremuri".

(II) *PE* în funcțiune auxiliară marchează: (1) aproximația în spațiu: „cochiliile erau risipite *prin (pe + în)* nisip", „aceste plante cresc *pe* la tropice"; (2) parcursul: „a trecut *prin* oraș", „se plimbă *pe* la poartă", „S-a strecurat *pe* lîngă zid", „rîul trece *pe* sub șapte poduri"; (3) aproximația în timp: „vine *pe* la amiază", „s-a întîmplat *prin* februarie".

(III) *PÎNĂ* apare numai cu funcțiune auxiliară și marchează „limita extinderii în spațiu și în timp, apropierea de limita finală a unei mișcări, a unei acțiuni în genere" (p. 238): „munca a ținut din zori și ***pînă*** la căderea nopții", „a ajuns ***pînă*** la graniță", „a sărit ***pînă***-n tavan".

La origine, apreciază Constantin Dominte, în limbile vechi indo-europene, prepozițiile erau morfeme destinate gramaticalizării categoriei spațiului, creînd un paralelism paradigmatic cu formele temporale verbale; categoria gramaticală a spațiului era exprimată de cazul locativ al numelor precedate de prepoziții. Supoziția e fecundă și e de examinat dacă și în ce măsură ar corespunde chiar stadiilor contemporane de evoluție a limbilor. „Dacă luăm în considerație și existența unui caz locativ în limbile vechi indo-europene (sanscrită, latină, veche slavă), dispărut în evoluția ulterioară a acestora, s-ar părea că putem conchide că, la originea îndepărtată, formele cazuale ale numelui erau analoge cu formele flexionare temporale ale verbului; așa cum cele din urmă exprimă diferite momente în evoluția aceleiași acțiuni, în raport cu momentul relatării, probabil că și cazurile substantivelor exprimau, într-o epocă foarte veche, pozițiile diferite în spațiu ale obiectelor denumite de către acestea. Dar, cu timpul, categoria spațiului și-a pierdut gramaticalitatea (expresia morfologică, mai exact), vechiul conținut spațial fiind exprimat în forme noi, prin mijloace sintactice: prepoziții și adverbe, iar formele (flexionare) cazuale căpătînd un conținut mult mai abstract, s-au specializat în exprimarea altui tip de relații în limbile indo-europene actuale, începînd cu perioada lor istorică" (p. 263).

În paralel cu reconsiderarea sensului morfologic de spațiu ar merita o resistematizare datele despre categoria gramaticală de timp, marcată nu numai de sufixele formelor verbale și de auxiliarele morfologice, dar și de morfeme prepoziționale, în așa-numitele „paradigme prepoziționale analitice". „Din toată analiza efectuată se desprinde concluzia, de ordin tipologic, că relațiile spațiale-temporale sînt realizate în limba română prin niște p a r a d i g m e p r e p o z i ț i o n a l e a n a l i t i c e" (p. 269).

CONJUNCȚIA

Conjuncția este cuvîntul cu sens gramatical gîndit ca un raport de coordonare sau de subordonare în frază și ca un raport de coordonare în propoziție.

Clasificarea conjuncțiilor se face după două criterii: a) forma, (b) funcțiunea.

După criteriul formei, conjuncțiile se grupează în două clase: *simple* și *compuse*. Sînt simple conjuncțiile: *ci*, *de*, *să*, *dar*, *că*, *fie*, *iar*, *însă*, *ori*, *sau*, *și*, *dacă*, *căci*, *deși*; sînt compuse conjuncțiile: *ca să*, *ci și*, *cum că*, *dacă să*, *încît să*.

Mioara Avram [*11*, p. 24] disociază astfel noțiunea de conjuncție compusă: „După părerea mea, noțiunea de conjuncție compusă trebuie limitată la... împreunarea a două sau mai multe) conjuncții simple; în acest fel noțiunea de conjuncție compusă ar merge paralel cu cea de prepoziție compusă, prin care se înțelege « reunirea a două sau mai multe prepoziții simple ». Dat fiind că și adverbele relative au rol de conjuncție, îmbinarea unui adverb relativ cu o conjuncție constituie tot o conjuncție compusă... Toate celelalte îmbinări de cuvinte care îndeplinesc în grup funcțiunea unei conjuncții, inclusiv îmbinarea prepoziție + conjuncție, reprezintă locuțiuni conjuncționale".

După criteriul funcțiunii, conjuncțiile se clasifică în două categorii: *coordonatoare* și *subordonatoare*. În limba română sînt **coordonatoare** conjuncțiile: *și*, *fie*, *ori*, *sau*, *ci*, *dar*, *iar*, *însă*; sînt **subordonatoare**: *că*, *să*, *căci*, *deși*, *fiindcă*, *încît*, *dacă*.

Mult timp, în istoria gramaticii românești s-a încetățenit opinia că o condiție a funcțiunii conjuncțiilor coordonatoare este ca elementele coordonate (propoziții sau părți de propoziție) *să fie de același fel*. Mioara Avram [10] a arătat că o conjuncție coordonatoare poate lega propoziții sau părți de propoziții *de feluri diferite*, pe care le simbolizăm și sistematizăm în formule:

1) *PP + Cc + PS*:

a) S + Cc + PS
b) NP + Cc + Pp
c) CI + Cc + Pci
d) CCC + Cc + Pcc

2) *PP + Cc+PP*:

(a) S + Cc + CCL
(b) S + Cc + CCT
(c) CCT + Cc + CCL
(d) CCT + Cc + CCM

(e) CCT + Cc + CCM
(f) CCT + Cc + CCR
(g) CCS + Cc + CCT
(h) CCS + Cc + CCL
(i) CCT + Cc + CD
(j) CCI + Cc + CI

(3) *PS + Cc + PS :*
(a) Pcl + Cc + Pct
(b) Pcl + Cc + Pcm
(c) Pcl + Cc + Pcs
(d) Pct + Cc + Pcm
(e) Pcc + Cc + Pcf
(f) Pct + Cc + Pcd
(g) Pcd + Cc + Pcm
(h) Pcd + Cc + Pci

Valoarea simbolurilor : PP = parte de propoziție ; Cc = conjuncție coordonatoare ; PS = propoziție subordonată ; S, NP, CD, CI, CCC = subiect, nume predicativ, complement direct, complement indirect, complement circumstanțial de cauză ; Ps, Pp, Pci, Pcc = propoziție subiectivă, predicativă, completivă indirectă, circumstanțială cauzală. Comparativ cu aceste simboluri celelalte sînt descifrabile, marcînd felurile cunoscute ale părților de propoziție și ale propozițiilor subordonate.

Exemple :

(1) Parte de propoziție + conjuncție coordonatoare + propoziție subordonată : (a) subiect + conjuncție + subiectivă : „*Iară Alexandru Costin* și *cine au fostu pre cai mai buni* au scăpatu de perire" (Costin) ; (b) nume predicativ + conjuncție + predicativă : „Moș-neagul fiind *un gură-cască* sau *cum îți vrea să-i ziceți*, se uita în coarnele ei" (Creangă) ; (c) complement indirect + conjuncție + completivă indirectă : „Nimeni nu s-a plîns *de judecățile lui în vreme de pace*, ori *că-n războaie n-a sărit* unde a fost mai greu, *însuflețind pe cei cu inima scăzută*" (Delavrancea) ; (d) complement circumstanțial de cauză + conjuncție + circumstanțială cauzală : „Solul pe carele trimisese Vasilie-vodă la Hmil hatmanul... *ori că l-au împiedicat logofătul Ștefan, pîrcălabul de Soroca pre acele vremi, ori den blăstămată și lipsită hirea hadîmbului*, s-au întorsu înapoi" (Costin).

(2) Parte de propoziție + conjuncție coordonatoare + parte de propoziție : (a) subiect + conjuncție + circumstanțial de loc : „*Oricine* și *de oriunde* poate să asculte la posturile de radio bucureștene muzica lui Debussy și chiar a lui Stravinski" ; (b) subiect + conjuncție + circumstanțial de timp : „*Alții* și *altădată* ar fi căutat altceva" ; (c) circumstanțial de timp + conjuncție + circumstanțial de loc : „Încotro mergeți d-voastră *la vremea* asta și *pe locurile* aistea, domnișorule ?" (Hogaș) ; (d) circumstanțial de loc + conjuncție + circum-

stanțial de mod: „Da-ți hi viind de departe, domnișorule, mă întrebă el, cu luleaua între dinți; umblați cu treabă pe la noi?? ... — *Și de departe* și *cam cu treabă*” (Hogaș); (e) circumstanțial de timp + conjuncție + circumstanțial de mod: „Cîteva tablouri... pe care *niciodată* și *nici cu un preț* n-a vrut să le vîndă” (Vlahuță); (f) circumstanțial de timp + conjuncție + circumstanțial de relație: „Printre inculpații din ultimele dosare se numărau pre îndestui pe care *uneori* și *unele* îi înțelegeam mai bine decît ne înțelegeam noi acum” (Cezar Petrescu): (g) circumstanțial sociativ + conjuncție + circumstanțial de timp: „În al zecilea an al domniei lui Bogdan-vodă, fără veste au intrat în țară un Trifăilă, ce se făcea fecior de domn, venind din Țara Ungurească *cu ungurii* și *iarna*, cînd erau toți oștenii pe la casele lor” (Ureche); (h) sociativ + conjuncție + circumstanțial de loc: „Joacă cărți *cu oricine* și *oriunde*” (Sadoveanu); (i) circumstanțial de timp + conjuncție + complement direct: „Da, și toată viața, căci *toată viața* și *pe toți a biruit*” (Delavrancea); (j) complement indirect + conjuncție + instrumental: „Iacă, eu oi purcede direct *asupra ghiaurului* și *nu cu altă armă*, numai cu sabia” (Costin).

(3) Propoziție subordonată + conjuncție coordonatoare + propoziție subordonată: (a) de loc și timp: „Nu caută să stoarcă pe țărani, ba chiar face bine *unde poate* și *cînd crede de cuviință*” (Rebreanu); (b) de loc și modală: „Acum degrabă să-mi aduci pe fata împăratului Roș, *de unde știi* și *cum îi ști tu*” (Creangă); (c) de loc și sociativă: „Domnișoara Isabela are doar tot dreptul să plece *unde vrea* și *cu cine-i place*”; (d) de timp și modală: „De altfel, poți să o vizitezi *cînd vrei* și *cum vrei*”; (e) cauzală și finală: „Și-i ținea pe lîngă sine *pentru că așa se întîmplase* și *pentru ca să aibă și el putere asupra cuiva*” (R. Luca); (f) temporală și directă: „Dar cine poate visa și *cînd vrea* și *ce-i place?*” (Caragiale); (g) directă și modală: „Au început a vorbi, care *ce știa* și *cum îi ducea capul*” (Creangă); (h) directă și instrumentală: „Leagă-mi *ce știi* și *cu ce știi*, numai să nu mori!” (Creangă).

CUVINTELE RELATIVE

Termenul *relativ* a fost folosit în istoria gramaticii românești cu sensuri variate. Mai frecvent a fost atașat ca determinant pe lîngă *pronume* și *adverb*, pentru a arăta rolul de conjuncție al acestora în propoziții *atributive*. GA², II, p. 274—277, generalizează părerea că pronumele relative și adverbele relative sînt conjuncții subordonatoare atributive. Faptul e adevărat, dar e limitativ. Ideea a dus la convingerea, devenită curentă cu ajutorul manualelor școlare, că valoarea pronumelor relative, a adverbelor relative se limitează la valoarea de

conjuncţie şi că întrebuinţarea pronumelor relative, a adverbelor relative se limitează la seria subordonatelor atributive.

Valeria Guţu [122] arată că pronumele relative, adverbele relative au valoare conjuncţională în poziţie interpropoziţională, dar îşi păstrează valoarea pronominală, adverbială înăuntrul subordonatei, unde îndeplinesc funcţiunea unei părţi de propoziţie; arată apoi că întrebuinţarea relativelor nu se limitează la atributive, ci se extinde şi asupra altor subordonate. Ideea dublei valori (de conjuncţie + pronume, adverb) e formulată cu nuanţările: „Cuvintele relative, în cadrul părţilor de vorbire, au o poziţie ambiguă derivînd din natura lor specifică, care se manifestă în posibilitatea de a cumula două funcţiuni sintactice şi le plasează la limita dintre două părţi de vorbire, între pronume, respectiv adverbe, şi conjuncţii. Cuvintele relative se deosebesc de celelalte pronume sau adverbe prin calitatea, proprie conjuncţiilor, de a exprima raportul de subordonare existent între două propoziţii. De conjuncţii însă, ele se deosebesc prin faptul că, în calitate de pronume sau adverbe, au, în propoziţia subordonată pe care o introduc, un rol sintactic. Între : Cunosc locul *unde* lucrezi, Am văzut obiectul *pe care*-l lucrezi, Am auzit vestea *că* lucrezi, deosebirea constă în faptul că în primele două exemple elementul subordonat *unde*, *pe care* are o anumită funcţiune sintactică în propoziţia introdusă (circumstanţial de loc în primul exemplu, complement direct în al doilea), exprimînd în acelaşi timp raportul de subordonare existent între cele două propoziţii, pe cînd, în exemplul al III-lea, conjuncţia *că*, nu are decît acest ultim rol. Deci pronumele şi adverbele relative, deşi au în frază un rol asemănător cu conjuncţiile, li se opun totuşi net : în timp ce conjuncţia, stabilind relaţia de subordonare, rămîne oarecum exterioară celor două propoziţii, nu intră în structura sintactică a propoziţiilor, cuvintele relative exprimă un tip deosebit de subordonare în care elementul subordonat este înglobat ca parte componentă în propoziţia subordonată.'' (p. 162—163).

Cuvintele relative introduc, pe lîngă atributive, următoarele categorii de subordonate : (I) *concesive :* „*Oricum* se sucea şi învîrtea, el nu putea părăsi gîndul că Lică a fost acela care a călcat pe arendaşul'' (Slavici) ; (2) *modale :* „Şi surîzi *cum* rîde visul într-o inimă-ndrăgită'' (Eminescu) ; (3) *temporale :* „*Cînd* cîntau în cor, lovea diapazonul de colţul catedrei.'' (Sadoveanu) ; „Doină, doină cîntec dulce, /*Cînd* te-aud nu m-aş mai duce'' (*Doina*) ; (4)*circumstanţiale de loc :* „Mergeam ca praful, ca noroiul, *unde* ne duce vîntul şi apa'' (Ghica) ; (5) *completive indirecte :* „E o senzaţie neplăcută *pentru cine* e sătul'' (Cara-

giale); (6) *completive directe :* „N-am știut *cînd* veniți"; (7) *predicative :* „Am să fiu *ce* vreau să fiu" (Beniuc); (8) *subiective :* „E bine *cum* spune uncheșul" (Sadoveanu). Și în aceste subordonate, ca și în atributive, cuvintele relative își păstrează dubla valoare : de conjuncție și de parte de propoziție. Cu o precizare în plus. Mai cumulează o a treia valoare : de determinant plasat în regentă, de parte de propoziție din regentă. În subordonatele concesive, modale, temporale, de loc, indirecte, directe, predicative și subiective, cuvintele relative pot primi două interpretări : (a) *cuvinte relative cu trei valori*, (b) *cuvinte relative cu două valori*.

Prin urmare, cuvintele relative din atributive au întotdeauna două valori, dar în restul subordonatelor pot avea uneori tot două valori, alteori trei valori, cea de a treia valoare fiind calitatea de parte a propoziției regente ; calitatea de parte de propoziție din regentă o poate avea cuvîntul relativ cu o singură condiție : *numai dacă îi lipsește antecedentul din regentă, corelativul ;* cînd corelativul (sau antecedentul) e exprimat în regentă, atunci funcția respectivei părți de propoziție o îndeplinește el. Există deci subordonate relative cu antecedent și fără antecedent (Valeria Guțu citează, pentru această distincție, gramatica lui W. Meyer-Lübke și o gramatică franceză) ; au triplă valoare cuvintele relative din subordonatele nonatributive fără antecedent : „Din punctul de vedere al funcțiunii sintactice, cuvîntul relativ are rol sintactic numai în propoziția subordonată, cînd e vorba de o atributivă sau de o circumstanțială care are un antecedent în regentă. În toate celelalte subordonate are rol sintactic atît în propoziția pe care o introduce, cît și în regentă" (p. 168).

Exemple de cuvinte relative cu *triplă valoare* sînt toate cele opt din frazele cu propoziții nonatributive. Iată exemple de cuvinte relative numai cu dublă valoare în fraze cu subordonate nonatributive, deci cu antecedent : „Frumosul poate să existe *acolo unde* el nu izbește chiar de îndată vederile ?" (Odobescu) ; „Precum am auzit de la bătrînul meu vînător, *tot* cam *așa* ți-o și povestii" (Odobescu) ; „*Cine* n-a văzut marea, *acela* nu știe ce e frumos" ; „*Unde* n-a mai fost nimeni, *acolo* să te duci" ; „*Cine* ar putea să rostească tot ce spun ochiului și minții aceste splendide idealizări ale artei vînătorești, *acela* ar face cel mai minunat panegiric al acestei arte" (Odobescu). Cînd cuvîntul relativ este un pronume relativ flexibil, se poate observa chiar o preponderență a funcțiunii lui sintactice din regentă față de funcțiunea sa din subordonată : „A dat *cui* a cerut" ; „A examinat numai *pe cine* s-a pregătit" ; „A discutat *cu care* au venit" ; „Să dai *cui* cere". În aceste exemple forma pronumelui relativ e determinată de funcțiunea sintactică pe care o are în regentă. „Asemenea situație — scrie Valeria Guțu — ilustrează preponderența funcțiunii sintactice

din regentă asupra celei din subordonată" (p. 166). În exemplul: „N-am aflat *cînd* începem", adverbul relativ *cînd* are trei valori: (a) valoare de conjuncție subordonatoare temporală; (b) valoare de adverb cu funcție sintactică de complement circumstanțial de timp, pe lîngă verbul *începem*, în cadrul subordonatei *cînd începem*; (c) valoare de adverb cu funcție de complement direct pe lîngă verbul *am aflat* din regentă: *N-am aflat cînd*.

Gh. Enescu [95] concepe conjuncția românească drept *conector* (= conectiv), *functor*, *operator*, și întreprinde o analiză a SENSULUI ei, a sensului independent de context, de elementele legate (propoziții sau părți de propoziție). Analiza e pertinentă și, judecată după obiect și după rezultat, e foarte gramaticală, dacă nu cea mai gramaticală, mai exact cea mai morfologică, dintre cîte se vor fi întreprins, tocmai fiindcă delimitează specificul de sens al fiecărei unități conjuncționale și o face independent de sensul elementelor conectate. Căci trebuie recunoscut că în clasificările curente ale conjuncțiilor, termenii pentru tipuri sînt împrumuturi sintactice și vorbesc nu atît despre sensul unității conjuncționale (al conjuncției date), ci despre sensul elementelor conectate: de pildă, se spune că o conjuncție este *coordonatoare*, dar termenul acesta nu spune nimic despre sensul propriu al conjuncției, ci despre sensul contextual, despre sensul elementelor legate (propoziții sau părți de propoziție coordonate); la fel, se spune că o conjuncție este *subordonatoare*, dar și acest termen nu semnifică nimic din sensul unei anumite conjuncții, ci din sensul elementului conectat (propoziția subordonată); mai mult, urmărind denumirile tipurilor, *copulativ*, *disjunctiv*, *adversativ* (din cadrul coordonatoarelor) se observă o apropiere de sensul real al grupei de conjuncții, dar urmărind denumirile subordonatoarelor: *subiectivă*, *predicativă*, *atributivă* etc. se observă iarăși că nu se disociază sensul propriu conjuncției *că*, *să* etc., ci sensul dependent de context, sensul propoziției subordonate.

Rezumînd, se poate constata că în clasificările *sintactice* ale conjuncțiilor românești s-a avut în vedere mai mult așa-numitul sens *dependent de context* (exterior deci), și mai puțin sensul *independent de context* (intrinsec, propriu, definitoriu). Chiar dacă studiul lui Enescu nu operează o sistematizare a functorilor pe clase conform cu tradiția gramaticală a clasificării sintactice, chiar dacă o îmbinare dintre cele două procedee rămîne să fie făcută, acesta e drumul pe care trebuie pornit în analiza *morfologică* (și logică) a conjuncțiilor românești.

Gh. Enescu pornește de la ipoteza metodologică de lucru potrivit căreia, ca orice știință modernă gramatica poate beneficia de analiza logică; „Mai multe discipline care utilizează în principal limba comună ar putea apoi beneficia de utilizarea mijloacelor logice în

rezolvarea problemelor lor. Desigur, de acest lucru ar beneficia în primul rînd gramatica. Noi am ales pentru început o încercare de a considera în mod sistematic conjuncțiile din limba română sub aspect logic formal" (p. 821). Inventarul faptelor analizate e extras din *Gramatica Academiei*, ediția a II-a (1963). Definiția conjuncției, punct de pornire, e dată după GA², I; autorul observă că definiția conjuncției evidențiază ideea unor *raporturi între expresii*. Prin *expresie* se înțelege în contextul acestor explicații și o propoziție, și o parte de propoziție; sensul conjuncției este un *raport*, indiferent de tipul legăturii (coordonare sau subordonare) și indiferent de felul elementelor legate (propoziții sau părți de propoziție), indiferent de natura domeniului de semnificație, de natura spațiului de semnificație (se leagă o subordonată de o parte de propoziție sau de o altă subordonată; se leagă o parte de propoziție de altă parte de propoziție): „Într-adevăr, chiar în tratatul menționat sînt indicate următoarele domenii de semnificație:

(a) propoziție / raport / propoziție;
(b) parte de propoziție / raport / parte de propoziție;
(c) parte de propoziție / raport / propoziție.

Comun tuturor acestor domenii este faptul că toate cuprind raporturi între anumite expresii" (p. 822). Termenul *expresie* e folosit corect pentru orice unitate sintactică, fiindcă în concepția lui Gh. Enescu nu înseamnă latura opusă conținutului (semnificant / semnificat), ci înseamnă o unitate a limbii definită într-un sistem de coordonate generale ale comunicării, sistem care evocă doctrina lui Karl Bühler și pe cea a englezilor Richard și Ogden: „O expresie *e* se definește în limitele următoarelor coordonate: (a) obiect (simbolic *O*), (b) individ (simbolic *I*), (c) acțiune (simbolic *A*), (d) alte expresii (simbolic *E*). Poziția expresiei în spațiul de semnificație poate fi reprezentată astfel":

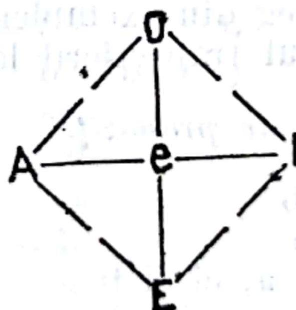

Fig. 9 Coordonatele expresiei în spațiul de semnificație

Schema aceasta nu are o semnificație deosebită în analiza logică a conjuncțiilor; ea atrage numai atenția asupra sensului pe care trebuie să-l acordăm termenului *expresie* atunci cînd definim sensul conjuncției ca un *raport între expresii*.

Însă pentru înțelegerea analizei logice a conjuncțiilor sînt importante simbolismul și valorile sale, semnele folosite în descriere. Gh. Enescu observă că în logicile simbolice nu există un sistem unic de notare : „Notăm că adesea semnele diferă de la autor la autor, cel puțin în parte" (p. 824) ; de aici necesitatea de a le explica în prealabil, în orice aplicație, ca și în aceasta. Autorul a optat pentru următorul sistem : „Simbolismul pe care îl vom avea în vedere este următorul :

(1) *a*, *b*, *c*, . . . desemnează propoziții,

(2) $-$, $\cdot$, $\vee$, $\rightarrow$, $=$, $\rightarrow \cdot -$, $+$, $\nearrow$ $/$, $\swarrow$ sînt, respectiv,

functorii : negația, conjuncția, disjuncția, implicația, echivalența, invers implicația, excepția, excluderea (opoziția), incompatibilitatea (contrarietatea), excepția inversă și antidisjuncția" (p. 824).

Pentru domeniul conjuncțiilor românești, termenul *propoziție* din acest citat trebuie completat cu termenul *parte de propoziție*, fiindcă, după cum a arătat și Enescu, elementele legate prin conjuncții (aceste *a*, *b*, *c*) nu sînt numai propoziții, ci și părți de propoziție ; observăm apoi că Enescu enumeră între functorii (conjuncții) și „negația" (*nu* în limba română), care în gramatica românească e considerată adverb ; mai observăm că la Enescu termenul *conjuncție* e folosit în sens restrîns, e numai unul dintre functori, enumerat imediat după „negație", însemnînd valoarea lui *și* (copulativ) ; dealtfel, autorul face precizările de rigoare în acest sens, avertizînd lectorul asupra deosebirii de terminologie : „În logica simbolică, termenului conjuncție din gramatică îi corespund termenii « functor », « operator » sau « conector » ș.a. Cuvîntul conjuncție este utilizat numai pentru desemnarea conjuncției *și*. Printre functori este inclusă și negația *nu*" (p. 824). În sfîrșit, o ultimă precizare : termenul *scheme de propoziții* din descrierea care urmează trebuie înțeles și în sensul de *frază* (cînd conjuncția leagă propoziții) și în sensul de *sintagmă* propozițională (cînd conjuncția leagă părți de propoziție). Valorile semnelor se înțeleg din exemplele de conjuncții românești date în paralel, în dreptul transcrierii logice :

Scheme de propoziții	*Transcriere*
1. nu a, ci b	$\bar{a} \cdot b$ sau $a \searrow b$
2. a ci nu b	$a \cdot \bar{b}$ sau $a - b$
3. nu numai a, ci și b	$(a + b) \cdot a \cdot b$
4. a, dar b	$(a \cdot b) \cdot \overline{(a + b)}$
5. a, dar nu b	$a \cdot \bar{b}$ sau $a - b$
6. a, dar și b	$a \cdot b$
7. a, deci b	$a \vdash b$
8. a decît (că) b	$a \rightarrow b$

9. a numai că b	$a \rightarrow b$
10. fie a, fie b	$a \vee b$ (Poate fi a/b)
11. fie că a, fie că b	$a \vee b$
12. a, iar b	$a \cdot b$
13. a, iar nu b	$a \cdot (a +) \cdot \bar{b}$
14. a, însă b	$a \cdot b$
15. nici a, nici b	$\bar{a} \cdot \bar{b}$ sau a/b
16. ori a, ori b	$a + b$ (Poate fi $a \vee b$)
17. a ori b	$a \vee b$
18. a sau b	$a \vee b$
19. sau a, sau b	$a + b$ (Poate fi $a \vee b$)
20. a și b	$a \cdot b$
21. a cu b	$a \cdot b$
22. a ca să b	$a \rightarrow b$
23. a ca să nu b	$a \rightarrow b$
24. a pentru ca să b	$a \rightarrow b$
25. înainte ca să a, b	$a \rightarrow b$
26. fără ca să a, nu b	$b \rightarrow a$
27. pentru ca să a, b	$a \rightarrow b$
28. a cum b	$b \rightarrow a$
29. cum a, b	$a \rightarrow b$
30. a așa cum b	$a = b$
31. dacă a, b	$a \rightarrow b$
32. a deoarece b	$a \cdot b$ $(b \rightarrow a)$
33. a deși b	$a \cdot (\overline{\bar{b} + \bar{a}}) \cdot b$
34. deși a, nu b	$a \cdot (\overline{\bar{a} + \bar{b}}) \cdot \bar{b}$
35. a fiindcă b	$a \cdot b \cdot (b \rightarrow a)$
36. a întrucît b	$b \rightarrow a$
37. a încît b	$a \cdot (a \rightarrow b)$
38. a pînă b	$a \rightarrow b$
39. a precum b	$a = b$
40. a cu toate că b	$a \cdot (\overline{a + b}) \cdot b$
41. măcar că a · b	$a \cdot (\overline{a + b}) \cdot b$
42. a căci b	$a \cdot b \cdot (b \rightarrow a)$
43. a cînd b	$b \rightarrow a$
44. cînd a, b	$a \rightarrow b$
45. chiar și cînd a, b	$a + b$
46. de cînd a, b	$a \rightarrow b$
47. pe cînd a, b	$b \rightarrow a$
48. pînă cînd a, b	$a \cdot b$
49. a cît b	$a \rightarrow b$
50. cît a, b	$b \rightarrow a$ sau $a \ni b$
51. unde a, b	$a \rightarrow b$

52. de cînd a, b	b → a
53. de cîte ori a, b	a → b
54. de vreme ce a, b	a → b
55. în timp ce a, b	a · b (Poate fi și b → a)
56. o dată ce a, b	a → b
57. ori de cîte ori a · b	a → b
58. a pentru că b	b → a

INTERJECȚIA

Interjecția este cuvîntul cu sens lexical gîndit ca afect sau ca senzație sonoră.

CLASIFICAREA INTERJECȚIILOR DUPĂ CRITERIUL SEMANTIC

Conținutul semantic al interjecțiilor se deosebește mult de acela al celorlalte părți de vorbire, neexprimînd noțiuni și nici relații gramaticale. Deosebirea fundamentală e dată de planul cunoașterii în care se situează înțelesul cuvintelor pe care le numim interjecții: înțelesul interjecției se înscrie între formele de cunoaștere concretă, senzații și afecte, în timp ce înțelesul cuvintelor aparținînd celorlalte părți de vorbire ține de formele de cunoaștere abstracte, noțiuni și relații dintre noțiuni. Privită în ansamblu, interjecția dintr-o limbă acoperă, cu toate acestea, un cîmp tematic destul de întins, avînd drept sens o relație între vorbitor și un anumit sector al existenței, o relație stabilită direct, prin forma concretă de cunoaștere a afectului sau senzației. Această relație poate fi, după opinia noastră, de trei feluri: (a) vorbitor : animale; (b) vorbitor : lume anorganică, inanimată; (c) vorbitor : societate.

INTERJECȚII AL CĂROR ÎNȚELES ESTE O RELAȚIE ÎNTRE VORBITOR ȘI ANIMALE

Cuvinte care imită strigătele animalelor. Se mai numesc *onomatopee*. Vorbitorul copiază prin sunete articulate, prin foneme, limbajul specific unui animal și, prin aceasta, stabilește un raport între el și animalul despre care referă; rostul acestui tip de cuvinte este să semnifice direct, pentru vorbitor, o caracteristică sonoră a animalelor, arătînd, de exemplu, că pisica face *miau*!, musca: *bîz*!, cocoșul:

cucurigu !, ursul : *mor, mor* !, șoarecele : *chiț-chiț* !, oaia : *beee* !, porcul : *groh* !.

Cuvinte pentru chemarea sau alungarea animalelor. Dacă în primul tip de interjecții relația om—animal este strict constatativă în cuvînt, în această a doua categorie relația om—animal primește valoare de dialog, omul concepînd animalul ca „interlocutor", căruia i se adresează spre a determina o reacție scontată într-un anume sens și diferențiată după specie. Omul din mediul rural, a cărui muncă se conjugă cu viața și munca animalelor domestice, li se adresează diferențiat, prin apeluri cu funcție specifică : interjecțiile *cea !* și *hăis !* indică direcția și se adresează animalelor înjugate ; *ho !*, interjecție pentru oprire ; *ptru !* și *hi*, interjecții de oprire, respectiv de pornire, de îndemn adresate numai cailor ; *pui ! pui ! pui*, interjecție pentru chemarea puilor de găină și a găinilor ; *hîș*, interjecție pentru alungarea păsărilor de curte ; *cuțu !*, interjecție pentru chemarea cîinelui.

INTERJECȚII AL CĂROR ÎNȚELES ESTE O RELAȚIE ÎNTRE VORBITOR ȘI INANIMATE

Cuvinte care imită zgomote din natură. Se numesc și acestea *onomatopee.* Pentru desemnarea fenomenelor naturii omul are numeroase cuvinte noționale. Prin interjecții limba notează însă direct, prin chiar structura semnificantului, zgomotele caracteristice unor fenomene care au intrat în sfera interesului său : vîntul, ploaia, scurgerea apei etc. Vîntul *vîjîie* (verb de origine interjecțională), picurii ploii cad ritmic : *pic ! pic ! pic !*, apa *gîlgîie*, un obiect căzut în ea face *pleosc !*.

Cuvinte care imită zgomote ale lucrurilor. Și acestea se inseriază onomatopeelor. În procesul diverselor munci, obiectele făurite de om, lucrurile creează zgomote pe care limba le-a copiat în sunetele articulate interjecționale : un obiect rostogolit produce, cu aproximație structura sonoră *dura ! ;* o scîndură căzută creează senzația auditivă *tronca-tronca ;* o pereche de palme : *șart-part ! ;* căderea unui sac cu cereale este copiată în sonoritatea interjecției *zdupp ! ;* ceasornicul face *tic-tac ! ;* sunetul clopoțeilor și clopotelor e copiat în interjecțiile : *ting, ting, balang, bang-bang, dang !*

Interjecții simbolice. Cuvintele imitative amintite pînă aici, în cadrul relației dintre vorbitor și inanimate, au în structura lor sonoră transparent un zgomot din natură sau produs de un lucru. Există, alături de acestea, interjecții care, păstrînd înțelesul de relație directă om—natură, nu copiază în sonoritatea lor un zgomot, ci simbolizează o mișcare, o stare a unui obiect, creează o impresie complexă, prin

care e sugerată o noţiune. În această clasă intră, în limba română, interjecţia simbolică *folomoc*, dată ca exemplu de Puşcariu [204] care are înţelesul de „ceva mototolit, făcut ghem, în neorînduială", şi care mai are variantele : *mototol*, *golomoz*, *fălmătoc*, *folmotoc*, *fofoloc*, *folfotoc*, *forţomoc*, *foşmotoc*, *floştomoc*, *homâltoc*, *şomoltoc*. Aceste interjecţii sînt nişte metafore fonetice, născute prin combinaţii spontane de sunete articulate, după o impresie dominantă a vorbitorului. E posibil ca astfel de cuvinte să fi intrat în fondul primar al limbajului uman la originea lui îndepărtată.

INTERJECŢII AL CĂROR ÎNŢELES ESTE O RELAŢIE ÎNTRE OM ŞI OM

Interjecţii care exprimă relaţii dintre vorbitor şi propria-i stare sufletească (relaţia vorbitor—afect). Sînt numite uneori interjecţii propriu-zise, alteori interjecţii primare, alteori sunete reflexe, ultimul termen fiind foarte sugestiv pentru caracterul fiziologic spontan al producerii acestor cuvinte în actul vorbirii ; sînt răspunsuri prompte, imediate la mişcări bruşte ale psihicului vorbitorului. Acelaşi cuvînt, din această serie, poate exprima, după împrejurări, afecte diferite ; de exemplu, *ah !* exprimă afectul deznădejdii în versurile : „Unde-s şirurile clare din viaţa-mi să le spun ? / *Ah !* organele-s sfărmate şi maestrul e nebun !" (Eminescu), dar poate exprima afectul de teamă, ca în exemplul : „*Ah !* de-ar afla taica... de-ar afla taica... ar fi amar de mine ! Tare mă tem de mînia lui !" (Sadoveanu), sau sentimentul de mulţumire : „*Ah !* pot să mor de-acum, am zis, / A noastră e izbînda" (Alecsandri), ori sentimentul de nostalgie : „*Ah !* unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad / Să ies la lumea largă" (Eminescu).

Gama afectelor general umane e marcată în limbă prin substantive, verbe, adjective, adverbe, în plan raţional ; pentru fiecare afect însă există o serie lungă de sunete reflexe, de interjecţii, din care enumerăm cîteva : *au*, *of*, *uf*, *vai*, *valeu*, *aoleo*, *eh*, *na*, *ptii*, *halal*, *ei*, *a*, *oh*, *o*, *iii*, *phii*, *de*, *hei*, *măre*, *uu*, *ooo*, *ehe*, *ai*, *bre*, *ha*, *mă*, *aha*, *bravo*, *uraaaaa*, *uiu iu şi ia ia ia !*. Cu intonaţii diferite, aceste sonorităţi interjecţionale pot acoperi mai multe stări afective : milă, admiraţie, teamă, durere, deznădejde, mulţumire, entuziasm, satisfacţie, mirare, uimire, nerăbdare, surpriză, îndoială, nostalgie, nesiguranţă, regret, ameninţare, necaz, amărăciune, supărare, mîhnire, plictiseală, dispreţ, nemulţumire, spaimă, bucurie, indignare, umilinţă, dor, sfială.

Interjecţii care exprimă relaţia dintre vorbitor şi copii, interjecţi din limbajul copiilor *(Kinderwörter)* : *pa-pa*, *nani*, *be-be*,

ne-ne, *na-na*, *bau-bau*, substantivele de origine interjecţională *mama* (*ma-ma-ma-ma*...), *tata* (*ta-ta-ta-ta-ta*...).

Interjecţii prin care un om se adresează altui om pentru a-i transmite o poruncă, un ordin, un îndemn, o rugăminte, o dorinţă. Fac parte din această clasă interjecţii de felul lui *heirup !*, îndemn pentru începerea unei operaţii de muncă la care participă concomitent mai mulţi oameni; *hai*, *haide !*, îndemn pentru pornirea unei acţiuni; *stop !* ordin pentru încetarea bruscă a unei activităţi; *alo !*, chemare la telefon; *pst !*, *ia*, *iaca*, *iată !*

FUNCŢIUNEA SINTACTICĂ A INTERJECŢIEI

În cele mai numeroase contexte interjecţia nu are nici o funcţiune sintactică. Într-un exemplu ca următorul : „*O*, cine-ar zice că pe-aici / Au fost vreodată flori ! ? !" (Arghezi) interjecţia *o !* ilustrează situaţia lipsei funcţiunii sintactice. Există însă unele propoziţii în care interjecţia poate avea una din următoarele trei funcţiuni sintactice : predicat, complement, nume predicativ :

(a) interjecţie-predicat : „Pupăza *zbîrr !* pe-o dugheană" (Creangă);

(b) interjecţie-complement : „*Bang-bang !* făcea clopotul de pe catarg" (Radu Tudoran);

(c) interjecţie-nume predicativ : „Dacă îi consideram în continuare oameni şi nu hoţi, cum sînt, era *vai* de mine !" (Camil Petrescu).

PUNCTUAŢIA INTERJECŢIEI

Exprimînd în mod direct un afect sau un sunet, cu o expresie sonoră exclamativă, interjecţia are o punctuaţie care se rezumă la două semne, folosite la alegere : semnul exclamării şi virgula.

VERBE ŞI SUBSTANTIVE DERIVATE DIN INTERJECŢII

Verbe : din interjecţia *of !* s-a format verbul *a ofta;* din interjecţia *vai*, verbul *a se văita;* din interjecţia *mor-mor !*, verbul *a mormăi.* Au la bază interjecţii şi verbele : *a gîlgîi*, *a fîlfîi*, *a dîrdîi*, *a bombăni*, *a bîjbîi*, *a bubui*, *a croncăni*, *a bîzîi*, *a behăi*, *a chiţcăi*, *a grohăi*, *a fonfăi*, *a horcăi*, *a molfăi*, *a pufăi*, *a ronţăi*, *a zornăi*. Substantive : sînt de origine interjecţională substantivele formate în limbajul copiilor prin repetarea unei silabe : *nene*, *tata*, *mama*, *ţaţa*, *lele*, *bebe*. Paralel

cu verbele interjecționale există substantive formate de la participiile acestor verbe : *oftatul*, *mormăitul*, *mieunatul*, *croncănitul*, *dîrdîitul*, *bîjbîitul*, *bîlbîitul*, *bubuitul*, *bîzîitul*, *behăitul*, *grohăitul*, *gîfîitul*.

ORIGINEA INTERJECȚIILOR

Originea cuvintelor unei limbi se explică în trei moduri : cuvintele sînt sau moștenite, sau împrumutate, sau formate pe teren propriu. Numai despre interjecție nu se poate spune același lucru. Interjecțiile sînt cuvinte asemănătoare la toate popoarele și pot fi create de fiecare vorbitor, fără a fi nevoie de moșteniri, împrumuturi sau sufixe și prefixe. Există desigur diferențe de nuanță de la limbă la limbă și chiar de la vorbitor la vorbitor, în funcție de deprinderile articulatorii și de uz, dar, de aici, nu rezultă că cineva trebuie să învețe forma unei interjecții. Nu sînt excluse totuși unele excepții. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 298, notează : „Împotriva așteptărilor... interjecțiile sînt supuse împrumuturilor dintr-o limbă în alta... Iată cîteva exemple : *bre* < turc. *bre*, *haide* < turc. *haide* ; *na* < slav *na* ; *of* (și mai vechi *oh*) < slav *oh* etc."

Onomatopeele sînt foarte asemănătoare la popoare îndepărtate unul de altul, geografic, genealogic, istoric. S. Bernard-Thierry [*22*, p. 240—264] arată că în limba malgașă se înregistrează onomatopee de felul :

(1) „strigăte ale animalelor" : „Pentru malgași, ciinele face *vovo*" (p. 244), „*naonaona* este „plînsetul, lătratul, urletul cîinilor" (p. 244—245). „Pisica zice *meo* în malgașă" (p. 245), „Boii fac *ma*, și în limbajul copiilor, *ma* este numele însuși al boului" (p. 245), „Rața face *gaga*" (p. 246), „Gîsca face *giaka*" (p. 246), „Curcanul face *kolokolo*", iar „*kolokolona* este numele însuși al curcanului" (p. 246);

(2) „zgomote simple" : (a) „zgomote din natură" : *tete* „zgomotul ploii căzînd picătură cu picătură pe acoperiș", *dadadada* „zgomotul ploii curgînd tare (averse)" (p. 248), *daboka* „sunetul apei în care cade un obiect greu", *țobațoba* „zgomotul care se produce în apă mergînd sau agitînd picioarele" (p. 249), *gararana* „scurgerea apei" (p. 250), *țiririca* „susurul unui șuvoi subțire de lichid" (p. 250), *kotroka* „descărcările electrice în atmosferă" (p. 250), *fofofofo* „vîntul violent, furtuna" (p. 251) ; (b) „zgomote ale lucrurilor" : *pitripitrica* „sfîrîitul grăsimii într-un vas încălzit", *țoțoțoțo* „sfîrîitul grăsimii fierbinți în apă" (p. 254), *poka*, *popoka* „zgomotul produs de izbitura unui obiect în altul" (p. 255);

(3) „zgomote interpretate" : (a) „strigăte" : *babababa* „țipete de tînguire" (p. 258), *hento-hento* „suspine de regret" (p. 258), *gigika* „plîngărețul" (p. 258) ; (b) „rîsul" : *hehihehi* „rîsul în general" (p. 259), *țiky* „a suride" ;

(4) „expresii ale unui comportament sau ale unui aspect fizic : *dodododododo* „graba" (p. 262), *papapapappapa* „mersul neîndemânatic", *raporaparapa* „mersul prostesc", *dohadoha* „flecăreala".

Se observă din aceste exemple, date cu scopul de a servi drept mijloc de comparație concretă cu sistemul interjecțional românesc, că, deși într-o limbă neînrudită cu a noastră există structuri onomatopeice diferite, nu puține sînt exemplele asemănătoare ; asemănarea nu se poate datora însă împrumutului ori moștenirii comune. Asemănările și identitățile între sistemele interjecționale ale diverselor limbi se explică prin caracterul *motivat* al raportului dintre semnificantul onomatopeic și entitatea desemnată.

GENUL

În cunoașterea genului din limba română considerăm fundamentale următoarele idei generale : (a) genul este sensul gramatical care arată caracteristicile masculine, feminine și neutre ale entităților ; (b) genul masculin este sensul gramatical care arată caracteristicile masculine ale entităților ; prin caracteristici masculine înțelegem nu numai sexul masculin, ci toate caracteristicile masculine, întîlnite nu numai la ființe, ci și la inanimate, substantivele masculine denumind și lucruri ; (c) genul feminin este sensul gramatical care arată caracteristicile feminine ale entităților ; prin caracteristici feminine înțelegem nu numai sexul feminin, ci toate caracteristicile feminine întîlnite nu numai la ființe, ci și la inanimate, substantivele feminine denumind și lucruri, entități neînsuflețite, chiar în foarte mare măsură ; (d) genul neutru este sensul gramatical care arată caracteristicile neutre ale entităților ; prin caracteristici neutre înțelegem însușirile non-masculine și non-feminine ale entităților între care însușirea de neînsuflețit, de inanimat este esențială, comună, persistentă, generală, fundamentală ; (e) genul neutru românesc este de origine latină ; (f) desinențele prin care se exprimă genul neutru în limba română sînt omonime la singular cu desinențele care exprimă masculinul, iar la plural sînt omonime cu desinențele care exprimă femininul. De aici nu rezultă că neutrul nu are desinențe proprii, fiecare substantiv neutru avînd alipite desinențe specifice, proprii, întotdeauna însoțindu-l ; dar argumentul *formei*, al desinenței nu ține de categoriile gramaticale, ci de mijloacele gramaticale, nu ține de gen, ci de morfem, nu ține de sensul gramatical exprimat, ci de mijlocul care exprimă, nu ține de *le signifié*, ci de *le signifiant ;* genul neutru e un sens, nu o desinență sau o serie de desinențe ; ca sens gramatical, genul neutru există indiferent de natura mijloacelor gramaticale care îl exprimă, morfologice sau fonetice (alternanțele).

Termenii științifici propuși pentru desemnarea celui de-al treilea gen din limba română sînt *neutru*, *ambigen*, *eterogen ;* după ce am stabilit și am convenit asupra definiției celui de-al treilea gen, asupra naturii și originii lui, asupra diferenței specifice în raport cu celelalte două genuri, masculinul și femininul, problema terminologiei nu e

restrîns morfologică, gramaticală, ci larg științifică, răspunzînd întrebării : pot exista doi sau trei termeni științifici concurenți pentru aceeași noțiune? Răspunsul este bun în ambele variante : în primul rînd, e preferabilă folosirea unui singur termen (și aici se pune chestiunea specială, morfologică, de a opta pentru cel mai bun : considerăm că dintre cei trei, mai aproape de adevărul definiției este termenul *neutru*) ; în al doilea rînd, se pot folosi mai mulți termeni pentru o singură noțiune, termeni sinonimi, care ajută la o exprimare nuanțată a noțiunii, cum e și în cazul de față ; *neutru* referînd despre sensul gramatical, *ambigen* referînd despre sistemul opozițiilor cu masculinul și femininul, iar *eterogen* referînd despre tipurile de desinențe.

Se mai cunosc situații cînd s-au impus în circulație doi, trei termeni sinonimi, pentru aceeași noțiune, și care sînt folosiți de mult în domeniul științei, chiar în domeniul morfologiei : de pildă, spunem articol *demonstrativ* sau *adjectival*, *posesiv* sau *genitival*, *verbe copulative*, *auxiliare sintactice*, *verbe nepredicative*; în aceste condiții, de ce nu ar putea fi păstrați în terminologia gramaticală românească și termenii *neutru*, *ambigen* și *eterogen*? Considerăm că pot fi folosiți toți acești trei termeni pentru desemnarea celui de al treilea gen.

CRITERII PENTRU DEOSEBIREA MASCULINULUI, FEMININULUI ȘI NEUTRULUI

Există trei criterii, pe care le vom numi : a) criteriul numeralului cardinal, b) criteriul semantic, c) criteriul desinenței.

a) *Criteriul numeralului cardinal.* E cel mai consecvent și mai util în analiza gramaticală, delimitînd, fără excepție, toate substantivele limbii române : substantivele care primesc UN la singular și DOI la plural sînt de genul masculin ; substantivele care primesc O la singular și DOUĂ la plural sînt de genul feminin ; substantivele care primesc UN la singular și DOUĂ la plural sînt de genul neutru. Criteriul are valoare universală în gramatici. Totuși, se poate pune întrebarea : ce ne ajută să plasăm un substantiv într-un cuplu sau în altul de numerale cardinale? Practica analizelor gramaticale, chiar cu subiecți de limbă maternă (româna), a dovedit că se produc inversări, plasări incorecte ; pe ce noțiune se bazează vorbitorul sau ascultătorul cînd apreciază corectitudinea sau incorectitudinea genului substantivului? Cineva poate plasa substantivul *cui* între numeralele UN...DOI (*un cui, doi cuie*), substantivul *pepene* între numeralele O...DOUĂ (*o pepene, două pepene*), substantivul *perete* între numeralele UN...DOUĂ (*un perete, două perete*). Manualele se sprijină de obicei pe noțiunea „a primi", respectiv „a nu primi", sau pe noțiunea „a selecta", „a nu selecta" ; în exemplele de plasare

corectă se spune că substantivele „primesc", „selectează", iar incorectitudinea e apreciată în funcţie de faptul că substantivele „NU primesc", „NU selectează" cuplurile de numerale specifice celor trei tipuri de genuri. *Criteriul nu îşi este totuşi sieşi suficient.* Tot din practica analizelor a rezultat că argumentul celui care greşeşte identificarea genului este tocmai cuplul de numerale; altfel spus, cine greşeşte plasarea substantivului afirmă că substantivul respectiv „a primit" sau „a selectat" acel cuplu de numerale. Considerăm util principiul „conform cu spiritul limbii române": substantivele a căror încadrare între UN...DOI este conformă cu spiritul limbii române sînt de gen masculin, substantivele a căror încadrare între numeralele O...DOUĂ este conformă cu spiritul limbii române sînt de gen feminin şi substantivele a căror încadrare între numeralele UN...DOUĂ este acceptată de limba română sînt de gen neutru. În această situaţie nu se mai poate susţine că încadrări de tipul *un cui, doi cuie; o pepene, două pepene; un perete, două perete* sînt primite sau selectate de numerale, fiindcă nu sînt conforme cu spiritul limbii române, în termenii criteriului structuralist al distribuţiei *nu sînt ocurente;* sînt conforme cu spiritul limbii române încadrările *un cui, două cuie; un pepene, doi pepeni; un perete, doi pereţi.*

b) *Criteriul semantic.* La multe substantive criteriul înţelesului e util în diferenţierea genului; acest criteriu apare pe prim plan la numele de fiinţe, unde deosebirea dintre masculine şi feminine are o echivalenţă în opoziţia masculi—femele.

c) *Criteriul desinenţei.* Identificînd desinenţa se poate preciza, uneori, genul substantivului; astfel, substantivele m a s c u l i n e au desinenţele:

— desinenţa zero, Ø: *băiat, plop, stejar, medic, profesor;*
— desinenţa *u* plenison: *ministru, membru, codru, zimbru, socru;*
— desinenţa *u* semivocalic: *erou, leu, vizitiu;*
— desinenţa *e: fluture, cîine, perete, pepene;*
— desinenţa *ă: tată, popă, papă.*

Substantivele f e m i n i n e au desinenţele:

— desinenţa *ă: aripă inimă, cămaşă, barbă, navă, şedinţă;*
— desinenţa *e: dragoste, floare, prietenie, carte;*
— desinenţa *ea: podea, perdea, şosea, cafea, măsea, stea;*
— desinenţa *a* (accentuat): *cazma, halva, mahala, basma, muşama.*

Substantivele n e u t r e au, la singular, desinenţele masculinului, cu excepţia desinenţei *ă:*

— desinenţa zero, Ø: *adevăr, ac, creion strung, penar;*
— desinenţa *u* plenison: *titlu, teatru, lucru, cuplu;*
— desinenţa *u* semivocalic: *tablou, muzeu, sicriu, panou, sacou;*

— desinența *e*: *codice*, *indice*, *nume pronume*, *pîntece*, *spate*.

Desinența *-e* se întîlnește la toate trei genurile; desinențele Ø, *-u* și *-u̯* se întîlnesc la masculin și la neutru, desinența *-ă* e mai frecventă la feminine, dar se găsește și la masculine; numai desinențele *-ea*, *-a* sînt specifice unui singur gen, femininului. Cu toate că și acest al treilea criteriu are o valoare relativă, rămîne util; dacă un substantiv are desinența *-ă* analistul are multe șanse de a nu greși calificîndu-l feminin, întrucît la masculine apare în puține exemple; substantivele cu desinențele Ø, *-u*, *-u̯* (semivocalic) nu vor fi feminine, rămînînd să se stabilească, după excluderea femininului, dacă sînt masculine sau neutre. În acest fel, separația de gen este marcată întrucîtva de mijlocul gramatical al desinenței. În ultimă instanță, hotărîtor în stabilirea distincției dintre masculine, feminine și neutre la toate substantivele rămîne *simțul limbii materne al vorbitorului de limbă română sau ocurența*. Nici plasarea între numerale, nici criteriul semantic, nici criteriul desinenței nu constituie proba sigură a identificării genului la un anumit substantiv. Singur simțul vorbitorului pentru ocurență, venit din adîncul structurii gramaticale a limbii, din memoria sa, a limbii însușite, conform cu o tradiție și un uz istoric, este proba sigură indubitabilă.

SUBSTANTIVELE HETERONIMICE

Sînt substantivele cu forme diferite pentru fiecare din ființele de sex opus.

Mircea Zdrenghea observă cu justețe, privitor la substantivele heteronimice: „În acest caz, genul se realizează lexical. Aceasta este rămășiță dintr-o epocă foarte îndepărtată, cînd omul nu avea posibilitatea să exprime gramatical genul *m.* și *f.*" [*288*, p. 55].

În limba română sînt substantive heteronimice: *băiat—fată*, *frate—soră*, *ginere—noră*, *bărbat—femeie*, *tată—mamă*, *unchi—mătușă*, *moș—bunică*, *cocoș—găină*, *cotoi—pisică*, *țap—capră*, *berbec—oaie*, *scroafă—vier*, *armăsar—iapă*, *taur—vacă*.

SUBSTANTIVELE MOBILE

Sînt substantivele cu forme deosebite prin desinență sau prin sufix, nu prin rădăcină la cele două genuri. Procedeul formării unei forme noi, pentru a marca genul, cu ajutorul desinențelor și sufixelor gramaticale, se numește, prin tradiție, *moțiune;* de aici, apoi, termenul de substantive *mobile*. Mobilitatea sau moțiunea terminală poate fi observată bidirecțional: de la masculine la feminine, de la feminine la masculine.

Substantive feminine formate de la substantive masculine cu sufixele gramaticale:

-esă: *prinț—prințesă, negru—negresă, conte—contesă;*
-easă: *mire—mireasă, croitor—croitoreasă, bucătar—bucătăreasă, lăptar—lăptăreasă;*
-oaică: *englez—englezoaică, francez—franțuzoaică, rus—rusoaică, sîrb—sîrboaică, bulgar—bulgăroaică, grec—grecoaică, turc—turcoaică, ceh—cehoaică, lup—lupoaică, cerb—cerboaică, urs—ursoaică;*
-că: *orășean—orășeancă, italian—italiancă, român—româncă, moldovean—moldoveancă, muntean—munteancă, ardelean—ardeleancă, orădean—orădeancă, timișorean—timișoreancă, clujean—clujeancă, egiptean—egipteancă, oltean—olteancă;*
-iță: *păun—păuniță, școlar—școlăriță, doctor—doctoriță, pictor—pictoriță, sculptor—sculptoriță;*
— desinența **-ă:** *elev—elevă, student—studentă, vecin—vecină, secretar—secretară, prieten—prietenă, văr—vară;*
— desinența **-e:** *învățător—învățătoare, cercetător—cercetătoare, secerător—secerătoare, muncitor—muncitoare, îngrijitor—îngrijitoare*

La numele de profesii și de funcții există în unele cazuri forme substantivale feminine încă nefixate; de obicei se folosesc formele masculine și pentru persoanele de sex femeiesc care profesează o meserie sau ocupă o funcție: *arhitect, inginer, ministru, decan, rector, zidar, manipulant, tractorist, sondor*. Sînt pe cale de a se fixa în uz și formele feminine *ingineră, arhitectă* [288, p. 57].

Substantive masculine formate de la substantive feminine cu ajutorul sufixelor gramaticale:

-an: *gîscă—gîscan, curcă—curcan, ciocîrlie—ciocîrlan;*
-oi: *vulpe—vulpoi, cioară—cioroi, vrabie—vrăbioi, rață—rățoi, broască—broscoi.*

SUBSTANTIVELE EPICENE

Pentru animalele care au intrat în sfera imediată a interesului omului, limba română și-a format cuvinte deosebite, masculine și feminine, spre a face deosebirea între masculi și femele; dar pentru o seamă de animale care au intrat mai puțin în sfera nevoilor, intereselor oamenilor, limba română nu a creat două forme deosebite, ci una singură pentru ambele tipuri dintr-o specie, și pentru mascul,

și pentru femelă. Se numesc substantive *epicene* substantivele care au o singură formă pentru masculin și feminin :

— *se folosește forma masculină* pentru ambele tipuri ale speciei : *papagal, liliac, greier, fluture, elefant, zimbru, vultur, viezure, țînțar ;*

— *se folosește numai forma feminină* pentru ambele tipuri : *cămilă, balenă, cîrtiță, focă, codobatură, lișiță, mreană, viperă, veveriță, privighetoare, lebădă, lăcustă, girafă, zebră, rădașcă, morsă, panteră, rîndunică, nevăstuică, pupăză.*

ANALIZA CONTEXTUALĂ A GENURILOR LIMBII ROMÂNE

Paula Diaconescu [*70*, p. 236—262] nu definește categoria generală de *gen*, dar caracterizează categoriile particulare de gen masculin, gen feminin, gen neutru :

masculinul. Se consideră de gen *masculin* orice substantiv care are o variantă admisă de contextul /*acești*—Ø/.

femininul. Se consideră de gen *feminin* orice substantiv care are o variantă admisă de contextul / *această*—Ø/.

neutrul. Se consideră de gen neutru (cu sensul de „nici masculin, nici feminin, nici gen comun, adică masculin și feminin") orice substantiv admis la singular de contextul / *acest*—Ø/, iar la plural de contextul / *aceste*—Ø/.

Cu alte cuvinte, în termenii criteriului numeralului cardinal, care produce tot o analiză contextuală a genurilor, dar tradițională, empirică (inconștient contextuală, în concepția școlii, a gramaticienilor), sînt de genul masculin substantivele care primesc *doi* la plural, sînt de genul feminin cele care primesc *o* la singular și sînt de genul neutru cele care primesc *un* la singular și *două* la plural. Definițiile contextuale prin determinanți nominali din sectorul adjectivului pronominal demonstrativ sînt la fel de exterioare obiectului definit, genului, ca și definițiile contextuale vechi, prin determinanți nominali din sectorul numeralului.

Grupele de contexte diagnostice prin care sînt caracterizate genurile pot fi mărite.

Clasa de contexte :

/*acest* — Ø/, în care sînt ocurente *prun, codru, cîine, popă, leu*
/*acestui* — Ø/, în care sînt ocurente *prun, codru, cîine, popă, leu*

/*acești* — Ø/, în care sînt ocurente *pruni*, *codri*, *cîini*, *popi*, *lei*
/*acestor* — Ø/, în care sînt ocurente *pruni*, *codri*, *cîini*, *popi*, *lei*
este definitorie pentru substantivele masculine, între care se includ cele care denumesc ființe de sex bărbătesc.

Clasa de contexte:

/*această* — Ø/, în care sînt ocurente *casă*, *vulpe*, *perdea*, *basma*
/*acestei* — Ø/, în care sînt ocurente *case*, *vulpi*, *perdele*, *basmale*
/*aceste* — Ø/, în care sînt ocurente *case*, *vulpi*, *perdele*, *basmale*
/*acestor* — Ø/, în care sînt ocurente *case*, *vulpi*, *perdele*, *basmale*
selectează substantivele feminine, între care se includ cele care denumesc ființe de sex femeiesc.

Clasa de contexte:

/*acest* — Ø/, în care sînt ocurente *nume*, *bilet*, *roi*, *teatru*, *tablou*
/*acestui* — Ø/, în care sînt ocurente *nume*, *bilet*, *roi*, *teatru*, *tablou*
/*aceste* — Ø/, în care sînt ocurente *nume*, *bilete*, *roiuri*, *teatre*
/*acestor* — Ø/, în care sînt ocurente *nume*, *bilete*, *roiuri*, *teatre*, *tablouri* este definitorie pentru substantivele neutre.

NUMĂRUL

Numărul este sensul gramatical care arată singularitatea și pluralitatea entităților. Termenul *entități* e menit să desemneze toate datele existente ale realului reflectate în seriile semantice ale substantivului; întrucît sensul morfologic de număr apare și în conținutul semantic al altor părți de vorbire (pronume, verb, adjectiv, articol) și apare nu ca un transfer, prin acord, al formantului gramatical, ci ca morf (semnificat), termenul *entități* din definiția generală a categoriei gramaticale de număr e un termen generic pentru toate seriile semantice ale substantivelor, pronumelor, verbelor, adjectivelor, articolelor.
Numărul nu e *formă*, ci e *sens* morfologic sau sens gramatical; forma e desinența care îl exprimă și alternanța fonologică din radical, care dublează funcția desinenței în distingerea unităților din perechea apoziției de număr.

SISTEMUL BINAR DE OPOZIȚIE

Neavînd dual, trial, quatrial, limba română și-a format categoria gramaticală de număr ca un sistem binar [70], centrat pe opoziția dintre singular și plural, pe opoziția ontologică unul/mai mulți,

inucitate/pluralitate. Dar nu întreaga masă de substantive românești realizează opoziția binară tip ; sistemul binar de opoziție după număr, în limba română, poate fi descris astfel :

		Singular		*Plural*	*Exemple*
Opoziție binară marcată	I.	/formă$_1$/ ↕ (sens$_1$)	↔	/formă$_2$/ ↕ (sens$_2$)	prun ↔ pruni
Opoziție binară nemarcată	II.	/formă$_1$/ ↕ (sens$_1$)	↔	/formă$_1$/ ↕ (sens$_2$)	nume ↔ nume
Opoziție binară cu pluralul vid, zero (singularia tantum)	III.	/formă$_1$/ ↕ (sens$_1$)	↔	———	sînge ↔ ———
Opoziție binară cu singularul vid, zero (pluralia tantum)	IV.	———	↔	/formă$_2$/ ↕ (sens$_2$)	——— ↔ zori

Rezultă de aici că opoziția binară de număr se realizează în patru variante, una marcată fonic, alta nemarcată, dar existentă prin ambii poli ai perechii, singularul și pluralul (ca sens gramatical existentă, opoziția, ca formă, însă, nu), a treia marcată, dar existentă numai la singular, a patra marcată, dar existentă numai la plural. Așa cum există *desinență zero*, care se opune desinenței fonice, tot așa poate fi conceput un termen al opoziției de număr vid, zero, în raport cu care, înăuntrul întregului sistem binar al substantivului românesc, se gîndește valoarea termenului pozitiv, marcat fonic. Propunem deci termenii *singular zero* și *plural zero* (prin transfer terminologic de la *desinență zero*), pentru a desemna cu ei polul lipsă din perechea opoziției, în clasa substantivelor singularia tantum și în clasa substantivelor pluralia tantum.

Singularul. De obicei, singularul e definit prin genul proxim „formă'' : Singularul este *forma* substantivului care arată un singur obiect. Operînd schimbarea genului proxim „formă'' cu genul proxim „sens gramatical'', obținem definiția : singularul este sensul gramatical al substantivului care arată un singur obiect. Sau, într-o formă mai generală, care să aibă în vedere categoria de număr dincolo de

11 — c. 615 17

substantiv, definiția singularului poate fi : singularul este sensul gramatical din conținutul semantic al părților de vorbire prin care se indică unicitatea entităților. Paula Diaconescu definește contextual numărul singular : „putem defini : A. *Numărul singular* ca totalitatea variantelor substantivelor admise de una din perechile de contexte : 1) /un_____ Ø/, / Ø_____ Ø/ ; /o_____ Ø/, / Ø_____ Ø/, dar neadmise de nici unul din contextele : / mulți_____ Ø/, / multe _____ Ø/ /. Exemple : 1) *scaun ; sînge ; elev ; pom ;* 2) *elevă, casă, cinste*". [*70*, p. 249].

Pluralul. Tot prin genul proxim „formă" e definit, de obicei, și numărul plural : pluralul este forma substantivului care arată două sau mai multe obiecte. Considerăm că termenul „formă" trebuie înlocuit și aici prin termenul „sens gramatical" : pluralul este sensul gramatical al substantivului care arată două sau mai multe obiecte. Întrucît pluralul nu se întîlnește numai la substantiv, trebuie construită o definiție care, fără să contrazică natura numărului la substantiv, să cuprindă valorile de număr și ale celorlalte părți de vorbire : pluralul este sensul gramatical din conținutul semantic al părților de vorbire prin care se indică pluralitatea entităților. Paula Diaconescu [*70*, p. 250] îl definește astfel : „putem defini... B. *Numărul plural* ca totalitatea variantelor substantivelor admise de una din perechile de contexte : 1) / mulți_____ Ø/, / Ø_____ Ø/ ; 2) / multe_____ Ø/, / Ø_____ Ø/ ; 3) / Ø_____ Ø/, dar neadmise de nici unul din contextele : / un_____ Ø/, /o _____ Ø/. Exemple : 1) *elevi ; pomi ; ochelari ;* 2) *eleve ; case ; scaune ; icre ;* 3) *ceruri*".

Dublete (forme multiple). Limba română contemporană cunoaște forme duble de singular sau de plural. Normele ortografice indică o singură formă drept formă corectă, în cazul dubletelor cu același sens lexical. În situațiile în care s-a produs o diferențiere semantică între cele două forme, sînt considerate ambele corecte. În sfîrșit, lucrările gramaticale enumeră și comentează forme duble pe care *Îndreptarul* nu le cuprinde, fapt care împiedică opțiunea pentru o formă în dauna celeilalte.

Dublete de singular. După cum arată Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu [*144*, p. 77], în româna actuală există un număr de substantive cu două forme la singular, una masculină, cealaltă feminină ; în genere, sînt nume de inanimate. Se disting, după origine, două subcategorii : neologisme și cuvinte vechi.

Dublete neologice. Cuvintele noi, intrate din alte limbi în română, cunosc o întrebuințare socială deosebită : pătura socială instruită

folosește o formă apropiată de modelul străin, pătura socială fără instrucție sau cu instrucție puțină folosește noile cuvinte după tiparele morfologice ale limbii române. În primul caz nu se produce procesul *adaptării* neologismului (sau se produce în mică măsură); în al doilea caz, se produce această adaptare, prin aplicarea unei desinențe românești. Aceasta este cauza existenței în limba română actuală a următoarelor dublete neologice la singular:

poem	*poemă*
sistem	*sistemă*
basc	*bască*
dromader	*dromaderă*
hieroglif	*hieroglifă*
monogram	*monogramă*
stalactit	*stalactită*

Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație, recomandă formele *poem*, *sistem*, *bască*, *dromader*, *hieroglifă*, *monogramă*, *stalactită*.

Dublete vechi. Unele substantive vechi în română și-au creat la singular o formă de gen opus; dacă la dubletele neologice diferența de uz este socială, la dubletele vechi deosebirea de uz este teritorială: în unele regiuni ale țării se folosește o formă, în alte regiuni se folosește cealaltă formă. Așa sînt dubletele:

rod	*roadă*
rotocol	*rotocoală*
gogoș	*gogoașă*
călăuz	*călăuză*
țol	*țoală*

Îndreptarul indică drept forme corecte pe cele din prima coloană.

Frecvența, răspîndirea unei forme din pereche în mediul social sau în plan teritorial este diferită de la caz la caz; uneori e mai răspîndită forma masculină, alteori e mai răspîndită forma feminină. Cu timpul, limba română va decide prin uz victoria categorică a unei forme, și nu va mai fi nevoie de apelul la *Îndreptar*: nu va mai fi o situație oscilantă în selectarea unei forme din două, existente ambele în circulație.

În situația în care se vor impune ambele forme, ele se vor diferenția semantic. Categoria aceasta se configurează de pe acum. Există *dublete de singular omonimice*:

ordin „dispoziție dată de o autoritate" și *ordine* „disciplină"
cifru „sistem secret de corespondență" și *cifră* „număr"
fascicul „de lumină" și *fasciculă* „a unei publicații"

cartel „formă de monopol" şi *cartelă* „de alimente", „de cantină"
deviz „valoare financiară" şi *deviză* „idee conducătoare".
Datorită deosebirii de desinenţă, omonimia nu e perfectă, ci e numai parţială, paronimică.

Dublete la plural. Iorgu Iordan [144] grupează dubletele de plural în trei clase principale, după gen : dublete neutre, dublete feminine şi dublete cu formă masculină la singular (una singură) şi cu forme de masculin şi feminin la plural; înăuntrul acestor trei clase există subclase, diferenţiale după criteriul desinenţei.

Dublete de plural neutre. Cuplurile plurale sînt date de existenţa celor două desinenţe întîlnite la neutru plural, *-uri* şi *-e*, care sînt aplicate uneori aceluiaşi cuvînt. Uneori sînt corecte formele în *-uri*, alteori sînt corecte formele în *-e*, iar alteori sînt corecte ambele, dar se produce o diferenţiere semantică. În funcţie de acest criteriu al corectitudinii şi al valorii lexicale, dubletele de plural neutre sînt grupate de Mircea Zdrenghea în trei serii de exemple.

Dublete neutre cu forma corectă în **-uri**

acoperişuri	*acoperişe*
albuşuri	*albuşe*
arcuşuri	*arcuşe*
cabluri	*cable*
chibrituri	*chibrite*
mirosuri	*miroase*
răsaduri	*răsade*
talazuri	*talaze*
taluzuri	*taluze*

Dublete neutre cu forma corectă în -e. Formele în *-uri* nu se mai întîlnesc astăzi, dar au existat în secolul al XIX-lea, în limba scrierilor lui Kogălniceanu, Russo, Bălcescu, Bolliac, Negruzzi, Eliade, Creangă, Alecsandri, Eminescu. Prin urmare, româna actuală nu mai are această serie de dublete, dar ea există în sfera mai largă a limbii române contemporane, care cuprinde şi limba scriitorilor din secolul al XIX-lea. „Un număr însemnat de substantive neutre care astăzi fac pluralul *exclusiv* în *-e* cunoşteau în sec. XIX (şi cu atît mai mult în celelalte secole) forme în *-uri*" [*144*, p. 86]. Iată exemplele date de Mircea Zdrenghea :

bazine	*bazinuri*
biliarde	*biliarduri*
briliante	*brilianturi*
canale	*canaluri*
contraste	*contrasturi*

costume	*costumuri*
diamante	*diamanturi*
elemente	*elementuri*
excese	*excesuri*
gloanțe	*glonțuri*
metale	*metaluri*
palate	*palaturi*
repere	*reperuri*
suspine	*suspinuri*
tipare	*tiparuri*
veșminte	*veșmînturi*

Dublete neutre diferențiate semantic. Cauza diferențierii formei și sensului de plural este uneori circulația cuvîntului în domenii deosebite ale vieții și activității; vorbitorii dintr-un sector de muncă adoptă o formă, vorbitorii dintr-un alt sector adoptă o altă formă. Cele două forme pot primi cu timpul sensuri specializate, desprinse din sensul primar, fundamental. În final se ajunge la existența unor forme omonimice, paronimice (formă identică, aproape identică, deosebite numai prin desinență, dar cu sensuri profund deosebite); aceste serii de substantive sînt mai degrabă omonime decît forme multiple de plural ale cîte unui cuvînt, substantiv, căci și la singular trebuie gîndite două cuvinte, substantive, chiar dacă aici identitatea de formă e perfectă; tradiția gramaticală le-a impus în expuneri morfologice, fiindcă originea acestor omonime e plasată tocmai în procesul acesta al creării dubletelor. S-au creat astfel serii de cîte două omonime sau de cîte trei omonime, cărora li s-a aplicat termenul generic „forme multiple de plural"; între termenii seriei, unii sînt neutri, alții masculini:

Singular		*Plural*
cap	neutru:	*capete* „parte a corpului".
	neutru:	*capuri* „în geografie"
	masculin:	*capi* „șefi, conducători"
corn	neutru:	*coarne* „la animale"
	neutru:	*cornuri* „pîinișoare"
	masculin:	*corni* „instrument muzical"
cot	neutru:	*coate* „parte a corpului"
	neutru:	*coturi* „la ape curgătoare"
	masculin:	*coți* „unitate de măsură"
arc	neutru:	*arcuri* „armă primitivă"
	neutru:	*arce* „termen geometric"
plan	neutru:	*planuri* „proiecte"
	neutru:	*plane* „termen geometric"

raport	neutru : *raporturi*	„relații"
	neutru : *rapoarte*	„dări de seamă"
pas	neutru : *pasuri*	„trecători"
	masculin : *pași*	„în mers".

Dublete de plural feminine. Alături de forma de plural cu desinența *-e* s-au format în limba română forme de plural cu desinența *-i*; cauza acestei disocieri este, după Iorgu Iordan, faptul că noua desinență apărută, *-i*, atrage alternanțe fonologice și în acest fel marchează mai pronunțat pluralul în corelație cu singularul ; explicația e convingătoare.

Dublete feminine cu forma corectă în **-e**

ancoră	*ancore, ancori*
cireașă	*cireșe, cireși*
cratiță	*cratițe, cratiți*
haină	*haine, haini*
movilă	*movile, movili*
palmă	*palme, pălmi*
traistă	*traiste, trăiști*
telegramă	*telegrame, telegrămi*
țărancă	*țărance, țăranci*
uzină	*uzine, uzini*

Dublete de plural feminine cu forma corectă în **-i**

aripă	*aripe, aripi*
boală	*boale, boli*
coadă	*coade, cozi*
coală	*coale, coli*
roată	*roate, roți*
rană	*rane, răni*

Dublete cu forma corectă în **-ale**

manta	*mantale, mantăli*
haimana	*haimanale, haimanăli*
basma	*basmale, basmăli*
mahala	*mahalale, mahalăli*

Dublete în **-i** *și* **-uri** *diferențiate semantic.* Substantivele cu forma de plural în *-i* marchează sensul de „plural", iar cu formele de plural în *-uri* marchează „un sens colectiv", apropiat de ideea de pluralitate prin înțelesul de „mai mulți, mai multe", deosebit de ideea de pluralitate prin înțelesul de „categorie, clasă, fel, soi". Diferențele de sens sînt de nuanță, aproape insesizabile, dar ele există : *mîncări* are

sensul obișnuit al pluralului („înmulțirea obiectului, respectiv apariția lui sub aspectul mai multor exemplare din aceeași categorie"). Comparabile sînt dubletele *iarbă — ierbi, ierburi, leafă — lefi, lefuri, lînă — lîni, lînuri, treabă — trebi, treburi.*

Dublete eterogene. Folosim acest termen pentru seria de substantive numită „substantive cu formă de masculin la singular și cu forme duble, una de masculin, alta de feminin la plural" [*144*, p. 81]. Majoritatea sînt neologisme, termeni științifici și tehnici. Explicația existenței acestor dublete e furnizată de ideea diferențierii limbajului (vocabularului), din domeniile, științele în care sînt întrebuințate. Sînt corecte ambele forme de plural din dublet. Iată cîteva exemple :

chimie, fizică	*lingvistică, istorie literară*
pl. m.	**pl. f.**
compuși	*compuse* (cuvinte)
derivați	*derivate* (cuvinte)
curenți	*curente* (literare)

Sînt dublete eterogene și următoarele : *acizi — acide, combustibili — combustibile, epoleți — epolete, explozivi — explozive, filamenți — filamente, grumaji — grumaze, hexametri — hexametre, lobi — loburi, nuclei — nuclee, penduli — pendule, produși — produse, robineți — robinete, secoli — secole, suporți — suporturi, torenți — torente, vagoneți — vagonete.*

Defectivele (substantive cu paradigmă incompletă). „Defecțiunea" se referă la amputarea unui termen al opoziției singular/plural ; la unele serii de substantive lipsește termenul plural, forma de plural : acestea se numesc *defective de plural* sau, fiindcă „au numai singular" (gramaticienii latini le-au privit din partea opusă, din unghiul de vedere a ceea ce au), se mai numesc singularia tantum ; la altă serie de substantive lipsește forma de singular, de aceea se numesc *defective de singular* sau, fiindcă „au numai plural", pluralia tantum.

Singularia tantum. Categoriile de substantive care intră în seria singularia tantum au valoare relativă, particulară, neincluzînd toate exemplarele care le formează ; în expunerea lor însă nu vom menționa excepțiile, adică substantivele care realizează opoziția singular/plural, întrucît pentru această idee s-au subsumat exemple suficiente în paginile precedente. Sînt deci substantive singularia tantum următoarele :

Nume de însușiri : înțelepciune, prudență, cinste, bunătate. Însușirile sînt date ontologice nediferențiate pe unități, singularuri, și de aceea nu pot fi însumate într-o idee de pluralitate. Sensul gramatical de număr s-a conformat acestei limitări impuse de natura entităților desemnate, reflectîndu-le corect.

Nume de materii : zahăr, ulei, var, tablă, praf, aur, apă, vată, unt, sare, miere, argint. Și la această serie semantică numărul a încercat să reflecte corect trăsăturile reale ale datului ontologic, să nu gramaticalizeze formal un plural inexistent în realitate, căci mare parte dintre materii, produse alimentare, materiale de construcție, metale prețioase sau non-prețioase sînt astfel constituite și puse în circulație, în comerț, la îndemîna oamenilor (= vorbitorilor), încît reprezintă o masă continuă, uniformă, nediferențiată pe exemplare, unități din care să se poată forma o idee de pluralitate în opoziție cu ideea de singularitate.

Nume de plante comestibile : usturoi, secară, mei, fasole, linte, mazăre, mărar. În cazul entității denumite de aceste substantive, singularul e clar diferențiat sub forma bobului, iar pluralul poate fi însumat sub forma boabelor. Totuși limba română nu a creat acestor substantive un sens gramatical de plural. Explicația trebuie să stea în principiul cunoașterii umane, în modul cum sînt fundamentate noțiunile, ideile, principiile [*156*, p. 380]. Există în această privință trei poziții logice : *principia fundantur in re, principia fundantur in civitate* și *principia fundantur in mente*, adică principiile sînt fundate în lucru (poziție ontologică), principiile sînt fundate în societate (poziție sociologică), principiile sînt fundate în minte (poziție psihologică). Cercetări logice mai noi au construit o maximă sintetică, prin îmbinarea celorlalte : *mediante civitate principia fundantur in re* „prin intermediul societății principiile sînt fundate în lucru". În cazul formării sensurilor lexicale sau gramaticale, *acest „mediante civitate"* trebuie înțeles, după cum indică o idee cu circulație în istoria lingvisticii de la John Locke (1690) încoace, ca totalitate a nevoilor, trebuințelor, intereselor, practicilor, obiceiurilor vorbitorilor, prin care se produce *o filtrare* a datelor realului. În exemplul de față, plantele comestibile menționate sînt formate din boabe ușor numărabile, vizibile ca plurale și ca singulare, numai că pentru om (= vorbitor) distincția singularitate/pluralitate nu a apărut operantă, utilă, nu a intrat în sfera nevoilor și practicilor sale de viață și, ca urmare, nu a cuprins-o în sensul gramatical de număr.

Termeni sportivi : box, fotbal, oină, tenis, volei, șah, handbal, baschet, atletism, popice, scrimă, polo, hochei.

Antroponime : Paula, Valeria, Laura, Alexandru, Iorgu, Mircea, Pompiliu, Dumitru, Romulus, Gavril, Iosif, Ion, Timotei.

Toponime : Mureș, Someș, Dîmbovița, Bega, Sighișoara, Luduș, Reghin, Toplița, Huedin, Dumbrava, Aghireș, Căpuș, Cluj, Sibiu, Brașov, Craiova, Oradea, Bacău, Bicaz, Olt, Dunăre, Jiu, Criș.

Unele substantive masculine : taică, vodă, bade.

Pluralia tantum. Există în limba română serii de substantive care circulă numai cu forma de plural : toponime, unele nume de materii și de alimente, nume de sărbători, nume de familii, diverse substantive neîncadrabile într-o serie semantică unitară.

Toponime : București „urmașii lui *Bucur*", *Focșani* „urmașii lui *Focșa*", *Fîntîni* „sat cu mai multe fîntîni", *Poieni* „sat cu multe poieni", *Iași, Gheorgheni, Ploiești, Carpați, Balcani, Pitești, Păniceni, Botoșani, Petroșeni, Alpi, Tîrnăveni, Lupeni, Băilești, Drăgășani, Olănești, Călimănești, Uricani, Cîmpeni, Negrești, Rovinari, Rădăuți, Fălticeni, Broșteni, Moinești, Onești, Odobești, Mărășești, Galați, Năvodari, Călărași, Urziceni.*

Nume de familii. Nu e vorba de numele de familie, ci de nume de familii formate prin pluralizarea formei numelui de familie pe care îl poartă o persoană ca semn lingvistic de identificare, în scopul indicării tuturor membrilor familiei — bărbați, femei, copii —, care fac parte din același arbore genealogic : de la numele de familie *Dan* (Dan Ion, Dan Vasile, Dan Gheorghe, Dan Maria, Dan Ana etc.) se formează numele de plural, pentru intreg arborele genealogic, *Dănești* (în mediul urban se folosește forma de singular, dar precedată de determinantul apozițional *familie : familia Dan).* Forma de plural *Dănești* poate fi considerată defectivă de singular, fiindcă forma de singular *Dan* are alt sens lexical, nu înseamnă singularul arborelui genealogic ; sensul din forma *Dănești* e un sens colectiv, substantivele de acest fel sînt plurale (antroponime) colective. Exemple comparabile : *Ionești, Popești, Costinești, Petrești, Sinești.* Gramaticile dau, în genere, formele articulate : *Petreștii, Dăneștii, Popeștii, Ioneștii, Costineștii, Sineștii,* dar nu e exclusă nici forma nearticulată, în enunțuri corecte : *Dintre* **Ionești** *unul singur s-a făcut medic ; Acești* **Ionești** *sînt oameni vrednici ; La* **Dănești** *a fost petrecere mare aseară ; Pe șantier au sosit mulți* **Costinești**.

NUMĂRUL COMUN, OPOZIȚIA NEMARCATĂ, SUBSTANTIVELE INVARIABILE

Sub aceste trei denumiri apare în gramatici și studii categoria substantivelor cu aceeași desinență la singular și la plural. Termenul lingvistic *număr comun* referă despre caracteristica acestei categorii de substantive de a avea o desinență *comună*, unică, pentru marcarea singularului și a pluralului ; termenul *opoziție nemarcată* particulari-

zează la domeniul numărului perechea terminologică structuralistă *marcat/nemarcat* (aplicată și aplicabilă în fonologie, în morfologie și în sintaxă cu diverse accepțiuni, după autori); în una dintre aceste accepțiuni, în cea de față, se referă la faptul dacă un sens gramatical, un semnificat este marcat de un mijloc gramatical, de un semnificant sau nu este. În cazul numărului nu e vorba de marcarea/nemarcarea singularului și de marcarea/nemarcarea pluralului, căci și forma de singular, și cea de plural are desinență, este marcată, ci este vorba de marcarea/nemarcarea opoziției, a relației opuse între singular și plural, ceea ce este altceva; într-adevăr, opoziția singular/plural este nemarcată. Paula Diaconescu [*70*, p. 250] definește contextual *numărul comun*: „Numărul comun ca totalitatea variantelor substantivale admise de una din următoarele trei perechi de contexte:

1) /un_____Ø/, /mulți_____Ø/; 2) /0______ Ø/, /multe_____Ø/ 3) /un_____Ø/, /multe_____Ø/. Exemple: 1) *ochi*, *arici*, *pui*; 2) *învățătoare*; 3) *nume*". În exemple ca acestea:

singular	*învățătoare/*	plural	*învățătoare*
„	*muncitoare/*	„	*muncitoare*
„	*țesătoare/*	„	*țesătoare*
„	*nume/*	„	*nume*
„	*codice/*	„	*codice*
„	*indice*	„	*indice*

desinența este *comună*, *-e*, deci *opoziția* este *nemarcată*; de aceea se mai spune că aceste substantive sînt *invariabile*.

Substantive neregulate. Prin analogie cu termenul *verbe neregulate* s-a creat termenul *substantive neregulate* pentru a exprima deosebirea dintre numele cu flexiune sistematică, regulată și numele cu flexiunea nesistematică, neregulată. Dar nu s-a impus și un termen *substantive regulate*, după cum nu s-a impus nici un termen *verbe regulate*, spre a exprima tipul amplu reprezentat al flexiunii sistematice. Exemple de substantive neregulate:

— masculine:	singular	*om*	/	plural	*oameni*
	„	*oaspe*	/	„	*oaspeți*
— feminine:	„	*soră*	/	„	*surori*
	„	*noră*	/	„	*nurori*
— neutre:	„	*cap*	„	„	*capete*

Aceste exemple, singulare, neregulate, ar putea fi analizate astfel: *om* radical, desinența zero la singular, *-o-/-oa-* alternanță vocalică pentru marcarea opoziției binare singular/plural, *-eni* desinență de plural; *oasp-* radicalul, *-e* desinența de singular, *-eți* desinența de

plural ; *sor-* radicalul, *-ă* desinență de singular, *-ori* desinență de plural, *-o-/-u-* alternanță vocalică pentru marcarea opoziției binare singular/plural ; *nor-* radicalul, *-ă* desinența de singular, *-o-/-u-/* alternanță vocalică, *-ori* desinență de plural ; *cap-* radicalul, desinența zero la singular, *-ete* desinența de plural. Astfel de analize nu se operează în gramatici, fiindcă suportul în fapte de limbă, în exemple, nu asigură caracterul legic, de regulă, serie, clasă, tip, grupă : sînt puține substantivele care au asemenea desinențe. Trebuie observat totuși că substantive neregulate sînt mai regulate decît verbele neregulate în privința posibilității desfacerii în elemente de structură morfologică, în disocierea unei rădăcini și a unor desinențe ; să se compare în acest scop formele flexionare ale verbului neregulat *a fi* cu substantivele neregulate de mai sus ; *a fi : sînt, ești, eram, fost, fiind.*

Interferențe. Între sensul gramatical de singular și sensul gramatical de plural există interferențe de sferă semantică în masa unor exemple din enunțuri : *singularul are valoare de plural, pluralul are valoare de singular.* Posibilitatea acestei interferențe e dată de coexistența a două funcții ale limbii în același cuvînt, indiferent că are forma de singular sau are forma de plural : *funcția de generalizare* și *funcția de individualizare.* Orice cuvînt generalizează, dar orice cuvînt și individualizează. Prin cuvîntul *masă* (fie la sg. *masă*, fie la pl. *mese)* înțelegem o idee generală de „masă", noțiunea de „masă", în care reflectăm categoria de obiecte numite *masă* în limba română, toate aceste obiecte, de oricînd și de oriunde ; în singularul *masă* putem gîndi nenumărate mese, mii de mese, de toate tipurile, formele, mărimile ; și forma de singular *generalizează.* Invers, în forma *masă* putem gîndi și un singur exemplar de masă, una singură, imaginea, reprezentarea sau percepția unei anumite mese, aceasta de aici, de acum, vizibilă, palpabilă ; chiar și în forma de plural *mese* putem gîndi una cîte una din mesele de un anumit tip, dintr-un anumit loc, dintr-un anumit timp : aceste mese, vizibile una cîte una, din această sală, de azi. Prin urmare, și forma de singular, și forma de plural *individualizează. Funcția de generalizare* și *funcția de individualizare* se asociază categoriei gramaticale de număr. Ele dau elasticitate termenilor opoziției binare făcînd posibilă interferența dintre ei în enunțuri.

Singularul cu înțeles de plural. Exemple : *nume de popoare :*

„Trec voinicii la bătaie,
La bătaia *turcului* (JARNÍK-BÎRSEANU).
În țara *franțuzului*" (JARNÍK-BÎRSEANU).

— *nume generice :*

„Salcîmii plini de *floare*
Se uită lung spre sat". (TOPÎRCEANU).

„Produfurile făcute în ghețușul verzui, ca să poată răsufla *peștele*". (SADOVEANU).

Pluralul cu înțeles de singular. Numele abstracte de însușiri sînt în genere defective de plural; cînd au însă formă de plural, în unele contexte, au înțeles tot de singular:

„Se duse vestea de *blîndețele* lui" (ISPIRESCU).
„Acolo v-ați pus averea, *tinerețile* la stos" (EMINESCU).

În seria aceasta repartizează *Gramatica Academiei* exemple de substantive pe care Iorgu Iordan, Dobridor, Zdrenghea le grupează într-o clasă de pluralia tantum. Considerăm că se subsumează, din punctul de vedere al semnificatului, în seria pluralelor cu înțeles de singular: *bretele*, *clește*, *foarfeci*, *ițari*, *ochelari*, *pantaloni*, *desagi*. Fiecare nume desemnează de fapt un singur obiect, chiar dacă acest obiect este confecționat într-o formă biplană, simetrică, cu două ramificații, este un obiect „format din două părți identice", dar *un* obiect, *unul singur*. Vorbitorii au asociat însă sensului lexical un sens gramatical de plural, exprimat printr-o formă de plural, în care însă se înțelege o idee de singularitate; pentru ca ideea de singularitate să fie mai evidentă se folosește în enunțuri determinativul *pereche*:

„Unul are *o pereche de ochelari* negri" (Sahia).
„Intră și Chirică... *c-o pereche de clește în mînă*" (Creangă).
„*O pereche de pantaloni* largi" (Russo).

Ideea de singularitate a determinat formarea expresiei de singular la unele dintre aceste substantive: *desagă*, *foarfecă*, *pantalon*.

PĂRȚILE DE VORBIRE CARE CONȚIN CATEGORIA DE NUMĂR

În literatura gramaticală românească se consideră că numărul e o categorie gramaticală proprie substantivului, uneori substantivului și verbului, iar la celelalte părți de vorbire numărul se reduce la o problemă de acord, este o categorie pur formală (ca și cum la substantiv ar fi fost considerată altfel decît o categorie pur formală, de vreme ce a fost definită prin genul proxim „formă" sau nu a fost definită deloc). După înțelegerea noastră, categoria numărului are un conținut semantic, este sens gramatical și la adjectiv, la adjectivul pronominal, la pronume, la verb și chiar la articol, este un sens abstract adiacent sensului lexical sau gramatical propriu unui cuvînt, un sens abstract de ordin cantitativ, indicînd unicitatea cantitativă și pluriformitatea cantitativă. E adevărat, pe de altă parte, că există o justificare a limitării categoriei numărului la substantiv și substitute

(la pronume): după cum a arătat G. Ivănescu, întemeindu-se pe logicile postleibniziene, numai substantivul și pronumele în funcție de subiect exprimă noțiunea cu ambele laturi; de aici rezultă, în privința numărului, ideea că entitățile denumite de adjectivul propriu-zis, de adjectivul pronominal, de articol, de verb nu sînt numărabile, nu există în realitate sub formă de „singularuri", individualuri distincte, ci sub formă de însușiri continue, nediferențiate pe unități.

Vorbind despre număr, noi nu facem analiza planului ontic, nu întreprindem o analiză a realității, ci o analiză a limbii, chiar dacă facem frecvente raportări dincolo de nivelul propriu limbii, în planul gîndirii și al existenței obiective. Și, ca urmare, dacă onticul nu cuprinde unicul și multiplul în sfera însușirilor, acțiunilor, determinărilor, *nu e exclus ca limba să cuprindă unicul și multiplul sub forma sensului gramatical și la părțile de vorbire care denumesc însușiri, acțiuni, determinări hotărîte sau nehotărîte. Acțiunile și însușirile nu sînt divizibile, e adevărat, dar cunoașterea lor e divizibilă, sub forma sensurilor gramaticale de număr singular și de număr plural; e vorba de o cunoaștere cristalizată istoricește în structura gramaticală a limbilor.* Se spune că forma și conținutul sînt inseparabile în realitate, dar sînt separabile în cunoaștere; tot astfel, acțiunile, însușirile, determinările de orice fel nu sînt singulare și plurale în realitate, ca și obiectele (care sînt singulare și plurale, în mod vizibil), dar pot fi gîndite ca singulare și plurale, pot fi diferențiate ca sensuri morfologice pe opoziția UNUL/MAI MULTE.

CAZUL

Cazul este sensul morfologic în care se reflectă raporturi dintre obiecte și acțiuni sau dintre obiecte considerate în relație unul cu celălalt.

În literatura de specialitate cazurile sînt definite prin funcțiuni sintactice. E adevărat că sensul gramatical de caz este însoțit în text de ideea unei funcțiuni sintactice, după cum e însoțită de o funcțiune sintactică orice altă categorie gramaticală, orice alt sens gramatical (genul, numărul, modul, persoana, diateza, timpul, gradul de comparație), căci pretutindeni unde găsim la un cuvînt dintr-o propoziție un anumit gen, număr, mod, timp, diateză, persoană, grad de comparație putem analiza și o anumită parte de propoziție (subiect, atribut, predicat, complement). Dar, dacă un caz este însoțit de o anumită funcție sintactică, de aici nu rezultă că e totuna cu funcția sintactică, căci, dacă ar fi așa, atunci ce rost ar mai avea să vorbim despre cazuri, pe lîngă funcții sintactice? Prin urmare, e necesar

să se delimiteze înțelesul cazurilor, definiția lor morfologică, de înțelesul funcțiilor sintactice, de definiția lor sintactică. Sensul nominativului trebuie să fie altul decît sensul subiectului; nominativul este un sens morfologic, o categorie gramaticală, pe cînd subiectul este un sens sintactic. Trebuie spus însă că frecvente sînt situațiile în care nu se face această deosebire între înțelesul lor propriu morfologic și funcțiile sintactice care li se asociază, și mai întotdeauna, la capitolul *Cazurilor substantivului* se face sintaxa propoziției, în loc să se facă o expunere despre o categorie morfologică, despre felurile cazului.

Semnificativă pentru interpretarea cazului ca sens în care se reflectă raporturi, și nu ca funcțiune sintactică, ni se pare următoarea opinie: „C a z u l este categoria gramaticală corespunzătoare raporturilor dintre obiecte (= ființe și lucruri) unele față de altele sau dintre obiecte și acțiuni. În realitatea materială obiectele se pot găsi, unele față de altele, în tot felul de raporturi (unul aparține altuia sau provine din altul etc.). La fel pot exista raporturi între acțiuni și obiecte (acțiunea este săvîrșită de un obiect sau se transmite unui obiect etc.)" [*141*, p. 252]. În baza acestei explicații, raportul fundamental din fiecare din cele cinci cazuri poate fi descris în următorii termeni, din care construim *definițiile morfologice ale cazurilor*.

Privind în realitatea din jurul nostru observăm că pot exista raporturi între obiecte și acțiuni, un anumit obiect efectuînd o anumită acțiune: ideea aceasta este cuprinsă în sensul morfologic de *nominativ*. *Nominativul* este deci sensul morfologic în care se reflectă raportul efectuării unei acțiuni de către un obiect. În lumea realului raportul dintre obiecte și acțiuni poate fi și de alt gen, o acțiune se poate transmite unui obiect: ideea aceasta este cuprinsă în sensul morfologic de *acuzativ*. *Acuzativul* este deci sensul morfologic în care se reflectă raportul transmiterii unei acțiuni către un obiect. Se pot întîlni situații în care un obiect să aparțină altui obiect, situații în care raportul dintre ele să fie de posesie: ideea aceasta este cuprinsă în sensul morfologic de *genitiv*. *Genitivul* este deci sensul morfologic în care se reflectă raportul posesiei unui obiect de către alt obiect. În alte împrejurări un obiect provine de la altul, un obiect este dat altuia, raportul dintre ele fiind de atribuire: ideea aceasta este cuprinsă în sensul morfologic de *dativ*. *Dativul* este deci sensul morfologic în care se reflectă raportul de atribuire a unui obiect altui obiect. În sfîrșit, în unele situații există un raport de adresare între persoana care vorbește și o anumită ființă: ideea aceasta este cuprinsă în sensul morfologic de *vocativ*. *Vocativul* este deci sensul morfologic în care se reflectă raportul de adresare a unei persoane către o altă persoană sau către un obiect personificat.

Termenii *caz*, *nominativ*, *genitiv*, *dativ*, *acuzativ*, *vocativ* sînt netransparenți la semnificația lor morfologică.

J. Marouzeau [*180*, p. 42], arată că termenul *caz* provine din cuvîntul latin *c a s u s*, care însemna „deviere", „cădere", „cascadă", fiind o traducere a cuvîntului grecesc *p t ô s i s*, cu același sens, folosit în gramaticile grecești. Ce legătură este între sensul de „deviere", „cădere", „cascadă" și sensul gramatical definitoriu, de astăzi, acela de „raport"? Potrivit concepției gramaticienilor vechi, arată Marouzeau, raportul reflectat de nominativ era raportul cel mai obișnuit din realitate, raportul dintre un obiect și acțiunea pe care o face, pe cînd raporturile reflectate de genitiv, dativ, acuzativ și vocativ erau „deviate" de la raportul nominativului, erau deosebite de al acestuia, după cum deosebite erau și aceste raporturi între ele, așa încît „devierea" sau deosebirea cunoștea cîteva trepte, „căderi" în „cascadă". Așa ne imaginăm actul denumirii de către gramaticienii antichității, prin cuvîntul *c a s u s*, a realității gramaticale corespunzătoare, a paradigmei cazuale. De obicei, cuvintele la diferite cazuri sînt așezate pînă astăzi în gramatici, în virtutea unei seculare tradiții, unele sub altele, pe axa verticală a paginii, pe axa paradigmatică, în „cascadă" (în structuralismul lingvistic, declinarea și conjugarea, flexiunea în general, sînt imaginate pe o axă verticală în structura limbii, numită axă paradigmatică, *axa paradigmelor;* iar structurile sintactice ale enunțului, relația dintre subiect și predicat, dintre celelalte componente sintactice, sînt imaginate pe o axă orizontală, axa sintagmatică, *axa sintagmelor*, axa elementelor aranjate unul după altul). Dacă ar fi să aplicăm astăzi un termen lingvistic acestei categorii nu i-am mai spune *caz* „cădere", „deviere", „cascadă", ci i-am spune *raport*, fiindcă în sensul morfologic al substantivelor se reflectă de fapt raporturi, raporturi dintre obiecte, dintre acțiuni și obiecte; am avea astfel exprimate în forma substantivelor trei categorii gramaticale: *genul*, *numărul* și *raportul* (nu *cazul*); în istoria terminologiei științifice se cunosc însă numeroase situații de păstrare a termenului consacrat pentru o anumită noțiune, chiar dacă sensul de origine nu e perfect concordant cu sensul modern (de ex. termenul *atom* din fizică, ori termenul Marea *Mediterană* din geografie), așa încît termenul *caz* rămîne potrivit în morfologie.

G. Goian [*109*, p. 185], precizează „*nómen — nominis*, « nume », în: *nominal*, *nominativ*, *nomenclatură*". Termenul *nominativ* provine în gramatici din cuvîntul latin *nómen*, care însemna „nume". G. Goian nu spune de ce cuvîntul cu sensul de „nume" a fost aplicat raportului gramatical reflectat de nominativ, dar putem presupune că i s-a spus „nume", mai exact „cel care numește", fiindcă era, între toate cazurile, etalonul, raportul de bază, acela dintre un obiect care efectuează o acțiune și acțiunea dată, relația dintre subiect și predicat, relație sintagmatică fundamentală, primară.

În aceeași lucrare a lui G. Goian găsim explicația pentru termenul *genitiv*. Cuvîntul provine din formele latinești „*gignere — genitum* și *generare*" (p. 176), care însemnau „a naște", „a produce". Raportul de „naștere" și de „producere" a unui obiect de către alt obiect este foarte apropiat de raportul reflectat în sensul genitivului, raportul de posesie, după cum observă G. Goian : genitivul „a fost numit astfel, deoarece exprimă, între altele, relația de filiațiune ; de ex. *Ion al lui Ștefan al Petrii* (p. 176), unde substantivele *Ștefan* și *Petrii* sînt genitive, și arată raportul de „naștere", dar și de „posesie" : Petru i-a dat naștere lui Ștefan, Ștefan i-a dat naștere lui Ion, dar afirmația cu ideea de posesie poate însoți sau substitui o afirmație cu ideea filiațiunii. Termenul *genitiv* a rămas pînă astăzi în acord cu sensul său etimologic.

Termenul *dativ* vine din latinescul *dativus*, formă care trebuie să provină de la verbul *do, dare*, care înseamnă „a da" și corespunde valorii dativului : după verbul *a da* urmează un dativ tipic, „*A da cuiva*", unde *cuiva* substituie toate complementele indirecte în dativ.

Termenul *acuzativ* provine din latinescul *accusativus*, formă care trebuie pusă în legătură cu substantivul *accusatio* din care provine cuvîntul românesc *acuzație*, cu sensul de „învinuire", „învinovățire", sens etimologic care corespunde valorii acuzativului de reflectare a unui obiect *acuzat* de o acțiune, *învinuit* de o acțiune, care *suferă* o acțiune.

În sfîrșit, termenul *vocativ* provine din latinescul *vocativus*, iar această formă trebuie să fie derivată de la rădăcina verbului *voco, vocare*, care înseamnă „a chema", sens care corespunde perfect cu raportul oglindit în înțelesul acestui caz, raportul de „adresare", de „chemare" a unei persoane de către persoana vorbitoare.

Casus generalis Termenul desemnează o entitate paradigmatică din sectorul cazului, dar neîncadrabilă numai în nominativ, genitiv, dativ, acuzativ sau vocativ ; e un al șaselea caz din paradigmele limbii române. Formele cazuale ale substantivului fiind omonime se pot diferenția prin compararea, substituția cu formele cazuale pronominale, care nu sînt omonime. Aceasta este regula generală, pentru cele cinci cazuri. S-a observat însă o excepție : există substantive încadrate în enunț care nu pot fi substituite prin pronume. Sînt substantivele la c a s u s g e n e r a l i s. Se dau exemplele : „l-a numit *profesor*", „le-a lăsat *baltă*", „a așteptat *ani*", „A lucrat *noaptea*", „Doarme *colac*". Despre acest caz Sextil Pușcariu afirmă că e un non-casus, adică nici nominativ, nici acuzativ, și exprimă „ideea nominală", așa cum infinitivul este un non-tempus care exprimă doar „ideea verbală" ; Vl. Horejsi îl numește *c a z d i r e c t* și îl consideră un caz generic pentru nominativ și acuzativ, un caz comun și suprapus

nominativului și acuzativului; Paula Diaconescu îl numește *c a z n e u t r u*. Exemple similare se întîlnesc la Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, (Cluj—București, Imprimeria națională, 1937, p. 478—481), unde sînt însă interpretate altfel, ca un „*dublu acuzativ*" din care a fost suprimat primul acuzativ: de ex. „a făcut *florile grămadă*" conține dublul acuzativ *florile grămadă*, din care însă poate dispărea primul acuzativ, *florile*, și astfel se obține *un fragment de dublu acuzativ*, „le-a făcut *grămadă*". Acest tip de fapte de limbă e încadrat de Pușcariu în fenomenul *brevilocvenței*, pe care îl explică prin reducerea exprimării „complete", uneori, la o exprimare „fragmentară"; „la pensée le plus souvent n'est pas c o m p l è t e mais f r a g m e n t a i r e et par conséquent la *bréviloquence* est le mod habituel et naturel d'extériorisation de notre langage intérieur". (*op. cit.*, p. 470). Sextil Pușcariu dă exemplele: „S-a făcut *foc*", „se face *ghem* de frică", „s-au făcut *roată* în jurul unei mese", „L-a dumicat *bucățele*", „Copiii se joacă prin șanțuri și, din cînd în cînd, cîte unul stă *băț* în mijlocul drumului", „Mistreții pufnind fioros, dau *buluc* la vale", „Se prind de miini și se desprind, / S-adună *cerc* și se întind" (G. Coșbuc), „Se ridicau în picioare sfioși, stau cîteva clipe *copăcel* și rîdeau mulțumiți de ei înșiși", „a strîns-o *ghem*", „Umbla *prîsnel* în toate părțile", „Îl vedem cum aleargă *săgeată*, în partea aceea", „dă *buzna*", „a lega *burduf*", „legat *burduf*", „Un coperiș nou de trestie, cu streșinile retezate *linie*", „Domnul Nae, bătut *măr*, scăpă din miinile lui", „un drăguț de armăsar gras *pepene*".

După Marouzeau [*180*, p. 43] cîteva limbi din familia fino-ugrică au următoarele cazuri, în care se reflectă raporturi specifice:

ILATIVUL arată „pătrunderea în interiorul";
INESIVUL arată „localizarea în interiorul";
ABESIVUL arată „localizarea în exteriorul";
ELATIVUL arată „mișcarea pentru a ieși din";
SUBLATIVUL arată „mișcarea pe dedesubtul";
TRANSLATIVUL arată „trecerea la o nouă stare";
SUPERESIVUL arată „starea a ceea ce e plasat pe";
DELATIVUL arată „mișcarea pentru a descinde din";
ADESIVUL arată „ideea de a fi aproape de";
TERMINATIVUL arată „ideea de a ajunge la";
ESIVUL arată „ideea de a fi în cutare stare";
ECUATIVUL arată „ideea de a fi comparat cu";
COMITATIVUL arată „ideea de însoțire";
CARITIVUL arată „ideea de privație".

Considerăm că și în limba română sînt gramaticalizate multe din sensurile morfologice menționate mai sus, și anume prin diferitele prepoziții. Prepozițiile limbii române, nu numai prepoziția *pe* (la

12 — c. 615

acuzativ), *la* (la dativul popular), au valoare de morfem al cazului, al diferitelor *cazuri locative*.

ILATIVUL. Marouzeau îl definește ca sens morfologic în care se reflectă raportul „pătrunderea în interiorul" a ceva. În limba română, acest raport este reflectat în sensul morfologic cazual marcat de morfemele:

GA², I, p. 361, precizează că prepoziția *ÎN* arată „III. b. pătrunderea în interiorul unui obiect sau al unui spațiu: *Se suie iute* **în** *pod*"; formularea sensului morfologic marcat de prepoziția *în* este exact în termenii în care Marouzeau caracterizează *ilativul*.

— *ÎNTRE*: GA², I, p. 364, „III. b. pătrunderea în interiorul unui spațiu situat între mai multe obiecte: *A căzut* **între** *straturi*".

— *PRINTRE*: „*Luna bate* **printre** *ramuri*. EMINESCU"

— *PRINTRU*: „*Razele pătrunseră* **printr-o** *ușă*".

INESIVUL. În limba română, raportul „localizarea în interiorul" a ceva e reflectat în sensul morfologic cazual marcat de morfemele:

— *ÎN*: GA², I, p. 361, „III. a. starea sau mișcarea în interiorul unui obiect sau al unui spațiu: *Stau cîteodată și-mi aduc aminte... ce oameni mai erau* **în** *părțile noastre*. CREANGĂ".

— *ÎNTRE*: GA², I, p. 364, „III. a. starea sau mișcarea în interiorul unui spațiu situat între mai multe obiecte: *Să oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul* **între** *dinți?* EMINESCU".

— *ÎNTRU*: GA², I, p. 365, „III. a. interiorul unui obiect sau al unui spațiu: *Erau odată* **într-un** *sat doi frați*. CREANGĂ".

ABESIVUL. Sensul morfologic: „localizarea în exteriorul" a ceva; morfemele românești:

— *ÎMPREJURUL (DIMPREJURUL)*: „*Întîi zbură pe vîrful unei gherghine, pe urmă, pe iedera* **dimprejurul** *balconului*" (Em. Gîrleanu).

— *AFARĂ DIN*: „*Ieșise* **afară din** *casă și se oprise în mijlocul grădinii pentru a se reculege*".

— *ÎN AFARA*: În afara *orașului se simțea mai în largul său*"; „*Va trebui să rezolvăm unele teme* **în afara** *clasei*".

ELATIVUL. Sensul morfologic: „mișcarea pentru a ieși din" ceva; morfemul românesc. *DIN*: „*Deasupra noastră Ceahlăul iese* **din** *neguri*" (Al. Vlahuță); „*Bolnavul sare din pat, iese* **din** *dormitor și fără să mai anunțe pe cineva... iese pe poartă*" (I. L. Caragiale).

SUBLATIVUL. Sensul morfologic: „mișcarea pe dedesubtul" a ceva; morfemul românesc *SUB*: „*Hora se învîrtea* **sub** *streșina unui nuc bătrîn*" (M. Sadoveanu); „*Cel mijlociu, țuști! iute* **sub** *un chersin*" (I. Creangă).

TRANSLATIVUL. Sensul morfologic: „trecerea la o nouă stare: morfemul românesc *LA*: „*merg* **la** *trap, merg* **la** *pas*" și morfemul *CĂTRE*: „*Generos* **către** *vrăjmașii săi și drept către toți, poate să*

zică cineva că el n-a făcut altă greşeală decît aceea de a trăi prea mult" (Gr. Alexandrescu).

SUPERESIVUL. Sensul morfologic: „starea a ceea ce e plasat pe" ceva; morfemul românesc *PE*: *„Izvorul era în munte,* **pe** *o stîncă"* (G. Galaction); *„Soarele pune hlamizi de arginti* **pe** *umerii stîncilor"* (Al. Vlahuţă).

DELATIVUL. Sensul morfologic: „mişcarea pentru a descinde din" ceva; morfemele româneşti:

— *DE PE*: *„Pasărea zbură* **de pe** *creangă".*

— *DE LÎNGĂ*: *„De ce te-ai dus* **de lîngă** *Valeria?"*

— *DE LA*: *„Cu cofiţa, pe-ndelete,/ Vin neveste* **de la** *rîu"* (Coşbuc).

— *DIN*: *„Şi-a luat paltonul* **din** *cui".*

ADESIVUL. Sensul morfologic: „ideea de a fi aproape de" ceva; morfemele româneşti:

— *LÎNGĂ*: *„acolo,* **lîngă** *izvoară, iarba pare de omăt"* (M. Eminescu); *„Trecu prin întuneric,* **pe lîngă** *ţintirim"* (M. Sadoveanu).

— *APROAPE DE*: *„S-a stabilit* **aproape de** *casă".*

TERMINATIVUL. Sensul morfologic: „ideea de ajunge la"; morfemul românesc *LA*: *„Părul i-ajunge* **la** *călcîie"* (M. Eminescu); *„A sosit* **la** *gară devreme"; „A ajuns* **la** *Ploieşti seara".*

ECUATIVUL. Sensul morfologic: „ideea de a fi comparat cu" ceva; morfemele româneşti:

— *CA*: *„Nalt cît casa, / Verde* **ca** *mătasa, / Dulce* **ca** *mierea, / Amar* **ca** *fierea"* (Teodorescu).

— *DECÎT*: *„Măria-ta, se cade să fie desfătarea noastră a moldovenilor mai presus* **decît** *(desfătarea) altora"* (M. Sadoveanu).

— *CÎT*; *„Nalt* **cît** *casa".*

COMITATIVUL. Sensul morfologic: „ideea de însoţire"; morfemul românesc *(ÎMPREUNĂ) CU*: *„Ion a plecat* **împreună cu** *Maria."*

CARITIVUL. Sensul morfologic: „ideea de privaţie"; morfemul românesc *FĂRĂ*: *„Ci-oi muri în ţări străine, / Unde n-oi avea pe nime: /* **Fără** *lumină de ceară, /* **Fără** *om dintr-a mea ţară; /* **Fără** *lumină de seu, /* **Fără** *om din satul meu"* (Jarník-Bîrseanu).

Este vocativul un caz? În literatura gramaticală românească, în studii, manuale, tratate, nimeni nu a contestat, după cîte ştim, ideea că vocativul e un caz; nimeni nu l-a exclus din declinarea substantivului. Frecvent însă s-a afirmat că vocativul exprimă o chemare, o adresare, un îndemn, şi *că nu are funcţiune sintactică* în propoziţie. Această ultimă afirmaţie corelată cu concepţia generalizată de la noi că un caz „are" o funcţiune sintactică de parte de propoziţie, că un anumit caz este cazul cutărei funcţiuni sintactice a creat problema de rezolvat: *„Pentru a stabili deci că vocativul este un caz,*

va trebui să stabilim dacă are un rol sintactic în cadrul propoziției" [*284*, p. 798]. Chiar dacă nu „are" rol sintactic, este un caz ; vocativul e un sens morfologic, nu unul sintactic ; este sensul care exprimă raportul de adresare a emițătorului către receptor. „Cazul indică funcția" [*284*, p. 798]. Teza aceasta e discutabilă. „Cazul indică funcția", dar e adevărat și invers ; cazul e un sens morfologic (una dintre categoriile gramaticale, dintre sensurile logico-gramaticale) ; funcția e un sens sintactic ; între *caz* și *funcție* există relații determinate ; dar fiecare există independent în zona semantică a enunțului.

Pentru a circumscrie sfera noțiunii de caz, în care urmează să se încadreze vocativul (ca răspuns la întrebarea : „Este vocativul un caz ?"), se enunță și se analizează patru „factori" : (a) *forma* (desinențele), b) *topica* (prin care se distinge nominativul de acuzativ : *iada împunge capra, capra împunge iada*), (c) *prepoziția* (*la* întîlnită în vorbirea populară la dativ, *de* la genitiv, celelalte prepoziții la acuzativ), (d) *pronumele personal la acuzativ și la dativ*, care reia complementul, (e) poziția contextuală, *relația combinatorie*, „golul cărui cuvînt îl umple" (nominativul cere un verb, acuzativul este cerut de un verb, genitivul determină un substantiv, dativul determină un verb) ; *sînt enumerate și analizate aici mijloacele de exprimare a cazului, nu cazul ;* ultimul factor indică trăsăturile combinatorii ale cazurilor. În baza acestor argumente *se trage concluzia că vocativul e caz, concluzie la care aderăm*, dar nu în înțelesul care i se dă, acela de „formă cu funcție sintactică", și nici în temeiul demonstrației care se desfășoară : „Vocativul este un caz (uneori cu formă proprie), fiindcă în propoziție el are rolul de subiect pentru un imperativ. În acest caz nu trebuie despărțit de predicat prin virgulă. El poate fi și apoziție pe lîngă pronume de persoana a doua sau pe lîngă substantive la vocativ. Dar vocativul poate fi folosit și ca o propoziție (monomembră). În ultimele două cazuri, se va despărți prin virgule" [*284*, p. 798]. Adevărul e că *vocativul e un caz fiindcă e un sens morfologic în care se reflectă un raport și anume raportul de adresare a emițătorului către receptor*.

Vocativul feminin egal cu nominativul articulat. Luiza Seche (*Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română*, LR, XIV (1965), nr. 1, p. 159—162) dezvoltă o observație a lui P. Trost [*269*], aceea că vocativul românesc e simțit ca un semn al intimității. Pentru evitarea ireverenței, s-a creat un vocativ care folosește denumirea funcției în locul numelui persoanei chemate : „*Alo, casieria! contabilitatea! planificarea!*" ; într-o a doua fază de evoluție s-a folosit (și se mai folosește încă) adresarea în care a fost intercalat substantivul *tovarășilor*, de tipul : „*Alo, tovarășilor de la serviciul casieriei, contabilității, planificării !*" ; în ultima fază s-a constituit vocativul nou : „*Alo, casiera !*" sau numai „*Casiera !*" ; în seria acestui

vocativ nou se încadrează forme ca : *bufetiera, doamna, domnișoara, ospătara, sora, taxatoarea, tovarășa*. Luiza Seche indică astfel o origine „telefonică" a noului mod de exprimare a vocativului feminin în limba română; îi alătură apoi ca argument întăritor analogia cu numele proprii : „și formele de nominativ ale numelor proprii feminine și masculine *(Florica, Marin)* sînt preferate de vorbitorii din mediul urban celor cu desinență de vocativ *(Florico, Marine)* sau celor de nominativ nearticulat *(Florică, Marin)*, tocmai datorită faptului că par mai literare, mai distinse". (Luiza Seche, *art. cit.*, p. 160). Demonstrația e convingătoare.

Prezența formei articulate feminine, de nominativ, o semnalase și Laura Vasiliu [272] alături de formele cu desinență de vocativ sau de nominativ, la substantivele proprii : *Nadina, Florica, Maria, Otilia*.

L = L syn + L sem + L p. În analiza conceptului de vocativ nu a fost îndeajuns valorificată contribuția doctrinelor moderne la definirea limbii, a semnului lingvistic. După înțelegerea noastră, vocativul se încadrează în ceea ce Charles W. Morris numește L p, adică *pragmatica limbii*, în opoziție cu nominativul, genitivul, dativul, acuzativul, care se încadrează în *L sem* și în contrast cu funcțiile sintactice (părțile de propoziție : subiect, atribut, complement), care se încadrează în *L syn*.

Charles W. Morris [*187*, p. 83—84] definește limba prin formula : L = L syn + L sem + L p, în care L = limba, L syn = sintaxa limbii, dimensiunea sintactică a limbii, relația formală a semnului, unul cu altul („the formal relation of sign to one another", p. 83), L sem = semantica limbii, dimensiunea semantică a limbii, adică relațiile semnelor cu obiectele cărora le sînt aplicabile („the relation of signs to the objects to which the signs are applicable") (p. 84), iar L p = pragmatica limbii, dimensiunea pragmatică a limbii, adică relația semnelor cu interpreții, prin interpreți înțelegîndu-se interlocutorii, emițătorul și receptorul, vorbitorul și ascultătorul („the relations of signs to interpreters", p. 84).

Orice segment lexico-gramatical are cele trei dimensiuni; orice formă dintr-un enunț are o dimensiune sintactică, o dimensiune semantică și o dimensiune pragmatică, fiindcă orice comunicare se compune din elemente aflate în relații sintactice, este purtătoare de sens, referind despre obiecte, și are o relație cu interpreții, cu interlocutorii, se adresează cuiva, funcția comunicării fiind socială.

Dar ponderea acestor dimensiuni ale limbii (sintaxa, semantica, pragmatica) nu este aceeași în toate componentele structurii limbii. O dimensiune sau alta este mai evidentă în anumite componente, devenind trăsătură definitorie, deosebitoare și identificatoare în sistemul propriilor opoziții. Toate cazurile au dimensiunea semantică

una morfologică (nu una lexicală: cazurile sînt sensuri morfologice în care se reflectă *raporturi*); și vocativul reflectă un raport, și vocativul are o dimensiune semantică, de aceea este caz; dar categoria gramaticală a cazului are mai pronunțată, mai evidentă funcția pragmatică, dimensiunea pragmatică în componentul vocativ. Vocativul, spre deosebire de celelalte cazuri, are prin excelență un rol pragmatic, fiindcă sensul său morfologic, semantica sa, reflectă tocmai raportul pragmatic al limbii, relația dintre vorbitor și ascultător, dintre emițător și receptor, relație care se numește *chemare*, *adresare*; vorbitorul cheamă ascultătorul pe nume, emițătorul i se adresează receptorului pe nume; numele cu formă de vocativ are și o dimensiune semantică, fiindcă desemnează o persoană, fie cu substantivul comun, fie cu substantivul propriu, poate avea și relații sintactice cu un imperativ sau cu un alt substantiv (cele două funcții sintactice au fost observate de Mircea Zdrenghea: subiect pentru un imperativ sau apoziție pentru un substantiv), dar valoarea vocativului, ca sens morfologic marcat de desinență proprie, de intonația specifică ori de alte morfeme, este *esențialmente pragmatică*: în vocativ se reflectă actul de chemare a ascultătorului de către vorbitor.

În structura limbii române mai au dimensiune pragmatică pronunțată două componente: în cadrul categoriei gramaticale a modului, *imperativul*; în cadrul seriilor lexico-gramaticale, al părților de vorbire, unele *interjecții (bre! mă! fă!)*, după cum a observat Sextil Pușcariu [204] și Rosetti [209]. Tocmai de aceea studiile speciale consacrate vocativului românesc l-au examinat în corelație cu aceste elemente morfologice, cu valoarea similară, în tovărășia cărora și apare frecvent în enunțuri.

Expresie, *simbol*, *apel*. Vocativul are valoare de apel. A arătat-o P. Trost [*269*, p. 6]: „Le vocatif exprime *un appel*”. Dar P. Trost nu a încadrat valoarea de apel în sistemul de funcții ale limbii, într-o teorie unitară și sistematică, cum e aceea a lui Karl Bühler [*30*, p. 28]. Încadrarea ar fi fost necesară pentru a vedea ce sînt celelalte cazuri, care nu exprimă un apel: ce exprimă ele din triada funcțiilor semnului?

Sensurile morfologice pe care le numim cazuri, incorporate în enunț, ca orice component al enunțului, au cele trei dimensiuni bühleriene *(apelul*, *expresia*, *simbolul)*, fiindcă vin de la un vorbitor (sînt deci *expresie* a ceva din gîndirea sa), se îndreaptă spre un ascultător (sînt deci *apel* la gîndirea sa) și poartă o informație despre realitate (sînt deci *simbol* al lucrului); dar vocativul are preponderentă funcția de *apel*, iar celelalte cazuri, nominativul, genitivul, dativul, acuzativul au preponderentă funcția de *simbol (Darstellung)*. După cum, de exemplu, diateza reflexivă (sens morfologic din cadrul categoriei gramaticale *diateză*) ar putea fi interpretată ca avînd mai

pronunţată funcţia de *expresie (Ausdruck)*, întoarcerea semnului cu faţa către emiţător. Vocativul este deci un caz cu faţa către receptor, un caz prin care enunţul vorbeşte despre enunţ, un caz al cărui raport reflectat, ontic, se situează tocmai pe axa comunicării verbale.

GRADUL DE COMPARAŢIE

Gradul de comparaţie este sensul gramatical care arată treptele de dezvoltare a însuşirilor obiectelor sau acţiunilor. Însuşirile obiectelor sînt reflectate în sensul adjectivelor, însuşirile acţiunilor sînt reflectate în adverbe.

După cum observă Marcela Manoliu [*171*, p. 206], sensul morfologic al comparaţiei din structura adjectivelor româneşti are o bază ontică, indicînd relaţii dintre elemente ale realităţii obiective : „Aşadar, morfemele gramaticale ale comparaţiei indică relaţiile care se stabilesc între următoarele elemente ale realităţii obiective :

A = obiectul (procesul) care se compară,
B′ = o însuşire a acestui obiect,
C = obiectul, obiectele cu care se compară A
B″ = o însuşire a obiectului C, identică din punct de vedere calitativ cu B

Autoarea prezintă două tipuri fundamentale de relaţii ontice pe care le reflectă sensul morfologic al gradului de comparaţie, relaţia de *egalitate* (B′ = B″) şi relaţia de *inegalitate* între însuşirea obiectului A şi însuşirea obiectului C, această relaţie de inegalitate avînd două forme : însuşirea obiectului A este superioară însuşirii obiectului C (se notează B′ > B″) sau însuşirea obiectului A este inferioară însuşirii obiectului C (se notează B′ < B″) : „În procesul comparaţiei sînt posibile următoarele relaţii între B′ şi B″. (1) B′ = B″. Obiectele A şi C posedă calitatea B în aceeaşi măsură. (2) B′ > B″ sau B′ < B″. Unul dintre cele două obiecte posedă calitatea B într-un grad mai înalt" (p. 206).

În limba română există trei tipuri fundamentale ale gradului de comparaţie : gradul pozitiv, gradul comparativ şi gradul superlativ. Gradul comparativ este de trei feluri : comparativ de egalitate, comparativ de inferioritate şi comparativ de superioritate ; gradul superlativ este de două feluri : superlativ relativ şi superlativ absolut ; ambele superlative pot avea două variante, una de superioritate, alta de inferioritate. Aceasta este clasificarea tradiţională.

GRADUL POZITIV

Este sensul morfologic etalon pentru compararea celorlalte trepte ale însușirii. Gradul pozitiv reflectă însușirea unui obiect în sine: „om *cinstit*", persoană *elegantă*", „profesor *sever*", „fată *frumoasă*", „cer *albastru*". Neexprimînd o modificare a însușirii denumite de adjectiv, se consideră că gradul pozitiv nu este un grad de comparație propriu-zis, ci „o unitate de măsură", „un grad zero", „termen nemarcat" al opoziției, gradul „non-comparației", neavînd nici un morfem propriu. Chiar dacă în planul semnificantului, pozitivul nu este marcat de un mijloc gramatical analitic, sintetic sau fonetic, în planul semnificatului există ca sens morfologic distinct, asemenea nominativului în raport cu celelalte cazuri, asemenea infinitivului în raport cu celelalte moduri. În dicționare, adjectivele sînt înregistrate la gradul pozitiv, după cum substantivele apar la forma de nominativ, iar verbele la forma de infinitiv. Fără gradul pozitiv în sistemul opozițiilor gradelor de comparație s-ar pierde tocmai termenul de raportare, termenul primar de raportare, tot așa cum în sistemul opozițiilor celor trei persoane gramaticale din structura verbului s-ar pierde termenul primar de raportare dacă nu s-ar lua în considerare persoana întîi și atunci cînd e marcată de desinența zero (Ø): *cînt* Ø, *cînți*, *cîntă; adun*Ø, *aduni*, *adună*. Considerăm că gradul pozitiv este marcat de un *morfem zero* în sistemul opozițiilor cu celelalte două grade principale, comparativul și superlativul: tocmai lipsa morfemului este, în limba română, un indiciu sigur că adjectivul este la gradul pozitiv. Denumirea de „*grad zero*" este bună în măsura în care poate fi extinsă și asupra altor categorii gramaticale cînd sînt marcate de desinența zero, ca de exemplu „persoană zero" (cîntØ, adunØ, „gen zero" (băiatØ), „număr zero" (dulapØ) etc. Asemenea denumiri nu se întrebuințează însă și nici nu e bine să se întrebuințeze, fiindcă „pozitivul", „persoana I", „masculinul", „singularul" există grație opozițiilor, chiar dacă sînt marcate de un morfem zero.

GRADUL COMPARATIV

Este sensul morfologic din structura adjectivului în care se reflectă relațiile ontice de egalitate și de inegalitate dintre două însușiri. Sensul morfologic în care se reflectă egalitatea este comparativul de egalitate; sensul morfologic în care se reflectă inegalitatea e cuprins în comparativul de superioritate și în comparativul de inferioritate.

Comparativul de egalitate. Îi corespunde formula $B' = B''$; în care B' este o însușire a unui obiect A, iar B'' este o însușire a unui

obiect C. Sensul morfologic al comparativului de egalitate este marcat de : (a) morfemul adverbial *deopotrivă (de)* ; (b) morfemele locuțional-adverbiale *tot atît (de)*, *tot așa (de)*, *la fel (de)* ; (c) morfemul de legătură *ca (și)*.

Comparativul de superioritate. Îi corespunde formula $B' > B''$, adică însușirea B′ a obiectului A este superioară însușirii B″ a obiectului C. Sensul morfologic al comparativului de superioritate este marcat de : (a) morfemul adverbial *mai* ; (b) morfemele de legătură, prepoziționale *decît*, *ca*.

Comparativul de inferioritate. Îi corespunde formula $B' < B''$, adică însușirea B aparținînd obiectului A este inferioară însușirii B″ aparținînd obiectului C. Sensul morfologic al comparativului de inferioritate este marcat de : (a) morfemele adverbiale *mai puțin* ; (b) morfemele de legătură, prepoziționale *decît*, *ca* ; (c) uneori e marcat de morfemele *nu e așa de (ca)*, *nu e atît de (ca)*, în enunțuri în care inferioritatea e exprimată negativ.

Funcția sintactică a celui de al doilea termen. Termenul care denumește obiectul (C) și care reflectă însușirea (B″) este un substantiv sau o propoziție ; funcțiunea sintactică a acestui substantiv este de complement *circumstanțial de mod comparativ*, fiind precedat de prepozițiile *ca* ori *decît*, iar propoziția este o *subordonată circumstanțială de mod comparativă*, fiind introdusă prin conjuncția *cum*.

Elena Carabulea [*40*, p. 21], arată că „Al doilea termen al comparativului este format dintr-un complement circumstanțial comparativ sau dintr-o propoziție comparativă" (p. 21). Exemple :

(a) prepoziție + complement circumstanțial comparativ :

— prepoziția *ca* : „Avea o pieliță mai albă *ca spuma* laptelui" (Ispirescu) ; „Limba taie mai rău *ca sabia*" (Zanne) ;
— prepoziția *decît* : „Pot zice fără fală că în tot ocolul Bistriții nu se găsea alt român mai verde și alt chitaș mai sigur *decît mine*" (Alecsandri) ;
— locuțiunea prepozițională *ca și* : „Mîine o să fim tot așa de viteji *ca și dînsul*" (Sadoveanu) ;
— prepoziția *de* : „Dragostea noastră cea bună / Nu ținu mai mult *de o lună*" (Jarník-Bîrseanu).

(b) conjuncție + propoziția comparativă :

— conjuncția *cum* : „Soția a doua este tot așa de tînără și de frumoasă *cum* era odinioară răposata" (Caragiale) ;
— conjuncția *decît* : „*Decît* să încurci numai așa lumea, mai bine să șezi departe" (Creangă).

Hipercomparativul. Termenul *hipercomparativ* nu a mai fost folosit pînă acum în literatura gramaticală; considerăm că o parte dintre fenomenele descrise de Elena Carabulea s-ar cuveni să primească termeni tehnici; astfel, urmărind morfemele comparativului românesc de superioritate se poate distinge o subspecie pe care o numim *hipercomparativ* și care înmănunchează cinci tipuri: *hipercomparativul afectiv* (mai mare mila, mai mare dragul), *hipercomparativul ascendent* (tot, mereu, din ce în ce + mai + adjectiv); *hipercomparativul substitutiv* (și mai și); *hipercomparativul depășirii* (și + mai + adjectiv).

Am ales prefixoidul *hiper* pentru termenul generic *hipercomparativ*, echivalent cu prefixoidul *super*, fiindcă în toate cele cinci tipuri morfemele aduc *un spor* de informație, ridică însușirea pe o nouă treaptă, dar nu față de pozitiv, ci față de comparativul de superioritate; nu sînt excluse contextele în care sporul să fie marcat pe treapta descreșterii, în raport cu comparativul de inferioritate: *mai puțin harnic, și mai puțin harnic, care de care mai puțin harnic, tot mai puțin harnic, din ce în ce mai puțin harnic etc.* Termenii pentru tipuri *(afectiv, ascendent, competitiv, substitutiv, al depășirii)* i-am ales în raport cu nuanța particulară a fiecărui tip, în conținutul logico-gramatical al gradului de comparație, în sistemul de ansamblu al opozițiilor.

Hipercomparativul afectiv. Se întîlnește la adjective care determină substantive nume de afecte, sentimente, stări afective: *mirare, milă, groază, rușine.* Împreună cu substantivul formează o expresie cu valoare interjecțională, cu valoarea unei propoziții exclamative, care dă relief frazei, urcă sinusoida semantică, întărește conținutul emoțional al exprimării.

Elena Carabulea [*40*, p. 25] arată că „Acest procedeu se întîlnește, în special, în construcţii fixe de tipul: *mai mare dragul, mai mare mila, mai mare groaza, mai mare mirarea*". Exemple: „Harap-Alb descălecă și, spre *mai mare mirarea* lui, numai iaca îl întîmpină în pragul ușei cerșitoarea" (Creangă); „Cînd veneau cu sabia asupra țării, măcelăreau fără cruțare și jefuiau de-ți era *mai mare mila*" (Macedonski); „Și țăranii noștri glumeți, cum sînt ei, ne tot șfichiuiau, în treacăt, care dincotro, de ni-era *mai mare rușinea* de rușinea lui moș Luca" (Creangă); „Era o noapte, bre, fără lună, întunecoasă, beznă; îți era *mai mare groaza*" (Sadoveanu).

Hipercomparativul ascendent. Elena Carabulea *(art. cit.*, p. 24) vorbește despre compliniri care intensifică comparația, compliniri în sensul de alte adverbe *(tot, mereu)* și o locuțiune *(din ce în ce)* care prefațează morfemul specific *mai*, ca niște *morfeme de gradul II*: „Aceste compliniri au rolul de a intensifica comparația" (p. 24). S-ar putea aplica termenul „hipercomparativul intensității", dar aceste noi morfeme spun parcă mai mult, au sensul unei *adăugări*

iterative, a unui *spor repetat* în treptele însușirii, al unui mers înainte continuu, ceea ce e bine cuprins în sensul etimologic al determinantului *progresiv*. Deci structura hipercomparativului progresiv este :

$$\left\{ \begin{array}{l} \textit{tot} \\ \textit{mereu} \\ \textit{din ce în ce} \end{array} \right\} + \textit{mai} + \text{adjectiv}$$

Exemple : „Calea e închisă, ba *tot mai încîlcită*" (Camil Petrescu) ; „Vuia lin uneori, dar părea *mereu mai puternic*, deasupra orașului prins de nebunia verde" (Camilar) ; „Tomșa, *din ce în ce mai neliniștit*, își pipăi zona de sîrmă de sub haina-i de catifea înflorită cu noduri de argint" (Sadoveanu).

Hipercomparativul competitiv. Morfemul de gradul II care se adaugă morfemului de gradul I, *mai*, este *care de care*, cu varianta *care mai de care*. Sensul morfologic realizat este reflectarea unei întreceri între mai multe însușiri, aparținînd unui număr nedeterminat de obiecte, întrecere în care depășirea e continuă și divers distribuită, cînd unei însușiri, cînd alteia. Acest tip de comparativ s-ar putea numi hipercomparativ al *întrecerii ;* am folosit un derivat de la neologismul *competiție*, cu sens sinonim, creînd termenul *hipercomparativul competitiv*, prin care desemnez ideea că o însușire întrece altă însușire, aceasta din urmă o întrece pe prima, o a treia vine și le întrece pe primele două ș.a.m.d.p., astfel că in final rezultă o mișcare a superiorităților, o schimbare continuă a rolurilor prime, care sancționează premial și afectiv deopotrivă toate însușirile participante. În aprecierea de ansamblu a vorbitorului și a ascultătorului toate însușirile comparate sînt egale calitativ, deși există o continuă întrecere între ele, așa încît se poate spune că acest hipercomparativ unește *un comparativ de egalitate multiplu cu un hipercomparativ de superioritate multiplă, dinamică, alternativă ;* este un sens morfologic plurivalent, extrem de complex, de o foarte mare valoare cognitivă și de o frumusețe aparte. Exemple : „În urma lui veneau cîrduri nenumărate de păsări, *care de care mai frumoase, mai cucuiete și mai boghete*" (Creangă) ; „Rîd cu lacrămi, năpustindu-se în vorbă, *care de care mai șiret* la cuvînt" (Delavrancea).

Hipercomparativul substitutiv. Se realizează cu trei morfeme : *și* + *mai* + *și*, dintre care primul este marca unui spor de informație, marca unei noi trepte a însușirii, al doilea morfem este marca unui comparativ de superioritate considerat plan de referință, iar al treilea morfem este marca unui al doilea spor, marca unei a doua trepte a însușirii, și, în același timp este și *substitut al adjectivului comparat ;* de aceea am numit acest tip de hipercomparativ, hipercomparativ *substitutiv.* În acest tip de comparativ trebuie gîndite trei straturi de sensuri morfologice, care reflectă trei trepte ale însușirii :

(a) *înalt — mai înalt*, (b) *mai înalt — și mai înalt*, (c) *și mai înalt — și mai și*. Exemple : „Și cîte și mai cîte altele *și mai și*" (Caragiale) ; „D'apoi fetișoara lui... bucățică ruptă tată-său în picioare, *ba încă și mai și*" (Creangă).

Hipercomparativul depășirii. Este marcat de două morfeme : *și + mai*. Sensul morfologic al acestui tip poate reflecta trecerea însușirii pe o nouă treaptă față de altă însușire exprimată prin diverse grade : prin gradul pozitiv — *munte înalt : munte și mai înalt, munte mai înalt : munte și mai înalt, munte foarte înalt : munte și mai înalt, munte extraordinar de înalt : munte și mai înalt.* Prin comparativul depășirii vorbitorul are mijlocul de a interveni în comunicare cu o nouă treaptă (inferioară ori superioară) față de treapta marcată prin gradul de comparație enunțat de interlocutor sau enunțat de el însuși într-un context anterior ; acest tip are și varianta de inferioritate : *om inteligent : om și mai puțin inteligent, mai puțin inteligent : și mai puțin inteligent, foarte puțin inteligent : și mai puțin inteligent* etc. Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 25, scrie : „s-a ajuns la anumite construcții specifice limbii române. Astfel, construcția *și mai*, folosită pentru a reda comparativul unui adjectiv, este mult mai expresivă decît comparativul propriu-zis. În această construcție, *și* marchează o gradație mai înaltă a unui obiect care are o calitate, în comparație cu alt obiect a cărui calitate se găsește la comparativ". Exemple : „Sînt gata a suferi *și mai mari* pedepse decît acestea" (Filimon) ; „Ba să vezi... posteritatea este încă *și mai dreaptă.* / Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire ?" (Eminescu).

GRADUL SUPERLATIV

Sensul morfologic de superlativ poate fi definit tautologic prin folosirea morfemelor care-l marchează : este sensul care reflectă însușirea ajunsă la cel mai înalt nivel, la cel mai scăzut nivel, la un nivel foarte înalt sau la un nivel foarte puțin înalt. În funcție de aceste date ale diferenței specifice se pot distinge cele două tipuri ale superlativului : superlativul relativ și superlativul absolut, fiecare cu cele două variante : de superioritate și de inferioritate, după cum urmează : (I, a) ***superlativ relativ de superioritate*** (cel mai îndepărtat), (I, b) ***superlativ relativ de inferioritate*** (cel mai puțin îndepărtat), (II, a) ***superlativ absolut de superioritate*** (foarte îndepărtat), (II, b) ***superlativ absolut de inferioritate*** (foarte puțin îndepărtat). După cum se observă, la formarea, la marcarea sensurilor morfologice ale superlativului participă ***morfemele :*** (a) articolele adjectivale ***cel, cea, cei, cele ;*** (b) morfemul adverbial ***mai ;*** (c) morfemul adverbial ***foarte ;*** (d) morfemul

adverbial *puțin ;* combinarea acestor morfeme e dată în exemplele tipurilor *I*, *a*, *b* și *II*, *a*, *b*. La superlativul relativ, după adjectivul comparat mai apare un morfem de legătură, și anume morfemul prepozițional *din* sau *dintre*, care e urmat de obicei de un substantiv colectiv, un substantiv la plural sau un substitut la plural : „Al doilea termen al superlativului este format dintr-un substantiv sau substitut al acestuia, precedat de prepozițiile *dintre* sau *din* (întotdeauna al doilea termen este, din punct de vedere morfologic, un substantiv colectiv, un substantiv sau substitut al său la plural) : (Elena Carabulea, *art. cit.*, p .26). Exemple : „Tînărul *cel mai tînăr din* oamenii de la 1835 este mai bătrîn decît *cel mai bătrîn din* bătrîni, fie acel bătrîn din vremea celor întîi moscali" (Russo) ; „Acesta era *cel mai tînăr dintre ei*" (Galaction).

Deosebirea dintre superlativul relativ și comparativul de superioritate. Această deosebire e ușor de făcut pentru că în genere, superlativul este marcat de morfemul *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, iar comparativul nu este marcat de acest morfem ; există însă contexte în care articolul adjectival apare și pe lîngă un comparativ de superioritate și în aceste cazuri se impune să fie făcută distincția. Deosebirea se face cu ajutorul morfemului de legătură, care apare după adjectivul comparat și care e diferit : (a) este morfemul prepozițional *decît* sau *ca* la comparativ ; (b) este morfemul prepozițional *din* sau *dintre* la superlativ. Elena Carabulea *(art. cit.*, p. 26), arată că „ori de cîte ori apare în primul termen *cel mai*, iar în al doilea *decît*, e clar că avem a face cu un comparativ cu articol și nu cu un superlativ relativ". Exemplu de comparativ de superioritate format cu articol adjectival : „Nu te întovărăși cu *cei mai mari decît tine*, că vei fi întotdeauna nedreptățit" (Zanne) ; „Nu te pune cu mai marele tău, nici te prici cu *cel mai mare decît tine*" (Zanne).

Mijloace stilistice pentru marcarea superlativului absolut. Toma Măruță [*182*] analizează numeroase mijloace de exprimare a superlativului absolut, echivalente cu sensul adverbului *foarte*, morfemul tipic indicat de toate gramaticile.

Superlativul iubirii. Autorul citat distinge un „superlativ al iubirii" (p. 209), exprimat prin expresii stilistice inseparabile în unități, neanalizabile, intensitatea sentimentului fiind gradualizată de impresia artistică a întregului :

„Ce e amorul ? E un lung
Prilej pentru durere,
Căci mii de lacrimi nu-i ajung
Și tot mai multe cere" (Eminescu).

„Nici o boală nu-i mai grea
Ca dorul și dragostea" (Folclor).

Pozitive cu valoare de superlativ absolut. Adjectivul *frumoasă* e, în genere, folosit la gradul pozitiv cu sensul superlativului absolut, sensul de „foarte frumoasă"; mai mult, întrebuințarea acestui adjectiv cu marca superlativului absolut îi diminuează expresivitatea, îi scade însușirii gradul înalt. „Simțul limbii ne spune că în expresia *o femeie frumoasă*, adjectivul *frumoasă* e un superlativ" (p. 202). Sînt concludente următoarele exemple:

„Ce privești zîmbind în unde?
Ești *frumoasă*, se-nțelege" (Eminescu)

„Braț de braț pășesc alături... le stă bine laolaltă
Ea *frumoasă* și el tînăr, el înalt și ea înaltă". (Eminescu).

„Și cîte oștiri străine și o droaie de catane călări...
au trecut în vremea copilăriei mele, cu săbiile scoase
prin Humulești, spre mănăstirile de maice, după Natalița
cea *frumoasă*" (Creangă); „Ai fost femeie *frumoasă* în zilele
dumitale ș-ai purtat la gît mărgăritar..." (Sadoveanu);
„Căldura strînsă atîta vreme în ființa aceea *frumoasă*
se revărsa acuma-n afară cu o pornire nebiruită" (Sadoveanu).

Adjectivul *bun* are sensul „foarte bun" în exemplul care urmează: „*Bun* mai era și părintele Duhu, cînd se afla în toane bune!" (Creangă). Adjectivul *lung* are sensul „foarte lung" în exemplele: „*Lung* e drumul și bătut / Din Siret și pîn'la Prut!" (Folclor); „*Lung* e drumul Clujului / Dar, mai lung al dorului" (Folclor).

Superlativul adjectivelor pronominale nehotărîte. Superlativul adjectivelor pronominale nehotărîte, *mulți — multe (foarte mulți, foarte multe)*, e exprimat prin substituirea în text a acestor forme cu adjectivele pronominale *cît, cîți, cîte* sau prin repetarea substantivului *lume*: „*Lume* și iar *lume*. Și *cîte* tîrnosiri și zidiri de biserici din nou; și *cîte* soboare și revizii de fețe bisericești și politicești; și *cîți* străini din toată lumea, și *cîte* inimi — purtate de dor; și *cîte* suflete zdrobite și rătăcite n-au trecut prin satul nostru spre mănăstiri? *Lume, lume* și iar *lume!*" (Creangă).

„Lună tu, stăpîna mării, pe a lumii boltă luneci
Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci,
Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară,
Și *cîți* codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!
Peste *cîte* mii de valuri stăpînirea ta străbate,
Cînd plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!
Cîte țărmuri înflorite, ce palate și cetăți,
Străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți!
Și în *cîte* mii de case lin pătruns-ai în ferești,
Cîte frunți pline de gînduri, gînditoare le privești!" (Eminescu).

Superlativul absolut exprimat prin **atîta, așa (= foarte multe)**: „*Atîta* murmur de izvor, / *Atît* senin de stele / Și-un *atît* de trist amor / Am îngropat în ele !" (Eminescu) / = foarte mult/; „Firește, cînd vedem *atîtea* nedreptăți, *atîtea* prostii și greșeli... se revoltă în noi dreapta judecată" (Caragiale) (= foarte multe). „Însă deschid Viețile sfinților și văd *atîtea* și *atîtea*, și zic : — doamne, multă răbdare ai dat aleșilor tăi" (Creangă) (= foarte multe lucruri).

Superlativul absolut exprimat prin locuțiuni adverbiale. Uneori superlativul absolut e exprimat prin adverbe echivalente cu *foarte*, urmate de prepoziția *de*, împreună cu care formează o locuțiune adverbială. Acestea sînt adverbele: *fioros*, *uimitor*, *uluitor*, *minunat*, *nesfîrșit*, *admirabil*, *înfricoșător*, *înspăimîntător*, *extraordinar*, *nemaipomenit*, *teribil*, *extrem*, *strașnic*, *colosal*, *nespus*, *neînchipuit*, *îngrozitor*, *grozav*, *nemărginit*: „Ah, ce *fioros de* dulce de pe buza ta cuvîntu-i !" (Eminescu); „Sub raza ochiului senin / Și *negrăit de* dulce" (Eminescu); „Las' să mă uit în ochi-ți *ucizător de* dulci" (Eminescu); „Cînd deodată tu răsăriși în cale-mi, / Suferință tu, *dureros de* dulce" (Eminescu); „Dimineața trecuse călduroasă și sosi de-amiaza *ucizător de* arzătoare" (Hogaș); „linii fantastice și *nemărginit de* lungi" (Hogaș). Jacques Byck (*„Dezagreabilul" ca mijloc de întărire*, în „Studii și articole", p. 102—112) înregistrează exemplele: „un balaur *grozav de* mare", „niște mere *grozav de* bune", „*strașnic de* bogat", „penele lui sînt *înspăimîntător de* frumoase".

Superlativul absolut exprimat prin repetarea adjectivului, substantivului sau a verbului: „Într-o zi vine la împărat o *babă bătrînă, bătrînă*" (Delavrancea) / = foarte bătrînă/; „*Stoluri, stoluri*, trec prin minte / Dulci iluzii, amintiri..." (Eminescu) /= foarte multe/; „*Dă-i* cu bere, *dă*-i cu vin, *dă*-i cu vin, *dă*-i cu bere..." (Caragiale) /= bea *foarte multă* băutură/.

Superlativul absolut exprimat prin propoziții subordonate. Uneori superlativul absolut este exprimat printr-o subordonată concesivă introdusă prin *cît* (= *deși*): „Nici babele — *cîtu-s ele de-a dracului, de prefăcute și iscoditoare*, — tot nu l-au putut face să se însoare" (Creangă)/= foarte prefăcute, foarte iscoditoare/; prin subordonată completivă directă: „Și fără multă stăruință popa află *cît e de rea și de bolnavă stăpîna casei, nevasta prefectului*" (Caragiale), /= foarte rea, foarte bolnavă); prin subordonată atributivă: „Căci el a fost zodier și vraci *care nu se mai află pe lume*" (Sadoveanu) /= foarte priceput/.

Superlativul absolut exprimat prin exclamații: „Și, doamne, peste *ce* profesor *înțelept* și iscusit a dat !" (Creangă) /= foarte înțelept, foarte iscusit). „*Ce frumos* era în crînguri / Cînd cu ea m-am

prins tovarăş!" (Eminescu) (= foarte frumos); „*Ce puternic* e! gîndi ea, cu-amoroasă dulce spaimă..." (Eminescu).

Superlativul absolut exprimat prin comparații și metafore: „Văd poeți ce-au scris o limbă *ca un fagure de miere*" (Eminescu); „Un fior *rece ca ghiața* îi trecu prin vine" (Creangă); „Palpită în *visul* semințelor / *un foșnet de cîmp* și *amiezi de grădină*, / *un veac* pădureț, / *popoare de frunze* / și-*un murmur* de neam cîntăreț" (Blaga).

Adjective incomparabile. Există în limba română adjective care nu au grade de comparație: (a) adjectivele nume de însușiri care prin natura lor nu au trepte de dezvoltare și nu pot fi supuse comparației: *general*, *particular*, *mort*, *viu*, *complet*, *egal*, *oral*, *unic*, *fonetic*, *morfologic*, *sintactic*; (b) împrumuturi latino-romanice care reprezintă la origine forme de superlativ sau de comparativ: *maxim*, *minim*, *optim*, *proxim*, *suprem*, *inferior*, *superior*, *major*, *posterior*; (c) adjective cu valoare de superlativ absolut: *colosal*, *cumplit*, *genial*, *perfect*, *veșnic*.

Gradul de comparație la adverb. Nu se pot compara multe adverbe de loc (*acasă*, *aici*, *pretutindeni* etc.), de timp (*acum*, *aseară*, *astăzi*, *ieri*, *îndată*, *cîteodată*), de mod (*degeaba*, *cam*, *cît*, *destul*, *încă*, *necontenit*, *iarăși*, *desigur*, *nici*, *nu*, *parcă*, *poate*, *pesemne*, *chiar*, *tocmai*, *numai*, *adică*, *anume*, *deci*, *totuși*), adverbele pronominale relative (*cînd*, *cum*, *unde*), adverbele pronominale nehotărîte (*cîndva*, *cumva*, *odată*, *undeva etc.*) E falsă deci impresia creată de afirmația că gradele de comparație se întîlnesc la adjective și la adverbe. E adevărat că și la adjective există unele care nu pot fi trecute prin grade de comparație, exprimînd însușiri incomparabile, dar aceste exemple sînt puține. La adverb sînt puține exemplele care pot fi trecute prin grade de comparație. Trebuie nuanțată afirmația cu privire la manifestarea categoriei gramaticale a gradului de comparație cam în acest fel: gradele de comparație se întîlnesc la majoritatea adjectivelor și la o parte dintre adverbele de mod, precum și, în mod cu totul excepțional, la unele adverbe de timp și de loc care exprimă caracteristici comparabile. Un exemplu. Compararea adverbului *bine*: (1) pozitiv: *bine*, (2) comparativ: (a) de superioritate: *mai bine*, (b) de inferioritate: *mai puțin bine*, (c) de egalitate: *tot atît de bine*, (3) superlativ: (a) superlativ relativ de superioritate: *cel mai bine*, (b) superlativ relativ de inferioritate: *cel mai puțin bine*, (c) superlativ absolut de superioritate: *foarte bine*, (d) superlativ absolut de inferioritate: *foarte puțin bine*, (e) superlativ absolut format cu mijloace expresive: *prea bine*, *biiiiiine*, *nespus de bine*, *extrem de bine*, *nemaipomenit de bine*, *grozav de bine*, *uimitor de bine*.

Se compară deci adverbe de mod : „Îngînat de glas de ape / Cînt-un corn cu-nduioșare / Tot *mai tare* și *mai tare*" (Eminescu). Adverbe de loc și de timp comparabile : *aproape*, *departe*, *devreme*, *tîrziu*. „Dintre ramuri de arin / Melancolic cornul sună / *Mai departe*, *mai departe*, / Mai încet, tot mai încet..." (Eminescu).

DIATEZA

Fiindcă problema diatezei în limba română se reduce în esență la problema diatezei reflexive, îmi propun să-i dovedesc statutul morfologic și să arăt că se subdivide, în opt subtipuri : obiectiv, reciproc, dinamic, eventiv, impersonal, pasiv, participativ și posesiv.

Pornesc în demonstrație de la următoarele ipoteze de lucru fundamentale :

(a) existența tipurilor de reflexiv nu contrazice existența diatezei reflexive ; neomogenitatea, eterogenitatea tipurilor nu exclude categoria înglobatoare, ci exprimă doar diversitatea și specificitatea subclaselor înăuntrul clasei divizate prin comparație, în limitele morfologiei, și, mai restrîns, în limitele categoriei gramaticale : existența imperfectului, a perfectului simplu, a perfectului compus și a mai mult ca perfectului (subclase ale timpului trecut) nu exclud existența timpului trecut în opoziție cu prezentul și cu viitorul, ci o confirmă ;

(b) existența diatezei reflexive se întemeiază pe prezența sensului morfologic de „reflexivitate" în cele opt tipuri, alături de sensul morfologic specific, distinct, care face ca acel tip să fie el însuși (definiția filozofică a calității unei entități) ; existența diatezei reflexive e dată de o *constantă* (ideea, sensul „reflexivității"), care coexistă în fiecare din cele opt tipuri alături de o *variabilă* (sensul particular, ideea specifică de „obiectiv", „reciproc", „eventiv", „dinamic", „impersonal", „pasiv", „participativ", „posesiv") ;

(c) limba română nu a greșit cînd a aplicat un *se* și un *își*, un pronume reflexiv în toate cele opt construcții reflexive ; funcția cognitivă a limbii române s-a adaptat unei mari diversități a conceptului și entității de „reflexivitate", care include, subsumează și corelează cel puțin patru mari categorii ontice de o neasemuită *complexitate : cauzalitatea*, *mișcarea*, *compusul și simplul ;* limba română a fost pusă în situații neașteptat de grele în exprimarea, reflectarea, fixarea, diferențierea, abstractizarea și generalizarea gîndului „reflexivității", fiindcă formele ontice, reale ale raportului *agent — acțiune — același agent* nu se reduc întotdeauna la schema

13 — c. 615

13

simplă $S \rightleftarrows A$ ca în unele exemple familiare din reflexivul obiectiv : *mă spăl*, *mă îmbrac*, *mă pieptăn ;* limba română și-a nuanțat, cu spirit de filozofie comprehensivă, structurile de sensuri morfologice, spre intuirea exactă, fină și necontradictorie a aspectelor *reflexivității ontice*.

Plecînd de la aceste trei ipoteze de lucru fundamentale voi dezvolta un singur argument, acela care sprijină, ca o cheie de boltă, toate trei ipotezele, și, prin aceasta, sprijină teza generală a existenței diatezei reflexive în limba română. Argumentul e următorul : sensul morfologic de „reflexiv" este prezent în toate cele opt construcții reflexive ; diateza reflexivă este însuși acest sens „reflexiv", fiindcă orice categorie nu e *formă*, ci *sens*.

Sensul reflexiv este exprimat în reflexivul obiectiv : Exemplele luate în considerare sînt : *se spală*, *se îmbracă*, *se piaptănă* (reflexiv obiectiv direct) și *își pune* (podoabe), *își arată* (reflexiv obiectiv indirect). Reflexivul obiectiv nu a fost exclus îndeobște din sfera diatezei reflexive prin argumentul *sensului*, ci prin argumentul *formei ;* nu s-a reproșat caracterul impropriu al termenului *reflexiv* pentru masa de exemple subsumate, ci s-a spus numai că *se* și *își* nu sînt morfeme. Greșeala frecventă care s-a comis a fost identificarea unei subclase cu o clasă, identificarea reflexivului obiectiv cu diateza reflexivă, identificarea sensului morfologic „subiectul face acțiunea și tot el o suferă" cu sensul general de „reflexivitate". De la această identificare pînă la respingerea celorlalte subclase reflexive nu a fost decît un pas : celelalte reflexive nu puteau corespunde definiției reflexivului obiectiv, fiind membri ai aceleiași clase, din același plan al diviziunii întregului, deci cu proprietăți distincte, deosebite. Reflexivitatea se manifestă, asemeni generalului în raport cu particularul, *în și prin* reflexivele obiectiv, reciproc, eventiv, dinamic, impersonal, pasiv, participativ, posesiv.

Reflexivul obiectiv = sensul morfologic de „reflexivitatea (A)" + sensul morfologic „identitatea (S = O)" + sensurile lexicale „a spăla", „a îmbrăca", „a pieptăna", „a pune", „a arăta".

Sensul reflexiv este exprimat în reflexivul reciproc. Reflexivitatea e aici mai complexă, incluzînd o *cauzalitate* și *o mișcare compusă* (nu simplă sau decompozabilă în multe elemente simple) ; de exemplu, construcția reflexivă reciprocă *se iubesc* denumește o realitate disociabilă într-un complex de cauze și un fascicol de acțiuni ; la fel de compus e statutul semantic și ontic din construcțiile *se bat*, *se ceartă*, *se urăsc*, *își împărtășesc*, *își arată*. În procesul desemnat de reflexivul reciproc e evidentă însă *o constantă : reflexivitatea ; sensurile* acțiunilor *merg dinspre*, dar *se și întorc spre* fiecare dintre participanții la acțiune.

Variabila e sensul morfologic de „alternanță" : alternează rolurile de subiect și obiect ; de aceea reflexivul reciproc este de fapt *un dublu reflexiv.*

Reflexivul reciproc = sensul morfologic de „reflexivitatea (A)" + sensul morfologic de „alternanța (S/O)" + sensurile lexicale „a iubi", „a bate", „a urî", „a împărtăși".

Sensul reflexiv este exprimat în reflexivul eventiv. Reflexivitatea denumită de construcția eventivă are un grad de complexitate egal cu procesele chimice, biologice, fiziologice și psihologice : *se rugineşte* (proces chimic), *se îngrașă* (proces biologic), *se înroșește* la față (proces fiziologic), *se întristează* (proces psihologic), *se înseninează, se întunecă, se luminează* de ziuă, *se înnoptează, se înnorează* (procese cosmice). Cine e „autorul", și cine (ce) e „obiectul" acțiunii aici ? Limba română a reținut din complexitatea procesului o *constantă : reflexivitatea ;* sensurile acțiunilor *pornesc din subiect,* care conține în sine cauzele *interne.* Limba română a mai reținut o *variabilă : modificarea* subiectului ; acțiunile se desfășoară în subiect și îl modifică, modificarea nu se transmite altui obiect, ci obiectului însuși în care se produce procesul. De exemplu, în „fierul *se rugineşte*", „autorul" (rău spus „autorul", pentru că nu peste tot în natură mișcarea are un autor, nu toate tipurile de mișcări sînt provocate de persoane, de autori, ba chiar cele mai multe mișcări au alte cauze) sau agentul sau cauza (ori complexul cauzal) este *în fier ;* acțiunea sau procesul chimic al „ruginirii" nu este o mișcare exterioară, ca o mișcare de braț din *mă spăl* (reflexiv obiectiv) ; sensul acestei acțiuni sau al acestui proces chimic este *un sens reflexiv,* pentru că acțiunea de „a rugini" nu se exercită asupra unui alt obiect, ci asupra fierului : *arcuri reflexive interne* realizează acțiunea. Cauza, acțiunea și efectul se arcuiesc în același obiect, înăuntrul lui.

Constanta sensului morfologic de reflexiv eventiv este „reflexivitatea", iar *variabila* este sensul morfologic de „modificare", modificare internă a unui obiect datorită unor cauze pe care le conține și în sensul unor efecte pe care le încorporează.

Reflexiv eventiv = sensul morfologic de „reflexivitatea (A)" + sensul morfologic de „modificarea (S)" + sensurile lexicale „a rugini", „a îngrășa", „a înroși", „a se întrista", „a se bucura", „a se însenina", „a se întuneca", „a se înnopta", „a se lumina".

Sensul reflexiv este exprimat în reflexivul dinamic. Orice enunț este recursiv și reflexiv înainte de a deveni apel ; în „*se roagă*" (de cineva) :, „*se teme* (de cineva)", „*își închipuie* (ceva)", „*își revine*", „*își uită*", relația *cauză — efect — acțiune* nu e linear ; cauza rugămintii, temerii, închipuirii, revenirii, uitării e în *eu-l subiect ;* acțiunea rugămintii, temerii, închipuirii, revenirii, uitării *se desfășoară în eu-l*

subiect ; efectul e ,,suferit'', are loc tot *în eu-l subiect*, fiindcă el simte teama, rugarea, închipuirea, revenirea, uitarea. Limba română nu a greşit plasînd un *se* sau un *îşi* în construcţiile reflexive dinamice, fiindcă acţiunea denumită e realmente reflexivă, sensul morfologic de ,,reflexivitate'' e prezent, sigur nu ca o relaţie univoc formulată prin conceptul de ,,autor'', ci ca o relaţie cauzală. Nu există un ,,autor'' intern al temerii, rugării, închipuirii, revenirii, uitării, ci există un *complex cauzal psihic* care declanşează aceste afecte *în subiect*, în arcuri reflexe afective din psihologia individului. Dinamicul se aseamănă în această privinţă cu eventivul ; deosebirea e că în timp ce la dinamic arcurile reflexe ale acţiunii interne se petrec în om (persoană, individ, eu), în eventiv arcurile reflexe interne se petrec şi în alte obiecte : corpuri de tot felul din natură ; deosebirea e şi de ordinul tipului de acţiune : în dinamic acţiunea se desfăşoară cu participarea intensă a eu-lui, în eventiv subiectivizarea şi dinamizarea acţiunii este exclusă, lucrurile neavînd conştiinţă. Dinamicul şi eventivul acoperă acelaşi tip de reflexivitate, dar din două domenii deosebite ale onticului : dinamicul acoperă reflexivitatea din sfera *conştiinţei* (afectele), eventivul acoperă reflexivitatea din domeniul *existenţei.*

Reflexivul dinamic = sensul morfologic de ,,reflexivitatea (A)'' + sensul morfologic de ,,participare intensă a (S)'' + sensurile lexicale de ,,a se ruga'', ,,a se teme'', ,,a-şi închipui'', ,,a-şi reveni'' ,,a-şi uita''.

Sensul reflexiv este exprimat în reflexivul pasiv. Exemple : ,,cartea *se citeşte* uşor'', ,,blocul *se construieşte* repede'', ,,legile *se votează* de către deputaţi''. Cauzalitatea, acţiunea, efectele, întregul (compusul) nu sînt reductibile nici aici, nici pe departe, la perceperea simplă a unui raport linear : un subiect logic — o acţiune — un subiect gramatical. E adevărat că ,,autorul'' lecturii este cititorul, el citeşte, de unde rezultă şi sensul pasiv al construcţiei *se citeşte* = ,,cartea *este citită* de către cititor''. Dar cartea, dezvăluindu-şi sensurile pentru cititor, nu şi le pierde ; sensurile rămîn în ea ; se duc spre cititor şi se întorc în carte, rămîn în ea ; sensurile parcurg un *arc reflex* în timpul lecturii, de fapt sensurile din carte *interacţionează reciproc* cu sensurile din conştiinţa cititorului, se întrepătrund în *actul înţelegerii* celor citite. Limba română nu a pus întîmplător un *se* în această construcţie : *se citeşte* ; e limpede că actul ontic al citirii nu a fost conceput simplist de vorbitor ca un *act extern*, ca o simplă revărsare a privirii cititorului pe pagina cărţii (ca o vărsare de apă pe o coală substanţială), ci ca un *act intern* (psiho-social şi estetic), dublu reflex, dublu condiţionat. Limba română spune atît de adînc şi de adevărat : ,,cartea *se citeşte* uşor'', nu în sensul că autorul ar fi cartea, ci în sensul că originea sensurilor în actul lecturii este cartea, reflectorul de sensuri, de lumini semantice, emiţătorul de mesaj este cartea, iar

receptorul este ochiul cititorului şi gîndirea sa, eu-l său; actul citirii e însă un act subiectiv, creator (după cum se ştie), de aceea sensurile cărţii interferează adînc cu întreaga viaţă psihică a cititorului, cititorul *participă intens la acţiune*, ca în cazul reflexivului dinamic, producînd prin aceasta un act reflex în mişcarea sensurilor cărţii; de la carte la cititor şi de la cititor la carte se parcurge acest arc reflex. La fel, în exemplul: „blocul *se construieşte*" (= „blocul *este construit* de cineva") raportul ontic reflectat este de o complexitate care nu a fost luată în seamă de analiştii reflexivului. Cine construieşte blocul? Cîte acţiuni se întrepătrund în construirea unui bloc? *Cauzalitatea, acţiunea*, la o împărţire a *compusului* în *simplu*, din *întregul* denumit prin „blocul se construieşte", e o reţea imensă de operaţii de muncă şi de „autori", datorită cărora se configurează treptat silueta vizibilă a blocului, înălţîndu-se parcă singură („autorul face acţiunea şi tot el o suferă" parcă). Abstractizînd numeroasele acţiuni conjugate, limba română spune „blocul se construieşte", fiindcă înăuntrul lui se desfăşoară operaţiile de construcţie, din el pornesc şi în el se întorc, spre creşterea lui converg toate, într-un cuvînt, nepotrivit, el le „suferă": caracterul de *arc reflex* al acţiunilor din *se construieşte* este evident. Exemplul „legile se votează" e comparabil cu exemplul „cartea se citeşte".

Sîntem înclinaţi, ca vorbitori, să considerăm mai *tare*, mai *activ* obiectul decît subiectul, paciens-ul decît agens-ul în realităţile desemnate de construcţiile reflexive pasive; de aceea spunem că subiectul e *pasiv* (subiectul logic, cititorul, constructorul, deputatul, cel care „efectuează" acţiunile: „a citi", „a construi", „a vota"). Tocmai de aici desprindem sensul morfologic specific al construcţiilor reflexive pasive: sensul de „pasivitatea subiectului" în raport cu obiectul (care îşi trimite sensurile, îşi înalţă silueta, îşi votează articolele; obiectul e unul singur, uşor de cunoscut şi de exprimat — cartea, blocul, legea — pe cînd subiectul e multiplu, greu de nominalizat, de numit ca participant activ — cititorii numeroşi, constructorii de diverse specialităţi, numeroşii deputaţi).

Reflexivul pasiv = sensul morfologic de „reflexivitatea (A)" + sensul morfologic de „pasivitatea (S)" + sensurile lexicale de „a citi", „a construi", „a vota".

Sensul reflexiv este exprimat în reflexivul impersonal. Exemple: *se zice*, *se spune*, *se arată*. În *se zice* pot fi încorporate oricîte acte de comunicare: S_1 zice lui S_2, S_2 zice lui S_1, S_1 zice lui S_3, S_4 zice lui S_{99} etc. Ce putea face vorbitorul limbii române în dorinţa de a exprima o entitate atît de complexă, de intersectată? În *se zice* sînt încorporate acţiuni reciproce nenumărate (S_{12} zice lui S_{56}, dar şi S_{56} zice lui S_{12}). Dacă reflexivul reciproc este reprezentabil simplu prin relaţia: $S_1 \rightleftarrows S_2$, atunci reflexivul impersonal poate fi reprezentat tot simplu

(fără să epuizeze variantele posibile ale realității desemnate prin *se zice* și sinonimele lui) astfel :

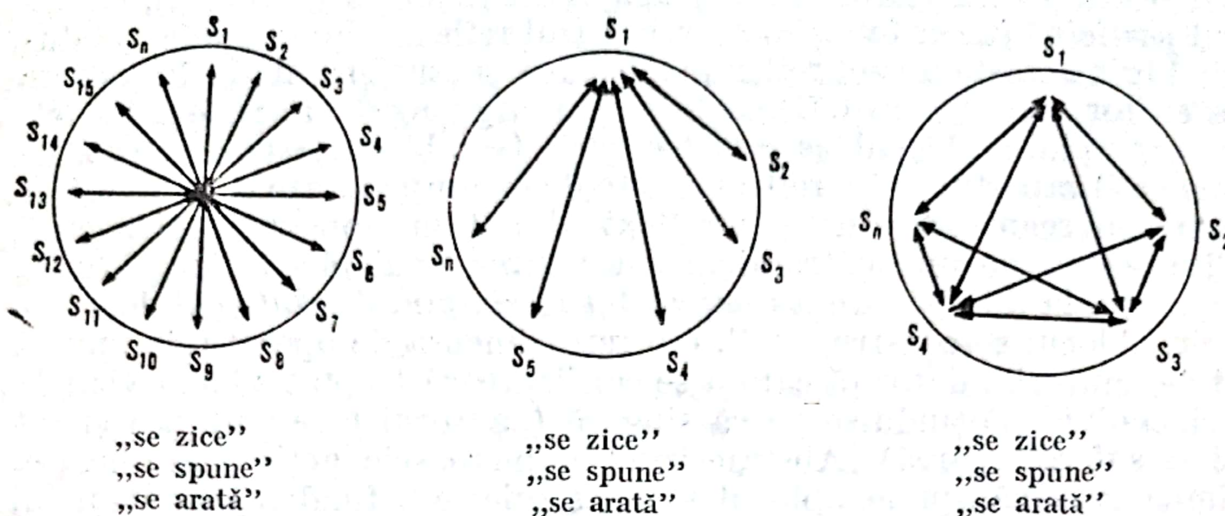

Fig. 11 Variabilitatea microsistemului relațiilor ontice reflectate în sensul gramatical de reflexiv impersonal

Reflexivul impersonal este reflexivul mesei rotunde; acțiunea „zicerii" pleacă dintr-un subiect și se întoarce spre el însuși. Unul zice, dar zicerea se întoarce spre el însuși, transmisă de cel căruia i-a fost transmisă. „Persoanele autor" ale zicerii sînt numeroase; *se* devine morfem generic pentru un mare număr de autori.

Reflexiv impersonal = sensul morfologic de „reflexivitatea (A)" + sensul morfologic de „multitudinea (S)" + sensurile lexicale „a zice", „a spune", „a arăta".

Reflexivul este exprimat în reflexivul participativ. Exemple: *își croiește* (cărare), *își arogă*, *își însușește*, *își apropie*, *își ia angajamentul.* Caracterul reflexiv al acțiunilor denumite e aproape de evidența caracterului reflexiv din acțiunea denumită în tipul construcției reflexive obiective; persoana efectuează acțiunile și le orientează spre ea, „în interesul ei", cum se spune în definiția : „subiectul participă afectiv la acțiunea pe care o face, el face această acțiune în interesul său" [*224*, p. 139]. Ultima parte din definiție indică tocmai reflexivitatea acțiunii. Reflexivul obiectiv nu face oare, într-un fel, acțiunea tot în interesul autorului acțiunii ? ! Reflexivul obiectiv nu o face oare prin participarea interesată a autorului la acțiune ? ! Reflexivul participativ se apropie mult și de cel dinamic, definit și acesta prin conceptul „participă" : dinamic — participă „intens", participativ — participă „afectiv", „interesat". Conceptul definitoriu, diferențiator rămîne : „interesat".

Reflexivul participativ = sensul morfologic de „reflexivitatea (A)" + sensul morfologic de „participarea interesată a (S)" + sensu-

rile lexicale de „a-și croi (cărare)”, „a-și aroga”, „a-și însuși”, „a-și apropia”, „a-și lua angajamentul”.

Reflexivul este exprimat în reflexivul posesiv. Exemple : „***își pune*** paltonul său”, „***își dă*** pălăria”, „***își susține*** prestigiul său”. Între „își pune”, și „pune”, între „își dă” și „dă”, între „își susține” și „susține”, deosebirea, în planul semnificatului, este tocmai sensul morfologic de „reflexivitate”, prezent în prima formă, absent în a doua. E și în reflexivul posesiv ceva din participarea interesată intensă ; conceptul „posesiei” nu include oare conceptul „interesului” ? Și în planul ontic există o deosebire efectivă între cele două tipuri de acțiuni : *pune*, *dă*, *susține* sînt acțiuni care nu se întorc înspre eu-l subiect, pe cînd ***își pune***, ***își dă***, ***își susține*** sînt acțiuni care pornesc din autor și se întorc spre el, în folosul lui, spre posesia lui.

Reflexivul posesiv = sensul morfologic de „reflexivitatea (A)” + sensul morfologic de „posesia (S/O)” + sensurile lexicale de „a pune”, „a da”, „a susține”.

Concluzii. Diateza este de trei feluri : activă, pasivă, reflexivă. Diateza reflexivă cunoaște opt tipuri de reflexiv : obiectiv, reciproc, eventiv, dinamic, pasiv, impersonal, participativ, posesiv. Definiția diatezei reflexive trebuie dată prin *sens*, nu prin genul proxim *formă ;* diferența specifică este ideea „reflexivității”, în raport cu sensul morfologic al diatezei active și al diatezei pasive. Deci : diateza reflexivă este sensul morfologic care reflectă reflexivitatea acțiunii verbale. Reflexivitatea este o proprietate care ține de acțiune ; specificitatea tipurilor de reflexiv ține de subiect. Reflexivitatea este *o constantă* care trece prin toate cele opt tipuri ; proprietatea specifică a unui tip e o *variabilă* care apare numai la acel tip. *Constanta* și *variabilele* sînt sensuri morfologice. Tipurile de reflexiv nu sînt deci categorii semantice și nici sintactice ; tipurile de reflexiv sînt *constructe morfologice* în care *constanta* și *variabilele* se combină după cum urmează :

constructe :		*constantă :* *variabilele :*
(1) *obiectiv*	=	„reflexivitatea (A)” + „identitatea (S = O)”
(2) *reciproc*	=	„reflexivitatea (A)” + „alternanța (S/O)”
(3) *eventiv*	=	„reflexivitatea (A)” + „modificarea (S)”
(4) *dinamic*	=	„reflexivitatea (A)” + „participarea intensă a (S)”
(5) *pasiv*	=	„reflexivitatea (A)” + „pasivitatea (S)”
(6) *impersonal*	=	„reflexivitatea (A)” + „multitudinea (S)”
(7) *participativ*	=	„reflexivitatea (A) + „participarea interesată a (S)”
(8) *posesiv*	=	„reflexivitatea (A)” + „posesia (S/O)”.

MODUL

Modul este sensul morfologic din structura verbului care arată felul acțiunii.

De obicei modul se definește prin genul proxim *formă* și prin conceptul de locutor : „Modul este forma pe care o ia verbul pentru a arăta felul cum vorbitorul consideră acțiunea" [GA², I, p. 215]. Referirea la poziția emițătorului față de mesaj e invocată în toate definițiile date modului ; cred însă că această referire („felul cum vorbitorul consideră"), este nepertinentă : modul nu reflectă „felul cum vorbitorul consideră" acțiunea, ci tocmai *felul acțiunii* (reală, posibilă, condiționată, dorită, îndoielnică, hotărîtă, conceptul însuși al acțiunii, acțiunea în desfășurare, acțiunea suferită, proveniența unei acțiuni, în ultimă instanță, diversele ei modalități, ipostaze, înfățișări, manifestări, chipuri). Sintagma „cum vorbitorul consideră" nu e neadevărată, nu e împotriva adevărului, dar e de prisos, e nedefinitorie, e nespecifică modului ; cu sintagma „cum consideră vorbitorul" se pot defini toate categoriile gramaticale, toate părțile de vorbire, toate conceptele sintactice, toate faptele de limbă, din orice limbă, fiindcă toate există în și printr-un enunț, iar enunțul e emis de un anumit vorbitor, așa „cum consideră" el. De exemplu, categoria gramaticală de timp poate fi definită : „Timpul este forma pe care o ia verbul pentru a arăta momentul în care *consideră vorbitorul* că se efectuează acțiunea" ; definiția substantivului (cea clasică) poate fi reformulată : „Substantivul este partea de vorbire care se declină și prin care *vorbitorul denumește* obiecte în sens foarte larg, adică ființe, lucruri, fenomene, acțiuni, stări, însușiri, relații". În fiecare definiție *poate fi inserat* conceptul locutorului (vorbitorului) exact în segmentul de enunț unde începe diferența specifică ; de aceea, conceptul în discuție nu e pertinent nici în definiția modului, nu spune nimic specific.

În clasificarea modurilor se folosesc două criterii : criteriul categoriei gramaticale de persoană și criteriul funcțiunii sintactice de predicat. După criteriul persoanei, modurile se împart în două clase, *personale* și *nepersonale*, iar după criteriul predicativității, modurile se împart tot în două clase, dar sub altă denumire, *moduri predicative* și *moduri nepredicative*. Modurile personale (predicative) sînt sensurile morfologice din structura verbului care sînt însoțite de sensul morfologic al persoanei și intră în componența predicatului verbal ; aceste moduri sînt : *indicativul*, *conjunctivul*, *condiționalul*, *optativul*, *potențialul*, *prezumtivul și imperativul*. Modurile nepersonale (nepredicative) sînt sensurile morfologice din structura verbului care nu sînt însoțite de sensul morfologic al persoanei și nu intră în componența predicatului verbal ; aceste moduri sînt : *infinitivul*, *participiul*, *gerunziul*

şi supinul. Participiul şi supinul sînt întotdeauna neînsoţite de categoria gramaticală a persoanei, sînt moduri nepersonale propriu-zise. Infinitivul şi gerunziul însă pot fi uneori însoţite de categoria persoanei, fiind într-o situaţie intermediară în privinţa caracterului personal : întîi se numesc nepersonale pentru că nu se exprimă categoria persoanei prin desinenţe nici în contextele-excepţie, apoi ar putea fi numite semipersonale fiindcă le însoţeşte categoria persoanei cînd au alăturat un subiect sau un pronume reflexiv. Exemple de infinitiv mod semipersonal : „*A mă plînge* eu de orice e un lucru inutil", „*A te plînge* tu de orice e un lucru inutil", „*A se plînge* el (ea) de orice e un lucru inutil", „*A ne plînge* noi de orice e un lucru inutil", „*A vă plînge* voi de orice e un lucru inutil", „*A se plînge* ei (ele) de orice e un lucru inutil". Forma verbală *a plînge* este la modul infinitiv, dar în contextele date exprimă toate trei persoanele gramaticale, la singular şi la plural. Exemple de gerunziu mod semipersonal : „*Gîndindu-mă* eu la toate acestea, m-am întristat", „*Gîndindu-te* tu la toate acestea, te-ai întristat", „*Gîndindu-se* el (ea) la toate acestea, s-a întristat", „*Gîndindu-ne* noi la toate acestea, ne-am întristat", „*Gîndindu-vă* voi la toate acestea, v-aţi întristat", „*Gîndindu-se* ei (ele) la toate acestea, s-au întristat". Forma verbală *gîndind* este la modul gerunziu, dar are toate trei persoanele gramaticale, la singular şi la plural.

Matilda Caragiu-Marioţeanu, [*43*, p. 39] scrie : „un indice gramatical al persoanei îl constituie alăturarea pronumelui reflexiv (în acuzativ sau în dativ), la cele trei persoane şi la ambele numere, potrivit cu persoana care face şi, eventual, suferă acţiunea : fără *a mă teme* (spăla, duce), *fără a te teme*, fără *a se teme*, pentru *a-mi petrece* concediul, pentru *a ne petrece* concediul, *ducîndu-mă* acasă, *ducîndu-se* la şcoală" (p. 39). Autoarea consideră că „împărţirea modurilor în PERSONALE şi NEPERSONALE nu corespunde realităţii lingvistice" (p. 29) sau că, într-o altă formulare : „Împărţirea modurilor în PERSONALE şi NEPERSONALE este conformă numai cu o parte a realităţii lingvistice ; de aceea nu poate fi acceptată" (p. 42). Voi prezenta soluţiile propuse de autoare în analiza formelor considerate, prin tradiţie, moduri personale, căci aceste forme de limbă există în limba română şi ele trebuie repartizate, tratate undeva. Consider că expunerea lor la clasa modurilor nepersonale se justifică prin păstrarea, cel puţin parţial, a valorii verbale, a ideii de acţiune.

MODURILE PERSONALE (PREDICATIVE)

Formele verbale care exprimă sensul morfologic de mod personal au asociată categoria persoanei şi funcţionează ca predicate în enunţ ;

în limba română sînt moduri personale: indicativul, conjunctivul, condiționalul (optativul, potențialul), imperativul și prezumtivul.

Indicativul. Indicativul este sensul gramatical care arată o acțiune *reală*. Pentru definiția indicativului este specifică însușirea veridicității acțiunii verbale, acest caracter real al acțiunii. Modalitatea reală este prezentă, trecută sau viitoare iar modalitățile trecută și viitoare au nuanțele corespunzătoare timpurilor trecute (perfect simplu, imperfect, perfect compus, mai mult ca perfect) și timpurilor viitorului (viitorul și viitorul anterior); în fiecare din aceste raporturi formele verbale exprimă o acțiune reală. Alexandru Graur [*113*, p. 124], distinge trei valori în formele verbale de indicativ: (1) valoarea de acțiune reală, „Indicativul este în principiu modul realității" (p. 124); (2) valoarea de acțiune nerealizată (nerealizabilă) în coordonarea disjunctivă: „în fraza cu două principale disjunctive reale, de fapt nu se realizează decît una din ele: „Mîndro, pe ulița ta / Nu se face tină rea; / Nu știu, tina nu se face, / Ori de tine, mîndro-mi place" *(Doine)*; (3) valoarea de acțiune semirealizabilă: „subordonata reduce aproape la nimic realitatea regentei", subordonata condițională reduce realitatea reflectată în modul indicativ din regentă: — „Prietene, știi una? — Știu, dacă mi-i spune" (Creangă).

Conjunctivul. Conjunctivul este sensul morfologic care arată o acțiune posibilă. Termenul *posibilă* exprimă caracteristica modului conjunctiv, pentru cele mai numeroase contexte. Exemplu: „Mai bine ce v-am tălmăcit, și un copil putea *să înțeleagă*" (Creangă). „Mamițica și tanti Mița au promis tînărului Goe *să*-l *ducă*-n București" (Caragiale). Formele *să înțeleagă*, *să ducă* exprimă o acțiune posibilă, realizabilă, dar nu reală, ci rămasă în faza posibilității: orice posibilitate conține o realitate, dar posibilitatea e anterioară realității; poate deveni realitate, dar poate rămîne și simplă posibilitate. Alexandru Graur [*113*, p. 125] menționează cîteva tipuri de conjunctiv în raport de valorile cumulate: *hortativ* (care exprimă un îndemn), *prohibitiv* (care reflectă o oprire, interzicere), *conjunctiv-optativ* (care exprimă o dorință), *dubitativ* (care exprimă o îndoială, o nehotărîre, o nesiguranță), *deliberativ* (care exprimă o dezbatere, o deliberare, o examinare, o chibzuire), *de protest* (care exprimă o împotrivire, o opoziție), *conjunctiv-concesiv* (care exprimă o îngăduință, o cedare, o renunțare), *conjunctiv-condițional* (care arată o condiție): „Unele valori ale conjunctivului apar clar numai în propoziție principală (hortativ, prohibitiv, optativ, dubitativ, deliberativ, de protext), altele numai în propoziție subordonată (concesiv, condițional)" (p. 125). Cîteva exemple: (a) conjunctiv-hortativ: "*Să pregătiți* bine examenele!" (formele de conjunctiv de la persoana I plural, de la persoana a III-a singular și plural: *să pregătim!*, *să pregătească!*

se analizează ca fiind la modul imperativ, fiindcă modul imperativ nu are forme proprii la aceste persoane; forma de persoana a doua, *să pregătiți!* se analizează la modul conjunctiv-hortativ, chiar dacă exprimă un îndemn, fiindcă imperativul are forme proprii la această persoană); (b) conjunctiv-deliberativ: „Văd vise-ntrupate gonind după vise, / Pîn' dau în morminte ce-așteaptă deschise, / Și nu știu gîndirea-mi în ce să o sting: / *Să rîd* ca nebunii? *Să-i blestem? Să-i plîng?*" (Eminescu); (c) conjunctiv-dubitativ: „*Să-l fi pierdut* oare venind spre baltă?" (Sadoveanu); (d) conjunctiv-condițional: „*Să-l văd* venind, / Aș mai trăi o viață" (Coșbuc), / „De cîte ori am așteptat / O șoaptă de răspuns! / O zi din viață *să-mi fi dat*, / O zi mi-era de-ajuns" (Eminescu); (e) conjunctiv-optativ: „*Să ne vedem* sănătoși"; „Au fost nevoiași, eu nu l-aș fi iertat, *să-l fi aruncat* jos din tren, să-l învețe minte să nu mai dea" (Preda); conjunctiv de protest: „Vai de mine! Eu, *să cumpăr?* strigă Safta... Tot din casa mea!" (Slavici); conjunctiv-concesiv: „*Să ne scoborîm* din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot mișei ne va ținea" (Kogălniceanu).

În româna contemporană forma verbală de conjunctiv este concurată de forma verbală de infinitiv. În enunțul „El poate *să învețe*" forma de conjunctiv este perfect substituibilă prin forma de infinitiv: „El poate *învăța*". În concurența dintre cele două moduri, conjunctivul își întărește poziția, înlocuind tot mai frecvent infinitivul. Ion Diaconescu [*63*, p. 167; *64*, p. 124] arată că: „Pierderea infinitivului și înlocuirea lui cu modul conjunctiv este o trăsătură a ariei lingvistice balcanice, fenomenul fiind întîlnit în limbile bulgară, albaneză, neogreacă, sîrbă și macedoneană".

Condiționalul. Modul condițional este sensul morfologic din structura verbului care reflectă o acțiune condiționată, o acțiune realizabilă în funcție de o condiție. Conceptul definitoriu pentru modul condițional este acela cuprins în denumire: caracterul condițional al acțiunii verbale. Dar, în unele contexte, sensul morfologic de condiție este însoțit de alte sensuri morfologice: (1) sensul de concesie: „Astăzi chiar de *m-aș întoarce* / A-nțelege nu mai pot... / Unde ești, copilărie, / Cu pădurea ta cu tot??" (Eminescu); (2) sensul de comparație ireală: „Scormon! strigă ea cu bucurie ca și cînd *ar întîlni* un vechi prieten" (Slavici).

Optativul. Modul condițional se construiește cu formele de verb auxiliar (mijloc gramatical de natură analitică): *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar*, forme întîlnite și la condițional prezent și la condițional perfect, dar cu aceste forme de verb auxiliar se construiește și o structură verbală care nu exprimă condiția, noțiune specifică condiționalului; e vorba de structura verbală care exprimă o opțiune, o acțiune dorită

şi de aceea e numită *mod optativ*. Gramaticile folosesc termenul ştiinţific combinat adeseori : *condiţional-optativ*, avînd în vedere identitatea de formă, nu identitatea de sens. Fiindcă adesea pot fi exprimate categorii gramaticale prin aceleaşi mijloace, poate că ar fi corect să considerăm sensul morfologic de optativ ca un mod personal aparte, ca un al şaselea mod personal. Modul optativ este sensul morfologic din structura verbului care arată o acţiune dorită : „*De-aş ajunge* mai degrabă în tîrg, zise Prepeleac, să scap de rîia asta" (Creangă).

Liviu Onu a explicat în studiul „*Bătu-te-ar norocul !*" („Omagiu Rosetti", 1965, p. 651–655) aria de răspîndire, de întrebuinţare, semnificaţia şi originea construcţiilor inverse de optativ : *bătu-(te)-ar* în loc de *(te-)ar bate*, *mînca-(o)-ar* mama ! în loc de *ar mînca*-o mama !, deci construcţiile cu auxiliarul după verbul de conjugat. Autorul consideră pe drept cuvînt aceste construcţii inverse ca fiind întrebuinţate în limbajul familiar şi în cel popular : „Construcţia inversă a optativului prezent are, în limba română, un pronunţat caracter afectiv şi se foloseşte mai ales în limbajul familiar. De aceea ea se întîlneşte îndeosebi în creaţiile populare orale şi în anumite opere ale literaturii artistice culte, care reproduc, cel puţin în textul personajelor sau în unele pasaje din textul autorului în stil indirect liber, particularităţi specifice ale vorbirii curente" (p. 650). Liviu Onu deosebeşte trei valori stilistice în sensul morfologic al *optativului invers :* (a) alintarea : „*mînca-o-ar* mama !", (b) valoarea deziderativ ipotetică : „*jelui-m-aş* şi n-am cui !" ; (c) gluma sau ironia : „*fire-ai* să fii !". Interesant că în ultimul exemplu infinitivul e încorporat în structura optativului invers cu forma lungă *(fire)*, nu cu forma scurtă, prezentă întotdeauna în structura neinversată : nu se spune niciodată *aş fire*, *ai fire*, *ar fire*, ci *aş fi*, *ai fi*, *ar fi*. Cît priveşte celălalt exemplu de construcţie optativă inversă, conţine în loc de infinitivul scurt, forma de perfect simplu : *bătu (eu bătui, tu bătuşi, el, norocul bătu) :* „Optativul e format din infinitiv, precedat de auxiliar ; în construcţia din titlu, *bătu-te-ar norocul*, forma *bătu* nu este la infinitiv, ci la indicativ perfectul simplu" (p. 653). Liviu Onu explică originea acestei construcţii prin „omofonia dintre infinitiv şi perfectul simplu al indicativului, existentă la verbele de conjugare a IV-a" (p. 653). Infinitiv : *a lovi*, *a citi*, *a privi*, *a hotărî*, *a coborî*, *a urî ;* perfect simplu : *el lovi*, *el citi*, *el privi*, *el hotărî*, *el coborî ;* în construcţiile *te-ar lovi* şi *lovi-te-ar*, forma *lovi* (de obicei de la infinitiv) a fost simţită ca formă de perfect simplu ; de aceea s-a putut construi o formă compusă de altă conjugare numai cu perfect simplu clar : *bătu-te-ar* (la infinitiv : *a bate)*.

Potenţialul. Tot cu formele verbale de auxiliar *aş*, *ai*, *ar*, *am*, *aţi*, *ar* se construieşte o structură verbală care ar putea fi considerată ca

un al şaptelea mod personal : *modul potenţial*. Modul potenţial este sensul morfologic din structura verbului care arată o acţiune potenţială. Exemple: „*Ai zice* că soarele apune acum la miază-noapte, în spatele Negoiului" (Camil Petrescu); „*N-aş fi crezut*-o niciodată în stare să facă asta" (Camil Petrescu).

Imperativul. Modul imperativ este sensul morfologic din structura verbului care indică o adresare a vorbitorului către ascultător. Definitoriu pentru imperativ este termenul *adresare*. Cuvîntul are, după Karl Bühler, trei faţete : de simbol al unui lucru, de expresie a noţiunii vorbitorului şi de apel la noţiunea corespunzătoare din mintea ascultătorului. *Simbolul*, *expresia* şi *apelul* sînt atribute ale oricărui cuvînt. În genere, părţile de vorbire şi categoriile gramaticale sînt analizate pe cuvinte avîndu-se în vedere expresia, adică se arată ce exprimă fiecare parte de vorbire, fiecare categorie. Dar în situaţia imperativului gramaticienii au observat ca preponderentă faţeta apelului. Într-adevăr, un verb la imperativ este în primul rînd un apel către ascultător, exprimînd o adresare, şi abia în al doilea rînd este expresie a unei noţiuni din mintea vorbitorului şi simbol al unei acţiuni reale. În exemplul : „Nică, dragul mamei!... *leagănă* copilul... !" (Creangă), forma verbală de imperativ *leagănă* este un apel către ascultător (Nică); abia în al doilea rînd gîndim valoarea de expresie a noţiunii „a legăna" din mintea vorbitorului *(mama)* şi în al treilea rînd putem gîndi acţiunea reală, valoarea de simbol a cuvîntului „leagănă". Valoarea de simbol şi valoarea de expresie sînt cuprinse în sensul lexical al cuvîntului; valoarea de apel este cuprinsă în sensul morfologic de imperativ, este gramaticalizată. Ca funcţie generală a limbii, valoarea de apel apare însă în orice cuvînt comunicat, în orice text oral sau scris, întrucît orice exprimare presupune un destinatar, un receptor, un ascultător sau cititor (cu excepţia jurnalelor intime şi a situaţiilor patologice). Valoarea de apel se disociază, în structura imperativului, în semnificaţii particulare (gramaticalizate): (1) un ordin dat pentru îndeplinirea sau pentru împiedicarea unei acţiuni: „—*Ia*-ţi acu banii şi *pleacă* degrabă la boierul!" (Caragiale); (2) îndemnul sau rugămintea: „Şi-acum *dă*-mi mîna! A sunat / Gornistul de plecare. / *Du* Oltului din partea mea / O caldă salutare" (Coşbuc). În expresiile „Doamne *fereşte!*", „Doamne *iartă-mă!*", formele verbale de imperativ *fereşte* şi *iartă* exprimă o rugăminte şi au o valoare apropiată de a interjecţiei.

Prezumtivul. După cum arată Elena Slave [223] termenul *prezumtiv* a fost introdus de Al. Rosetti în gramatica sa din 1943, unde a fost explicat ca sens al unei acţiuni nesigure, bănuite. Elena Slave consideră că aşa-zisul mod prezumtiv este de fapt o conjugare prezumtivă,

adică mai mult decît paradigma unui singur mod, fiindcă în componența sa intră gerunziul sau participiul, ca element constant, și forme ale verbului *a fi* la alte trei moduri — indicativ, condițional, conjunctiv — ca elemente variabile. În partea finală a studiului, autoarea aduce o nouă precizare privind originea, evoluția și încadrarea prezumtivului în structura verbului românesc, notîndu-i tripla natură : de timp, de mod și de conjugare : „prezumtivul a apărut întîi ca un timp, apoi ca un mod și în cele din urmă ca o conjugare aproape completă'' (p. 60).

Definiția prezumtivului. Prezumtivul este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune nesigură, bănuită, presupusă, probabilă, accentuat îndoielnică. Definitorie pentru prezumtiv este caracteristica ***îndoielii accentuate***, căci o acțiune îndoielnică, nesigură, posibilă, probabilă arată și condiționalul, și conjunctivul, și potențialul, și optativul, însă numai modul prezumtiv îi dă pregnanță, o face accentuată.

Paradigma prezumtivului. Morfemele prezumtivului sînt de natură analitică și anume : formele verbului auxiliar *a fi* plus *gerunziul* sau *participiul* verbului de conjugat. Cu aceste morfeme, prezumtivul realizează o paradigmă complexă, diferențiată după toate categoriile gramaticale ale verbului : diateză, mod, timp, persoană și număr. Astfel, PREZUMTIVUL se constituie din următoarele forme paradigmatice :

(I) *Indicativul prezumtivului :*

(1) diateza activă : (a) prezent, (b) perfect.
(2) diateza reflexivă :
(A) cu pronumele în Ac. : (a) prezent, (b) perfect.
(B) cu pronumele în D. : (a) prezent, (b) perfect.
(3) diateza pasivă : (a) prezent, (b) perfect.

(II) *Conjunctivul prezumtivului :*

(1) diateza activă : (a) prezent, (b) perfect.
(2) diateza reflexivă :
(A) cu pronumele în Ac. : (a) prezent, (b) perfect.
(B) cu pronumele în D. : (a) prezent, (b) perfect.
(3) diateza pasivă : (a) perfect, (b) prezent.

(III) *Condiționalul prezumtivului :*

(1) diateza activă : (a) prezent, (b) perfect.
(2) diateza reflexivă :
(A) cu pronumele în Ac. : (a) prezent, (b) perfect.
(B) cu pronumele în D. : (a) prezent, (b) perfect.
(3) diateza pasivă : (a) prezent, (b) perfect.

Diateza activă

Prezent	*Perfect* („identic cu viitorul al II-lea")
eu voi fi dormind	eu voi fi dormit
tu vei fi dormind	tu vei fi dormit
el, ea va fi dormind	el, ea va fi dormit
noi vom fi dormind	noi vom fi dormit
voi veţi fi dormind	voi veţi fi dormit
ei, ele vor fi dormind	ei, ele vor fi dormit

Diateza reflexivă

cu pronumele în acuzativ

Prezent	*Perfect* („identic cu viitorul al II-lea")
eu mă voi fi bucurînd	eu mă voi fi bucurat
tu te vei fi bucurînd	tu te vei fi bucurat
el, ea se va fi bucurînd	el, ea se va fi bucurat
noi ne vom fi bucurînd	noi ne vom fi bucurat
voi vă veţi fi bucurînd	voi vă veţi fi bucurat
ei, ele se vor fi bucurînd	ei, ele se vor fi bucurat

cu pronumele în dativ

Prezent	*Perfect* („identic cu viitorul al II-lea")
eu îmi voi fi zicînd	eu îmi voi fi zis
tu îţi vei fi zicînd	tu îţi vei fi zis
el, ea îşi va fi zicînd	el, ea îşi va fi zis
noi ne vom fi zicînd	noi ne vom fi zis
voi vă veţi fi zicînd	voi vă veţi fi zis
ei, ele îşi vor fi zicînd	ei, ele îşi vor fi zis

Diateza pasivă

Prezent	*Perfect* („identic cu viitorul al II-lea")
eu voi fi fiind chemat(ă)	eu voi fi chemat(ă)
tu vei fi fiind chemat(ă)	tu vei fi chemat(ă)

el, ea va fi fiind cheamat(ă)	el, ea va fi chemat(ă)
noi vom fi fiind chemați(te)	noi vom fi chemați(te)
voi veți fi fiind chemați(te)	voi veți fi chemați(te)
ei, ele vor fi fiind chemați(te)	ei, ele vor fi chemați(te)

CONJUNCTIVUL PREZUMTIVULUI

Diateza activă

Prezent	*Perfect* („identic cu conjunctivul perfect")
eu să fi dormind	eu să fi dormit
tu să fi dormind	tu să fi dormit
el, ea să fi dormind	el, ea să fi dormit
noi să fi dormind	noi să fi dormit
voi să fi dormind	voi să fi dormit
ei, ele să fi dormind	ei, ele să fi dormit

Diateza reflexivă

cu pronumele în acuzativ

Prezent	*Perfect* („identic cu conjunctivul perfect")
eu să mă fi bucurînd	eu să mă fi bucurat
tu să te fi bucurînd	tu să te fi bucurat
el, ea să se fi bucurînd	el, ea să se fi bucurat
noi să ne fi bucurînd	noi să ne fi bucurat
voi să vă fi bucurînd	voi să vă fi bucurat
ei, ele să se fi bucurînd	ei, ele să se fi bucurat

cu pronumele în dativ

Prezent	*Perfect* („identic cu conjunctivul perfect")
eu să-mi fi zicînd	eu să-mi fi zis
tu să-ți fi zicînd	tu să-ți fi zis
el, ea să-și fi zicînd	el, ea să-și fi zis
noi să ne fi zicînd	noi să ne fi zis
voi să vă fi zicînd	voi să vă fi zis
el, ele să-și fi zicînd	ei, ele să-și fi zis

Diateza pasivă

Prezent	*Perfect* („identic cu conjunctivul perfect")
eu să fi fiind întrebat(ă)	eu să fi fost întrebat(ă)
tu să fi fiind întrebat(ă)	tu să fi fost întrebat(ă)
el, ea să fi fiind întrebat(ă)	el, ea să fi fost întrebat(ă)
noi să fi fiind întrebaţi(te)	noi să fi fost întrebaţi(te)
voi să fi fiind întrebaţi(te)	voi să fi fost întrebaţi(te)
ei, ele să fi fost fiind întrebaţi(te)	ei, ele să fi fost întrebaţi(te)

CONDIŢIONALUL PREZUMTIVULUI

Diateza activă

Prezent	*Perfect* („identic cu perfectul condiţional")
eu aş fi dormind	eu aş fi dormit
tu ai fi dormind	tu ai fi dormit
el, ea ar fi dormind	el, ea ar fi dormit
noi am fi dormind	noi am fi dormit
voi aţi fi dormind	voi aţi fi dormit
ei, ele ar fi dormind	ei, ele ar fi dormit

Diateza reflexivă

cu pronumele în acuzativ

Prezent	*Perfect* („identic cu perfectul condiţional")
eu m-aş fi bucurînd	eu m-aş fi bucurat
tu te-ai fi bucurînd	tu te-ai fi bucurat
el, ea s-ar fi bucurînd	el, ea s-ar fi bucurat
noi ne-am fi bucurînd	noi ne-am fi bucurat
voi v-aţi fi bucurînd	voi v-aţi fi bucurat
ei, ele s-ar fi bucurînd	ei, ele s-ar fi bucurat

cu pronumele în dativ

Prezent	*Perfect* („identic cu perfectul condiţional")
eu mi-aş fi zicînd	eu mi-aş fi zis

14 — c. 615

tu ți-ai fi zicînd	tu ți-ai fi zis
el, ea și-ar fi zicînd	el, ea și-ar fi zis
noi ne-am fi zicînd	noi ne-am fi zis
voi v-ați fi zicînd	voi v-ați fi zis
ei, ele și-ar fi zicînd	ei, ele și-ar fi zis

Diateza pasivă

Prezent	*Perfect* („identic cu perfectul condițional”)
eu aș fi fiind chemat(ă)	eu aș fi fost chemat(ă)
tu ai fi fiind chemat(ă)	tu ai fi fost chemat(ă)
el, ea ar fi fiind chemat(ă)	el, ea ar fi fost chemat(ă)
noi am fi fiind chemați(te)	noi am fi fost chemați(te)
voi ați fi fiind chemați(te)	voi ați fi fost chemați(te)
ei, ele ar fi fiind chemați(te)	ei, ele ar fi fost chemați(te)

Analiza paradigmei prezumtivului. După cum se observă, prezentul indicativ la prezumtiv se formează din viitorul auxiliarului morfologic ***a fi*** + gerunziul verbului de conjugat. „Modul indicativ al prezumtivului (ca și celelalte dealtfel) are două timpuri: prezent și perfect. Prezentul are o formă proprie, alcătuită din viitorul auxiliarului ***a fi*** și gerunziul verbului care se conjugă” [*223*, p. 56]. Exemplu în context: „Rugăm pe toți românii iubitori de istoria nației să ne facă cunoscute hrisoavele *ce vor fi avînd* și care au o importanță istorică” (Bălcescu). Perfectul indicativului la prezumtiv are formele identice cu viitorul anterior. „Perfectul prezumtivului se exprimă prin viitorul anterior; acesta aproape întotdeauna are valoare de prezumtiv” [*223*, p. 56]. Exemplu în context: „*O mai fi întîrziat* o zi, două și ea, la moșie, la Bălcești” (Camil Petrescu). Uneori și viitorul propriu-zis, în forma lui populară, are valoare de prezumtiv: „*O găsi* el unde să se ascundă” (Camil Petrescu). Prezentul conjunctivului la prezumtiv se formează din conjunctivul prezent al auxiliarului morfologic ***a fi*** + gerunziul verbului de conjugat: „Peste puțin ai să te zvîrcolești ca în focul iadului, sub mușcăturile însetate ale unui întreg popor de chercheriți, ce trebuie *să fie mișunînd* prin pădurea deasă de mîțe ale blănilor de oi moarte pe care te-ai tologit așa de molatic!” (Hogaș). Perfectul condiționalului la prezumtiv se formează din condiționalul prezent al auxiliarului morfologic ***a fi*** și gerunziul verbului de conjugat: „*Ar fi fiind* asta dorința prințesei? — Dacă nu mă înșel, este” (Sadoveanu). Perfectul condiționalului la prezumtiv are aceleași forme ca și condiționalul perfect: „Zice că *ar fi citit* lecția”. Diateza reflexivă la prezumtiv

se formează în mod obişnuit, prin inserarea între verb şi auxiliarul morfologic a morfemelor reflexivului, de acuzativ sau de dativ. Diateza pasivă la prezumtiv se formează de asemenea în mod obişnuit, prin adăugarea formelor de participiu din verbul de conjugat la formele auxiliarului *a fi*, conjugat, la prezumtiv, diateza activă.

MODURILE NEPERSONALE (NEPREDICATIVE)

Matilda Caragiu-Marioţeanu [43] face o analiză diferenţiată formelor verbale încadrate de gramatică, prin tradiţie, în clasa modurilor nepersonale (nepredicative). Autoarea consideră că : (1) nu există supin în limba română ; (2) infinitivul scurt şi gerunziul-verb sînt moduri, dar nu din clasa modurilor nepersonale (nepredicative), ci din clasa modurilor personale (predicative) ; (3) infinitivul lung, participiul şi gerunziul-adjectiv nu sînt forme verbale, ci forme nominale. Din analiza operată rezultă că în limba română nu există de fapt nici un mod nepersonal (nepredicativ) şi că, prin corelaţie, nu poate fi acceptată clasificarea modului în aceste două grupe : moduri personale şi moduri nepersonale.

Adevărul e, aşa cum apreciază Valeria Guţu Romalo [*Limba română contemporană*, vol. I, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1974, p. 206] că poziţia modurilor în structura morfologică a limbii române este ambiguă, statutul lor gramatical îmbinînd proprietăţi şi verbale, şi nominale. Întrucît caracteristica verbală nu este exclusă, tratarea infinitivului, participiului, gerunziului şi supinului la verb se justifică ; se justifică şi menţinerea clasificării modurilor în personale şi nepersonale, predicative şi nepredicative dacă luăm în considerare cele mai multe şi mai frecvente contexte în care apar modurile nepersonale neînsoţite de categoria gramaticală a persoanei (numai prin excepţie apar în contexte unde sînt însoţite de categoria gramaticală a persoanei). Matilda Caragiu-Marioţeanu [*43*, p. 42] este de părere că : ,,a) nu există supin în limba română, deci termenul respectiv trebuie scos din gramatica limbii române. Există substantive provenite din participiu care au sens activ, pasiv şi neutru. Acestea din urmă sînt aşa-zisele supine româneşti. (b) Infinitivul, participiul şi gerunziul sînt singurele forme verbale din aşa-numita categorie a modurilor nepersonale. (c) Cele trei forme în discuţie nu sînt toate m o d u r i . Numai infinitivul scurt şi gerunziul (verb) au valori modale. Participiul trecut, folosit la formarea timpurilor compuse, nu are o valoare modală în sine, forma verbală compusă (aparţinînd la două sau trei baze verbale) exprimă o s i n g u r ă valoare modală. (d) Infinitivul lung, participiul trecut-adjectiv şi substantiv şi gerunziul adjectiv sînt forme n o m i n a l e provenite

din verbe. Studiul lor interesează flexiunea nominală. (e) Infinitivul scurt și gerunziul (verb) exprimă categoriile modale de diateză, persoană, timp și mod prin morfeme implicite, nediferențiate. Ele funcționează ca predicate în propoziții. (f) Împărțirea modurilor în personale și nepersonale este conformă numai cu o parte a realității lingvistice; de aceea nu poate fi acceptată''.

Infinitivul. Modul infinitiv este sensul morfologic din structura verbului care arată conceptul unei acțiuni, identificînd-o între celelalte acțiuni. Există în limba română două tipuri de infinitiv [64]: (a) infinitivul scurt *(a cînta, a vorbi, a gîndi)* și (b) infinitivul lung *(cîntare, vorbire, gîndire)*. Infinitivul lung, deși exprimă o acțiune, are în româna contemporană numai valoare substantivală.

Participiul. Modul participiu este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune suferită de un obiect. Valorile participiului în limba română sînt numeroase. Sorin Stati [226] stabilește următoarele sensuri gramaticale în întrebuințarea participiului românesc:

(1) participiul verbelor tranzitive: (a) participiul este pasiv: *lăudat, mîncat, nazalizat, oxigenat, ozonizat, racordat*; (b) participiul este activ și pasiv (nu există o categorie pură cu sens numai activ): *afectat, avut, băut, calculat, cîștigat, cumpănit, dorit, fericit, fermecat, intenționat, învățat, minunat, ocolit, ordonat, păscut, pățit, pretins, renegat, sîcîit, subscris, vrăjit*; (c) participiu al verbelor tranzitive inexistent independent, în structura diatezei pasive și a timpurilor compuse: *murit, binevenit, cutezat, devotat, exclamat, raportat, meritat, respirat*;

(2) participiul verbelor intranzitive: (a) participiul este activ: *obidit, păgubit, pălit, pornit, rînjit, nesecat, ondulat, obosit, plăcut, piperat, naufragiat, parvenit, pierit, plecat, poposit, pribegit, provenit, răgușit, răposat, rimat, adormit, lipit, neobosit, chibzuit*; (b) participiul este pasiv: *consimțit* („disciplină liber consimțită'' = la care consimțim), *dialogat, dormit, nedormit* („nopți nedormite''); (c) participiul nu există independent, ci există numai în formele verbale compuse cu participiul; se încadrează aici verbele: *plugărit, plutărit, negustorit, mieunat, mîrîit, mugit, nechezat, plivit, oftat, răcnit, oscilat, rezistat, ripostat, repugnat, răspuns, triumfat*;

(3) participiul verbelor reflexive: în manuale nu se dă conjugarea verbelor reflexive la participiu. Sorin Stati consideră totuși că „în marea majoritate a cazurilor, participiul e reflexiv: *un om odihnit* = un om care s-a odihnit, *odihnit* e reflexiv ca și *a se odihni*'' (p. 35); alte exemple: *povîrnit* (de la *a se povîrni*), *spălat* (de la *a se spăla*), *răcorit* (de la *a se răcori*); în clasa participiilor reflexive intră

un număr de verbe la participiu care nu există independent, ci doar în forme verbale compuse : *molipsit*, *rățoit*, *răsgîndit*, *războit*, *revanșat*, *perindat* ;

(4) participiul verbelor care se pot conjuga la diateze diferite cumulează sensurile activ, pasiv sau reflexiv ;

(5) valoarea temporală și valoarea de aspect a participiului : după opinia lui Stati, aceste două sensuri morfologice nu sînt clar asociate, în limba română, sensului morfologic de participiu : „Mi se pare evident — precizează Stati — că participiul nu exprimă în românește timpul — sau îl exprimă cel mult în mod tangențial. Acest lucru e foarte firesc într-o limbă care are o singură formă de participiu. În limbile cu mai multe forme, fiecare se poate specializa pentru un anumit timp. Participiul românesc este deci ambiguu nu numai din punctul de vedere al diatezei, dar și în ceea ce privește timpul. Denumirea de participiu trecut este, așa cum am arătat, improprie. Dar este oare mai bine să spunem *participiu perfect*? Faptele arată că nici în privința aspectului, participiul românesc nu e bine fixat" (p. 37).

Rita Chiricuță-Marinovici [*48*, p. 89—104] adîncește analiza lexico-gramaticală a verbelor românești la participiu, dînd în acest fel un răspuns implicit întrebării : este participiul un mod sau este o formă nominală?; are caracteristici verbale sau are caracteristici nominale? Răspunsul care se poate desprinde din analiza tipurilor de participiu disociate de autoare este : participiul are și valoare nominală și valoare verbală ; mai mult, înăuntrul valorii nominale se poate observa prezența unei nuanțe verbale, care deosebește participiul de adjectivul propriu-zis ; această nuanță verbală constă în aceea că participiul-adjectiv „prezintă însușirile prin prisma realizării lor, iar acțiunile prin prisma rezultatului" unei acțiuni (p. 91). De exemplu, participiul *albăstrit* nu are sensul de „albastru" (ca un adjectiv propriu-zis, neprovenit de la participiu), ci are sensul de „colorat, vopsit în albastru" (implicînd ideea acțiunii), iar *argintat* nu are sensul de „argintiu", ci sensul de „acoperit cu un strat subțire de argint" (implicînd deci și aici acțiunea).

După criteriul prezenței trăsăturii nominale, Rita Chiricuță împarte participiile românești în două mari clase: (a) cu valoare nominală ; (b) cu valoare verbală.

Sensul morfologic de participiu nominal include ideea de însușire și se divide, la rîndu-i, în alte două sensuri morfologice : unul care reflectă o MODIFICARE a însușirii, celălalt care reflectă o CONSTATARE a însușirii. Cele două tipuri cunosc serii lexicale, în funcție de înțelesul temelor verbale inseriate. Astfel, participiile nominale care reflectă o modificare a însușirii pot denumi : trăsături fizice :

ascuțit, cizelat, bătucit, cariat, cojit, găurit, anchilozat, chircit, încordat, înmuiat, bulbucat, aliniat.

Participiile nominale care reflectă o constatare a unei însușiri cuprind seriile lexicale care exprimă : o trăsătură cîștigată prin repetarea acțiunii *(citit, muncit, învățat, călătorit)*, o trăsătură afectivă *(afectat, alintat, avîntat, chibzuit, cugetat, desmierdat, repezit)*, o trăsătură atitudinală *(apreciat, căutat, cinstit)*.

Sînt numeroase nuanțele de sens morfologic și de sens lexical inseriate ca subgrupe ale clasei participiilor cu valoare verbală; amintesc cîteva din cele descrise de Rita Chiricuță Marinovici: participii care arată rezultatul unei atitudini față de cineva *(atins, biciuit, boxat, bruftuluit, bruscat, brutalizat)*; participii care arată efectul unei acțiuni și cărora le corespund adjective propriu-zise cu sens static *(alcalinizat / alcalin, ambiționat / ambițios, armonizat / armonic)*; participii care indică rezultatul unei mișcări *(alunecat, sprijinit, căzut, cabrat)*.

Gerunziul. Modul gerunziu este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune în desfășurare. Matilda Caragiu [42] definește gerunziul prin caracteristica verbală de proces (procesul implică înțelegerea acțiunii în desfășurare): ,,Gerunziul este o formă verbală invariabilă care exprimă o acțiune sub formă de proces'' (p. 65). Gerunziul ocupă un loc singular între modurile nepersonale; nu are valoare nominală; foarte rar are valoare adverbială; are categorii gramaticale verbale (diateză, persoană, timp, mod), după opinia Matildei Caragiu; ,,gerunziul exprimă categoria diatezei, persoanei, a timpului și a modului'' (p. 63); ,,În calitatea sa de formă verbală, gerunziul — deși invariabil — exprimă categoriile verbale caracteristice acestei părți de vorbire, inexistente la nume, și anume: diateza, persoana, timpul și modul'' (p. 65).

Cred că autoarea greșește cînd echivalează sensul modal din forma gerunziului cu sensul modal al indicativului; confundarea celor două sensuri morfologice e explicabilă numai prin inconsecvența conceperii categoriei gramaticale de mod, cînd ca *formă*, cînd ca *semnificație*, în timp ce este de fapt numai sens morfologic; Matilda Caragiu a interpretat gerunziul ca ,,*formă* verbală invariabilă'' (vezi mai sus definiția pe care o dă prin genul proxim *formă*), care poate avea același sens ca și indicativul, poate indica o acțiune reală: ,,Semnificația *modală* exprimată prin gerunziu este identică cu aceea a indicativului. Gerunziul este un mod al realității, ca și indicativul'' (p. 67). Se vede de această dată că modurile nu mai sînt *forme*, nu mai corespund definiției. Adevărul e că gerunziul și indicativul nu sînt forme; forme sînt sintagmele formate din radical și sufixele modale specifice *(-înd* și *-ind* la gerunziu); gerunziul și indicativul

sînt sensuri morfologice, gîndite prin criteriul felului (= modului) acțiunii; gerunziul reține, reflectînd, caracteristica de proces, de desfășurare din acțiune, iar indicativul reține caracterul real al acțiunii; aceste caractere sînt gramaticalizate în cele două moduri, diferențiat; pe de altă parte, e adevărat că acțiunea reflectată în sensul de gerunziu este reală, dar tot adevărat este că și acțiunea reflectată de indicativ poate fi un proces, în desfășurare; însă, cînd distingem gerunziul de indicativ nu ne interesează caracteristicile comune, atenuate, estompate, ci caracteristicile deosebitoare, definitorii și specifice.

Ca sens morfologic, gerunziul nu ,,exprimă'' timpul, persoana și diateza, ci poate avea ,,asociate'' în context aceste categorii gramaticale; un sens morfologic nu exprimă alt sens morfologic, ci îl are alături exprimat (după cum, de exemplu, în aceeași formă a unui substantiv poate fi analizat genul, numărul, cazul; nu se spune că genul exprimă numărul sau numărul exprimă cazul și genul). În context, gerunziul poate fi asociat și timpului prezent, printr-o corespondență a timpurilor: ,,Atunci o înfiorare c u p r i n d e pe fiul craiului, *rămînînd* uimit de spaimă și mirare, dar pe urmă ... s e î n f ă ț i ș e a z ă înaintea tatu-său *zicînd* ...'' (Creangă); sau poate fi asociat timpului imperfect: ,,Cînd î m i î n d r e p t a i ochii pe linia de privire a Pisicuței, zării *desprinzîndu-se* treptat, de pe fundul de umbră al pădurii, înfățișarea gheboasă, plecată înainte și cu capul gol a călugărului meu'' (Hogaș); sau mai mult ca perfectului: ,,*Plecînd* de acasă, î n c u i a s e toate ușile'', perfectului compus: ,,*Nevăzîndu-se* chemat, s-a d u s de la sine'' (Arghezi), perfectului simplu: ,,Atunci Marina s e a p r o p i e tiptil de locul căderii, s e u i t ă prudentă la bătrîn, îl î n t o a r s e pe față și, *văzîndu-l* inert și roșu la obraz, f u g i repede înspre casă'' (Călinescu). Tot astfel trebuie concepută categoria diatezei asociată, în aceeași formă, sensului morfologic de gerunziu. Forma verbală de gerunziu exprimă sensul de ,,proces'', ,,desfășurare'' împreună cu sensurile morfologice de activ, pasiv sau reflexiv; gerunziu la diateza activă: ,,Și fata, *apucîndu-l* de bărbie, îi ridică în sus capul'' (Călinescu), gerunziu la diateza pasivă: ,,Împărțeala *fiind făcută*, leul zise ...'', gerunziu la diateza reflexivă: (a) reflexiv obiectiv: ,,Iar Pricop vorbea înainte,recunoscînd, *criticîndu-se* singur'', (b) reflexiv reciproc: ,,I-am prins *sărutîndu-se*'', (c) reflexiv dinamic: ,,El își aprinse o țigară *uitîndu-se* la chibritul ce se stingea'' (Zamfirescu), (d) reflexiv eventiv: ,,N-am știut, zise ea, *întristîndu-se*'', (e) reflexiv impersonal: ,,Apoi, *întunecîndu-se*, am auzit glasul ei șoptit'',(f) reflexiv pasiv: ,,*Făcîndu-se* socoteala, s-au constatat mari pierderi''. Categoria gramaticală a persoanei e exprimată în forma pronominală

care însoțește forma de gerunziu: „Foicică iarbă mare / Mi s-au făcut ochii floare / Tot *uitîndu-mă* la vale / Să văd pe neica călare!" (Folclor).

În privința funcțiunilor sintactice contractate de gerunziu, *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, nu împărtășește punctul de vedere al Matildei Caragiu (studiul acesteia a apărut în 1957, iar *Gramatica* în 1963, deci ulterior). Matilda Caragiu atribuie funcție predicativă gerunziului, deci îl încadrează între modurile predicative: „Gerunziul în limba română este o formă invariabilă care exprimă o acțiune sub formă de proces, în desfășurare, și care, *în majoritatea cazurilor, are funcțiune predicativă, îndeplinește, adică, funcțiunea de predicat verbal*" [*42*, p. 88]. GA², I, p. 231—232, stabilește pentru gerunziu patru funcțiuni sintactice: complement circumstanțial, complement direct, atribut și element predicativ suplimentar. Pentru valoarea predicativă pledează sensul referențial al gerunziului, destul de pronunțat.

Supinul. Modul supin este sensul morfologic din structura verbului care arată scopul sau proveniența unei acțiuni. Sensul morfologic de supin e marcat de morfemul prepozițional *de*, în genere; uneori, de morfemele *la*, *pentru*, *după*. Forma verbală de supin e identică cu forma verbală de participiu masculin, singular (supin: *de semănat;* participiu: *semănat*, *semănată*, *semănați*, *semănate*); deosebirea formală față de participiu o realizează morfemul prepozițional și lipsa celorlalte trei forme, după gen și număr; supinul e deci, ca formă, un fel de participiu invariabil precedat de o prepoziție. Esența supinului e dată însă de sensul morfologic, categorial, specific: „scopul", „proveniența". Verbele la supin, comparate în plan lexical și formal, se aseamănă cu substantivele. Prin procedeul conversiunii au fost formate de la supin așa-numitele substantive abstracte verbale: substantivul *aratul* de la supinul *de arat*, *fumatul — de fumat*, *grăpatul — de grăpat*, *semănatul — de semănat*. Matilda Caragiu-Marioțeanu [43] face confuzia între substantivele abstracte verbale, provenite de la supin, și formele verbale propriu-zise de supin, atunci cînd propune anularea acestui mod din gramatica românească și cînd îi exemplifică nediferențiat funcțiunile sintactice: „nu există *supin* în limba română, deci termenul respectiv trebuie scos din gramatica limbii române" [*42*, p. 42]. Autoarea dă următoarele exemple pentru funcțiunile sintactice ale formelor de supin (exemple între care trebuie deosebite substantivele articulate de supinele propriu-zise, nearticulate și precedate de prepoziții): subiect: „*culesul* viilor a început", *atribut genitival*: „vremea *treieratului* a venit", atribut prepozițional: „mașină *de spălat*", „fier *de călcat*" complement indirect în dativ: „s-a dăruit *cîntatului*", complement

indirect prepoziţional: „nu-mi vorbi *de frecat* parchetul", complement direct: „urăsc *pîrîtul*", complement circumstanţial de relaţie: „ne întrecem *la învăţat*" (p. 34). E adevărat că supinul are funcţii sintactice pe care le are substantivul; dar nu e singura formă nonsubstantivală care are funcţiuni sintactice identice cu substantivul; funcţiunile sintactice nu sînt specifice, ci sînt comune mai multor părţi de vorbire. Între substantive şi supine există deosebiri importante, chiar dacă formal se aseamănă. După cum observă Gh. Constantinescu-Dobridor [*55*, p. 207], chiar cînd substantivul provenit de la supin rămîne precedat de prepoziţie, poate şi trebuie să fie deosebit de supinul propriu-zis prin „organizarea sintactică a construcţiilor"; astfel:

substantive;	*supine;*
„S-a săturat *de măturatul* curţii"	„S-a săturat *de măturat* curtea"
„S-a dus *la săpatul* cartofilor".	„S-a dus *la săpat* cartofii".

Împărtăşesc întru totul interpretarea lui Dobridor: „Caracterul substantival al formelor *măturatul* şi *săpatul* e clar marcat cu ajutorul articolului hotărît enclitic *-l* şi al determinanţilor genitivali *curţii* şi *cartofilor;* dimpotrivă, caracterul verbal al formelor *de măturat* şi *la săpat* e evidenţiat prin prezenţa determinanţilor la acuzativ *curtea* şi *cartofii*, cu rol de complement direct (substantivele nu regizează complemente directe, chiar şi cele de origine verbală !)" (p. 207). Deci există *supin* în limba română; supinul e un mod al verbului, avînd caracter verbal; e un mod nepersonal, nefiind însoţit de sensul categorial al persoanei; se deosebeşte de participiu prin morfemul prepoziţional; se deosebeşte şi de infinitiv (cu care a fost asimilat în baza sensului *general, abstract*, „substantival") prin specificul „deziderativ", prin faptul că, în calitate de sens morfologic, reflectă „scopul", „provenienţa" acţiunii, elemente din diferenţa specifică a definiţiei sale. Sensul morfologic de supin nu este însoţit nici de sensurile categoriale de diateză, timp, număr, gen, caz, în construcţia pe care o realizează cu morfeme proprii.

TIMPUL

Timpul este sensul morfologic din structura verbului care reflectă momentul acţiunii. Definiţia poate fi reformulată astfel: timpul este categoria gramaticală a verbului ale cărei note noţionale reflectă momentul acţiunii.

Sensurile morfologice din structura verbului românesc care indică momentul acțiunii se grupează în trei secvențe temporale, opuse una alteia, numite timpuri de bază: *trecut*, *prezent* și *viitor*, secvențe temporale gîndite în succesiune, în funcție de momentul vorbirii, care e timpul prezent. Limba română a gramaticalizat nuanțe temporale, prin morfeme sau grupuri de morfeme specifice, în formele modale ale verbului, după cum urmează: în formele infinitivului, prezumtivului, condiționalului și conjunctivului a gramaticalizat sensurile morfologice de prezent și de perfect (nu a gramaticalizat viitorul, iar perfectul, ca timp trecut, nu a fost gîndit în subcategorii); în formele indicativului a gramaticalizat sensurile morfologice de trecut (și subcategoriile acestuia: imperfect, perfect compus, mai mult ca perfect, perfectul simplu), de prezent și de viitor (cu două subcategorii: viitorul și viitorul anterior).

TIMPURILE INDICATIVULUI

Modul realității și-a asociat din marele concept al timpului toate trei speciile acestuia: trecutul, prezentul și viitorul, căci o acțiune reală e în chip cert fie trecută, fie prezentă, fie viitoare. Statutul ontic al raportului dintre realitatea acțiunii și coordonatele timpului a fost gîndit deci exact, adecvat, adevărat în structurile paradigmatice ale verbului din limba română. Mai mult chiar, segmentele temporale trecut și viitor au fost resegmentate în specii. Curios numai e faptul că limba română, ca dealtfel toate limbile indo-europene, nu a gramaticalizat în structurile paradigmatice ale verbului categoria corelativă timpului: spațiul. O acțiune reală se desfășoară nu numai într-un anumit timp, ci și într-un anumit spațiu; așa cum există forme verbale temporale, ar putea exista forme verbale spațiale, pentru cel puțin două ramificații spațiale, foarte generale, abstracte, gîndite îndeobște: apropierea și depărtarea; limba română (ca și alte limbi) nu conjugă verbul la „spațiul apropiat" sau la „spațiul îndepărtat", dar poate exprima aceste concepte prin deictice pronominale *(acesta — acela)* și prin deictice adverbiale *(aici — acolo)*.

Prezentul. Timpul prezent este sensul morfologic care indică o acțiune simultană cu momentul vorbirii, cu aspect continuu. Prin „momentul vorbirii" trebuie înțeles nu momentul receptării mesajului, ci momentul emiterii, prima exprimare.

„Trei pași la stînga linișor
Și alți trei pași la dreapta lor;

Se prind de mîini și se desprind
S-adună cerc și iar *se-ntind*
Și *bat* pămîntul tropotind
În tact ușor" (G. Coșbuc)

Formele verbale de prezent indicativ exprimă nu numai conceptul de prezent propriu-zis, ci și alte tipuri de prezent, numite în gramatică *prezent gnomic*, *prezent iterativ*, *prezent istoric* și *prezent în viitor*. Prezentul gnomic reflectă entități indiferente față de timp, relații pentru exprimarea cărora ideea de timp e nepertinentă : „Doi și cu doi *fac* patru" ; „Numărul vibrațiilor pe secundă *determină* frecvența sunetului" ; „Dunărea *se varsă* în Marea Neagră". Prin prezentul gnomic se exprimă de obicei adevărurile din știință, constatările din stilul științific. Prezentul iterativ arată o iterație, o repetare, la anumite intervale, a unei acțiuni :„Iarna *port* pieptar de flanelă și galoși blăniți" (Negruzzi) ; „Trenurile *șuieră* zilnic prin fața casei tale" ; „În fiecare vară *merg* acasă". Prezentul în viitor arată o acțiune viitoare, în contexte în care acțiunea verbală, deși exprimată la timpul prezent, logic urmează să se desfășoare în viitor : „*Vine* vara și *plec* la Cluj" ; „N-auzi, cocoană, că *scapi* trenul?" (Caragiale). Prezentul istoric arată o acțiune săvîrșită în trecut ; e folosit în narațiuni, în descrieri privind întimplări sau peisaje văzute în trecut, dar reactualizate, apropiate de prezent tocmai prin actul vorbirii, prin faptul exprimării cu privire la ele. „Printre lumea ce se înghesuia, cu treabă fără treabă, iaca *se zărește* o hîrtie fîlfîind pe deasupra capetelor mulțimei, în vîrful unei prăjini" (Creangă). După cum a arătat Tudor Vianu [*277*, p. 423] în narațiunea istorică, prezentul istoric realizează tehnica basoreliefului literar. „Cîteva din episoadele narative sau tablourile istorice ale lui Bălcescu sînt adevărate basoreliefuri literare, inspirate de caldul său sentiment național. Faptele eroului slăvit sînt povestite la *prezentul istoric* și participă la via lumină evocativă a acestui timp ; isprăvile adversarilor sînt narate la trecut și sînt împinse, odată cu aceasta, în planuri mai umbrite ale reprezentării". Vianu ilustrează procedeul cu pasaje din *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul* (ediția 1877, p. 128–129) : „*El își preumblă* privirea pe cîmpul bătăliei, *vede* mișcările turcilor și după dînsele *își pregătește* pe ale sale. Sinan Pașa, văzînd retragerea românilor, luase inimă și vrea a-i desface și a-i reschira de tot. Spre acest sfîrșit, în capul rezervei sale el umbla să treacă podul spre a izbi pe ai noștri în frunte, în vreme ce Asan-Pașa cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alergau prin pădure să-i lovească pe la spate. Mihai atunci *se așează* cu ceata de curînd sosită la capul podului spre a întîmpina pe Sinan, trimite pe căpitanul Cocea cu 200 unguri și alți atîția cazaci pedeștri ca să ia pe vrăjmaș

pe la spate și Albert Kiraly *așează* cele două tunuri ce le redobîndise de la turci într-o bună poziție și *stă* gata a trăsni pe vrăjmaș de vor îndrăzni a trece podul. Sfîrșind aceste pregătiri Mihai *cugetă* în inima sa că împrejurarea cere neapărat vreo faptă eroică spre a descuraja pe turci și a îmbărbăta pe ai săi. El *hotărăște* atunci a se jertfi ca altădată și a cumpăra biruința cu primejdia vieții sale. Ridicînd ochii către cer, mărinimosul domn *cheamă* în ajutoru-i protecția mîntuitoare a zeului armatelor, *smulge* o secure ostenească de la un soldat, *se aruncă* în coloana vrăjmașă ce-l amenință mai de aproape, *doboară* pe toți cei ce încearcă a-i sta împotrivă, *ajunge* pe Caraiman-Pașa, îi *zboară* capul, *izbește* și pe alte capete din vrăjmași și făcînd minuni de vitejie, *se întoarce* la ai săi plin de trofee și fără de a fi rănit. Această faptă eroică *înfioară* pe turci de spaimă, iar pe creștini îi *însuflețește* și-i *aprinde* de acel eroic entuziasm, izvor bogat de fapte minunate".

Trecutul. Timpul trecut este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune petrecută înaintea momentului vorbirii, înainte de prezent. În limba română, sensul morfologic de trecut nu e marcat într-o singură serie paradigmatică, ci în patru, la indicativ : seria morfematică a *imperfectului*, seria *perfectului compus*, seria *mai mult ca perfectului* și seria *perfectului simplu*.

Imperfectul. Timpul imperfect este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune trecută, durativă, neterminată în momentul la care se referă vorbitorul. ,,*Sta* cu ochii mari ațintiți, cu gîndul la cea care-i *era* dragă" (Sadoveanu) ; ,,Parcă *voiau* să-și smulgă rădăcinile din pămînt, așa *se frămîntau* plopii cenușii de la marginea poienii ; iar fagii bătrîni *se cutremurau* mînioși, *se aplecau* prelung și iar *se îndreptau*, pe cînd printre ei, ca pe niște cărări ghețoase, din inima codrului, *zvîcnea* cu vîrtejuri, cu frunze spulberate, cu găteje, mînia furtunii." (Sadoveanu). Uneori imperfectul arată o iterație, o repetare a acțiunii la anumite intervale. ,,De la o vreme *nu-și* mai *lepăda* portul țărănesc la petrecerile lui". (Slavici). Alteori imperfectul nu reflectă o acțiune durativă, ci o acțiune terminată, încheiată, avînd valoarea de perfect compus. E valoarea pe care o explică Alexandru Georgescu [102]. Autorul distinge în structura temporală a imperfectului trei caractere ale timpului acțiunii : acțiune trecută, acțiune durativă, acțiune neterminată.

În definirea imperfectului ,,avem a face cu trei probleme : (a) în primul rînd este vorba de o acțiune care aparține trecutului și prin aceasta imperfectul prezintă note comune cu toate timpurile a căror acțiune s-a terminat în trecut ; (b) acțiunea imperfectului este durativă ; (c) acțiunea exprimată la imperfect este neterminată

și prin aceasta imperfectul are note comune cu prezentul, care exprimă și el o acțiune în curs de desfășurare" (p. 83).

În poezia epică populară și în proza cultă, formele de imperfect apar, din nevoi stilistice, cu valoare de perfect. W. Meyer-Lübke a observat fenomenul în epica populară moldovenească; Alexandru Georgescu generalizează, arătînd că fenomenul e valabil pentru întreaga poezie epică românească, dar că ,,poezia *lirică* populară nu cunoaște folosirea imperfectului cu o astfel de valoare" (p. 87). W. Mayer-Lübke explica fenomenul prin necesități metrice, prin exigențele rimei, imperfectul ocupînd, în genere, locul ultim în măsura versului și realizînd ușor, prin sufix, rima. Alexandru Georgescu arată că imperfectul apare frecvent și la început de vers, de unde rezultă că explicația romanistului german nu e plauzibilă. ,,Adormitul *se trezea*, / Și *inelul* cît *videa* / *Scotea* haine novăcești / De *punea* călugărești / *Scotea* cuca lui Novac / Și *punea* un comănac, / Și-*ncăleca* voinicește, /Și *purcedea* voinicește". (p. 91). Explicația ține de atitudinea afectivă a poetului popular. Al. Georgescu citează în acest sens interpretarea dată de un studiu în limba germană consacrat timpurilor din română: Paul Heidler, *Zum Tempore in Rumänischen*, în ,,Jahresbericht", XVI, Leipzig, 1910, p. 14, de unde traduce: ,,Nu este vorba dacă o lucrare a durat mult sau puțin sau dacă a rămas neterminată, ci de felul cum vorbitorul o privește sau dorește ca ea să fie privită". Imperfectul reflectă o acțiune încheiată, are valoare de perfect și în proza cultă. ,,Eram sub impresia acestui vis cînd intrînd odată la cafenea după noutăți *aflam* că Pașadia murise" (M. I. Caragiale).

Alexandru Georgescu observă valoarea de *viitor în trecut* a formelor de imperfect: ,,este vorba de o valoare relativă a imperfectului, adică de o acțiune exprimată prin imperfect și care este raportată la un alt timp, deși uneori timpul la care se raportează imperfectul nu este exprimat. În această situație, imperfectul exprimă o acțiune posterioară unei alte acțiuni care, la rîndul ei, aparține trecutului față de momentul povestirii" (p. 93). Exemple: ,,Pașadia *pleca* spre miezul nopții la munte" (M. I. Caragiale); ,,*Se împlinea* acu, peste o minută, a treisprezecea învîrteală a pămîntului în jurul soarelui de cînd tînărul Cănuță se grăbise a ieși să se bucure de razele acestuia" (Caragiale).

Cînd apare într-o propoziție subordonată condițională, imperfectul poate îndeplini rolul de condițional perfect: ,,Dacă tu *știai* problema astei vieți cu care lupt / Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt" (Eminescu). Cînd exprimă un regret, forma de imperfect are valoare de optativ perfect: ,,S-a isprăvit! degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine *rămîneam* în Curtea-de-Argeș" (Galaction). Forma de imperfect poate substitui o formă de prezent, în formulele

de cerere, unde exprimă politețea. ,,Ce dorești de la mine? — *Voiam* să vă cer un sfat".

Perfectul compus. Timpul perfect compus este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune trecută, terminată, fără să indice vreo idee privind distanța în timp față de momentul prezent. ,,În cele din urmă veni fiul cel mai mare al împăratului și-i zise: ,,Tată, *am crescut* în palaturile tale, *m-am plimbat* în astă grădină de atîtea ori și *am văzut* roade foarte frumoase în pomul din fundul grădinii, dar *n-am putut* gusta niciodată din ele; acum *a dat în copt*, dă-mi voie ca nopțile astea să păzesc însumi și mă prinz că voi pune mîna pe cel tîlhar care ne jefuiește" (Ispirescu).

Valeria Guțu Romalo [123] oferă date privind structura paradigmatică a perfectului compus și a celorlalte timpuri compuse cu auxiliare morfologice.

Mai mult ca perfectul. Timpul mai mult ca perfect este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune trecută, terminată înaintea unei alte acțiuni din trecut: ,,Parcă *se-tîmplase* în adevăr ceva în depărtare. Parcă *se coborîse* încet o pleoapă, a somn, peste rămășițele de lumină. Și deodată băgai de seamă în ce singurătate mă aflu; sub poale de codru, deasupra văilor și negurilor încremenite de tăcere" (Sadoveanu). Acțiunea din trecut la care se raportează acțiunea mai mult ca perfectului poate fi exprimată în aceeași frază, dar poate fi exprimată și în alte fraze, anterioare sau posterioare, ori poate lipsi, fiind subînțeleasă în context, ca în exemplul: ,,Nu departe de marginea unui bărăgan, lîngă apa Lisei, *clădiseră* rumînii sat, demult, or fi fiind de-atunci o sută de ani" (Sadoveanu).

Tudor Vianu [277] dovedește că limba română are pe lîngă un mai mult ca perfect al acțiunii *antedatate* (dezvoltat în gramatici), un *mai mult ca perfect al cauzalității*, mai frecvent în scrierile prozatorilor moderni; acțiunea acestui mai mult ca perfect reproduce *cauza* efectuării acțiunilor redate prin celelalte timpuri. Consider că această specie nu contrazice definiția generală, gramaticală a mai mult ca perfectului, fiindcă raportul *cauză — efect* este o specie a raportului succesiunii; întîi se produce cauza, apoi apare efectul; succesiunea include cauzalitatea; numai inversul nu e adevărat, cauzalitatea nu include toate succesiunile, nefiind adevărat dictonul *Post hoc, ergo propter hoc* (După aceea, deci de aceea). Tudor Vianu observa: ,,Gramatica ne spune că mai mult ca perfectul exprimă un moment al timpului anterior prezentului sau anterior aceluia pe care îl fixează celelalte forme ale trecutului cu care el se leagă. Generalizarea gramaticii pare a fi însă făcută pe baza întrebuințării pe care i-o dau acestui timp textele literare mai vechi" (p. 411). În textele moderne însă, mai mult ca perfectul marchează raportul cauzalității. Exemple:

„Împrejur întunericul *se înăsprise*, încît înțepa ochii" (Rebreanu); „Apoi tăcu brusc. Privirea lui *se oprise* asupra spînzurătoarei" (Rebreanu); „Călărașii se chitiră pe împușcături și se risipiră prin toată curtea. Turcul *venise* tocmai în dreptul meu" (Galaction); „Radu se ridică cu o mare plictiseală. Dan Scheianu *fusese* colegul lor de școală" (Cezar Petrescu); „Deodată însă prestigiul lui Willy se înălță și pluti în toate conștiințele. *Venise*, într-o zi de la gară cu vreo 10 volume împachetate pe care le desfăcu și scrise cîte o dedicație" (I. Vinea). Sînt exemple prin care Tudor Vianu adaugă „tipului îndeobște cunoscut al mai mult ca perfectului anteriorității, tipul necunoscut de gramatici, deși deseori întrebuințat de scriitorii mai noi, al mai mult ca perfectului cauzalității" (p. 413).

Perfectul simplu. Timpul perfect simplu este sensul morfologic care arată o acțiune trecută, terminată de curînd, cu puțin timp înainte de momentul prezent. În limba literară, perfectul simplu este folosit de scriitorii români din toate regiunile țării. Frecvența întrebuințării lui e în general mică. În graiuri, perfectul simplu acoperă numai o parte a teritoriului dacoromân. În altă parte, delimitată clar teritorial, sensul său, de „acțiune recentă" e preluat de perfectul compus. Alexandru Georgescu [103], îi circumscrie aria de întrebuințare și istoricul. În privința teritoriului acoperit de întrebuințarea perfectului simplu și al aceluia acoperit de folosirea perfectului compus, autorul distinge : „Teritoriul dialectului dacoromân se împarte în aria perfectului compus și aria perfectului simplu. Aria perfectului compus cuprinde Bucovina, Moldova, centrul și nordul Ardealului, nord-vestul Crișanei și o parte din Maramureș. Aria perfectului simplu cuprinde Oltenia, care trebuie considerată drept centru al acestei arii, Muntenia, Banatul și o parte din Ardeal, cuprinzînd regiunea munților Apuseni. Între cele două arii există zone intermediare în care cele două fenomene se întrepătrund" (p. 31). Un exemplu elocvent pentru frecvența perfectului simplu în centrul ariei (Oltenia) este textul înregistrat de Gr. Brâncuș : „*Mă sculai* de noapte, *mă-mbrăcai*, *mă spălai*, *plecai* la lucru; apoi *dederăm* la lemne în vale, *mîncarăm* ..., pe urmă *venirăm* acasă și iote-ne de taină". O întreagă narațiune comprimată într-o frază de o vioiciune și fluiditate stilistică neîntrecută ! În stilul literaturii artistice își păstrează această valoare stilistică : „Și abia *plecă* bătrînul. Ce mai freamăt, ce mai zbucium ! / Codrul *clocoti* de zgomot și de arme și de bucium" (Eminescu).

În privința istoricului întrebuințării perfectului simplu în *graiuri*, Alexandru Georgescu fixează limita anului 1800 pentru sfîrșitul perioadei în care a fost folosit pe întreg teritoriul țării : „(a) Perfectul simplu era o realitate lingvistică și în aria perfectului compus, pînă la 1800. (b) Întrucît apare pentru ultima oară la 1800, putem trage

concluzia că procesul de dispariţie era pe sfîrşite în Moldova la această dată" (p. 35). Cauzalitatea dispariţiei e identificată de Alexandru Georgescu în însuşi sensul morfologic specific perfectului simplu; acţiunile recente pe care le exprimă sînt puţin numeroase în raport cu acţiunile trecute în genere; situaţiile contextuale care îl cereau erau, tocmai din această cauză, relativ reduse la număr; aşa se întîmplă că funcţiunile perfectului simplu au putut fi preluate de perfectul compus. Explicaţia e verosimilă. ,,De fapt, pentru perfectul simplu a însemnat o înfrîngere momentul cînd a rămas să exprime numai acţiunile recente. Trebuie să avem în vedere că întîmplările şi faptele petrecute în ultimele 24 de ore în viaţa oamenilor şi a societăţii sînt mai puţin la număr decît faptele şi evenimentele care au avut loc în trecut şi pe care noi ni le putem aminti. În felul acesta, sfera de întrebuinţare a perfectului simplu a fost mult restrînsă" (p. 46).

Perfectul simplu se întrebuinţează în limba literară îndeosebi la persoana a III-a. E, ca să spunem aşa, un timp al persoanei a III-a, un timp unipersonal, în genere. Deci şi în limba literară, comună întregii ţări, perfectul simplu cunoaşte o limitare, o tendinţă limitativă. Pentru a ilustra ideea, Alexandru Georgescu pune în paralel pasaje din povestirea istorică *Fraţii Potcoavă* cu noua variantă *Şoimii* de acelaşi autor, Sadoveanu; în prima variantă scriitorul foloseşte perfectul compus la persoana I; în varianta a doua, folosind perfectul simplu, nu păstrează persoana gramaticală, a I-a, ci trece forma verbală la persoana a III-a, mai obişnuită şi mai firească la acest timp (perfectul simplu):

Fraţii Potcoavă	**Şoimii:**
,,*Ne-am ţinut* drumul înainte, pînă la malul Moldovei, de acolo *am luat*-o de-a lungul malului, în susul apei, cătră miazănoapte".	,,*Îşi ţinură* drumul înainte, pînă la malul Moldovei; de acolo o *luară* de-a lungul malului, în susul apei, către miazănoapte".
,,Aşa *am mers* multă vreme. *Am urcat* o culme pe urmă am prins a ne coborî. *Ş-am coborît* într-o vălcea tărăgănată. Cînd *am ajuns* către fund, pădurea *a prins* a se rări, cerul albastru şi luminile răsăritului rumeneau creasta codrului, în deal".	,,Aşa *merseră* multă vreme. *Urcară* o culme, pe urmă *coborîră*, *se lăsară* într-o valcea tărăgănată. Cînd *ajunseră* cătră fund, pădurea *prinse* a se rări; se vedea cerul albastru şi luminile răsăritului rumeneau creasta codrului, în deal".
,,*Am pornit.* Cînd *am ieşit* pe malul Moldovei, din pădure..."	,,*Porniră.* Cînd *ieşiră* din pădure pe malul Moldovei..."

,,. . . soarele era sus și ardea fierbinte. Cînd *ne-am apropiat, am găsit* pete de sînge pe Murguț''.	,,. . . soarele era sus și ardea fierbinte. Cînd tovarășii *se apropiară* de el, *zăriră* pete de sînge pe Murguț''.

Caracterul durativ sau momentan nu ține de sensul morfologic de perfect simplu, ci ține de valoarea lexicală a verbelor. Exprimă o acțiune momentană, terminată, în verbele cu sens lexical momentan : ,,Strîmbă-Lemne *căzu* jos și *muri*'' (Creangă) ; ,,Și dintre toate faptul că nepotu-său îl nesocotise i *se înfipse* ca un cui în minte'' (Gîrleanu) ; ,,După ce feciorul *sări* de pe capră și *deschise* ușa cu geamuri a trăsurei, *se ivi* o doamnă ca de douăzeci și opt de ani'' (Slavici) ; dar exprimă o acțiune durativă (evident mai scurtă și succesivă în comparație cu imperfectul, caracterizat prin durată și simultaneitate) în verbe durative : ,,*Stătură și răsuflară*''. (Eminescu) ; ,,*Merse* Făt-Frumos, *merse* și iar *merse*'' (Ispirescu). În idiolect, perfectul simplu e simțit distinct de fiecare timp trecut al indicativului, caracterul ,,recent'' al acțiunii ,,trecute'' fiind definitoriu. Totuși, în enunțuri a fost inserat cu multe valori, fapt care îi creează încă un statut morfologic ambiguu. Alexandru Georgescu observă cu justețe perspectiva reală a problemei acestui timp, în plan gnoseologic și ontic : ,,Problema perfectului simplu și a valorilor pe care le exprimă rămîne deschisă, pentru că însăși limba n-a rezolvat-o definitv ; față de această situație cercetările trebuie orientate spre o cît mai exactă cunoaștere a realităților lingvistice din limba vorbită, din textele vechi și din limba literară'' [*103*, p. 52).

Viitorul. Timpul viitor este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune posterioară momentului prezent. În limba română, sensul morfologic de viitor e gramaticalizat în două serii paradigmatice : viitorul I și viitorul al II-lea.

Viitorul I. Timpul viitor I este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune situată în succesivitatea temporală după prezent. ,,Mîine iar *vom fi* împreună, / Tu să rîzi și eu să cînt'' (Coșbuc). Viitorul I poate fi în unele contexte și un timp trecut, un așa-numit *viitor în trecut ;* forma verbală exprimă o secvență temporală care urmează după un timp trecut, nu după prezent. ,,Știam că de cealaltă parte *voi găsi* casa podarului'' (Sadoveanu). Alteori, viitorul este în raport de anterioritate față de un alt viitor. ,,După ce *vei cunoaște* Nilul . . . *te vei mira* de toate zidirile împăraților de odinioară'' (Sadoveanu). Forma populară de viitor are uneori valoare de imperativ. ,,*Ai să lași* cu nouă lei, moș Nichifor, și te-a mai cinsti și feciorul-meu la Piatră'' (Creangă). Sau poate avea valoare de mod prezumtiv''. ,,*O găsi* el unde să se ascundă'' (Camil Petrescu).

15 – c. 615 28

Viitorul II (anterior). Timpul viitor anterior este sensul morfologic din structura verbului care arată o acţiune încheiată în viitor înaintea unei alte acţiuni viitoare. E folosit rar în stilul oral; se întîlneşte în stilul marii literaturi. „*Voi fi* bătrîn şi singur, *vei fi murit* demult" (Eminescu). În studiul *Forme verbale de viitor cu auxiliarul A FI în limba română*, LR, XXIII (1974), p. 105, Elena Berea-Găgeanu observă: „În cadrul sistemului temporal verbal, viitorul anterior apare pe axa secundară, a timpurilor relative, al căror reper temporal îl constituie momentul unei alte acţiuni posterioare; el este simetric dispus faţă de mai mult ca perfect, timp de relaţie din zona trecutului verbal aparţinînd axei secundare a trecutului. Atît viitorul anterior, cît şi mai mult ca perfectul stabilesc un raport de distanţă faţă de un reper temporal nonprezent (viitorul şi, respectiv, trecutul)".

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

Conjunctivul are două timpuri: prezentul şi perfectul.

Prezentul conjunctivului. Timpul prezent conjunctiv este sensul morfologic din structura verbului care arată o acţiune din momentul vorbirii împreună cu nuanţa modală a posibilităţii. „Şi-n adevăr, *să şedem* strîmb şi *să judecăm* drept" (Odobescu). Întrucît modul conjunctiv nu are un timp viitor, cînd contextul cere exprimarea unei nuanţe modale a posibilităţii realizării acţiunii în viitor, preia această funcţie forma de prezent conjunctiv. „Aşa că acum numaidecît *să ne facem* şi noi, sărmanii, politica noastră pe lumea asta şi în această viaţă" (Sadoveanu). Conjunctivul prezent poate indica şi nuanţa viitorului în trecut, o acţiune din trecut săvîrşită după o altă acţiune din trecut. „Nu ştia bietul împărat pe care *să îmbrăţişeze* mai întîi" (Ispirescu); „Destinul i-a fost *să piară* într-o rîpă a acelor locuri sălbatice" (Sadoveanu). Raportat la un conjunctiv perfect, conjunctivul prezent indică o acţiune din trecut, realizabilă, posibilă, nu una din prezent. „O oră să fi fost amici, / *Să ne iubim* cu dor" (Eminescu). Sensul morfologic de conjunctiv prezent poate avea valoare de mod imperativ, exprimînd un îndemn: „Cînd vă va întreba pe voi, *să daţi vina* pe mine şi *să lăsaţi* să vorbesc eu!" (Creangă), ori o propunere: „Ţi-o fi fiind foame ... *să-ţi aduc* ceva să pui la inimă (Sadoveanu). Rar, forma de prezent conjunctiv poate avea valoare morfologică triplă: de conjunctiv, de optativ, de imperativ. E forma din imprecaţii, din blesteme: „*Să te uşti* ca scîndura. / *Să te-adapi* cu lingura!" (Folclor).

Perfectul conjunctivului. Timpul perfect conjunctiv este sensul morfologic din structura verbului care arată o acțiune trecută împreună cu nuanța modală a posibilității efectuării acelei acțiuni: „Au fost nevoiași, eu nu l-aș fi iertat, *să-l fi aruncat* jos din tren, să-l învețe minte să nu mai dea" (Marin Preda). Uneori perfectul conjunctiv are valoare de perfect condițional: „Noi însă am fi fost mult mai bucuroși *să* ne *fi întrebat* cineva dacă nu ni-i foame" (Hogaș); *să* ne *fi întrebat* = dacă ne-*ar fi întrebat.*

Formele de prezent și de perfect din celelalte moduri exprimă sensurile morfologice de „moment al vorbirii" și de „secvență temporală trecută", împreună cu sensurile modale determinate.

PERSOANA

Persoana este sensul morfologic care arată că acțiunea e făcută de cel cu care se vorbește sau de altcineva.

Protagonistul acțiunii este gramaticalizat ca sens morfologic în trei tipuri numite: persoana I, care este sensul morfologic destinat reflectării locutorului *(eu, noi; vorbesc, vorbim, gîndesc, gîndim)*; persoana a II-a, care este sensul morfologic destinat reflectării interlocutorului *(tu, voi; vorbești, vorbiți, gîndești, gîndiți)*; persoana a III-a, care este sensul morfologic destinat reflectării non-locutorului *(el, ea, acesta, aceasta, ei, ele; vorbește, vorbesc* etc.). Definirea celor trei persoane prin proiecție în axa comunicării dintre locutor și interlocutor (emițător — receptor) nu trebuie să lase să se înțeleagă că persoana a III-a este o entitate ontică care nu poate fi locutor: termenul *non-locutor* explică un sens morfologic în spațiul de semnificație al mesajului unui enunț; în orice mesaj, persoana a III-a, ca sens morfologic, este referențială în afara polilor comunicării (locutor—interlocutor), trimite la o altă persoană, neangajată în emiterea sau receptarea enunțului actualizat.

Categoria persoanei e proprie pronumelui și verbului. Substantivele, îndeosebi cele care denumesc persoane, asociază, în corelație sintagmatică cu verbele, persoana a III-a (nici un substantiv nu are persoana I sau a II-a).

Pentru S. P. Obnorski, persoana este categoria care reflectă raportul verbului față de subiectul acțiunii sau față de agentul unei stări iar Guiraud o definește prin genul proxim *desinență* [*243*, p. 19]. R. Jakobson o definește drept categoria care „caracterizează protagoniștii procesului enunțat în raport cu protagoniștii procesului enunțării" [*243*, p. 20]. Ecaterina Teodorescu folosește genul proxim

formă : „Prin persoană la verb înțelegem *forma* pe care o ia acesta pentru a indica protagoniștii procesului enunțat sau, cînd verbul are formă pasivă, «pacienții» săi în raport cu vorbitorul” [*243*, p. 25].

Persoana nu este *formă*, nici *desinență*, nici pronume, ci este un sens morfologic : persoana, ca orice categorie gramaticală, este un component al *semnificatului*.

În limba română, uneori persoana gramaticală nu corespunde persoanei reale : (a) persoana a II-a singular e folosită cu sens general, în locul tuturor persoanelor : „*Ascultă* și cealaltă parte !” ; „*Cunoaște-te* pe tine însuți !” ; (b) persoana a III-a singular e folosită în locul persoanei I singular : „*să-i dea* mama băiețelului zăhărel !” (Caragiale).

Sensul gramatical al persoanei structurează paradigmele pronominale, conceptualizează un criteriu de clasificare a verbelor (verbe personale, verbe impersonale, verbe unipersonale) și a modurilor (moduri personale, moduri nepersonale). În paradigma verbelor, morfemul care marchează, identifică și diferențiază persoana este desinența.

III. MIJLOACELE GRAMATICALE

1. MIJLOACE GRAMATICALE DE NATURĂ MORFOLOGICĂ, FONETICĂ ŞI ANALITICĂ

Mijloacele gramaticale sînt elemente formale prin care se exprimă categoriile gramaticale. Uneori, mijloacele gramaticale sînt numite *indici gramaticali*, alteori *procedee gramaticale*, foarte des *morfeme*, într-o anumită accepţiune a termenului *unelte gramaticale* şi, cu un înţeles restrîns, *afixe*. Mijloacele gramaticale fac parte din *planul semnificantului* (le s i g n i f i a n t), din latura materială a limbii, din structura sonoră, din fluxul sonor sau complexul sonor al cuvintelor; în cadrul structurii gramaticale ele constituie deci planul expresiei, al formei, în opoziţie cu categoriile gramaticale, care alcătuiesc planul sensului, al conţinutului. Mijloacele gramaticale sînt imaginea acustică *(image acustique)*, categoriile gramaticale sînt conceptul, în cadrul celor două laturi ale semnului : ,,Nous proposons de conserver le mot s i g n e pour désigner le total, et de remplacer c o n c e p t et i m a g e a c u s t i q u e respectivement par s i g n i f i é et s i g n i f i a n t'' [*216*, p. 99].

Mijloacele gramaticale se clasifică după numeroase criterii, în funcţie de orientările ştiinţifice existente în cadrul structuralismului contemporan sau din lingvistica tradiţională.

După criteriul naturii lor, mijloacele gramaticale ale limbii române se împart în trei grupe : de natură morfologică, de natură fonetică şi de natură analitică.

Mijloacele gramaticale de natură morfologică sînt în limba română în număr de două : *sufixele gramaticale* şi *desinenţele*. Acestea se numesc *morfologice* în baza sensului etimologic al termenului morfologic *(morphé* ,,formă''), iar desinenţele şi sufixele gramaticale sînt obţinute prin segmentarea formei cuvîntului. Celelalte mijloace — prefixele gramaticale, infixele gramaticale, prefixele şi sufixele lexicale — neexprimînd categorii gramaticale în limba română, nu le considerăm mijloace gramaticale ale limbii române. În română sufixele gramaticale se întîlnesc la verb şi la substantiv; prin ele se exprimă trei categorii gramaticale : modul, timpul şi genul (la substantivele mobile). Comparînd formele unui verb la fiecare mod şi anulînd partea comună, rădăcina, vom distinge diversele sufixe modale româneşti. De exemplu, comparînd forma *a vorbi* de la modul

infinitiv, cu forma *eu vorbesc* de la modul indicativ, cu forma *vorbind* de la modul gerunziu, cu forma *vorbit* de la participiu, anulînd partea comună, rădăcina *vorb-*, vom distinge sufixul modului infinitiv *-i* (pentru acest verb), sufixul modului indicativ *-esc* (pentru acest verb), sufixul modului gerunziu *-ind*, sufixul modului participiu *-(i)t*. Analizînd comparativ formele *a lucra* — *eu lucrez* — *lucrînd* — *lucrat* și eliminînd grupul de sunete identic, rădăcina, *lucr-*, vor rămîne sufixele gramaticale modale *-a* pentru infinitiv, *-ez* pentru indicativ *-înd*, pentru gerunziu, *-at* pentru participiu. În limba română întîlnim sufixul gramatical în diferențierea conjugărilor : *-a (cînta, aduna)*, *-ea (a vedea, a ședea)*, *-e (a zice, a trece)*, *-i* și *-î (a veni, a auzi ; a coborî, a hotărî) ;* aceste sufixe exprimă categoria gramaticală a modului infinitiv. Gramaticile școlare și *Gramatica Academiei* (la capitolul verb), ca dealtfel și Alf Lombard, folosesc termenul *terminație* pentru aceste sufixe. Termenul *terminație* nu e bun pentru că duce la confundarea sufixului cu desinențele și partea terminală a rădăcinii, după cum observă, cu justețe, *Gramatica Academiei :* ,,*Terminația* nu este o noțiune legată de structura morfologică a cuvintelor, întrucît nu este vorba de o valoare definită într-un anumit fel : terminație poate fi și sufixul *-itor* din *gînditor*, și desinența *-m* din *gîndeam*, și *-d* din rădăcina lui *gînd*" [GA²,I, p. 42]. În limba română sufixele fac deosebire între timpurile trecute ale indicativului, exprimă categoria gramaticală de timp din acest sector al conjugării verbale. Semne clare ale categoriei de timp sînt sufixele gramaticale de la timpul mai mult ca perfect în comparație cu sufixele imperfectului, urmărite în plan paradigmatic. Reproducînd paradigmele : imperfect, *cîntam, cîntai, cînta, cîntam, cîntați, cîntau*, mai mult ca perfect *cîntasem, cîntaseși, cîntase, cîntaserăm, cîntaserăți, cîntaseră*, eliminînd rădăcina *cînt-*, rămîn sufixele gramaticale : pentru imperfect, pentru toate formele, sufixul *-a- ;* pentru mai mult ca perfect, sufixul *-ră-* în ultimele trei forme, sufixul *-se-* și sufixul *-a-* în toate șase formele.

Sufixele gramaticale sînt mijloacele gramaticale de natură morfologică prin care se exprimă trei categorii gramaticale : *modul*, *timpul* și *genul*.

Sufixele împreună cu rădăcina formează *tema*. Sufixele gramaticale trebuie deosebite de sufixele lexicale : în timp ce sufixul gramatical exprimă categorii gramaticale, sufixul lexical exprimă sensuri lexicale noi, servind la formarea cuvintelor prin derivare progresivă sufixală ; același sufix poate fi uneori gramatical, alteori lexical : *-ESC* în forma verbală *vorbesc* este gramatical, exprimînd modul (indicativ), timpul (prezent), persoana (întîi), numărul (singular), dar este sufix lexical în adjectivele derivate de la substantive : *călugăr* + *-esc* = *călugăresc*, *cer* + *-esc* = *ceresc*, *sîrb* + *-esc* = *sîrbesc*, *stră-*

moș + *-esc* = *strămoșesc*, *englez* + *-esc* = *englezesc*, *turc* + *-esc* = *turcesc*. Sufixele lexicale se întîlnesc nu numai la verbe, ci și la adjective, la substantive *(copil—copilaș)*, la adverbe *(voinicește)*.

În limba română *desinențele* se întîlnesc la substantive, adjective și verbe. Ele exprimă categoriile gramaticale de gen, număr, caz, persoană. În substantivele *casă*, *masă*, *fereastră*, *inimă* sensul gramatical de gen (feminin) este exprimat de desinența *-ă*. Desinența *-u* poate fi marca genului neutru *(lucru, teatru)*, dar și marca genului masculin *(ministru, astru, monstru, tigru)*. Întîlnim desinențe în română la exprimarea categoriei cazului, dar numai în declinarea substantivelor și adjectivelor feminine; diferența între nominativ și genitiv, vorbitorul o face schimbînd desinența *-ă* în *-e* : N. A. *masă bună*, G. D. *mese bune*. Întîlnim desinențe în limba română la exprimarea categoriei de număr, atît la substantiv, cît și la adjectiv și verb.

Diferența între singular și plural la masculin, este marcată printr-o diferență de desinențe : sg. *-u*, pl. *-i* (plenison); *astru — aștri*, *codru — codri*, *metru — metri*, *socru — socri*. Desinențele *-ă* și *-e* pentru diferențierea la feminin a sg. de pl. : *ședință — ședințe*, *vorbă — vorbe*, *pleoapă — pleoape*, *geană — gene*, *față — fețe*. La adjective : sg. *-u*, pl. *-i* (plenison) : *acru — acri*, *suplu — supli*, *dublu — dubli*. La verbe : *cîntai*, *cîntați*, *vedeai — vedeați*, *treceai — treceați*, *priveai — priveați*. Întîlnim în limba română desinențe la exprimarea categoriei gramaticale de persoană, la verbe. În paradigmele : prezent — *adun*, *aduni*, *adună*, *adunăm*, *adunați*, *adună*, imperfect — *adunam*, *adunai*, *aduna*, *adunam*, *adunați*, *adunau*, mai mult ca perfectul — *adunasem*, *adunaseși*, *adunase*, *adunaserăm*, *adunaserăți*, *adunaseră*, desinențele sînt Ø, *-i* (semivocalic, pseudo *i* final), *-ă*, *-m*, *-ți*, *-ă*, *-m*, *-i* (semivocalic), Ø, *-m*, *-ți*, *-u* (semivocalic), *-m*, *-și*, Ø, *-m*, *-ți*, Ø. După cum se observă, există desinențe care se repetă la aceeași persoană, la timpuri diferite. Desinența zero (notată Ø), deși nu se rostește și nu se scrie, este o realitate, o realitate de ordin negativ, ca pauza, absența, tăcerea ; în opoziție cu celelalte desinențe este un indiciu al persoanei.

Mijloacele gramaticale de natură fonetică din limba română sînt : *alternanțele fonetice*, *accentul* și *intonația*. În genere, aceste elemente sonore interesează ca unități din compartimentul fonetic ; în anumite cazuri însă au un rol de mijloc gramatical, de marcă a unor categorii gramaticale.

În română întîlnim *alternanțe* în realizarea diferenței de gen. Alternanța vocalică **o/oa** realizează diferența între masculin și feminin la substantive *(nepot/nepoată, cititor/cititoare, socru/soacră)* ; la adjective *(domol/domoală, gol/goală, frumos/frumoasă, înțelegător/*

înțelegătoare). Exprimă genul și alternanțele : **ă/a** *(văr/vară, păr/pară),* **e/ea** *(drept/dreaptă, îndrăzneț/îndrăzneață, frățesc/frățească).* Întîlnim alternanțe în limba română la exprimarea categorii gramaticale de număr ; alternanța **a/ă** diferențiază singularul de plural *(sabie/săbii, vrabie/vrăbii)* ; la fel, alternanțele **o/oa** *(covor/covoare, răzor/răzoare),* **ă/e** *(măr/meri, nufăr/nuferi),* **d/z** *(blond/blonzi),* **s/ș** *(bucuros/bucuroși)* ; la verbe, **a/ă** *(tac/tăcem, taci/tăceți),* **o/oa** *(scoți/scoateți).* Întîlnim alternanțe fonetice în exprimarea categoriei gramaticale de persoană ; alternanța grupului de consoane **-sc-/-șt-** din sufixul gramatical *-esc* diferențiază persoanele I, și II, III *(privesc/privești/privește, povestesc/povestești/povestește, muncesc/muncești/muncește, gîndesc/gîndești/gîndește, iubesc/iubești/iubește, pregătesc/pregătești/pregătește, socotesc/socotești/socotește, sădesc/sădești/sădește)* ; alternanța **-d/-z-** marchează diferența dintre persoanele I și II *(cad/cazi, rad/razi, rabd/rabzi, șed/șezi, rod/rozi),* alternanța **e/ea** din sufixul *-ez* diferențiază persoana a III-a de celelalte persoane *(pictez/pictezi/pictează, vînez/vînezi/vînează, păstrez/păstrezi/păstrează, lucrez/lucrezi/lucrează).* Întîlnim alternanțe în exprimarea categoriei gramaticale de timp ; alternanța **o/oa** diferențiază imperfectul de prezent *(dormea/doarme)* ; alternanțele diferențiază și modurile ; alternanța **ă/a** diferențiază indicativul de imperativ *(arăți/arată).*

Alternanțele fonetice sînt variații ale vocalelor, diftongilor, consoanelor sau grupurilor de consoane din rădăcina sau din sufixele gramaticale ale formei cuvintelor, prin care se exprimă categoriile grămaticale de *gen, număr, caz, persoană, timp și mod.*

În limba română *accentul* apare frecvent cu rolul de marcă a timpului, exprimînd singur deosebirea dintre prezent și perfectul simplu, la persoana a III-a singular (prezent *decláră*/ perfectul simplu *declarắ, ajútă/ajutắ, ascúltă/ascultắ, cúmpără/cumpărắ, despíćă/despicắ, exprímă/exprimắ, íntră/intrắ, se întímplă/se întîmplắ, júdecă/judecắ, lúnecă/lunecắ, míșcă/mișcắ, partícipă/participắ, strígă/strigắ, súnă/sunắ, úrcă/urcắ).* La verbe, accentul participă la marcarea categoriei gramaticale de număr (sg. *afírmi/afirmáți* pl.) ; la fel, la substantive, la unele substantive *(sóră/suróri, nóră/nuróri, zéro/zeróuri, radio/radióuri).*

Accentul este mijlocul gramatical de natură fonetică prin care se exprimă categoriile gramaticale de timp și număr.

În limba română *intonația* este mijloc gramatical în cadrul a două opoziții : în stabilirea opoziției nominativ/vocativ și a opoziției indicativ/imperativ ; intonația exprimă deci *cazul* și *modul.* Exemple : nominativ — Un *frate* a plecat / vocativ — *Frate!* Pleci? ; Trei *tovarăși* au înțeles / *Tovarăși!* Ați înțeles? ; *Maria* scrie o carte poștală / *Maria!* Scrie-i o carte poștală! ; *Andrei* nu-i răspunde / *Andrei!* Nu-i răspunde! Indicativ : *tu fugi* / imperativ *fugi!* , *voi*

fugiți / fugiți !, auzi/auzi ! auziți/auziți ! vezi/vezi ! vedeți/vedeți ! mergi/mergi !, mergeți/mergeți !

Intonația este mijlocul de natură fonetică, prin care se exprimă categoriile gramaticale de *caz* și *mod*.

Mijloacele gramaticale de natură analitică sînt cinci : *articolul (nehotărît, adjectival, genitival,* nu și cel hotărît, care e de natură morfologică), *verbul auxiliar, unele adverbe, prepoziții și conjuncția* să.

Prin *articol* se exprimă în limba română trei categorii : genul, numărul, cazul la substantive și adjective *(un elev, unui elev, niște elevi, unor elevi, o elevă, unei eleve, niște eleve, unor eleve ; al, a, ai, ale ; cel, cea, cei, cele).*

Verbele auxiliare exprimă în limba română toate categoriile verbului : modul, timpul, persoana, numărul, diateza. Prin *a avea și a vrea* se exprimă timpurile compuse (perfectul compus, viitorul și viitorul anterior, optativul prezent, optativul perfect) ; la aceste timpuri, verbul auxiliar este mijlocul de diferențiere și a modului, a numărului, a persoanei, a diatezei, căci verbul de conjugat rămîne neschimbat *(am risipit, ai risipit, a risipit, am risipit, ați risipit, au risipit ; voi risipi, vei risipi, va risipi, vom risipi, veți risipi, vor risipi, voi fi risipit, vei fi risipit, va fi risipit, vom fi risipit, veți fi risipit, vor fi risipit ; aș risipi, ai risipi, ar risipi, am risipi, ați risipi ar risipi, aș fi risipit, ai fi risipit, ar fi risipit, am fi risipit, ați fi risipit, ar fi risipit).* Auxiliarul *a fi* exprimă timpul (compus, la viitor anterior, conjunctiv perfectiv, optativ perfect : voi *fi* risipit, să *fi* risipit, aș *fi* risipit). Prin *a fi* se exprimă întreaga diateză pasivă, la toate modurile, timpurile, persoanele și numerele : *sînt* chemat(ă), *ești* (chemat(ă), *este* chemat(ă), *sîntem* chemați(te), *sînteți* chemați(te), *sînt* chemați(te) ; *eram* chemat(ă), *erai* chemat(ă), *era* chemat(ă), *eram* chemați(te), *erați* chemați(te), *erau* chemați(te); *fui* chemat(ă)/*fuși* chemat(ă), *fu* chemat(ă), *furăm* chemați(te), *furăți* chemați(te), /*fură* chemați(te) ; am *fost* chemat(ă), ai *fost* chemat(ă), a *fost* chemat(ă), am *fost* chemați(te), ați *fost* chemați(te), au *fost* chemați(te) ; *fusesem*, chemat, *fuseseși* chemat, *fusese* chemat(ă), *fuseserăm* chemați(te), *fuseserăți* chemați(te), *fuseseră* chemați(te) ; voi *fi* chemat(ă), vei *fi* chemat(ă), va *fi* chemat(ă), vom *fi* chemați(te), veți *fi* chemați(te), vor *fi* chemați(te) ; voi *fi fost* chemat(ă), vei *fi fost* chemat(ă), va *fi fost* chemat(ă), vom *fi fost* chemați, veți *fi fost chemați*, vor fi *fi fost* chemați(te).

După cum se observă, verbul auxiliar *a fi* exprimă diateza (pasivă) și împreună cu diateza, modul, timpul, numărul, persoana (verbul de conjugat rămînînd la forma de participiu).

Cîteva *adverbe* exprimă o singură categorie gramaticală : gradul de comparație. Sînt adverbele *mai, foarte* și locuțiunile adverbiale *tot atît de, tot așa de, mai puțin, cel mai, cea mai, cele mai, cei mai.*

Trei *prepoziții* sînt considerate mijloace gramaticale: *pe, la, a*. Prepoziția *pe* exprimă cazul (acuzativ); prepoziția *la* exprimă cazul (dativ popular). De exemplu: „Împarte premii *la* copii"; „Dă semințe *la* păsări". Prepoziția *a* exprimă modul (infinitiv): *a* citi, *a* trece, *a* salva, și cazul (genitiv), cînd între atributul substantival genitival și substantivul determinat este intercalat un numeral (*stăpînul casei/stăpînul* a *două case, stăpînii caselor/stăpînii* a *două case, stăpîna caselor/stăpîna* a *două case, stăpînele caselor/stăpînele* a *două case*).

Există în limba română o singură *conjuncție* cu valoare de mijloc gramatical: *să*. Ea exprimă o singură categorie gramaticală, și anume modul (conjunctiv): *să considere, să menționeze*.

2. ANALIZA MORFEMATICĂ A PARADIGMELOR SUBSTANTIVALE

Dacă cercetările morfologice au cunoscut numeroase ramificații în domeniul părților de vorbire și al categoriilor gramaticale, domeniul *formei*, obiectul prin definiție etimologică al morfologiei, a rămas, prin comparație, cel mai puțin elaborat. Analize structuraliste care inventariază morfemele pe clase și subclase flexionare distincte, deși satisfac exigențele sistemicității, riscă mult să piardă contactul cu cuvîntul și, prin aceasta, să rămînă în mare măsură incomprehensive, ca semne goale, greu de proiectat în funcționalitatea limbii. Clasificările operate asupra categoriilor gramaticale sau asupra părților de vorbire rămîn oricînd inteligibile, fiindcă faptele de limbă clasificate au un conținut semantic intrinsec, ceea ce nu se poate afirma despre morfeme. Riscul celălalt este de a declina și conjuga în chip tradițional, fără a disocia morfemele, lăsînd implicită ideea că în flexiune cuvintele își modifică forma și că tocmai această modificare generează regulile gramaticale din care se constituie arhitectura teoretică a morfologiei. Fără a evita cu totul posibilele neajunsuri ale segmentării morfematice, remediul în fața celor două orientări trebuie să vină din fuziunea lor: analiza morfemului să fie făcută tocmai pe structura declinării clasice; în acest scop sînt analizate 95 de substantive: simple și compuse, comune și proprii, concrete și abstracte, de toate genurile și din fiecare clasă flexionară identificată în literatura de specialitate [*72*, p. 299; *129*, p. 72–73; GA², I, p. 82, 95; 288, p. 80–82]; funcțiunea de aici a mijloacelor gramaticale, aceea de a marca genul, numărul și cazul, apare mai clar încadrată în sistemul morfologic, dacă e alăturat substantivul declinat din care sînt disociate, prin procedeul următor:

N.	bărbat	-Ø	bărbați	-t- / -ț-, -i
G.	bărbat	-Ø	bărbați	-t- / -ț-, -i
D.	bărbat	-Ø	bărbați	-t- / -ț-, -i
A.	bărbat	-Ø	bărbați	-t- / -ț-, -i
V.	bărbate	-e	bărbați	-t- / -ț-, -i
	om	-Ø	oameni	-o- / -oa-, -en-, -
	om	-Ø	oameni	-o- / -oa-, -en-, -
	om	-Ø	oameni	-o- / -oa-, -en-, -
	om	-Ø	oameni	-o- / -oa-, -en-, -
	—	—	—	—
	prun	-Ø	pruni	-i
	prun	-Ø	pruni	-i
	prun	-Ø	pruni	-i
	prun	-Ø	pruni	-i
	—		—	
	maistru	-u	maiștri	-s- / -ș-, -i
	maistru	-u	maiștri	-s- / -ș-, -i
	maistru	-u	maiștri	-s- / -ș-, -i
	maistru	-u	maiștri	-s- / -ș-, -i
	maistre	-e	maiștri	-s- / -ș-, -i
	cumătru	-u	cumetri	-ă- / -e-, -i
	cumătru	-u	cumetri	-ă- / -e-, -i
	cumătru	-u	cumetri	-ă- / -e-, -i
	cumătru	-u	cumetri	-ă- / -e-, -i
	cumetre	-ă- / -e-, -e	—	—
	codru	-u	codri	-i
	codru	-u	codri	-i
	codru	-u	codri	-i
	codru	-u	codri	-i
	—		—	
	pui	-i̯	pui	-i̯
	pui	-i̯	pui	-i̯
	pui	-i̯	pui	-i̯
	pui	-i̯	pui	-i̯
	—		pui	-i̯
	ochi	-i	ochi	-i
	ochi	-i	ochi	-i
	ochi	-i	ochi	-i
	ochi	-i	ochi	-i
	—		—	

fiu	-u̯	fii	-i̯
fiu	-u̯	fii	-i̯
fiu	-u̯	fii	-i̯
fiu	-u̯	fii	-i̯
—		—	

leu	-u̯	lei	-i̯
leu	-u̯	lei	-i̯
leu	-ü	lei	-i̯
leu	-u̯	lei	-i̯
—		—	

frate	-e	frați	-t- / -ț-, -i
frate	-e	frați	-t- / -ț-, -i
frate	-e	frați	-t- / -ț-, -i
frate	-e	frați	-t- / -ț-, -i
frate	-e	frați	-t- / -ț-, -i

cîine	-e	cîini	-i
cîine	-e	cîini	-i
cîine	-e	cîini	-i
cîine	-e	cîini	-i
cîine	-e	cîini	-i

mamă	-ă	mame	-e
mame	-e	mame	-e
mame	-e	mame	-e
mamă	-ă	mame	-e
mamă	-ă	mame	-e

limbă	-ă	limbi	-i
limbi	-i	limbi	-i
limbi	-i	limbi	-i
limbă	-ă	limbi	-i
—		—	

vreme	-e	vremuri	-uri
vremi	-i	vremuri	-uri
vremi	-i	vremuri	-uri
vreme	-e	vremuri	-uri
—		—	

făptură	-ă	făpturi	-i
făpturi	-i	făpturi	-i
făpturi	-i	făpturi	-i
făptură	-ă	făpturi	-i
—		—	

poartă	-ă	porți	-oa- / -o-, -t- / -ț-, -i
porți	-oa / -o-, -t- / -ț-, -i	porți	-oa- / -o-, -t- / -ț-, -i
porți	-oa- / -o-, -t- / -ț-, -i	porți	-oa- / -o-, -t- / -ț-, -i
poartă	-ă	porți	-oa- / -o-, -t- / -ț-, -i
—		—	

stea	-ea	stele	-ele
stele	-ele	stele	-ele
stele	-ele	stele	-ele
stea	-ea	stele	-ele
—		—	

basma	-á	basmale	-ále
basmale	-ále	basmale	-ále
basmale	-ále	basmale	-ále
basma	-á	basmale	-ále
—		—	

învățătoare	-e	învățătoare	-e
învățătoare	-e	învățătoare	-e
învățătoare	-e	învățătoare	-e
învățătoare	-e	învățătoare	-e
—		—	

vulpe	-e	vulpi	-i
vulpi	-i	vulpi	-i
vulpi	-i	vulpi	-i
vulpe	-e	vulpi	-i
—		—	

floare	-e	flori	-i	-oa- / -o-
flori	-oa- / -o-, -i	flori	-i	-oa- / -o-
flori	-oa- / -o-, -i	flori	-i	-oa- / -o-
floare	-e	flori	-i	-oa- / -o-
floare	-e	flori	-i	-oa- / -o-

baie	-i̯e	băi	-a- / -ă-, -i̯
băi	-a- / -ă-, -i̯	băi	-a- / -ă-, -i̯
băi	-a- / -ă-, -i̯	băi	-a- / -ă-, -i̯
baie	-i̯e	băi	-a- / -ă-, -i̯
—		—	

idee	-e	idei	-i̯
idei	-i̯	idei	-i̯
idei	-i̯	idei	-i̯
idee	-e	idei	-i̯
—		—	

pălărie	-e	pălării	-i̯
pălării	-i̯	pălării	-i̯
pălării	-i̯	pălării	-i̯
pălărie	-e	pălării	-i̯
—		—	

zi	-Ø	zile	-le
zile	-le	zile	-le
zile	-le	zile	-le
zi	-Ø	zile	-le
—		—	

bilet	-Ø	bilete	-e
bilet	-Ø	bilete	-e
bilet	-Ø	bilete	-ie
bilet	-Ø	bilete	-e
—		—	

ac	-Ø	ace	-c- / --č-, -e
ac	-Ø	ace	-c- / -č-, -e
ac	-Ø	ace	-c- / -č-, -e
ac	-Ø	ace	-c- / -č-, -e
—		—	

creion	-Ø	creioane	-o- / -oa-, -e
creion	-Ø	creioane	-o- / -oa-, -e
creion	-Ø	creioane	-o- / -oa-, -e
creion	-Ø	creioane	-o- / -oa-, -e
—		—	

drum	-Ø	drumuri	-uri
drum	-Ø	drumuri	-uri
drum	-Ø	drumuri	-uri
drum	-Ø	drumuri	-uri
—		—	

tren	-Ø	trenuri	-uri
tren	-Ø	trenuri	-uri
tren	-Ø	trenuri	-uri
tren	-Ø	trenuri	-uri
—		—	

deal	-Ø	dealuri	-uri
deal	-Ø	dealuri	-uri
deal	-Ø	dealuri	-uri
deal	-Ø	dealuri	-uri
—		—	
teatru	-u	teatre	-e
teatru	-u	teatre	-e
teatru	-u	teatre	-e
teatru	-u	teatre	-e
—		—	
candelabru	-u	candelabre	-e
candelabru	-u	candelabre	-e
candelabru	-u	candelabre	-e
candelabru	-u	candelabre	-e
—		—	
lucru	-u	lucruri	-uri
lucru	-u	lucruri	-uri
lucru	-u	lucruri	-uri
lucru	-u	lucruri	-uri
—		—	
cui	-i̯	cuie	-i̯e
cui	-i̯	cuie	-i̯e
cui	-i̯	cuie	-i̯e
cui	-i̯	cuie	-i̯e
—		—	
roi	-i̯	roiuri	-i̯uri
roi	-i̯	roiuri	-i̯uri
roi	-i̯	roiuri	-i̯uri
roi	-i̯	roiuri	-i̯uri
—		—	
pai	-i̯	paie	-i̯e
pai	-i̯	paie	-i̯e
pai	-i̯	paie	-i̯e
pai	-i̯	paie	-i̯e
—		—	
consiliu	-u̯	consilii	-i̯
consiliu	-u̯	consilii	-i̯
consiliu	-u̯	consilii	-i̯
consiliu	-u̯	consilii	-i̯
—		—	

tablou	-u̯	tablouri	-uri
tablou	-u̯	tablouri	-uri
tablou	-u̯	tablouri	-uri
tablou	-u̯	tablouri	-uri
—		—	
studiu	-u̯	studii	-i̯
studiu	-u̯	studii	-i̯
studiu	-u̯	studii	-i̯
studiu	-u̯	studii	-i̯
—		—	
birou	-u̯	birouri	-uri
birou	-u̯	birouri	-uri
birou	-u̯	birouri	-uri
birou	-u̯	birouri	-uri
—		—	
frîu	-u̯	frîie	-i̯e
frîu	-u̯	frîie	-i̯e
frîu	-u̯	frîie	-i̯e
frîu	-u̯	frîie	-i̯e
—		—	
exercițiu	-u̯	exerciții	-i̯
exercițiu	-u̯	exerciții	-i̯
exercițiu	-u̯	exerciții	-i̯
exercițiu	-u̯	exerciții	-i̯
—		—	
domeniu	-u̯	domenii	-i̯
domeniu	-u̯	domenii	-i̯
domeniu	-u̯	domenii	-i̯
domeniu	-u̯	domenii	-i̯
—		—	
nume	-e	nume	-e
nume	-e	nume	-e
nume	-e	nume	-e
nume	-e	nume	-e
—		—	
bici	-i	bice	-e
bici	-i	bice	-e
bici	-i	bice	-e
bici	-i	bice	-e
—		—	

unghi	-i	unghiuri	-iuri
unghi	-i	unghiuri	-iuri
unghi	-i	unghiuri	-iuri
unghi	-i	unghiuri	-iuri
—		—	
meci	-i	meciuri	-iuri
meci	-i	meciuri	-iuri
meci	-i	meciuri	-iuri
meci	-i	meciuri	-iuri
—		—	
ou	-u̯	ouă	-u̯ă
ou	-u̯	ouă	-u̯ă
ou	-u̯	ouă	-u̯ă
ou	-u̯	ouă	-u̯ă
—		—	
----------		ochelari	-i
----------		ochelari	-i
----------		ochelari	-i
----------		ochelari	-i
----------		—	
cinste	-e	----------	
cinste	-e	----------	
cinste	-e	----------	
cinste	-e	----------	
—		----------	
milă	-ă	----------	
mile	-e	----------	
mile	-e	----------	
milă	-ă	----------	
—		—	
aur	-Ø	----------	
aur	-Ø	----------	
aur	-Ø	----------	
aur	-Ø	----------	
—		—	
lapte	-e	----------	
lapte	-e	----------	
lapte	-e	----------	
lapte	-e	----------	
—		—	

16— c. 615

....	icre	-e	
....	icre	-e	
....	icre	-e	
....	icre	-e	
—	—		

N.	Gheorghe	-e	Ion	-Ø	Alexandru	-u
G. (a) lui	Gheorghe	-e	Ion	-Ø	Alexandru	-u
D. lui	Gheorghe	-e	Ion	-Ø	Alexandru	-u
A.	Gheorghe	-e	Ion	-Ø	Alexandru	-u
V.	Gheorghe	-e	Ioane	-O- / -oa,- -e	Alexandre	-e

Radu	-u	Popescu	-u	Albu	-u
Radu	-u	Popescu	-u	Albu	-u
Radu	-u	Popescu	-u	Albu	-u
Radu	-u	Popescu	-u	Albu	-u
Radule	-u-, -le	Popescule	-u-, -le	Albule	-u-, -le

N. Ana	-a	Maria	-a
G. (a) Anei	-e-, -i	Mariei	-e-, -i
D. Anei	-e-, -i	Mariei	-e-,-i
A. Ana	-a	Maria	-a
V. Ano, Ană, Ana	-o, -ă, -a	Mario, Marie, Maria	-o, -e, -a

N. Toma	-a
G. (a) Tomei (lui Toma)	-e-, -i ; lui, -a
D. Tomei (lui Toma)	-e-, -i- ; lui, -a
A. Toma	-a
V. Tomo (Toma)	-o, -a

Badea	-ea
Badei (lui Badea)	-e-, -i ; lui, -ea
Badei (lui Badea)	-e-, -i ; lui, -ea
Badea	-ea
Badeo (Badea)	-e-, -o ; -ea

Oprea	-ea
Oprei (lui Oprea)	-e-, -i ; lui, -ea
Oprei (lui Oprea))	-e-, -i ; lui, -ea
Oprea	-ea
Oprea (Oprea)	-e-, -o ; -ea

N. Oltul	-u-, -l	Breaza	-a	Costeştii	-i-, -i
G. (a) Oltului	-u-, -lui	Brezei	-e-, -i̯	Costeştilor	-i-, -lor
D. Oltului	-u-, -lui	Brezei	-e-, -i̯	Costeştilor	-i-, -lor
A. Oltul	-u-, -l	Breaza	-ea	Costeştii	-i-, -i
V. Oltule	-u-, -le	—		—	

Măgurelele	-le	Moldova	-a
Măgurelelor	-lor	Moldovei	-e- , -i̯
Măgurelelor	-lor	Moldovei	-e-, -i̯
Măgurelele	-le	Moldova	-a
—		—	

pasărea-liră	-ea, -ă	păsările-liră	-i-, -le, -ă, a/ă
păsării-liră	-a- / -ă-, -i-, -i, -ă	păsărilor-liră	-i-, -lor, -ă, -a/ă
păsării-liră	-a-, / -ă-, -i, -i-, -ă	păsărilor-liră	-i-, -lor, -ă, a/ă
pasărea-liră	-ea, -ă	păsările-liră	-i-, -le, -ă, a/ă
—			

pușca-mitralieră	-a, -ă
puștii-mitralieră	-c- / -t-, -i,- -i, -ă
puștii-mitralieră	-c-/-t-, -i-, -i-, -ă
pușca-mitralieră	-a, -ă
—	

puștile-mitralieră	-c- / -t-, -i-, -le, -ă
puștilor-mitralieră	-c-/-t-, -i-, -lor-, -ă
puștilor-mitralieră	-c-/-t-, -i-, -lor, -ă
puștile-mitralieră	-c-/-t-,-i-,-le, -ă
—	

calul-de-mare	-u-, -l, -e	caii-de-mare	-l-/-i̯-, -i, -e
(a) calului-de-mare	-u-, -lui, -e	cailor-de-mare	-l-/-i̯-, -lor, -e
calului-de-mare	-u-, -lui, -e	cailor-de-mare	-l-/-i̯-, -lor,-e
calul-de-mare	-u-, -l, -e	caii-de-mare	-l-/-i̯-, -i, -e
—		—	

floarea-brumei	-ea, -e, -i̯
(a) florii-brumei	-oa-/-o-, -i, -i, -e-, -i̯
florii-brumei	-oa-/-o-, -i-, -i, -e-, -i̯
floarea-brumei	-ea, -e-, -i̯
—	

florile-brumei	-oa-/-o-, -i-, -le, -e-, -i̯
florilor-brumei	-oa-/-o-, -i-, -lor, -e-, -i̯
florilor-brumei	-oa-/-o-, -i-,- lor, -e-,-i̯
florile-brumei	-oa-/-o-, -i-, -le-, -e-, -i
—	

bunăstarea	-ea	....
bunăstării	-a-,/-ă-, -i, -i	....
bunăstării	-a-/-ă-, -i, -i	....
bunăstarea	-ea	....
—		....

bunăvoința	-a	....	
bunăvoinței	-e-, -i	....	
bunăvoinței	-e-, -i	....	
bunăvoința	-a	....	
—		—	

botgrosul	-u-, -l	botgroșii	-i-, -i
botgrosului	-u-, -lui	botgroșilor	-i-, -lor
botgrosului	-u-, -lui	botgroșilor	-i-, -lor
botgrosul	-u-, -l	botgroșii	-i-, -i
—		—	

portharta	-h
porthărții	-a-/-ă-, -t-/-ț-, -i-, -i
porthărții	-a-/-ă-, -t-/-ț-,-i-,-i
portharta	-a
—	

porthărțile	-a-/-ă-, -t-/-ț-,-i-,-le
porthărților	-a-/-ă-,-t-/-ț-,-i-,-lor
porthărților	-a-/-ă-,-t-/-ț-,-i-,-lor
porthărțile	-a-/-ă-,-t-/-ț-,-i-,-le
—	

radiojurnalul	-u-,-l	radiojurnalele	-e-,-le
radiojurnalului	-u-, -lui	radiojurnalelor	-e-,-lor
radiojurnalului	-u-, -lui	radiojurnalelor	-e-,-lor
radiojurnalul	-u-, -lui	radiojurnalele	-e-,-le
—		—	

untdelemnul	-u-,-l	....	
untdelemnului	-u-,-lui	....	
untdelemnului	-u-,-lui	....	
untdelemnul	-u-,-l	....	
—		—	

liber-cugetătorul	-u-,-l	liber-cugetătorii	-i-,-i
liber-cugetătorului	-u-,-lui	liber-cugetătorilor	-i-,-lor
liber-cugetătorului	-u-, -lui	liber-cugetătorilor	-i-,-lor
liber-cugetătorul	-u-,-l	liber-cugetătorii	-i-,-i
—		—	

mașina-unealtă	-a-,-ă
mașinii-unelte	-i-,-i,-ea-/-e-,-e
mașinii-unelte	-i-,-i,-ea-/-e-,-e
mașina-unealtă	-a,-ă
—	

mașinile-unelte	-i-,-le,-e,-ea-/-e-
mașinilor-unelte	-i-,-lor,-e,-ea-/-e-
mașinilor-unelte	-i-,-lor, -e, -ea-/-e-
mașinile-unelte	-i-,-le, -e, -ea-/-e-
—	

capra-neagră	-a-,-ă
caprei-negre	-e-,-i̯-, -e, -ea-/-e
caprei-negre	-e-, -i̯, -e, -ea-/-e
capra-neagră	-a,-ă
—	

caprele-negre	-e-, -le-, -ea-/-e-,-e
caprelor-negre	-e-, -lor,-ea-/-e-,-e
caprelor-negre	-e-, -lor, -ea-/-e-,-e
caprele-negre	-e-, -le, -ea-/-e-,-e
—	

buna-cuviință	-a,-ă	....
bunei-cuviințe	-e-,-i̯, -e	....
bunei-cuviințe	-e-,-i̯, -e	....
buna-cuviință	-a-,-ă	....
—		—

reaua-voință	-ea-, -u̯-, -a, -ă	....
relei-voințe	-ea-/-e-, (-l-),-e-,-i̯,-e	....
relei-voințe	-ea-/-e-, (-l-),-e-,-i̯, -e	....
reaua-voință	-ea-,-u̯-, -a,-ă	....
—		—

Tîrgu-Jiu	-u, -u̯	Turnu-Severin	-u, -Ø
Tîrgu-Jiului	-u,-u-,-lui	Turnu-Severinului	-u, -u-,-lui
Tîrgu-Jiului	-u, -u-,- lui	Turnu-Severinului	-u-, -u-, -lui
Tîrgu-Jiu	-u-,-u̯	Turnu-Severin	-u, -Ø
—		—	

Poiana-Țapului	-a,-u-, -lui
Poienii-Țapului	-a-/-e-,-i-,-i,-u-,-lui
Poienii-Țapului	-a-/-e-,-i-,-i, -u-,-lui
Poiana-Țapului	-a,-u-,-lui
—	

Vatra-Dornei	-a-,-e-,-i̯
Vetrei-Dornei	-a-/-e-,-e-,-i̯, -e-, -i̯
Vetrei-Dornei	-a-/-e-, -e-,-i̯, -e-,-i̯
Vatra-Dornei	-a- /-e-, -i̯
—	

Curtea-de-Argeș	-ea, -Ø	Valea-Lungă	-ea,-ă
Curții-de-Argeș	-t-/-ț-,-i-,-i,-Ø	Văii-Lungi	-a-/-ă-, -i-, -i,-i
Curții-de-Argeș	-t-/-ț-,-i-,-i,-Ø	Văii-Lungi	-a-/-ă-,-i-,-i,-i
Curtea-de-Argeș	-ea, -Ø	Valea-Lungă	-ea,-ă

Tîrgul-Frumos	-u-, -l, -Ø	Cîmpulungul	-u-, -l
Tîrgului-Frumos	-u-, -lui	Cîmpulungului	-u-, -lui
Tîrgului-Frumos	-u-, -lui	Cîmpulungului	-u-, -lui
Tîrgul-Frumos	-u-, -l, -Ø	Cîmpulungul	-u-, -l

3. ANALIZA MORFEMATICĂ A PARADIGMELOR VERBALE

PARADIGMA VERBULUI A FI

	sufix	*desinență* :
eu *sînt, îs, -s*	-Ø-	-Ø
tu *ești*	-Ø-	-^{i}
el, ea *este, e, îi, -i*	-Ø-	-e
noi *sîntém*	-e-	-m
voi *sîntéți*	-e-	-ț^{i}
ei, ele *sînt, îs, -s*	-Ø-	-Ø

În analiza morfematică a formelor verbului *a fi* din paradigma prezentului indicativ se pot distinge sufixe și desinențe, chiar dacă radicalul e neregulat. Sufixele gramaticale sînt : *-e-* în *sîntém*, *sîntéți* și -Ø- (morfem sufixal zero), în celelalte forme. Prin aceste sufixe, *-e-* și -Ø- , se exprimă sensurile morfologice de ,,indicativ'' și ,,prezent''. Desinențele sînt : -Ø în *sînt*, -^{i} în *ești*, *-m* în *sîntém*, -*ț*^{i} în *sîntéți*, -Ø în *sînt*. Prin aceste desinențe se exprimă sensurile morfologice : ,,persoana I'', ,,persoana a II-a'', ,,persoana a III-a'', precum și ,,singularul'' și ,,pluralul''.

Formele scurte *îs*, *-s*, *îi*, *-i* ale verbului *a fi* se folosesc îndeosebi în stilul familiar și în cel popular : ,,Și s-așează toți la masă, cum li-*s* anii, cum li-*i* rangul'' (Eminescu) ; ,,Crapii-n ele-*s* cît berbecii'' (Arghezi) ; ,,Tare-*s* mic și necăjit'' (Topîrceanu) ; ,,Numai de-ar fi sănătoși să mănînce și să se joace acum cît *îs* mititei, că le-a trece lor zburdăciunea'' (Creangă) ; ,,Așa cred că au fost toți copiii, de cînd *îi* lumea și pămîntul'' (Creangă) ; ,,Manoli, Manoli / Meștere Manoli !

/ Ajungă-ți de șagă, / Că nu-*i* bună, dragă !” (Mănăstirea Argeșului) ; „Unu-*i* moldovan, / Unu-*i* ungurean / Și altu-*i* vrîncean” (Miorița) ; „Eu gîndesc că-*s* singurea, / Urîtu-*i* alăturea” (Folclor).

INDICATIV

Imperfect

eu *eram*
tu *erai*
el, ea *era*
noi *eram*
voi *erați*
ei, ele *erau*

Scrierea corectă a formelor de imperfect este cu *e* inițial, dar rostirea corectă este cu *i̯e* inițial (*i̯eram, i̯erai, i̯era, i̯eram, i̯erați, i̯erau*) În paradigma imperfectului sînt foarte clar analizabile sufixele gramaticale și desinențele : (a) sufixul *-a-*, care apare în toate șase formele și exprimă sensul morfologic de „imperfect”; (b) desinențele : *-m* în *eram*, *-i̯* în *erai*, Ø în *era*, *-m* în *noi eram*, *-ț*^{i} în *erați*, *-u̯* semivocalic în *erau*; prin aceste desinențe se exprimă sensurile morfologice de „persoană” („I”, „a II-a”, „a III-a”) și sensul morfologic de „număr” („singularul” și „pluralul”). Deci structura morfologică a paradigmei imperfectului verbului *a fi* este următoarea :

eu *eram*	-á-	-m	*er-a-m*
tu *erai*	-á-	-i̯	*er-a-i̯*
el, ea *era*	-á-	-Ø	*er-a-Ø*
noi *eram*	-á-	-m	*er-a-m*
voi *erați*	-á-	-ț^{i}	*er-a-ț*^{i}
ei, ele *erau*	-á-	-u̯	*er-a-u̯*

Perfectul simplu

Paradigma perfectului simplu a verbului *a fi* are două serii de forme paralele, ambele corecte. Accentul în formele *fuséi, fuséși* este pe vocala *e*, iar la restul formelor este pe vocala *u*. Cele două serii prezintă o structură morfologică analizabilă în sufixe și desinențe. Seria întîi conține segmentele morfematice :

eu *fui*	-u-	-i	f - u - i
tu *fuși*	-u-	-ș[1]	f - u - ș[1]
el, ea *fu*	-u-	-Ø	f - u - Ø
noi *furăm*	-u-, -ră-	-m	f - u - r ă - m
voi *furăți*	-u-, -ră-	-ț[1]	f - u - r ă - ț[1]
ei, ele *fură*	-u-, -ră-	-Ø	f - u - r ă - Ø

Seria a doua de forme din paradigma perfectului simplu a verbului *a fi* are în structura morfematică elementele:

eu *fuséi*	-u-, -se-	-i	f-u-se-i
tu *fuséși*	-u-, -se-	-ș[1]	f-u-se-și
el, ea *fúse*	-u-, -se-	-Ø	f-u-se-Ø
noi *fúserăm*	-u-, -se-, -ră-	-m	f-u-se-ră-m
voi *fúserăți*	-u-, -se-, -ră-	-ț[1]	f-u-se-ră-ți
ei, ele *fúseră*	-u-, -se-, -ră-	-Ø	f-u-se-ră-Ø

Sufixele *-u-* și *-se-* sînt morfeme care exprimă sensul morfologic de ,,perfect simplu''; sufixul *-ră-* este morfem al sensului morfologic de ,,plural'', dar și al sensului morfologic de ,,perfect simplu''; desinențele sînt morfemele care exprimă sensurile morfologice de ,,persoană'' (I—III) și de ,,număr'' (sg. și pl.).

Perfectul compus

Paradigma perfectului compus se formează din morfemele analitice ale auxiliarului morfologic *a avea* la indicativ prezent și participiul verbului de conjugat, aici forma *fost*. Trebuie observat că formele auxiliarului morfologic sînt ,,forme specializate de prezent'', constituite istoric și că nu sînt identice cu toate formele din paradigma de prezent a verbului *a avea*: *eu am, tu ai, el, ea are* (aici e prima deosebire, (auxiliarul morfologic fiind *a*: *a fost*, nu *are fost*), *noi avem* (auxiliarul: *am*), *voi aveți* (auxiliarul: *ați*), *ei, ele au*. Morfemul sensului morfologic de ,,perfect compus'' este întreaga construcție formată din auxiliar și participiu; morfemele persoanei și ale numărului sînt numai formele auxiliarului.

eu *am fost*
tu *ai fost*
el, ea *a fost*
noi *am fost*
voi *ați fost*
ei, ele *au fost*

Mai mult ca perfectul

eu *fusésem*
tu *fuséseși*
el, ea *fusése*
noi *fuséserăm*, *fusésem*
voi *fuséserăți*, *fuséseți*
ei, ele *fuséseră*, *fusése*

Paradigma mai mult ca perfectului are numai la plural două serii paralele de forme. În toate formele, accentul cade pe a doua silabă. Structura morfologică a flexiunii verbului *a fi* la acest timp este analizabilă în sufixe și în desinențe după cum urmează :

	sufixe :	*desinențe* :	
eu *fusesem*	-u-, -se-, -se-	-m	f-u-se-se-m
tu *fuseseși*	-u-, -se,-se-	-ș^{i}	f-u-se-se-și
el, ea *fusese*	-u-, -se-, -se-	-Ø	f-u-se-se-Ø
noi *fuseserăm*	-u-, -se- ,-se-,-ră-	-m	f-u-se-se-ră-m
voi *fuseserăți*	-u-, -se,-se-,-ră-	-ț^{i}	f-u-se-se-ră-ți
ei, ele *fuseseră*	-u-,-se-,-se-,-ră-	-Ø	f-u-se-se-ră-Ø
noi *fusesem*	-u-,-se-,-se-	-m	f-u-se-se-m
voi *fuseseți*	-u-, -se,-se-	-ț^{i}	f-u-se-se-ți
ei, ele *fusese*	-u-, -se-, -se-	-Ø	f-u-se-se-Ø

Primele trei sufixe, *-u-*, *-se-*, *-se-*, sînt morfeme care marchează sensul morfologic de „mai mult ca perfect" ; al patrulea sufix, *-ră-*, marchează „pluralul", dar și „mai mult ca perfectul" ; desinențele marchează persoana și numărul.

Viitorul

eu *voi fi*
tu *vei fi*
el, ea *va fi*
noi *vom fi*
voi *veți fi*
ei, ele *vor fi*

Paradigma viitorului se constituie din formele *specializate* ale auxiliarului morfologic *a voi* la indicativ prezent și din forma de infinitiv scurt a verbului de conjugat, aici forma *fi*. Formele specializate, istoricește constituite, nu sînt identice cu formele propriu-zise de prezent ale verbului *a voi : eu voiesc, tu voiești, el, ea voiește, noi*

voim, voi voiți, ei, ele voiesc. Morfemul care exprimă sensul morfologic de ,,viitor'' este întreaga construcție formată din auxiliar și infinitiv; morfemele care exprimă cele trei persoane și cele două numere sînt numai formele auxiliarului.

Viitorul anterior

eu *voi fi fost*
tu *vei fi fost*
el, ea *va fi fost*
noi *vom fi fost*
voi *veți fi fost*
ei, ele *vor fi fost*

Paradigma viitorului anterior e formată din formele *specializate* de prezent ale auxiliarului morfologic *a voi*, infinitivul scurt al verbului *a fi* (fără prepoziția *a*) și participiul verbului de conjugat, aici *fost*. Morfemele care marchează sensul morfologic de ,,viitor anterior'' sînt construcțiile unitare formate din auxiliare și din participiu; morfemele care marchează persoanele I, II, III, precum și singularul și pluralul sînt numai formele auxiliarului *a voi*.

CONJUNCTIV

Prezent

eu *să fiu*
tu *să fii*
el, ea *să fie*
noi *să fim*
voi *să fiți*
ei, ele *să fie*

Paradigma prezentului conjunctiv conține morfemul analitic conjuncțional *să*, prin care se marchează sensul morfologic al modului. Formele verbului *a fi* la prezent conjunctiv au o structură analizabilă în sufixe și desinențe, după cum urmează:

eu *să fiu*	-i-	-u̯	f - i - u̯
tu *să fii*	-i-	-i̯	f-i-i̯
el, ea *să fie*	-i-	-e	f-i-e
noi *să fim*	-i-	-m	f - i - m
voi *să fiți*	-i-	-ț^{i}	f - i - ț^{i}
ei, ele *să fie*	-i-	-e	f - i- e

Alături de morfemul *să* ajută la exprimarea sensului morfologic de „conjunctiv" și morfemul sufixal *-i-*; desinențele marchează persoana și numărul.

Perfectul

Paradigma perfectului conjunctiv nu are forme variabile după persoană și număr, toate cele șase construcții verbale avînd forme identice *să fi fost*: morfemul *să*, infinitivul scurt *fi* (fără prepoziția *a*) și participiul *fost*; sensul modal și sensul temporal sînt marcate de întreaga construcție, considerată ca o unitate; sensurile de persoană și de număr sînt marcate de formele pronominale însoțitoare ori subînțelese în context:

eu *să fi fost*
tu *să fi fost*
el, ea *să fi fost*
noi *să fi fost*
voi *să fi fost*
ei, ele *să fi fost*

CONDIȚIONAL-OPTATIV-POTENȚIAL

Prezent

Paradigma acestui timp se formează din morfemul analitic („element mobil variabil") *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar*, auxiliar morfologic, care s-a constituit istoricește prin fuziunea dintre formele verbului *a avea* și formele verbului *a vrea (aș, ar)*, plus infinitivul scurt al verbului de conjugat, aici forma *fi* (fără prepoziția *a*). Morfem al timpului este întreaga construcție, considerată ca o unitate; morfeme ale persoanei și ale numărului sînt formele auxiliarului:

eu *aș fi*
tu *ai fi*
el, ea *ar fi*
noi *am fi*
voi *ați fi*
ei, ele *ar fi*

Perfect

Două serii de morfeme analitice: seria auxiliarelor *aș*, *ar*, *ar*, *am*, *ați*, *ar* și seria morfemului *fi*, unite cu participiu *fost* în construcții sintetice exprimă sensul morfologic de „perfect" și sensul morfologic

modal de „condițional-optativ-potențial"; formele primului auxiliar reprezintă morfeme ale numărului și ale persoanei:

eu *aș fi fost*
tu *ai fi fost*
el, ea *ar fi fost*
noi *am fi fost*
voi *ați fi fost*
ei, ele *ar fi fost*

IMPERATIVUL

Afirmativ	*Negativ*
fii tu!	*nu fi* tu!
fiți voi!	*nu fiți* voi!

Forma afirmativă de singular e analizabilă în *f-* = rădăcină (radical), *-i-* sufix gramatical care exprimă sensul morfologic de „imperativ", *-i̯* desinență, morfem care exprimă sensul morfologic de persoană; forma afirmativă de plural, *fiți*, se analizează în: *f-* = radical, *-i-* sufix, *-ți* desinență. Forma negativă de singular se scrie cu un singur *i* fiindcă reprezintă infinitivul scurt.

INFINITIVUL

Prezent	*Perfect*
a fi, fire	*a fi fost*

GERUNZIUL

fiind

PARTICIPIUL

fost
fostă
foști
foste

SUPINUL

(de) fost

În forma de infinitiv *a fi* e de analizat: morfemul prepozițional *a*, analitic, marcă a sensului morfologic de „infinitiv", radicalul (rădăcina) *f-* și sufixul *-i*, morfem al modului; în forma *fire* se analizează două sufixe modale: *-i-* și *-re*. În forma de perfect infinitiv se observă forma scurtă a infinitivului urmată de participiu. Gerunziul *fiind* este analizabil în radicalul *f-*, sufixul *-i-* și sufixul specific gerunziului *-ind*. Formele de participiu alătură radicalului *fost-* desinențele de număr și de gen: -Ø, *-ă-* -^{i}, *-e*. În radicalul formei *foști* se produce o alternanță consonantică: *-s-* / *-ș-*. Supinul are specific morfemul prepozițional *de*, urmat de un participiu.

PARADIGMA VERBULUI A AVEA

INDICATIV

Prezent

ca auxiliar morfologic:

eu *am*	*am*
tu *ai*	*ai*
el, ea *are*	*a*
noi *avem*	*am*
voi *aveți*	*ați*
ei, ele *au*	*au*

Paradigma prezentului e analizabilă în sufixe, care marchează sensul morfologic de timp, și în desinențe, care marchează sensul morfologic de persoană și număr. Sufixele sînt morfeme zero (Ø), cu excepția formelor *avem*, *aveți*, unde există sufixul *-e*. Desinențele există la fiecare persoană și la fiecare număr. Radicalul e neregulat, nu e identic în cele șase forme.

	radical:	*sufixe:*	*desinențe:*	
eu *am*	a-	-Ø-	-m	a-Ø-m
tu *ai*	a-	-Ø-	-i̯	a-Ø-i̯
el,ea *are*	ar-	-Ø-	-e	ar-Ø-e
noi *avem*	av-	-e-	-m	av-e-m
voi *aveți*	av-	-e-	-ț^{i}	av-e-ți
ei, ele *au*	a-	-Ø-	-u̯	a-Ø-u̯

am	a-	-Ø-	-m	a-Ø-m
ai	a-	-Ø-	-i̯	a-Ø-i̯
a	a-	-Ø-	-Ø	a-Ø-Ø
am	a-	-Ø-	-m	a-Ø-m
ați	a-	-Ø-	-ț^{i}	a-Ø-ți
au	a-	-Ø-	-u̯-	a-Ø-u̯

De observat că în formele *specializate* ca auxiliar morfologic radicalul și sufixul nu prezintă neregularități.

Imperfect

Paradigma imperfectului are o structură morfematică transparentă la componente, are morfeme destul de clare, ușor analizabile:

eu *aveam*	av-	-ea-	-m	av-ea-m
tu *aveai*	av-	-ea-	-i̯	av-ea-i̯
el, ea *avea*	av-	-ea-	-Ø	av-ea-Ø
noi *aveam*	av-	-ea-	-m	av-ea-m
voi *aveați*	av-	-ea-	-ț^{i}	av-ea-ț^{i}
ei, ele *aveau*	av-	-ea-	-u̯	av-ea-u̯

Sufixul gramatical *-ea-* marchează sensul morfologic de „imperfect", iar desinențele marchează persoana și numărul.

Perfectul simplu

Paradigma perfectului simplu conține două serii de forme pentru cele șase persoane și o a treia serie pentru plural, persoanele I și a II-a; analiza structurii lor morfematice degajă morfemele:

Seria I

	sufixe:	*desinențe:*	
eu *avui*	-u-	-i̯	av - u - i̯
tu *avuși*	-u-	-ș^{i}	av - u - și
el, ea *avu*	-u	-Ø	av - u - Ø
noi *avurăm*	-u-, -ră-	-m	av - u - ră- m
voi *avurăți*	-u-, -ră-	-ț^{i}	av-u-ră-ți
ei, ele *avură*	-u-, -ră-	-Ø	av-u-ră-Ø

Seria a II-a

eu *avusei*	-u-, -se-	-i̯	av-u-se-i
tu *avuseși*	-u-,-se-	-ș^{i}	av-u-se-și
el, ea *avuse*	-u-,-se-	-Ø	av-u-se-Ø
noi *avuserăm*	-u-,-se-,-ră-	-m	av-u-se-ră-m
voi *avuserăți*	-u-, -se-, -ră-	-ț^{i}	av-u-se-ră-ți
ei, ele *avuseră*	-u-, -se,-ră-	-Ø	av-u-se-ră-Ø

Seria a III-a

noi *avusem*	-u-,-se-	-m	av-u-se-m
voi *avuseți*	-u-,-se-	-ț^{i}	av-u-se-ți

Perfectul compus

eu *am avut*
tu *ai avut*
el, ea *a avut*
noi *am avut*
voi *ați avut*
ei, ele *au avut*

Formele *specializate* ale auxiliarului morfologic *a avea* de la prezent indicativ sînt morfemele purtătoare ale sensului morfologic de ,,număr'', ,,singularul'' și ,,pluralul'', și ale sensului morfologic de ,,persoană'' (I, II, III); sensurile morfologice de număr și de persoană sînt solidare, unite sub marca acelorași morfeme. Sensul morfologic de ,,perfect compus'' este exprimat de construcția formată din auxiliar + participiul verbului de conjugat, aici forma *avut*.

Mai mult ca perfectul

Paradigma mai mult ca perfectului conține o serie de forme pentru cele șase persoane și o a doua serie pentru cele trei persoane de la plural. Structura morfologică a acestor serii de forme se analizează astfel:

Seria I

eu *avusesem*	-u-, -se-,-se-	-m
tu *avuseseși*	-u-,-se-,-se-	-ș^{i}
el, ea *avusese*	-u-,-se-, -se-	-Ø
noi *avuseserăm*	-u-,- se-, -se-, -ră-	-m
voi *avuseserăți*	-u-, -se-, -se-, -ră-	-ț^{i}
ei, ele *avuseseră*	-u-, -se-, -se-, -ră-	-Ø

Seria a II-a

noi *avusesem*	-u-, -se-, -se-	-m
voi *avuseseți*	-u-, -se-, -se-	-ți
ei, ele *avusese*	-u-, -se-, -se-	-Ø

Viitorul

eu *voi avea*
tu *vei avea*
el, ea *va avea*
noi *vom avea*
voi *veți avea*
ei, ele *vor avea*

Structura paradigmei de viitor se compune din formele *specializate* ale auxiliarului morfologic *a voi* + infinitivul scurt al verbului de conjugat, aici forma *avea* (fără prepoziția *a*).

Viitorul anterior

eu *voi fi avut*
tu *vei fi avut*
el, ea *va fi avut*
noi *vom fi avut*
voi *veți fi avut*
ei, ele *vor fi avut*

CONJUNCTIV

Prezent

Paradigma prezentului conjunctiv e identică cu paradigma prezentului indicativ, exceptînd persoana a III-a, singular și plural, *să aibă*; forma *să aibe* este incorectă . Forma *să aibă* e aberantă în sistemul paradigmei; i se poate însă analiza un radical *aib-* și o desinență *-ă*. Celelalte morfeme din paradigma prezentului conjunctiv au fost analizate la prezentul indicativ; morfemul analitic *să* e marca sensului morfologic de „conjunctiv".

eu *să am*
tu *să ai*
el, ea *să aibă*
noi *să avem*
voi *să aveți*
ei, ele *să aibă*

Perfect

eu *să fi avut*	noi *să fi avut*
tu *să fi avut*	voi *să fi avut*
el, ea *să fi avut*	ei, ele *să fi avut*

CONDIȚIONAL-OPTATIV-POTENȚIAL

Prezent	**Perfect**
eu *aș avea*	eu *aș fi avut*
tu *ai avea*	tu *ai fi avut*
el, ea *ar avea*	el, ea *ar fi avut*
noi *am avea*	noi *am fi avut*
voi *ați avea*	voi *ați avut*
ei, ele *ar avea*	ei, ele *ar fi avut*

IMPERATIV

Afirmativ	*Negativ*
ai tu!	*nu avea* tu!
aibi tu!	*n-avea* tu!
aveți voi!	*nu aveți* voi!
	n-aveți voi!

INFINITIV

Prezent	**Perfect**
a avea : a av-, -ea	*a fi avut*
avere : av-, -e-, -re	

GERUNZIU	PARTICIPIU			
avînd : av-, -înd	*avut*	-u-,	-t-,	-Ø
	avută	-u-,	-t-,	-ă
	avuți	-u-,	-t-,	-t-/-ț-, -i
	avute	-u-,	-t-,	-e

SUPIN

(de) avut : de, av-, -u-, -t-, -Ø

PARADIGMA VERBELOR A VREA, A VOI

INDICATIV

Prezent

		forme specializate de auxiliar morfologic :
eu *vreau*	*voiesc*	*voi*
tu *vrei*	*voieşti*	*vei*
el, ea *vrea*	*voieşte*	*va*
noi *vrem*	*voim*	*vom*
voi *vreţi*	*voiţi*	*veţi*
ei, ele *vreau*	*voiesc*	*vor*

Paradigma prezentului are următoarele serii de sufixe şi de desinenţe :

	radical :	*sufixe :*	*desinenţe :*	
eu *vreaŭ*	vr-	-ea-	-u̯	vr-ea-u̯
tu *vrei*	vr-	-e-	-i̯	vr-e-i̯
el, ea *vrea*	vr-	-ea-	-Ø	vr-ea-Ø
noi *vrem*	vr-	-e-	-m	vr-e-m
voi *vreţi*	vr-	-e-	-ţ[1]	vr-e-ţi
ei, ele *vreau*	vr-	-ea-	-u̯	vr-ea-u̯

Sufixul *-ea-* şi sufixul *-e-* marchează sensul morfologic de „prezent" ; desinenţele sînt morfeme de persoană şi de număr.

eu *voiesc*	vo-	-i-, -esc		-Ø
tu *voieşti*	vo-	-i-, -esc	-sc-/-şt-	-i
el, ea *voieşte*	vo-	-i-, -esc	-sc-/-şt-	-e
noi *voim*	vo-	-i-		-m
voi *voiţi*	vo-	-i-		-ţ[1]
el, ele *voiesc*	vo-	-i-, -esc		-Ø

voi	vo-	-Ø-	-i̯
vei	ve-	-Ø-	-i̯
va	va-	-Ø-	-Ø
vom	vo-	-Ø-	-m
veţi	ve-	-Ø-	-ţ[1]
vor	vor-	-Ø-	-Ø

Fiind verb neregulat, verbul auxiliar, formele specializate, se constituie din radicaluri neregulate : *vo*, *ve-*, *va-*, *vor-*.

Imperfect

Imperfectul are o structură morfematică foarte clară:

eu *vream*	vr-	-ea-	-m
tu *vreai*	vr-	-ea-	-i̯
el, ea *vrea*	vr-	-ea-	-Ø
noi *vream*	vr-	-ea-	-m
voi *vreați*	vr-	-ea-	-ț[1]
ei, ele *vreau*	vr-	-ea-	-u̯

eu *voiam*	vo-	-i-, -a-	-m
tu *voiai*	vo-	-i-, -a-	-i̯
el, ea *voia*	vo-	-i-, -a-	-Ø
noi *voiam*	vo-	-i-, -a-	-m
voi *voiați*	vo-	-i-, -a-	-ț[1]
ei, ele *voiau*	vo-	-i-, -a-	-u̯

Perfectul simplu

Accentul este pe sufixul *-u-* în prima serie de forme și este pe sufixul *-i-* în a doua serie de forme:

eu *vrui*	vr-	-u-	-i̯
tu *vruși*	vr-	-u-	-ș[1]
el, ea *vru*	vr-	-u-	-Ø
noi *vrurăm*	vr-	-u-, -ră-	-m
voi *vrurăți*	vr-	-u-, -ră-	-ț[1]
ei, ele *vrură*	vr-	-u-, -ră-	-Ø

ieu *voii*	vo-	-i-	-i̯
tu *voiși*	vo-	-i-	-ș[1]
el, ea *voi*	vo-	-i-	-Ø
noi *voirăm*	vo-	-i-, -ră-	-m
voi *voirăți*	vo-	-i-, -ră-	-ț[1]
ei, ele *voiră*	vo-	-i-, -ră-	-Ø

Perfectul compus

eu *am vrut, am voit*
tu *ai vrut, ai voit*
el, ea *a vrut, a voit*
noi *am vrut, am voit*
voi *ați vrut, ați voit*
ei, ele *au vrut, au voit*

Mai mult ca perfectul

Are la plural cîte două serii de forme paralele, ambele corecte.

	radical:	sufixe:	desinențe:
eu *vrusem*	vr-	-u-, -se-	-m
tu *vruseși*	vr-	-u-, -se-	-ș[1]
el, ea *vruse*	vr-	-u-, -se-	-Ø
noi *vruserăm*	vr-	-u-, -se-, -ră-	-m
voi *vruserăți*	vr-	-u-, -se-, -ră-	-ț[1]
ei, ele *vruseră*	vr-	-u-, -se-, -ră-	-Ø
noi *vrusesem*	vr-	-u-, -se-, -se-	-m
voi *vruseseți*	vr-	-u-, -se-, -se-	-ț[1]
ei, ele *vrusese*	vr-	-u-, -se-, -se-	-Ø
eu *voisem*	vo-	-i-, -se-	-m
tu *voiseși*	vo-	-i-, -se-	-ș[1]
el, ea *voise*	vo-	-i-, -se-	-Ø
noi *voiserăm*	vo-	-i-, -se-, -ră-	-m
voi *voiserăți*	vo-	-i-, -se-, -ră-	-ț[1]
ei, ele *voiseră*	vo-	-i-, -se-, -ră-	-Ø
noi *voisem*	vo-	-i-, -se-	-m
voi *voiseți*	vo-	-i- ,-se-	-ț[1]
ei, ele *voise*	vo-	-i-, -se-	-Ø

Viitorul

eu *voi vrea, voi voi*
tu *vei vrea, vei voi*
el, ea *va vrea, va voi*
noi *vom vrea, vom voi*
voi *veți vrea, veți voi*
ei, ele *vor vrea, vor voi*

Viitorul anterior

eu *voi fi vrut*	*voi fi voit*
tu *vei fi vrut*	*vei fi voit*
el, ea *va fi vrut*	*va fi voit*
noi *vom fi vrut*	*vom fi voit*
voi *veți fi vrut*	*veți fi voit*
ei, ele *vor fi vrut*	*vor fi voit*

CONJUNCTIV

Prezent

	morfem analitic:	*radical:*	*sufixe:*	*alternanțe:*	*desinențe:*
eu *să vreau*	să	vr-	-ea-		-u̯
tu *să vrei*	să	vr-	-e-		-i̯
el, ea *să vrea*	să	vr-	-ea-		-Ø
noi *să vrem*	să	vr-	-e-		-m
voi *să vreți*	să	vr-	-e-		-ți
ei, ele *să vrea*	să	vr-	-ea-		-Ø
eu *să voiesc*	să	vo-	-i-, -esc-		-Ø
tu *să voiești*	să	vo-	-i-, -esc-	-sc-/-șt-	-i
el,ea *să voiască*	să	vo-	-i-, -esc-	-e-/-a-	-ă
noi *să voim*	să	vo-	-i-		-m
voi *să voiți*	să	vo-	-i-		-ți
ei, ele *să voiască*	să	vo-	-i-, -esc-	-e-/-a-	-ă

Perfect

eu *să fi vrut*	*să fi voit*
tu *să fi vrut*	*să fi voit*
el, ea *să fi vrut*	*să fi voit*
noi *să fi vrut*	*să fi voit*
voi *să fi vrut*	*să fi voit*
ei, ele *să fi vrut*	*să fi voit*

CONDIȚIONAL-OPTATIV-POTENȚIAL

Prezent

		morfeme analitice:	*infinitivul scurt:*
eu *aș vrea*	*aș voi*	aș	
tu *ai vrea*	*ai voi*	ai	
el, ea *ar vrea*	*ar voi*	ar	*vrea, voi*
noi *am vrea*	*am voi*	am	
voi *ați vrea*	*ați voi*	ați	
ei, ele *ar vrea*	*ar voi*	ar	

Perfect

auxiliar I ; auxiliar II ; participiu ;

		auxiliar I		auxiliar II	participiu
eu *aș fi vrut*	*aș fi voit*	aș	+	*fi*	+ *vrut* *voit*
tu *ai fi vrut*	*ai fi voit*	ai			
el, ea *ar fi vrut*	*ar fi voit*	ar			
noi *am fi vrut*	*am fi voit*	am			
voi *ați vrut*	*ați fi voit*	ați			
ei, ele *ar fi vrut*	*ar fi voit*	ar			

IMPERATIV

Afirmativ

voiește tu !
voiți voi!

Negativ

nu voi tu !
nu voiți voi!

INFINITIV

Prezent

a vrea, vrere
a voi, voire

Perfect

a fi vrut
a fi voit

GERUNZIU

vrînd, voind

PARTICIPIU

vrut, vrută
vruți, vrute
voit, voită
voiți, voite

SUPIN

(de) vrut, (de) voit

PARADIGMA VERBELOR REGULATE

Diateza activă

INDICATIV

	radical :	*sufix :*	*alternanță :*	*desinență :*
eu *adun*	adun-	-Ø-	—	-Ø-
tu *aduni*	adun-	-Ø-	—	-i
el, ea *adună*	adun-	-Ø-	—	-ă
noi *adunăm*	adun-	-a-	-a-/-ă-	-m
voi *adunați*	adun-	-a-	—	-ți
ei, ele *adună*	adun-	-Ø-	—	-ă

	radical:	sufix:	alternanță:	desinență:
eu *lucrez*	lucr-	-ez-	—	-Ø
tu *lucrezi*	lucr-	-ez-	—	-^{i}
el,ea *lucrează*	lucr-	-ez-	-e-/-ea-	-ă
noi *lucrăm*	lucr-	-a-	-a-/-ă-	-m
voi *lucrați*	lucr-	-a-	—	-ț^{i}
ei, ele *lucrează*	lucr-	-ez-	-e-/-ea-	-ă
eu *tac*	tac-	-Ø-	—	-Ø
tu *taci*	tac-	-Ø-	-c-/-č	-^{i}
el, ea *tace*	tac-	-Ø-	-c-/-č-	-e
noi *tăcem*	tac-	-e-	-a-/ă-, -c-/-č-	-m
voi *tăceți*	tac-	-e-	-a-/ă-, -c-/-č-	-ț^{i}
ei, ele *tac*	tac-	-Ø-	—	-Ø
eu *pricep*	pricep-	-Ø-	—	Ø
tu *pricepi*	pricep-	-Ø-	—	-^{i}
el, ea *pricepe*	pricep-	-Ø-	—	-e
noi *pricepem*	pricep-	-e-	—	-m
voi *pricepeți*	pricep-	-e-	—	-ț^{i}
ei, ele *pricep*	pricep-	Ø-	—	-Ø
eu *fug*	fug-	Ø-	—	-Ø
tu *fugi*	fug-	-Ø-	-g-/-ğ-	-^{i}
el, ea *fuge*	fug-	-Ø-	-g-/-ğ-	-e
noi *fugim*	fug-	-i-	-g-/-ğ-	-m
voi *fugiți*	fug-	-i-	-g-/-ğ-	-ț^{i}
ei, ele *fug*	fug-	-Ø-	—	-Ø
eu *citesc*	cit-	-esc-	—	-Ø
tu *citești*	cit-	-esc-	-sc-/-șt-	-^{i}
el, ea *citește*	cit-	-esc-	-sc-/-șt-	-e
noi *citim*	cit-	-i-	—	-m
voi *citiți*	cit-	-i-	—	-ț^{i}
ei, ele *citesc*	cit-	-esc-	—	-Ø
eu *cobor*	cobor-	-Ø-	—	-Ø
tu *cobori*	cobor-	-Ø-	—	-^{i}
el, ea *coboară*	cobor-	-Ø-	-o-/-oa-	-ă
noi *coborîm*	cobor-	-î-	—	-m
voi *coborîți*	cobor-	-î-	—	-ț^{i}
ei, ele *coboară*	cobor-	-Ø-	-o-/-oa-	-ă
eu *hotărăsc*	hotăr-	-ăsc-	—	-Ø
tu *hotărăști*	hotăr-	-ăsc-	-sc-/-șt-	-^{i}
el, ea *hotărăște*	hotăr-	-ăsc-	-sc-/-șt-	-e

noi *hotărîm*	hotăr-	-î-	—	-m
voi *hotărîți*	hotăr-	-î-	—	-ț^i
ei, ele *hotărăsc*	hotăr-	-ăsc-	—	-Ø

Imperfect

	radical :	*sufix :*	*alternanță :*	*desinență :*
eu *adunam*	adun-	-a-	—	-m
tu *adunai*	adun-	-a-	—	-i̯
el, ea *aduna*	adun-	-a-	—	-Ø
noi *adunam*	adun-	-a-	—	-m
voi *adunați*	adun-	-a-	—	-ț^i
ei, ele *adunau*	adun-	-a-	—	-u̯
eu *lucram*	lucr-	-a-	—	-m
tu *lucrai*	lucr-	-a-	—	-i̯
el, ea *lucra*	lucr-	-a-	—	-Ø
noi *lucram*	lucr-	-a-	—	-m
voi *lucrați*	lucr-	-a-	—	-ț^i
ei, ele *lucrau*	lucr-	-a-	—	-u̯
eu *tăceam*	tac-	-ea-	-a-/-ă- ;-c-/-č-	-m
tu *tăceai*	tac-	-ea-	-a-/-ă- ;-c-/-č-	-i̯
el, ea *tăcea*	tac-	-ea-	-a-/-ă- ;-c-/-č-	-Ø
noi *tăceam*	tac-	-ea-	-a-/-ă- ;-c-/-č-	-m
voi *tăceați*	tac-	-ea-	-a-/-ă- ;-c-/-č-	-ț^i
ei, ele *tăceau*	tac-	-ea-	-a-/-ă- ;-c-/-č-	-u̯
eu *pricepeam*	pricep-	-ea-	—	-m
tu *pricepeai*	pricep-	-ea-	—	-i̯
el, ea *pricepea*	pricep-	-ea-	—	-Ø
noi *pricepeam*	pricep-	-ea-	—	-m
voi *pricepeați*	pricep-	-ea-	—	-ț^i
ei, ele *pricepeau*	pricep-	-ea-	—	-u̯
eu *fugeam*	fug-	-ea-	-g-/-ǧ-	-m
tu *fugeai*	fug-	-ea-	-g-/-ǧ-	-i̯
el, ea *fugea*	fug-	-ea-	-g-/-ǧ-	-Ø
noi *fugeam*	fug-	-ea-	-g-/-ǧ-	-m
voi *fugeați*	fug-	-ea-	-g-/-ǧ-	-ț^i
ei, ele *fugeau*	fug-	-ea-	-g-/-ǧ-	-u̯

	radical :	sufix :	alternanţă :	desinenţă :
eu *citeam*	cit-	-ea-	—	-m
tu *citeai*	cit-	-ea-	—	-i̯
el, ea *citea*	cit-	-ea-	—	-Ø
noi *citeam*	cit-	-ea-	—	-m
voi *citeaţi*	cit-	-ea-	—	-ţ[1]
ei, ele *citeau*	cit-	-ea-	—	-u̯
eu *coboram*	cobor-	-a-	—	-m
tu *coborai*	cobor-	-a-	—	-i̯
el, ea *cobora*	cobor-	-a-	—	-Ø
noi *coboram*	cobor-	-a-	—	-m
voi *coboraţi*	cobor-	-a-	—	-ţ[1]
ei, ele *coborau*	cobor-	-a-	—	-u̯
eu *hotăram*	hotăr-	-a-	—	-m
tu *hotărai*	hotăr-	-a-	—	-i̯
el, ea *hotăra*	hotăr-	-a-	—	-Ø
noi *hotăram*	hotăr-	-a-	—	-m
voi *hotăraţi*	hotăr-	-a-	—	-ţ[1]
ei, ele *hotărau*	hotăr-	-a-	—	-u̯

Perfectul simplu

eu *adunai*	adun-	-a-	—	-i̯
tu *adunaşi*	adun-	-a-	—	-ş[1]
el, ea *adunắ*	adun-	-a-	-a-/-ă-	-Ø
noi *adunarăm*	adun-	-a-, -ră-	—	-m
voi *adunarăţi*	adun-	-a-, -ră-	—	-ţ[1]
ei, ele *adunară*	adun-	-a-, -ră-	—	-Ø
eu *lucrai*	lucr-	-a-	—	-i̯
tu *lucraşi*	lucr-	-a-	—	-ş[1]
el, ea *lucrắ*	lucr-	-a-	-a-/-ă-	-Ø
noi *lucrarăm*	lucr-	-a-, -ră-	—	-m
voi *lucrarăţi*	lucr-	-a-, -ră-	—	-ţ[1]
ei, ele *lucrară*	lucr-	-a-, -ră-	—	-Ø
eu *tăcui*	tac-	-u-	-a-/-ă-	-i̯
tu *tăcuşi*	tac-	-u-	-a-/-ă-	-ş[1]
el, ea *tăcu*	tac-	-u-	-a-/-ă-	-Ø
noi *tăcurăm*	tac-	-u-, -ră-	-a-/-ă-	-m
voi *tăcurăţi*	tac-	-u-, -ră-	-a-/-ă-	-ţ[1]
ei, ele *tăcură*	tac-	-u-, -ră-	-a-/-ă-	-Ø

	radical :	sufix :	alternanță :	desinență :
eu *pricepui*	pricep-	-u-	—	-i̯
tu *pricepuși*	pricep-	-u-	—	-ș^{i}
el, ea *pricepu*	pricep-	-u-	—	Ø
noi *pricepurăm*	pricep-	-u-,-ră-	—	-m
voi *pricepurăți*	pricep-	-u-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *pricepură*	pricep-	-u-, -ră-	—	Ø
eu *fugii*	fug-	-i-	-g-/-ğ-	-i̯
tu *fugiși*	fug-	-i-	-g-/-ğ-	-ș^{i}
el, ea *fugi*	fug-	-i-	-g-/-ğ-	Ø
noi *fugirăm*	fug-	-i-, -ră-	-g-/-ğ-	-m
voi *fugirăți*	fug-	-i-, -ră-	-g-/-ğ-	-ț^{i}
ei, ele *fugiră*	fug-	-i-, -ră-	-g-/-ğ-	Ø
eu *citii*	cit-	-i-	—	-i̯
tu *citiși*	cit-	-i-	—	-ș^{i}
el, ea *citi*	cit-	-i-	—	-Ø
noi *citirăm*	cit-	-i-, -ră-	—	-m
voi *citirăți*	cit-	-i-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *citiră*	cit-	-i-, -ră-	—	-Ø
eu *coborîi*	cobor-	-î-	—	-i̯
tu *coborîși*	cobor-	-î-	—	-ș^{i}
el, ea *coborî*	cobor-	-î-	—	-Ø
noi *coborîrăm*	cobor-	-î-, -ră-	—	-m
voi *coborîrăți*	cobor-	-î-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *coborîră*	cobor-	-î-, -ră-	—	-Ø
eu *hotărîi*	hotăr-	-î-	—	-i̯
tu *hotărîși*	hotăr-	-î-	—	-ș^{i}
el, ea *hotărî*	hotăr-	-î-	—	-Ø
noi *hotărîrăm*	hotăr-	-î-, -ră-	—	-m
voi *hotărîrăți*	hotăr-	-î-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *hotărîră*	hotăr-	-î-, -ră-	—	-Ø

Perfectul compus

eu *am adunat*	*am lucrat*	*am tăcut*	*am priceput*
tu *ai adunat*	*ai lucrat*	*ai tăcut*	*ai priceput*
el, ea *a adunat*	*a lucrat*	*a tăcut*	*a priceput*
noi *am adunat*	*am lucrat*	*am tăcut*	*am priceput*
voi *ați adunat*	*ați lucrat*	*ați tăcut*	*ați priceput*
ei, ele *au adunat*	*au lucrat*	*au tăcut*	*au priceput*

eu *am fugit*	*am citit*	*am coborît*	*am hotărît*
tu *ai fugit*	*ai citit*	*ai coborît*	*ai hotărît*
el, ea *a fugit*	*a citit*	*a coborît*	*a hotărît*
noi *am fugit*	*am citit*	*am coborît*	*am hotărît*
voi *ați fugit*	*ați citit*	*ați coborît*	*ați hotărît*
ei, ele *au fugit*	*au citit*	*au coborît*	*au hotărît*

Paradigma perfectului compus e formată din formele *specializate* ale auxiliarului morfologic *a avea* (morfeme analitice), prin care se exprimă numărul și persoana, și din participiul verbului de conjugat.

Mai mult ca perfectul

	radical :	*sufix :*	*alternanță :*	*desinență :*
eu *adunasem*	adun-	-a-,-se-	—	-m
tu *adunaseși*	adun-	-a-, -se-	—	-ș^{i}
el, ea *adunase*	adun-	-a-, -se-	—	-Ø
noi *adunaserăm*	adun-	-a-, -se-, -ră-	—	-m
voi *adunaserăți*	adun-	-a-, -se-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *adunaseră*	adun-	-a-, -se-, -ră-	—	-Ø
eu *lucrasem*	lucr-	-a-, -se-	—	-m
tu *lucraseși*	lucr-	-a- ,-se-	—	-ș^{i}
el, ea *lucrase*	lucr-	-a-, -se-	—	-Ø
noi *lucraserăm*	lucr-	-a-, -se-, -ră-	—	-m
voi *lucraserăți*	lucr-	-a-, -se-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *lucraseră*	lucr-	-a-, -se-, -ră-	—	-Ø
eu *tăcusem*	tac-	-u-, -se-	-a-/-ă-	-m
tu *tăcuseși*	tac-	-u-, -se-	-a-/-ă-	-ș^{i}
el, ea *tăcuse*	tac-	-u-, -se-	-a-/-ă-	-Ø
noi *tăcuserăm*	tac-	-u-, -se-, -ră-	-a-/-ă-	-m
voi *tăcuserăți*	tac-	-u-, -se-, -ră-	-a-/-ă-	-ț^{i}
ei, ele *tăcuseră*	tac-	-u-, -se-, -ră-	-a-/-ă-	-Ø
eu *pricepusem*	pricep-	-u-, -se-	—	-m
tu *pricepuseși*	pricep-	-u-, -se-	—	-ș^{i}
el, ea *pricepuse*	pricep-	-u-, -se-	—	-Ø
noi *pricepuserăm*	pricep-	-u-, -se-, -ră-	—	-m
voi *pricepuserăți*	pricep-	-u-, -se-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *pricepuseră*	pricep-	-u-, -se-, -ră-	—	-Ø

	radical:	sufix:	alternanță:	desinență:
eu *fugisem*	fug-	-i-, -se-	-g-/-ğ-	-m
tu *fugiseși*	fug-	-i-, -se-	-g-/-ğ-	-ș^{i}
el, ea *fugise*	fug-	-i-, -se-	-g-/-ğ-	-Ø
noi *fugiserăm*	fug-	-i-, -se-, -ră-	-g-/-ğ-	-m
voi *fugiserăți*	fug-	-i-, -se-, -ră-	-g-/-ğ-	-ț^{i}
ei, ele *fugiseră*	fug-	-i-, -se-, -ră-	-g-/-ğ-	-Ø
eu *citisem*	cit-	-i-, -se-	—	-m
tu *citiseși*	cit-	-i-, -se-	—	-ș^{i}
el, ea *citise*	cit-	-i-, -se-	—	-Ø
noi *citiserăm*	cit-	-i-, -se-, -ră-	—	-m
voi *citiserăți*	cit-	-i-, -se-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *citiseră*	cit-	-i-, -se-, -ră-	—	-Ø
eu *coborîsem*	cobor-	-î-, -se-	—	-m
tu *coborîseși*	cobor-	-î-, -se-	—	-ș^{i}
el, ea *coborîse*	cobor-	-î-, -se-	—	-Ø
noi *coborîserăm*	cobor-	-î-, -se-, -ră-	—	-m
voi *coborîserăți*	cobor-	-î-, -se-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *coborîseră*	cobor-	-î-, -se-, -ră-	—	-Ø
eu *hotărîsem*	hotăr-	-î-, -se-	—	-m
tu *hotărîseși*	hotăr-	-î-, -se-	—	-ș^{i}
el, ea *hotărîse*	horăr-	-î-, -se-	—	-Ø
noi *hotărîserăm*	hotăr-	-î-, -se-, -ră-	—	-m
voi *hotărîserăți*	hotăr-	-î-, -se-, -ră-	—	-ț^{i}
ei, ele *hotărîseră*	hotăr-	-î-, -se-, -ră-	—	-Ø

La celelalte timpuri și moduri ale diatezei active, paradigma verbelor regulate este ușor de desprins din analiza făcută flexiunii verbelor neregulate. Paradigma verbelor regulate la *diateza reflexivă* se construiește din paradigma diatezei active + pronumele reflexiv, plasat de obicei înaintea formei verbale. Pronumele component al diatezei reflexive poate fi la acuzativ sau la dativ; de aceea paradigma reflexivului conține două serii de forme: cu pronume în dativ și cu pronume în acuzativ. Paradigma *diatezei pasive* se construiește din paradigma verbului *A FI* + participiul verbului de conjugat; verbul *A FI* îndeplinește rolul de auxiliar morfologic, de morfem care exprimă sensurile gramaticale de mod, timp, persoană, număr. Desinențele participiului sînt morfeme care exprimă sensurile gramaticale de gen și număr. Sensul gramatical de diateză pasivă este exprimat de întreaga construcție formată din verbul *A FI* și din participiu.

4. SISTEMUL MONEMULUI

Analiza morfematică a paradigmelor substantivale și verbale oferă asupra mijloacelor gramaticale o perspectivă care cuprinde principalele roluri ale mijloacelor, pe întinsele sectoare morfologice ale marcării categoriilor : gen, număr, caz, diateză, mod, timp, persoană, la două părți de vorbire de bază : substantivul și verbul. Au rămas în afara analizei : setul de morfeme pentru gradul de comparație ; morfemele pronominale, numerale, adjectivale, acestea din urmă fiind comparabile cu ale substantivului. Așa cum au fost prezentate, mijloacele gramaticale apar legate de ,,solul ferm'' al cuvintelor din care le-am desprins prin analiză și în care își au rostul și funcționează ; ele sînt însă desfășurate *în extensiune*, pe coordonatele categoriilor exprimate.

Imaginea *în intensiune* a mijloacelor gramaticale, a tuturor în structura internă tip a unui singur cuvînt, în modelul morfematic și lexical al semnului, e dată de *sistemul monemului*. Avantajul evident al sistemului monemului [69] este că, dintre toate teoriile despre morfem, încadrează cel mai bine mijloacele gramaticale de toate tipurile în structura cuvîntului, reușește să le diferențieze net și de elementele lexicale (plan mai îndepărtat, dar adesea confundabil) și de elementele gramaticale existente în corelație (sensurile gramaticale, categoriile) ; dar cel mai important dintre rezultatele științifice ale sistemului monemului este constituirea unei terminologii distincte pentru toate componentele de formă și de sens, lexicale și gramaticale, generale și particulare ale cuvîntului.

În sistemul monemului, mijloacele gramaticale trebuie gîndite în ceea ce se numește : *formant, formant gramatical, aloform gramatical, formem gramatical*. Trecînd de la judecăți asertorice la judecăți problematice, se poate afirma că în sistemul monemului distincțiile și nuanțele sînt ale unui model coerent, precis conturat, de mare finețe și forță comprehensivă, economice ca instrument metodologic și cognitiv ; dar valoarea supremă a sistemului monemului constă, în ultimă instanță, în capacitatea lui de a oferi imaginea complexă a nivelelor și componentelor cuvîntului și de a circumscrie, între acestea, locul mijloacelor gramaticale.

Sistemul monemului se compune din 21 de concepte, care se definesc astfel :

(1) **monem** = un cuplu (a, b) ; *a* este semnificat, *b* este semnificant ; monemul este rădăcina înțeleasă și ca sens lexical, și ca grup de foneme, este sufixul sau desinența, înțelese și ca sensuri, și ca grupuri de foneme, în ambele laturi, ideală și materială ; monemul este

o unitate segmentală din ambele laturi ale limbii; elementele semantice, semnificaţii se cuprind între paranteze drepte [ ], iar elementele de expresie, semnificanţii se cuprind între paranteze oblice / /. Paula Diaconescu [69] dă exemplul „sintagmei minimale" *copiliţă*, pe care o segmentează în trei moneme, după cum urmează:

$$\left\{\begin{matrix}[\text{copil}]\\ \updownarrow\\ /\text{copil}/\end{matrix}\right\}+\left\{\begin{matrix}[\text{-iţ}]\\ \updownarrow\\ /\text{-iţ}/\end{matrix}\right\}+\left\{\begin{matrix}[\text{-ă}]\\ \updownarrow\\ /\text{-ă}/\end{matrix}\right\}$$

$$M_1 \qquad M_2 \qquad M_3$$

(2) **semantem** = fiecare dintre semnificaţii unui cuvînt este un semantem; partea ideală a unui monem este un semantem; sensul lexical al rădăcinii, al sufixelor şi prefixelor lexicale, sensul gramatical al sufixelor gramaticale şi al desinenţelor este un semantem; semanteme sînt toate categoriile gramaticale şi toate sensurile lexicale încorporate într-un enunţ; în exemplul dat, [copil-]-, [-iţ] = „diminutiv", [-ă] = „singular" sînt semanteme.

(3) **formant** = fiecare dintre semnificanţii unui cuvînt este un formant; partea materială, fonică sau grafică, a unui monem este un formant; grupul de foneme din care este alcătuită rădăcina, sufixele şi prefixele lexicale sau gramaticale, fonemul sau grupul de foneme din care este alcătuită desinenţa nominală sau verbală este un formant; în exemplul dat, /copil-/, /-iţ/, -/-ă/ sînt formanţi. Rezultă că:

$$\textit{monem} = \begin{matrix}\textit{semantem}\\ \updownarrow\\ \textit{formant}\end{matrix}$$

(4) **lexem** = o specie de monem, şi anume monemul al cărui sens este lexical; rădăcina cu sensul ei lexical, sufixul sau prefixul lexical, concepute şi ca grup de foneme, şi ca sens formează un lexem; în exemplul dat, este un lexem:

$$M_1 = \begin{matrix}[\text{copil}]\\ \updownarrow\\ /\text{copil}/\end{matrix}$$

(5) **gramatem** = o specie de monem, şi anume monemul al cărui sens este gramatical; sufixul gramatical, desinenţa, poate şi alternanţa fonetică (Paula Diaconescu nu înregistrează alternanţele), concepute în ambele laturi, materială şi ideală, ca grup de foneme şi

ca sens, ca semnificant şi ca semnificat formează gramatemele; în exemplele date, sînt gramateme:

[-ă] = „singular"   [-e] = „plural"
↕   ↕
/-ă/   /-e/   din copiliţe

[-ă] = „prezent"   [-m] = „pers. I"
↕   ↕
/-ă/   /-m/   din cînt*(ă)m*

(6) **plerem** = semantemul unui lexem; plerem este echivalent cu sens lexical; sensul lexical al rădăcinii, sensul lexical al sufixului lexical sau al prefixului lexical formează un plerem; în exemplul dat, sînt plereme [copil-] şi [-iţ].

(7) **formant lexical** = formantul unui lexem; expresia, semnificantul, grupul de sunete sau litere, de foneme dintr-o rădăcină sau dintr-un sufix lexical sau dintr-un prefix lexical; în exemplul dat, /copil-/ şi -/iţ/ sînt formante lexicale. Rezultă că:

plerem
lexem = ↕
formant lexical

(8) **morf** = semantemul unui gramatem; sensul gramatical, categoria gramaticală; în exemplele date, sînt morfe: [-ă] = „singular", [-e] = „plural", [-ă] = „prezent" şi [-m] = „pers. I".

(9) **formant gramatical** = formantul unui gramatem; sufixul gramatical, desinenţa, alternanţa fonetică, aşa-numitele „terminaţii", de la clasificarea adjectivelor (care sînt desinenţe) şi de la cele patru conjugări (care sînt sufixe gramaticale); în exemplele date, sînt formanţi gramaticali: /-ă/, /-e/, /-ă/ şi /-m/. Rezultă că:

morf
gramatem = ↕
formant gramatical

(10) **lexem general** = o clasă de lexeme; invarianta lexicală, gîndită şi ca expresie, şi ca sens; forma literară, unică a unei rădăcini împreună cu sensul ei fundamental, general, forma unică a sufixului lexical şi a prefixului lexical împreună cu sensurile lor generale, cuprinse în diverse tipuri de variante secundare, poziţionale, regionale, stilistice; lexemul general este semnificantul lexical tip, invariant, asociat semnificatului lexical tip [234, 235, 236].

(11) **lexem particular (alolexem)** = manifestare concretă a unui lexem general, membru al unei clase reprezentate de lexemul general; lexemul particular este o variantă lexicală literară, regională, argo-

tică, stilistică, contextuală a invariantei lexicale; lexemul general se înțelege numai prin raportare la lexemul particular. În termenii lui Vasile Ştirbu [235] lexemul general este o *constructă* sau obiect alcătuit din *constante*, iar lexemul particular este o *constructă* alcătuită din *constante* şi *variabile*; în termenii lexicologiei clasice, lexemul general este rădăcina cuvîntului cu sensul ei fundamental, primar, cu forma ei literară, iar lexemul particular este rădăcina, prefixul lexical, sufixul lexical cu orice expresie şi sens lexical, fie ele literare, fie regionale, dialectale, argotice, stilistice, arhaice, forme şi sensuri cuprinse în articolul de dicționar la polisemia cuvintelor. De exemplu, avem lexemul general:

mod = [mod] ↕ /mod/

care se manifestă concret în clasa de lexeme particulare:

mod_1 = [mod] = „fel” ↕ /mod/ mod_2 = [mod] = „chip” ↕ /mod/

mod_3 = [mod] = „manieră” ↕ /mod/ mod_4 = [mod] = „categorie gramaticală a verbului: indicativ, conjunctiv etc.” ↕ /mod/

Lexeme particulare se obțin menținînd constant semnificatul şi variind semnificantul lexemului, în felul care urmează:

$praf_1$ = [praf] ↕ /praf/ $praf_2$ = [praf] ↕ /colb/ $praf_3$ = [praf] ↕ /pulbere/

Acestea sînt variante literare ale semnificantului, lexeme particulare literare; există variante sociale, argotice, lexeme particulare obținute prin transformarea semnificanților cu metafore aplicate aceluiaşi obiect în ramificația socială a limbii numită argou:

cap_1 = [cap] ↕ /cap/ cap_2 = [cap] ↕ /gămălie/ cap_3 = [cap] ↕ /dovleac/ cap_4 = [cap] ↕ /bobină/

Există apoi lexeme particulare datorate ramificațiilor teritoriale ale limbii, dialectelor, graiurilor dialectale:

$porumb_1$ = [porumb] ↕ /porumb/ $porumb_2$ = [porumb] ↕ /păpuşoi/ $porumb_3$ = [porumb] ↕ /cucuruz/

(12) **alosem** = pleremul unui lexem particular; sensul lexical al unei variante lexicale, sensul lexical al unui lexem particular; în exemplele date sînt aloseme: [mod] = „fel", [mod] = „chip", [mod] = „manieră", [mod] = „categorie gramaticală a verbului (indicativ, conjunctiv etc.)".

(13) **aloform lexical** = formantul lexical al unui lexem particular; dacă alosemul este semnificatul lexemului particular, aloformul lexical este semnificantul alolexemului, lexemului particular; în exemplele date, sînt aloforme lexicale: /praf/, /colb/, /pulbere/; /cap/, /gămălie/, /dovleac/, /bobină/; /porumb/, /păpușoi/, //cucuruz/.
Rezultă că:

alosem
lexem particular = ↕
(alolexem) *aloform lexical*

(14) **semem** = pleremul unui lexem general; semnificatul unui lexem general; în exemplul dat, este semem: [mod], [praf], [cap], [porumb].

(15) **formem lexical** = formantul unui lexem general; semnificantul unui lexem general; în exemplele date, sînt formeme lexicale: /mod/, /praf/, /cap/, /porumb/. În această etapă de desfășurare a procedeului de demonstrație a înțelesurilor termenilor discutați poate fi exemplificat *lexemul general*, care este format din:

semem
lexem general = ↕
formem lexical

mod = [mod] ↕ /mod/ praf = [praf] ↕ /praf/ cap = [cap] ↕ /cap/ porumb = [porumb] ↕ /porumb/

(16) **gramatem general** = categoria gramaticală și mijlocul care o exprimă; sînt gramateme generale:

modul = [felul acțiunii verbale] ↕ [-ez/,/să/, /aș/- /-a-, -t/- /-î-, -nd/ etc.

persoana = [agentul acțiunii verbale] ↕ /Ø/, /-i/, /-ă/, /-m- /, /-ți/, /-ă/ etc.

Semnificanții aceștia i-am desprins din exemplele de tipul: lucr*ez*, să lucre*z*, *aș* lucra, lucr*at*, lucr*înd* (indicativ, conjunctiv, optativ, participiu, gerunziu); lucrezØ, lucrez*i*, lucreaz*ă*, lucră*m*, lucra*ți*,

lucrează (persoanale I, II, III singular și plural, la prezentul indicativului). Alte gramateme generale putem reprezenta pentru celelalte categorii gramaticale : *genul* cu semnificatul general de ,,caracteristici masculine, feminine și neutre ale obiectelor'' și cu semnificanții constituiți din desinențele /u/, /u/, /i/, /e/, /ă/, /ea/, /a/ (*membru, leu, pui, fluture, inimă, floare, cafea, basma*) :

[caracteristici masculine, feminine și neutre]
genul = ↕
/-u/, /-u/, /-i/- /-e/, /-ă/, /-ea/, /-a/

timpul cu semnificatul general de ,,vremea acțiunii verbale'' și cu semnificanți constituiți din sufixele trecutului (imperfectului, mai mult ca perfectului, perfectului simplu), din formele verbului auxiliar *a avea*, auxiliar morfologic, la perfectul compus, din sufixele prezentului și din verbul auxiliar morfologic al timpului viitor, *a voi*. Pentru simplificarea exemplificării vom înșira semnificanții existenți la persoana I a fiecărui timp de la indicativ : lucr*a*m, lucr*a*i, lucr*a*sem, *am* lucrat, lucr*ez*, *voi* lucra, *voi fi* lucrat :

[vremea acțiunii verbale]
timpul = ↕
/-a-/, /-a-/, /-a-, -se-/, /am/ : /-ez/ : /voi/, /voi fi/

(17) **gramatem particular (alogramatem)** = orice gramatem considerat ca membru al unei clase reprezentate de gramatemul general sau considerat ca manifestare concretă a unui gramatem general; există nivele, grade de abstractizare, de generalizare a gramatemelor particulare; din exemplele date se obțin numeroase gramateme particulare, divizînd pe verticală gramatemele generale în secvențe de semnificați și de semnificanți. Sînt gramateme particulare :

[acțiune prezentată de vorbitor ca reală]
indicativ = ↕
/-ez/ (lucr*ez*), /-esc/ (vorb*esc*), /Ø/ (cînt, văd)

Se pot lua ca semnificanți și sufixele indicativului de la timpurile trecute sau viitoare, de la orice conjugare, fiindcă toate materializează, marchează sensul morfologic particular de indicativ, în opoziție cu celelalte moduri; sufixele sînt polisemice, indicînd și timpul și modul, chiar și diateza, încorporează adică mai multe sensuri gramaticale.

[acțiune în desfășurare]
gerunziu = ↕
/-î-, -nd/ (lucr*înd*), /-i-, -nd/ (vorb*ind*)

persoana a II-a = [acţiune făcută de cel cu care se vorbeşte] ↕ /-i/ (lucrez*i*), /-ţi/ (lucra*ţi*), /-şi/ (lucrase*şi*) etc.

masculin = [caracteristici masculine) ↕ /-u/, -u/, /-i/, /-e/

viitor = [acţiune care se va petrece după momentul vorbirii] ↕ /voi/, /vei/, /va/, /vom/, /veţi/, /vor/ + infinitivul

Un gramatem particular de gradul I de generalitate este timpul trecut în raport cu gramatemele de gradul II de generalitate care sînt reprezentate de imperfect, perfectul simplu, perfectul compus şi mai mult ca perfectul. Sensul, semnificatul gramatemului particular de gradul I este ideea de acţiune petrecută în trecut, iar semnificantul, formantul gramatemului particular de gradul I este clasa de sufixe gramaticale întîlnite la toate timpurile trecute. Sensul, semnificatul gramatemului particular de gradul al II-lea, de pildă al imperfectului, este ideea de acţiune petrecută în trecut, durativă, neterminată în momentul la care se referă vorbirea, iar semnificantul, formantul este sufixul gramatical al imperfectului, /-a/ la verbe de conjugarea I, /-ea/- la verbe de conjugarea a II-a, a III-a, a IV-a în *i* (lucr*am*, lucr*ai*, lucr*a*, lucr*am*, lucr*aţi*, lucr*au*; ved*eam*, ved*eai*, ved*ea*, ved*eam*, ved*eaţi*, ved*eau*; merg*eam*, merg*eai*, merg*ea*, merg*eam*, merg*eaţi*, merg*eau*; priv*eam*, priv*eai*, priv*ea*, priv*eam*, priv*eaţi*, priv*eau*; verbele de conjugarea a IV-a în *î* au sufixul /-a-/: cobor*am*, cobor*ai*, cobor*a*, cobor*am*, cobor*aţi*, cobor*au*). Gramatemul particular de gradul al II-lea mai mult ca perfectul are semnificatul de „acţiune încheiată anterior alteia din trecut", iar semnificantul, formantul este constituit din clasa de sufixe (la conjugarea I): /-a-/, /-se-/ la formele de singular şi /-a-, -se-, -ră-/ la formele de plural (lucr*asem*, lucr*aseşi*, lucr*ase*, lucr*aseră*, lucr*aserăţi*, lucr*aseră*).

În mod similar se pot stabili alogramatemele de gradul al II-lea pentru celelalte timpuri trecute ale indicativului, perfectul simplu şi perfectul compus, ca şi pentru toate speciile celor opt categorii gramaticale ale limbii române.

Sînt gramateme generale: *genul*, *numărul*, *cazul*, *modul*, *timpul*, *persoana*, *diateza*, *gradul de comparaţie* şi sînt gramateme particulare (alogramateme): *masculinul*, *femininul*, *neutrul*; *singularul* şi *pluralul*; *nominativul*, *genitivul*, *dativul*, *acuzativul*, *vocativul*; *indicativul*, *conjunctivul*, *optativul*, *condiţionalul*, *potenţialul*, *prezumtivul*, *imperativul*, *infinitivul*, *participiul*, *supinul*, *trecutul* (*imperfectul*, *perfectul simplu*, *perfectul compus*, *mai mult ca perfectul*), *prezentul*,

viitorul (viitorul propriu-zis, viitorul anterior); *persoana I*, *persoana a II-a*, *persoana a III-a* :*reflexiv*, *activ*, *pasiv*; *pozitivul*, *comparativul*, *superlativul*, cu gramatemele particulare de gradul al II-lea : *comparativul de inferioritate*, *comparativul de egalitate*, *comparativul de superioritate*, *superlativul relativ*, *superlativul absolut*, ultimele două avînd gramateme particulare de gradul al III-lea de generalitate : *superlativul relativ de inferioritate* (cel mai puțin silitor), *superlativul relativ de superioritate* (cel mai silitor), *superlativul absolut de inferioritate* (foarte puțin silitor) și *superlativul absolut de superioritate* (foarte silitor).

(18) **morfem** = morful unui gramatem general; semnificatul, elementul semantic al unui gramatem general; este categoria gramaticală de gen, număr, caz, mod, timp, diateză, persoană, grad de comparație, fără mijlocul gramatical care o exprimă, conceptul ei general, fără a gîndi și speciile care o compun; în exemplele date sînt morfeme : „felul acțiunii verbale" (modul), „agentul acțiunii verbale" (persoana), „timpul acțiunii verbale" (timpul).

(19) **formem gramatical**= formantul gramatical al gramatemului general; semnificantul, expresia, clasa de mijloace gramaticale care marchează o categorie gramaticală; în exemplele date, sînt formeme gramaticale : /-ez/- /să/- /aș/, /-a-, -t/, /-î-, nd/; /Ø/, /-i/, /-ă/, /-m/, /-ți/, /-ă/ etc.

Rezultă că :

$$\textit{gramatem general} = \begin{matrix}\textit{morfem}\\ \updownarrow\\ \textit{formem gramatical}\end{matrix}$$

(20) **alomorf** = morful unui gramatem particular; sensul gramatical, semnificatul unui gramatem particular; felurile categoriilor gramaticale, fără mijloacele prin care se exprimă; ideea de masculin, feminin, neutru, singular, plural, nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ, trecut, prezent, viitor, indicativ etc.; în exemplele date sînt alomorfe: „acțiune prezentată de vorbitor ca reală" (indicativ), „acțiune în desfășurare" (gerunziu), „acțiune care se va petrece după momentul vorbirii" (viitor).

(21) **alomorf gramatical**=formantul gramatical al unui gramatem particular: semnificantul, mijlocul gramatical al unui fel de categorie gramaticală; marca masculinului, femininului, neutrului, singularului, pluralului, genitivului, indicativului, prezentului, comparativului, reflexivului, persoanei I etc.; în exemplele date, sînt aloforme gramaticale : /-ez/, /-î-, -nd/, /-ți/, /-u/- /voi/ pentru alo .orfele „acțiune prezentată de vorbitor ca reală", „acțiune în desfășurare", „acțiune făcută de cel cu care se vorbește", „caracteristici masculine", „timp viitor".

CONCLUZII

Corelînd simbolurile din introducere cu ideile dezvoltate în capitolele lucrării se pot trage următoarele concluzii:

1. [V]. *Morfologia* este ramura gramaticii care studiază părţile de vorbire, categoriile gramaticale şi mijloacele gramaticale. Definiţia morfologiei care are în vedere regulile privitoare la forma cuvintelor şi la modificările formale ale cuvintelor pe părţi de vorbire este incompletă şi neconformă cu structura conceptuală a tratatelor despre materia acestei părţi a gramaticii. Termenii *forma cuvintelor şi modificările formale ale cuvintelor* sînt restrictivi şi acoperă doar o treime din cîmpul tematic al morfologiei: mijloacele gramaticale, morfemele, structura morfematică a paradigmelor, dealtfel sectorul cel mai puţin elaborat; aşa cum s-a constituit în istoria gîndirii lingvistice, morfologia mai incorporează în fundamentele sale teoretice: (a) definiţiile şi clasificările părţilor de vorbire; (b) definiţiile şi clasificările categoriilor gramaticale. În sens *noetic*, morfologia este un sistem de noţiuni în care se reflectă clase de cuvinte, clase de sensuri gramaticale şi serii de morfeme, determinabile fiecare prin proprietăţi comune, definitorii şi configurabile ca mulţimi finite. În sens *ontic*, morfologia este tocmai acest sistem de cuvinte, sensuri gramaticale şi morfeme: este o parte a structurii gramaticale a unei limbi.

2. [X]. *Părţile de vorbire* sînt noţiuni morfologice fundamentale care reflectă clase de cuvinte: substantive, articole, adjective, pronume, numerale, verbe, adverbe, prepoziţii, conjuncţii şi interjecţii. În sens *noetic*, părţile de vorbire formează primul subsistem de noţiuni din fundamentele teoretice ale morfologiei; organizarea subsistemului e dată de două operaţii logice: definiţia şi clasificarea; noţiunile reflectă categorii de cuvinte cu sens lexical sau cu sens gramatical. În sens *ontic*, părţile de vorbire sînt tocmai acest subsistem de cuvinte cu sens lexical sau cu sens gramatical, numite clase lexico-gramaticale. Criteriul de segmentare a „vorbirii" în „părţi" (substantive, articole, adjective etc.) trebuie desprins din genul proxim al definiţiei generale a părţilor de vorbire: „noţiuni". O noţiune are două laturi: sfera şi conţinutul. Criteriul va fi deci sfera şi conţinutul clasei de cuvinte disociate. Numărul părţilor de vorbire din limba română şi natura specifică a fiecăreia, definiţiile

lor sînt în funcție de acest criteriu. Termenul impus de tradiția științifică *părți de vorbire* (gr. *mérê logou*, lat. *partes orationis*, fr. *parties du discours*, it. *parti del discorso*, germ. *Redeteile*, engl. *parts of speech*) are o sferă prea largă: dacă ,,vorbirea'' e linearitatea semnelor, șirul sintagmatic, planul enunțurilor, și dacă ,,părți'' înseamnă segmente, atunci părți de vorbire ar trebui considerate și unități segmentale mai mici (silaba, fonemul) și unități segmentale mai mari (sintagma, propoziția, fraza) decît cuvîntul. La originea gîndirii gramaticale, la Aristotel de pildă, așa au și fost concepute elementele acestei clase: vorbirea (*l é x i s*) era împărțită în literă (*stoicheion*), silabă (*syllabe*), nume (*onoma*), verb (*rema*), flexiune (*ptôsis*), articol (*artron*), conjuncție (*syndesmos*) și propoziție (*logos*). Nu acesta este sensul științific de azi al termenului *parte de vorbire*, chiar dacă transparența la semnificație a componentelor ,,parte'', ,,vorbire'' poate prezenta riscul diluării conceptului într-o sferă prea largă. Astăzi termenul *parte de vorbire* este sinonim cu termenul *cuvînt*: sînt cuvinte substantivele, articolele, adjectivele, pronumele, numeralele, verbele, adverbele, prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile. Excepție face articolul hotărît din limba română, care apare scris și rostit în corpul formal (fonetic) al substantivului sau adjectivului, asemeni unei desinențe. Articolul hotărît din română nu este *cuvînt*, dar este un *semn*, cu un *semnificant* și un *semnificat* comparabil cu celelalte *semne* numite părți de vorbire; faptul că are ca sens distinct ,,individualizarea'' și ,,determinarea'' îl face încadrabil și la părți de vorbire. Filozofia cuvîntului, filozofia semnului și teoria morfemului fiind încă departe de a-și fi reunit soluțiile într-un sistem logic coerent, confuziile sînt persistente, ca reflex, în teoria părților de vorbire. Confuziile țin de perspectiva teoretică adoptată și de criteriul cu care se operează. Cînd sînt excluse din rîndul părților de vorbire: articolul, prepoziția, conjuncția, unele adverbe, verbe auxiliare morfologice (*particulele, syncategoremata*), se are în vedere *criteriul morfematic* de disociere, proprietatea comună de marcă a unei categorii gramaticale.

E adevărat că toate aceste fapte de limbă sînt morfeme. Dar nu e adevărat că sînt numai morfeme. Mai cu seamă nu e adevărat și pertinent să se opereze cu un criteriu morfematic în distingerea părților de vorbire; criteriul morfematic este extrinsec diviziunii vorbirii în părți; criteriul morfematic produce seriile de morfeme; în distingerea părților de vorbire trebuie folosit un criteriu specific (contextual, morfologic, sintactic, semantic); pentru construirea fundamentelor teoretice unitare ale morfologiei, propunem criteriul sferei și conținutului noțiunii. Întrebarea cardinală este: îndeplinesc calitatea de parte de vorbire faptele de limbă numite articole, prepoziții, conjuncții, adverbe, verbe auxiliare? Apoi: ce înseamnă calitate

de parte de vorbire? Calitatea de parte de vorbire am circumscris-o prin definiție, în sens *noetic* și *ontic*. Toate cele zece clase de cuvinte (semne) îndeplinesc calitatea de parte de vorbire, satisfac definiția acesteia. În concluzie, considerăm că particulele (sinategoremata) sînt și părți de vorbire și morfeme (mijloace gramaticale) : sînt părți de vorbire dacă le raportăm la criteriul sferei și conținutului noțiunii exprimate ; sînt morfeme dacă le raportăm la criteriul raportului cu categoriile gramaticale exprimate. În principiu, problema se soluționează prin conjuncție logică : *și . . . și. . .* (și parte de vorbire . . . și morfem. . .), nu prin disjuncție logică : *sau . . . sau. . .* (sau parte de vorbire . . . sau morfem. . .). Disocierea sistemului părților de vorbire de sistemul mijloacelor gramaticale (morfemelor) poate fi ușor făcută în termenii conjuncției logice dacă e adusă în comparație disocierea curentă pe care o facem, fără nici o confuzie, între sistemul fonologic și sistemul morfemelor : în seria morfemelor sînt introduse și *accentul*, *intonația*, *alternanța* (vocalică sau consonantică), toate acestea fiind de natură fonologică (fonetică). Nu s-a pus întrebarea : este accentul element fonetic suprasegmental sau este morfem? Și nu s-a dat răspunsul : este numai morfem. Nu s-a creat controversa întemeiată pe disjuncție logică : sau element fonetic, sau element morfematic. Cînd e raportat la criteriul morfematic și îl satisface, accentul este și *morfem;* cînd e raportat la criteriul fonematic (fonetic) și îl satisface, este și *fonem* (element fonetic suprasegmental). Faptul de limbă este același ; clasificarea lui într-o clasă sau alta este *diferită:* este în funcție de criteriul *diferit* adoptat. Aceeași comparație e utilă, funcționează și între *desinență* (întotdeauna *morfem*) și *vocală* (întotdeauna *fonem*), deci între sistemul morfematic și sistemul morfologic : ce este *-E* din *FLOARE*? Este morfem sau fonem? Este desinență sau vocală? Lingviștii care au exclus articolul dintre părțile de vorbire cînd au constatat că are și valoare de morfem, ar răspunde : *-E* este numai desinență, numai morfem, fiindcă e marcă a categoriilor gramaticale (feminin, singular). *-E* din *FLOARE* este *și* fonem (vocală) *și* morfem (desinență) ; nu este *sau* fonem (vocală) *sau* morfem (desinență) : este fonem dacă îl raportăm la criteriul fonematic (vocală anterioară, semideschisă cu funcție în distingerea cuvîntului) ; este morfem dacă îl raportăm la categoriile gramaticale exprimate (este marcă a genului, numărului și, într-un context oarecare, a cazului). Tot astfel unele clase de cuvinte pot fi încadrate și în sistemul părților de vorbire și în sistemul morfemelor.

3. [Y]. *Categoriile gramaticale* sînt noțiuni morfologice fundamentale care reflectă clase de sensuri gramaticale. În sens *noetic*, categoriile gramaticale formează al doilea subsistem de noțiuni din fundamentele teoretice ale morfologiei limbii române. În sens *ontic*, categoriile gramaticale formează un subsistem de sensuri,

înscris în planul semnificatului : *le signifié* din subsistemul morfologic. Genul proxim *formă* din definițiile categoriilor gramaticale este greșit. Categoriile gramaticale nu sînt elemente ale *formei*. Elemente ale formei sînt morfemele. Din nou s-a produs confuzia între aspecte ale unor subsisteme morfologice deosebite. Dacă nici o categorie gramaticală nu a fost exclusă din seria proprie și încadrată în seria morfemelor, toate categoriile gramaticale definite au fost concepute ca morfeme. Cazul nu e forma pe care o ia substantivul; numărul nu e forma pe care o ia substantivul sau un substitut al său; gradele de comparație nu sînt formele pe care le ia adjectivul; diateza nu este forma pe care o îmbracă verbul; modul nu este forma pe care o ia verbul; timpul nu este formă verbală; persoana nu este forma pe care o ia verbul. În toate aceste expresii *formă* înseamnă structură morfematică, morfeme, adică tocmai planul opus categoriilor gramaticale. Forma și morfemul fac parte din planul semnificantului morfologic *(le signifiant)*, categoria gramaticală și sensul gramatical fac parte din planul semnificatului morfologic *(le signifié)*. Mulțimea finită a categoriilor gramaticale din limba română cuprinde opt elemente : gen, număr, caz, grad de comparație, diateză, mod, timp, persoană. În conținutul semantic au fost descoperite unele sensuri gramaticale încadrabile în sfera categoriei de aspect. În corelație cu categoria gramaticală de timp, cred că ar putea fi disociate sfera și conținutul sensurilor gramaticale incorporabile într-o a zecea categorie gramaticală a limbii române : categoria spațiului. Morfemele spațiului ar fi prepozițiile cu sens locativ. Întrucît teoria aspectului și spațiului nu s-a impus sau nu a fost elaborată, în fundamentele teoretice ale morfologiei vom lua în considerare doar cele opt categorii gramaticale.

Între subsistemul părților de vorbire și subsistemul categoriilor gramaticale există relații determinate. În conținutul semantic al părților de vorbire neflexibile nu apar categorii gramaticale; prepoziția, conjuncția, interjecția nu au gen, număr, caz etc.; prepoziția marchează cazul, ca morfem, dar nu are caz în conținutul semantic propriu; conjuncția *să* marchează modul, ca morfem, dar nu are categoria gramaticală de mod, care e încorporată în conținutul semantic al verbului. După cum se asociază în sensul părților de vorbire flexibile, categoriile gramaticale pot fi înseriate astfel : în substantiv, adjectiv, articol, numeral se disting, pe lîngă sensul lexical sau gramatical definitoriu, trei clase de sensuri gramaticale adiacente; genul, numărul, cazul; în conținutul semantic al pronumelui, se disting, alături de sensul propriu („substitut"), categoriile : gen, număr, caz, persoană; verbul își asociază : diateza, modul, timpul, persoana, numărul, genul (la participiu); adjectivul și adverbul au specific

sensul gramatical al gradului de comparaţie, alături de sensul lexical definitoriu („însuşire a obiectului", „ipostaze ale mişcării").

Relaţiile acestea fiind reale şi multiple, observarea lor nu trebuie să ducă la absorbirea subsistemului categoriilor gramaticale în subsistemul părţilor de vorbire, cum lasă impresia modul de expunere încetăţenit în morfologie. Categoriile gramaticale sînt tratate la părţile de vorbire de care aparţin. Perspectiva e metodologică, nu strict ştiinţifică. S-ar putea proceda şi invers: părţile de vorbire să fie tratate la categoriile gramaticale de care aparţin. De pildă, la capitolul *Gen* să fie expuse în subcapitole: substantivul, articolul, adjectivul, pronumele etc., la capitolul *Număr* să fie din nou expuse părţile de vorbire interferate. Perspectiva metodologică adoptată şi încetăţenită, rulată neschimbat în secole de învăţămînt gramatical european şi în literatura de specialitate, deşi convenabilă, arbitrară în sine ca şi inversul ei, a produs însă şi o influenţă greşită asupra perspectivei ştiinţifice a problemei: de vreme ce genul era adîncit în dezbatere pe datele din structura substantivului şi de vreme ce la reluarea analizei genului în capitolele despre articol, adjectiv, pronume nu se puteau produce repetări, s-a creat cu timpul ideea falsă că la articol şi adjectiv, genul nu mai are conţinut, ci e doar o formă atrasă de acord. Acordul e neîndoielnic, dar genul există ca sens gramatical distinct nu numai în conţinutul semantic al substantivului, ci şi în conţinutul semantic al tuturor claselor de cuvinte la care-l identificăm: articol, adjectiv, pronume, numeral, verb (participiu). Pentru evitarea unor asemenea presiuni ale metodologicului asupra gnoseologicului, am adoptat, pentru prima oară, expunerea separată a celor două subsisteme de noţiuni morfologice.

Distincţia sens lexical — sens gramatical e cunoscută, dar nu s-a operat îndeajuns cu ea în distingerea specificului celor trei subsisteme de noţiuni morfologice fundamentale: părţi de vorbire, categorii gramaticale, mijloace gramaticale, şi, îndeosebi, nu a fost pusă la temelia definirii categoriilor gramaticale. Am definit clasa genului, numărului, gradului de comparaţie, diatezei, modului, timpului, persoanei şi numărului (clasa generală a tuturor acestora) prin sens gramatical; dar tot prin sens gramatical am definit şi unele părţi de vorbire: articolul, prepoziţia, conjuncţia, unele adverbe, verbe auxiliare morfologice; am spus că unele părţi de vorbire cu sens gramatical nu au categorii gramaticale (prepoziţia, conjuncţia); unele părţi de vorbire au fost indicate prin proprietatea de a avea un sens lexical definitoriu prin sferă şi conţinut noţional: un cuvînt dintr-o astfel de parte de vorbire are, la rîndul lui, un sens lexical propriu, exprimat prin rădăcină şi afixe lexicale. Pentru a evita confuziile care se fac frecvent între aceste planuri de existenţă a sensului lexical şi a sensului gramatical, se cuvine să fie distinse tipuri: SL_1, SL_2 şi SG_1, SG_2. Astfel:

(a) SL_1 (un prim tip de sens lexical) să fie gîndit ca sensul de bază al fiecărui cuvînt din clasa substantivelor, adjectivelor, pronumelor, numeralelor, verbelor, adverbelor („om", „bun" etc.); (b) SL_2 (al doilea tip de sens lexical) să fie gîndit ca sensul definitoriu din diferența specifică a clasei substantivului, adjectivului, pronumelui, numeralului, verbului, adverbului („obiect", „însușire", „substitut" „număr", „mișcare", „ipostază a mișcării"); (c) SG_1 (un prim tip de sens gramatical) să fie gîndit în conținutul semantic definitoriu al articolului, prepoziției, conjuncției etc. („individualizare", „raport de subordonare intrapropozițională", „raport de coordonare și de subordonare interpropozițională"); (d) SG_2 (al doilea tip de sens gramatical) să fie gîndit ca o clasă de sensuri specifice categoriilor gramaticale de gen, număr, caz etc. În acest caz nu se va mai afirma că articolul, prepoziția și conjuncția nu sînt părți de vorbire, pe considerentul că exprimă sensuri gramaticale. SG_1 definește articolul, prepoziția și conjuncția ca părți de vorbire; SG_2 definește articolul, prepoziția și conjuncția ca morfeme; SG_2 este datul exprimat de morfeme, este entitatea pe care o numim, în plan ontic, categorie gramaticală; SL_1 ține de lexic și lexicologie, nu interesează în studiul morfologic; cînd spunem că putem defini toate cele zece părți de vorbire prin criteriul semantic, al sferei și conținutului, nu avem în vedere SL_1, ci SL_2, adică sensul lexical al clasei, supraordonat, mai abstract, derivat din proprietatea comună a tuturor membrilor clasei, a tuturor sensurilor lexicale singulare: „însușirea" (SL_2) e o trăsătură generală a tuturor sensurilor (particulare) adjectivale de „alb", „înalt", „bun", „rece" etc. (SL_1). În concluzie, definind *categoriile gramaticale ca noțiuni morfologice fundamentale care reflectă clase de sensuri gramaticale*, nu vom avea în vedere SG_1, ci SG_2, iar acest SG_2 nu va fi confundat nici cu SL_1, nici cu SL_2, ci va fi corelat cu morfemele care îl exprimă, pentru a menține clară imaginea celor trei subsisteme de noțiuni din fundamentele teoretice ale morfologiei: subsistemul părților de vorbire, subsistemul categoriilor gramaticale, subsistemul mijloacelor gramaticale.

Termenii *categorie gramaticală* și *sens gramatical* au nevoie de cîteva precizări. Categoria e o noțiune fundamentală dintr-o știință. Pentru filozof și logician se pot pune întrebările (fiind vorba de fundamentele teoretice ale unei științe): părțile de vorbire (substantivul, articolul, adjectivul etc.) nu sînt categorii gramaticale? Mijloacele gramaticale (desinența, sufixul gramatical etc.) nu sînt categorii gramaticale? Părțile de propoziție (subiectul, predicatul, atributul și complementul) nu sînt categorii gramaticale? Evident, sînt. Tradiția științifică din gramatica românească a impus însă termenul numai pentru cele 8 clase menționate. Determinantul *gramaticală*,

gramatical include și domeniul sintactic. Mai potrivit ar fi deci să vorbim de *categorie morfologică* și de *sens morfofogic.*

4. [Z]. *Mijloacele gramaticale* sînt noțiuni morfologice fundamentale care reflectă clase de morfeme. În sens *noetic*, mijloacele gramaticale formează al treilea subsistem de noțiuni din fundamentele teoretice ale morfologiei limbii române. În sens *ontic*, mijloacele gramaticale sînt subsistemul de mărci ale categoriilor gramaticale, constituind planul semnificantului morfologic *(le signifiant)*. Uneori mijloacele gramaticale sînt numite indici gramaticali, alteori procedee gramaticale, foarte des morfeme (într-o anumită accepțiune a termenului), mai rar unelte gramaticale și, cu un sens restrîns, afixe (cu precizarea : nu afixe lexicale, ci afixe gramaticale ; sufixele gramaticale, prefixele gramaticale, desinențele). După criteriul naturii (și originii) lor, mijloacele gramaticale din morfologia limbii române se clasifică în trei grupe : (a) de natură morfologică (desinența, sufixul gramatical, articolul hotărît) ; (b) de natură fonetică (alternanțele fonetice, accentul și intonația) ; (c) de natură analitică (articolul nehotărît, adjectival, genitival ; verbul auxiliar morfologic, unele adverbe, prepoziții și conjuncția ,,să'').

5. [x_1]. *Substantivul* este cuvîntul cu sens lexical în care se pot reflecta ambele laturi ale noțiunii : sfera și conținutul. Definitoriu este îndeosebi termenul *sferă* noțională. E ideea tare (în sens epistemologic) din diferența specifică a definiției substantivului. Exceptînd pronumele, nici o altă parte de vorbire nu mai reflectă sfera noțiunii ; pronumelui nu îi este specifică totuși ideea sferei, ci ideea de substitut. Rămîne deci singur substantivul posesor al acestei proprietăți esențiale. *Sfera* noțiunii reflectă *clasa* de obiecte care posedă anumite însușiri comune ; *conținutul* noțiunii reflectă totalitatea *însușirilor* comune unei clase de obiecte. În plan ontic, entitățile desemnate de substantive au o existență sub formă de obiecte singulare, organizabile în clase distincte. Substantivul denumește și entități care nu au o natură discontinuă, ci una continuă, nediferențiată pe obiecte singulare, apte de a fi reunite în clase : e așa-numitul substantiv abstract ; în cazul acestuia, sensul lexical nu reflectă numai conținutul noțiunii, sfera nefiind posibilă, neexistînd clasa de reflectat. Definiția prin sferă, a substantivului, mai impune o restricție : chiar și substantivul concret în funcție de nume predicativ desemnează doar o calitate și reflectă ca urmare, în sensul său lexical numai un conținut noțional. Substantivul *poate* reflecta și sfera. O reflectă în chip cert prin fiecare din substantivele concrete în funcție de subiect, atribut și complement. Adăugăm că, spre deosebire de toate celelalte nouă părți de vorbire, în sensul substantivului, chiar și în cazul celui abstract sau în cazul celui concret cu funcție de nume predicativ, apare o nuanță de sferă noțională, un conținut noțional sfericizat, o sferă noțională

vagă, dar persistentă, reală, ușor de intuit: diferența între un adjectiv și un adjectiv substantivizat constă în această nuanță; substantivizarea este, de fapt, o sfericizare a conținutului noțional (*înaltă* → *înălțime(i)*, *lat(ă)* → *lățime(i)*, → *lung(ă)* → *lungime(i)* etc.).

6. [x_2]. *Articolul* este partea de vorbire cu sens gramatical în care se reflectă un conținut noțional despre procesul logic al individualizării și determinării. Individualizarea și determinarea nuanțează sensul lexical al cuvîntului articulat (substantiv sau adjectiv), în sens hotărît sau nehotărît (ceea ce înseamnă mai pronunțat sau mai puțin pronunțat) pe linia de la general la singular sau particular.

7. [x_3]. *Adjectivul* este cuvîntul cu sens lexical în care se reflectă un conținut noțional despre însușiri ale obiectelor (entităților).

8. [x_4]. *Pronumele* este cuvîntul cu sens lexical în care se reflectă sfera și conținutul unei noțiuni despre persoane și obiecte, noțiune-substitut cu o treaptă de abstractizare mai înaltă și cu o funcție de individualizare mai pronunțată decît substantivul.

9. [x_5]. *Numeralul* este cuvîntul cu sens lexical în care se reflectă un conținut noțional despre cantități diferențiate pe unități.

10. [x_6]. *Verbul* este cuvîntul cu sens lexical în care se reflectă un conținut noțional despre diverse tipuri de mișcare și entități în corelație cu mișcarea.

11. [x_7]. *Adverbul* este cuvîntul cu sens lexical în care se reflectă un conținut noțional despre însușiri, ipostaze, circumstanțe ale mișcării.

12. [x_8]. *Prepoziția* este cuvîntul cu sens gramatical în care se reflectă un conținut noțional despre relații ontice corespunzătoare în plan sintactic raportului de subordonare intrapropozițională (legătura dintre atribute sau complemente și cuvintele lor regente).

13. [x_9]. *Conjuncția* este cuvîntul cu sens gramatical în care se reflectă un conținut noțional despre relații ontice corespunzătoare în plan sintactic raportului de subordonare în frază, de coordonare în frază și în propoziție (subordonare interpropozițională, coordonare inter- și intrapropozițională).

14. [x_{10}]. *Interjecția* este cuvîntul cu sens lexical în care se reflectă un conținut noțional despre afecte sau senzații sonore. Afectele sau senzațiile sonore impregnează nu numai sensul interjecției, dar și forma ei; nu numai semnificatul, ci și semnificantul interjecțional, care tinde să devină o copie a entității exprimate.

15. [y_1]. *Genul* este sensul gramatical care reflectă caracteristicile masculine, feminine și neutre ale entităților.

16. [y_2]. *Numărul* este sensul gramatical care reflectă singularitatea și pluralitatea entităților.

17. [y_3]. *Cazul* este sensul gramatical care reflectă raporturi dintre obiecte și acțiuni.

18. [y_4], *Gradul de comparație* este sensul gramatical care arată treptele de dezvoltare a însușirilor obiectelor sau acțiunilor.

19. [y_5]. *Diateza* este sensul gramatical care reflectă raportul dintre acțiunea exprimată de verb, autorul și obiectul acțiunii.

20. [y_6]. *Modul* este sensul gramatical care reflectă felul acțiunii exprimate de verb.

21. [y_7]. *Timpul* este sensul gramatical care reflectă momentul efectuării acțiunii exprimate de verb.

22. [y_8]. *Persoana* este sensul gramatical care reflectă raportul dintre locutor, interlocutor și non-locutor.

23. [z_1]. *Desinența* este mijlocul gramatical de natură morfologică prin care se exprimă genul, numărul și cazul.

24. [z_2] *Sufixul gramatical* este mijlocul gramatical de natură morfologică prin care se exprimă modul și timpul.

25. [z_3]. *Articolul* este mijlocul gramatical de natură analitică (exceptînd articolul hotărît, de natură morfologică) prin care se exprimă genul, numărul și cazul.

26. [z_4]. *Pronumele reflexiv* „se" este un mijloc gramatical de natură analitică prin care se exprimă un tip al categoriei diatezei: reflexivul, cu cele opt subtipuri (obiectiv, reciproc, eventiv, dinamic, pasiv, impersonal, participativ, posesiv).

27. [z_5]. *Verbele auxiliare* morfologice sînt mijloace gramaticale prin care se exprimă toate categorile gramaticale ale verbului: diateza, modul, timpul, numărul și persoana.

28. [z_6]. Unele *adverbe (mai, foarte)* și locuțiuni adverbiale *(tot atît de, mai puțin, cel mai)* sînt mijloace gramaticale de natură analitică prin care se exprimă gradul de comparație.

29. [z_7]. Unele *prepoziții* sînt mijloace gramaticale de natură analitică prin care se exprimă cazul și modul: *pe* exprimă acuzativul, *la* dativul popular, *a* exprimă infinitivul. Se poate generaliza, chiar dacă literatura de specialitate nu a impus ideea: toate prepozițiile marchează cazul (acuzativ sau dativ).

30. [z_8]. *Conjuncția* „să" este un mijloc gramatical de natură analitică prin care se marchează modul conjunctiv.

31. [z_9]. *Accentul* este mijlocul gramatical de natură fonetică prin care se marchează timpul (deosebirea dintre prezent și perfect simplu, pers. I sg.) și numărul la substantive *(sóră / suróri, nóră / nuróri, zéro / zeróuri)*.

32. [z_{10}]. *Intonația* este mijlocul gramatical de natură fonetică prin care se exprimă cazul (opoziția nominativ / vocativ) și modul (opoziția indicativ/ imperativ).

33. [z_{11}]. *Alternanța* este mijlocul gramatical de natură fonetică prin care se exprimă genul, numărul, cazul, persoana, timpul și modul.

SIGLE ŞI ABREVIERI

AnL = *Anuar de lingvistică şi istorie literară*. Academia R.S.R., Filiala Iaşi, 1950—.
AnŞtUI = *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza"*. Secţia a III-a (Ştiinţe sociale). Seria filologie, Iaşi, 1957—.
AUB = *Analele Universităţii Bucureşti*. Seria ştiinţe sociale. Filologie, Bucureşti, 1954—.
AUBLLR = *Analele Universităţii Bucureşti. Limba şi literatura română*, Bucureşti, 1954—.
AUI = *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al, I. Cuza"*. Secţiunea a III-a (Ştiinţe sociale) c. Limbă şi literatură, Iaşi, 1955—.
AUT = *Analele Universităţii din Timişoara*. Seria ştiinţe filologice. Timişoara, 1963.
BL = *Bulletin linguistique*. Faculté des Lettres de Bucarest. Institut de linguistique roumain, Paris—Bucarest—Copenhague, 1933—1948.
BPh = *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide"*, Universitatea din Iaşi, Iaşi, 1934—1947.
BSL = *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, Paris, 1869—.
CAHIERS = *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Université de Bucarest, Bucureşti, 1962—.
CL = *Cercetări de lingvistică*, Academia R.S.R., Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, Cluj, 1956—.
CV = *Cum vorbim*. Revistă pentru studiul şi explicarea limbii, Bucureşti, 1949—1952.
DR = *Dacoromania*. Buletinul „Muzeului Limbei Române" (Universitatea română din Cluj), Sibiu, 1920—1948.
ELS = *Elemente de lingvistică structurală*, redactor responsabil prof. I. Coteanu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967.
FD = *Fonetică şi dialectologie*. Academia Republicii Socialiste România, Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, 1958—.
GA², I, II = *Gramatica limbii române*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, vol. I: *Morfologia*, vol. II: *Sintaxa*, Bucureşti, 1963 (sub redacţia acad. Al. Graur).
L(1933) = *Psychologie du langage*. Numéro spécial du Journal de psychologie, jan.-avr. 1933, dont certains articles ont été réédités. Paris, Librairie Félix Alcan, 1933.
L(1969) = *100 points de vue sur le langage*, 270 textes choisis et présentées avec Introduction et Bibliographie par André Jacob, Paris, Edition Klincksieck, 1969.
LG = *Lingvistică generală*, culegere de articole (trad. limba rusă), Bucureşti, 1963.
LL = *Limbă şi literatură*, Bucureşti, 1965—.
LR = *Limba română*. Academia Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică, Bucureşti, 1952—.
MÉLANGES OSLO (1957) = *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, Bucureşti, 1957.
MÉLANGES PETROVICI (1958) = *Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixatntième anniversaire* (supliment CL, 1958, 3).
MSLR = *Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, Bucureşti, 1968.
OMAGIU IORDAN (1958) = *Omagiu lui Iorgu Iordan (cu prilejul împlinirii a 70 de ani)*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1958.

OMAGIU ROSETTI (1966) = *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei R.S.R., 1966.

PLG = *Probleme de lingvistică generală*, București, I (1959), II (1960), III (1961), IV (1962), V (1967).

RF = *Revista de filozofie*, București, 1954—.

RRL = *Revue roumaine de linguistique*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1956.

SCL = *Studii și cercetări lingvistice*, București, Institutul de lingvistică, 1950—.

SG = *Studii de gramatică*. Institutul de lingvistică din București, București, I (1956), II (1957), III (1961).

StUBB = *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*. Series Philologia, Cluj, 1956—.

TCLP = *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, Prague, 1929.

BIBLIOGRAFIE

1 *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, Editura Academiei R.S.R., 1970.

2 Adám, S., *Probleme specifice ale predării limbii române în școlile și secțiile cu limba de predare maghiară*, București, Editura didactică și pedagogică, 1969.

3 Arnauld, Antoine et Lancelot, Claude, *Grammaire de Port-Royal*, L (1969), p. 54–57.

4 Arvinte, V., *Terminația de plural -AUĂ a unor substantive neutre*, SCL, 1959, 2, p. 213–239.

5 Asan, Finuța, *Atributul pronominal în dativ*, SG, II (1957), p. 131–139.

6 Asan, Finuța, *Raportul dintre diateze și tranzitivitate*, SCL, 1960, 3, p. 341–348.

7 Asan, Finuța, *Reluarea complementului în limba română*, SG, III (1961), p. 93–105.

8 Auteur inconnu (XIIIe siècle), *Traité des modes de signification*, L (1969), p. 32.

9 Avram, Andrei, *Despre cauzele dispariției lui -l final, articol hotărît*, SCL, 1959, 3, p. 457–464.

10 Avram, Mioara, *Observații asupra coordonării*, SG, II (1957), p. 151–159.

11 Avram, Mioara, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960.

12 Avram, Mioara, *Probleme ale gramaticii limbii române*, LR, 1965, 1, p. 21–29.

13 Bally, Charles, *Linguistique générale et linguistique française*. Troisième édition, Berne, A. Francke S. A., 1950.

14 Bally, Charles, *Le langage et la vie*, Paris, Payot, 1927.

15 Barbu, Nicolae I., *Conjuncții cu funcții multiple*, CV, 1951, 9–10, p. 19–22.

16 Bejan, D., *Despre rolul adverbelor din grupul „adverb + conjuncție"*, CL, 1971, 2, p. 313–324.

17 Bendorfeanu, Doina, Hobán, Ilona, Zaboranschi, Viorica, *Limba română*, clasa a V-a, școli și secții cu limbile de predare ale naționalităților conlocuitoare, vocabular român-maghiar, București, Editura didactică și pedagogică, 1974; *Limba română*, clasa a VI-a, școli și secții cu limbile de predare ale naționalităților conlocuitoare (vocabular român-maghiar), București, Editura didactică și pedagogică, 1974.

18 Berceanu, B. B., *Observații și propuneri privind „Gramatica limbii române" : sistemul pronumelui personal și al pronumelor înrudite*, LR, 1957, 1, p, 19–35.

19 Berceanu, B. B., *Sistemul gramatical al limbii române, (reconsiderare)*, București, 1971.

20 Berea-Găgeanu, Elena, *Din istoria posesivului* **său—lui** *în limba română*, SCL, 1961, 3, p. 319–333.

21 Berejan, Silviu, *Asupra prepoziției* **a** *cu infinitivul*, „Mélanges Petrovici" (supliment CL, 1958, 3), p.107–114.

22 Bernard-Thierry, S., *Les onomatopées en malgache*, BSL, 1961, fascicule 1, p. 240–264.

23 Bidu, Angela, *Observații asupra sistemului pronumelor relative*, „Omagiu Rosetti" (1966), p. 65–68.

24 Boll, Marcel, *Histoire de la logique*, Paris, P.U.F., 1965.

25 Bourciez, Edouard, *Élements de linguistique romane*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1956.

26 Bréal, Michel, *Essai de semantique (Science des significations)*, deuxième édition revue, Paris, Libraire Hachette, 1899.

27 Bréhier, Émil, *Histoire de la philosphie*, t. II, Paris, 1929.
28 Bröndal, Viggo, *Les parties du discours. Partes orationis*, Copenhague, 1928.
29 Budagov, R. A., *Funcţiunea pronumelor personale în limba română modernă*, SCL, 1950, 1, p. 35–56.
30 Bühler, Karl, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Verlag von Gustav Fischer in Jena, 1934.
31 Bühler, Karl, *Das strukturmodell der Sprache*, TCLP, 6, Études dédiées au quatrième Congrès de linguistes, Prague, 1936, p. 3–12.
32 Bühler, Karl, *L'onomatropée et la fonction représentative du langage*, L (1933), p. 101–119.
33 Bujor, I. I., *Genul substantivelor în limba română*, LR, 1955, 6, p. 51–64.
34 Bunge, Mario, *Teoria ştiinţifică*, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, Bucureşti, Editura politică, 1974, p. 214–267.
35 Bulgăr, Gheorghe, *Limba română. Sintaxă şi stilistică*, Bucureşti, 1968.
36 Byck, Jacques, *Le feminin péjoratif*, BL, I (1933), p. 108–110.
37 Byck, Jacques, *Studii şi articole, Pagini alese*, ediţie îngrijită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967.
38 Canarache, Ana, *Observaţii asupra citcorva verbe defective din cauza sensului lor*, LR, 1959, 2, p. 56–58.
39 Canarache, Ana, *Verbe defective în limba română*, LR, 1960, 5, p. 10–20.
40 Carabulea, Elena, *Unele observaţii asupra termenilor comparativului şi superlativului relativ în limba română*, SG, II (1957), p. 19–27.
41 Carabulea, Elena, *Despre categoria numeralului*, SCL, 1960, 3, p. 417–421.
42 Caragiu-Marioţeanu, Matilda, *Sintaxa gerunziului românesc*, SG, II (1957), p. 61–89.
43 Caragiu-Marioţeanu, Matilda, „*Moduri nepersonale*'', SCL, 1962, 1, p. 29–43.
44 Carnap, Rudolf, *Semnificaţie şi necesitate. Un studiu de semantică şi logică modală*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
45 Cassirer, F., *Le langage et la construction du monde des objets*, L (1933), p. 18–44.
46 *Categoriile dialecticii materialiste*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1957.
47 Chiriçuţă-Marinovici, Rita, *Observaţii în legătură cu întrebuinţarea şi valoarea numărului substantivelor în limba română şi în limba maghiară*, CL, 1956, 1–4, p. 41 – 64.
48 Chiricuţă-Marinovici, Rita, *Cu privire la rolul sensului verbelor în determinarea valorii gramaticale a participiului*, SCL, 1959, 1–2, p. 89–104.
49 Ciobanu, Fulvia, *Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale în limba română*, SG, II (1957), p. 91–104.
50 Ciobanu, Fulvia, *Citeva observaţii despre articularea substantivelor proprii cu articol hotărît în limba română actuală*, „Omagiu Rosetti'' (1966), p. 119–122.
51 Ciompec, Georgeta, *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, SCL, XXV (1974), nr. 1, p. 25–35.
52 Cimpeanu, Eugen, *Funcţiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, CL, 1960, 1–2, p. 85–97.
53 Cimpeanu, Eugen, *Substantivul (Studiu stilistic)*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1975.
54 Condillac, *Grammaire*, Tome premier, Aux Deux. Ponts, 1782.
55 Constantinescu-Dobridor, Gh., *Morfologia limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1974.
56 Constantinescu Dobridor, Gh., *Mic dicţionar de terminologie lingvistică*, Bucureşti Editura Albastros, 1980.
57 Coteanu, Ion, *Despre poziţia articolului în limba română*, SCL, VII (1956), 1–2, p. 57–71.
58 Coteanu, Ion, *Contribuţii la teoria articolului*, SCL, 1958, 1, p. 17–44.
59 Coteanu, Ion, *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă?* LR, 1963, 3, p. 242–246.
60 Coteanu, Ion, *Schiţă a declinării numelui în româna comună. Declinarea articulată*, SCL, 1964, 4, p. 445–469.

9 – c. 615

61 Croce, Benedetto, *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*, sesta edizione riveduta, Bari, 1928.
62 Dauzat, Albert, *La philosophie du langage*, Paris, Ernest Flammarion, 1924.
63 Diaconescu, Ion, *Unele aspecte ale înlocuirii infinitivului cu conjunctivul în limba română din secolul al XVI-lea*, „Omagiu Rosetti" (1966), p. 167–170.
64 Diaconescu, Ion, *Infinitivul în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1977.
65 Diaconescu, Paula, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, SG, II (1957), p. 105–120.
66 Diaconescu, Paula, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, SCL, 1961, 2, p. 163–192.
67 Diaconescu, Paula, *Le système casuel du roumain*, „Cahiers", 1962, 1, p. 27–37.
68 Diaconescu, Paula, *Schiță de studiere semantică a cazurilor, cu exemplificări pe un text din secolul al XVI-lea*, SCL, 1962, 2, p. 215–223.
69 Diaconescu, Paula, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, SCL, 1962, 4, p. 519–544.
70 Diaconescu, Paula, *Numărul și genul substantivului românesc (Analiză contextuală)*, SCL, 1964, 3, p. 295–316.
71 Diaconescu, Paula, *Declinarea cu „articol proclitic" a substantivelor proprii, nume de persoană, în limba română*, „Omagiu Rosetti" (1966), p. 171–175.
72 Diaconescu, Paula, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970.
73 Diaconu, Ion, *Există pronume relative compuse în limba română?*, LR, 1959, 2, p. 23–30.
74 *Din „Gramatica limbii române"*; *Dialezele*, LR, 1953, 3, p. 26–32 (fără autor).
75 Dimitrescu, Florica, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958.
76 Dimitrescu, Florica, *Deixis și persoană*, SCL, 1959, 3, p. 487–491.
77 Dimitriu, C., *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, Editura Junimea, 1979.
78 Dominte, Constantin, *Exprimarea relațiilor spațiale și temporale prin prepoziții în limba română*, „Sistemele limbii", București, 1970, p. 227–269.
79 Dominte, Constantin, *Interjecția și onomatopeea în limba română*, AUBLLR, 1971, 1–2, p. 165 – 196.
80 Doroszewski, W., *Quelques remarques sur les rpport de la sociologie et de la linguistique : Durkheim et F. de Saussure*, L (1933), p. 82–91.
81 Dragomirescu, Gh. N., *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, LR, 1960, 4, p. 33–40.
82 Dragomirescu, Gh. N., *Auxiliarele modale*, LL, VII (1963), p. 231–256.
83 Drașoveanu, D. D., *Observații asupra cuvintelor relaționale*, CL, 1968, 1, p. 19–32.
84 Drașoveanu, D. D., *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, CL, 1969, 2, p. 241–246.
85 Drașoveanu, D. D., *Sensul relațional și expresia lui în limba română*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj, 1974.
86 Drașoveanu, D. D., Dumitrașcu, P. și Zdrenghea, M., *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959.
87 Drăganu, N., *Conjuncțiile* **de și dacă**, DR, III (1924), p. 251–284.
88 Drăganu, N., *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945.
89 Dumitrescu, Carmen Susana, *Coordonarea prin joncțiune în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1979.
90 Dumitriu, Anton, *Istoria logicii*, București, 1969.
91 Dumitriu, Anton, *Logica polivalentă*, București, Editura enciclopedică română, 1971.
92 Dumitriu, Anton, *Teoria logicii*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973.
93 Enescu, Gh., *Logică și adevăr*, București, Editura politică, 1967.
94 Enescu, Gh., *Teoria sistemelor logice. Metalogica*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1976.
95 Enescu, Gh., *Analiza logică a conjuncțiilor din limba română*, RF, 1959, 7, p. 821–830

96 Evseev, Ivan, *Semantica verbului, Categoriile de acțiune, devenire și stare*, Timișoara, Editura Facla, 1974.
97 Finyák, Tiberiu și Ioan Doru Rațiu, *Limba română*, clasa a VII-a, școli și secții cu limbile de predare ale naționalităților conlocuitoare, vocabular român-maghiar, București, Editura didactică și pedagogică, 1974.
98 Florea, Viorica, *Despre flexiunea pronominală*, LR, 1964, 5, p. 437–452.
99 Florea, Viorica, *Numeralul. Analiză distributivă*, LR, 1965, 3, p. 335–343.
100 Gabrea, Maria și Dragomirescu, Gh. N., *Ce fel de pronume sînt* **lui, ei** *și* **lor**?, LR, 1958, 6, p. 20–23.
101 Gandelman, R., *Verbul*, București, Editura științifică, 1974.
102 Georgescu, Alexandru, *Unele probleme ale imperfectului*, SG, I (1956), p. 83–95.
103 Georgescu, Alexandru, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, SG, II (1957), p. 29–52.
104 Georgescu, Ștefan, *Epistemologie*, București, Editura didactică și pedagogică, 1978.
105 Ghergariu, Leontin, *Articularea substantivului după prepoziție în limba română*, LL, III (1957), p. 91–114.
106 Ghețic, I., *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne*, FD, III (1961), p. 151–174.
107 Godel, Robert, *Les sources manuscrits du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Genève, Libraire F. Droz ; Paris, Librairie Minard, 1957.
108 Goga, Nicolae, *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba română*, LR, 1957, 5, p. 64–72.
109 Goian, G., *Însușirea terminologiei științifice*, București, 1961.
110 Grammont, Maurice, *Traité de phonétique*, Paris, Librairie Delagrave, 1933.
111 Graur, Alexandru, *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, BL, XIII (1945), p. 97–104.
112 Graur, Alexandru, *Genul neutru în românește*, LR, 1954, 1, p. 30–44.
113 Graur, Alexandru, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, SG, I, (1956), p. 121–139.
114 Graur, Alexandru, *Discuții în jurul genului neutru*, VR, 1957, 5, p. 147–150.
115 Graur, Alexandru, *Evoluția limbii române. Privire sintetică*, Editura științifică, 1963.
116 Graur, Alexandru, *Diatezele*, SCL, 1969, 1, p. 13–22.
117 Graur, Alexandru, *Tendințe actuale ale limbii române*, București, Editura științifică, 1968.
118 Graur, Alexandru, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973.
119 Graur, Alexandru, *Mic tratat de ortografie*, București, Editura științifică, 1974.
120 Graur, Alexandru, Wald, Lucia, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, Editura didactică și pedagogică, 1977
121 Guțu, Valeria, *Semiauxiliarele de mod*, SG, I (1956), p. 57–81.
122 Guțu, Valeria, *Propoziții relative*, SG, II (1957), p. 165–166.
123 Guțu Romalo, Valeria, „*Forme verbale compuse*", SCL, 1962, 2, p. 191–197.
124 Guțu Romalo, Valeria, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, SCL, 1963, 1, p. 29–43.
125 Guțu Romalo, Valeria, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, SCL, 1964, 1, p. 59–60.
126 Guțu Romalo, Valeria, *La classification des verbes roumains par conjugations*, RRL, 1965, 1–3, .p. 253–273.
127 Guțu Romalo, Valeria, *Verbes irréguliers*, RRL, 1966, 3, p. 239–248.
128 Guțu Romalo, Valeria, *Articolul și categoria determinării în limba română*, ELS, 1967, p. 225–236.
129 Guțu Romalo, Valeria, *Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, București, 1968.
130 Guțu Romalo, Valeria, *O problemă controversată în gramatica românească : diateza*, LL, 1 (28), 1972, p. 12–21.

131 Helie, Pierre de (XIIe siècle), *Summa grammaticae*, L (1969), p. 32.
132 Horálek, Karol, *Les fonctions de la langue et de la parole*, „Travaux linguistique de Prague", 1, L'École de Prague d'aujourd'hui, Prague, 1966, p. 41—42.
133 Hodiş, Viorel, *Echivalenţa semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, CL, XI (1966), nr. 1, p. 47—61.
134 Hodiş, Viorel, *Aspecte ale multiplei subordonări în frază*, CL, XIV (1969), nr. 2, p. 247—253.
135 Hodiş, Viorel, *Natura sintactică a relaţiei apozitive. Coordonarea şi relaţia apozitivă în opoziţie cu subordonarea*, CL, XVIII (1973), nr. 2, p. 311—324.
136 Hořejši, Vladimir, *Problema substantivelor aşa-zise „neutre" în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi*, SCL, 1957, 4, p. 415—430.
137 Iliescu, Maria, *Concurenţa dintre pronumele relative CARE şi CE*, SG, I (1956), p. 25—35.
138 Ioaniţescu, Eugen, *Locuţiunile*, LR, 1956, 6, p. 48—54.
139 Ionaşcu, Alexandru, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire*, LR, 1955, 2, p. 55—67.
140 Iordan, Iorgu, *Note sintactice. 1. Adverbe de loc cu sens temporal*, SCL, 1950, 2, p. 269—279.
141 Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1954.
142 Iordan, Iorgu, *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, LL, II (1956), p. 163—196.
143 Iordan, Iorgu, *Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962.
144 Iordan, Iorgu, Guţu Romalo, Valeria şi Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.
145 Irimia, D., *Este SE marcă a reflexivului românesc?*, AnL, 19, 1968, p. 169—174.
146 Irimia, Dumitru, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iaşi, Junimea, 1976.
147 *** *Istoria filozofiei*, I, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1953.
148 * * * *Istoria filozofiei româneşti*, I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972; II, 1980.
149 * * * *Istoria lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978.
150 Ivănescu, G., *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980.
151 Ivănescu, G., *Sintaxa limbii române*, curs, Iaşi, 1947—1948.
152 Ivănescu, G., *Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice*, SCL, 1957, 3, p. 299—313.
153 Ivănescu, G., *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, „Mélanges Oslo" (1957), p. 23—61.
154 Ivănescu, G., *Gramatica şi logica. I. Structura gîndirii ca factor al structurii morfologice a limbii*, AUT, I, 1963, p. 259—267.
155 Jacob, André, *100 points de vue sur le langue, 270 textes choisis et présentés avec Introduction et Bibliographie*, Paris, Editions Klincksieck, 1969.
156 Joja, Ath., *Studii de logică*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960.
157 Jordan, L., *La logique et la linguistique*, L (1933), p. 45—56.
158 Klaus, Georg, *Logica modernă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1977.
159 Körner, Stephan, *Introducere în filozofia matematicii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965.
160 Kukenheim, Louis, *Esquisse historique de la linguistique française et de ses rapports avec la linguistique générale*, Leiden, Universitaire Press, 1962.
161 Leibniz, *Ouevre philosophique latines et françaises*, Amsterdam et Leipzig, chez Jean Schneuder, 1765.
162 Leroy, Maurice, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles et Paris, Presses Universitaire, 1963.
163 * * * *Les langues du monde*. Par un groupe de linguistes. Edit. sous la dir. de A. Meillet et M. Cohen, Paris, 1952.

164 * * * *Limbaj, logică, filozofie*, București, Editura științifică, 1968.
165 * * * *Lingvistica*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975 (Comitetul român de istoria și filozofia științei, Istoria științelor în România).
166 * * * * *Logica științei*, București, Editura politică, 1970 („Materialismul dialectic și științele moderne", vol. XIII).
167 Lombard, Alf, *Le verbe roumain. Étude morphologique*, I—II, Lund, 1954—1955.
168 Malmberg, Bertil, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, P.U.F., 1966.
169 Maneca, Constant, *Considerațiuni cu privire la formele lungi de acuzativ ale pronumelui personal în limba română*, „Omagiu Rosetti" (1966), p. 519—522.
170 Manoliu, Marcela, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba română*, LR, 1961, 2, p. 117—123.
171 Manoliu, Marcela, *Asupra categoriei comparației din limba română*, SCL, 1962, 2, p. 201—211.
172 Manoliu, Maria, *Articolul posesiv în româna contemporană*, *SCL*, 1964, 1, p. 69—76.
173 Manoliu, Maria, *Les classes pronominales du roumain contemporian*, RRL, 1964, 1, p. 53—66.
174 Manoliu, Maria, *Genitivul pronumelui personal în limba română contemporană*, în ELS, 1967, p. 263—290.
175 Manoliu, Maria, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, 1968.
176 Marcus, Solomon, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (Cu aplicație la adjectivele din limba română)* SCL, 1962, 2, p. 177—187.
177 Marcus, Solomon, *Lingvistică matematică*, ediția a II-a, București, Editura didactică și pedagogică, 1966.
178 Mareș, Lucreția, *Notă de cultivare a limbii* : *PRECUM*, LR, XI (1962), 5, p. 574—576.
179 Marilyn Sermul la Porte, *Communication and Pseudo-Communication* : *The Differential Connotation of Noun*, WORD, volume 21, number 2, 1965.
180 Marouzeau, J., *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1961.
181 Martinet, André, *Elemente de lingvistică generală*, traducere și adaptare la limba română de Paul Miclău, București, Editura științifică, 1970.
182 Măruță, T., *Ideea de superlativ în limba română*, LL, I (1955), p. 188—212.
183 Meillet, A., *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Champion, 1921.
184 Meillet, A., *Linguistique historique et linguistique générale*, Tome II, Paris, Libraire C. Klincksieck, 1936.
185 Mesaroșiu, Ion V., *Logica generală*, București, 1971.
186 Moisil, Grigore, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, „Cahiers", 1962, I, p. 123—134.
187 Morris, Charles W., *Foundation of the Theory of Signs*, „International Encyclopedie of Unified Science" vol. I, part, 1, Chicago, 1955, p. 79—137.
188 Mounin, Georges, *Histoire de la linguistique dès origines au XXe siècle*, Paris, PUF, 1967.
189 Munteanu, Ștefan *Stil și expresivitate poetică*, București, Editura științifică, 1972.
190 Müller, Max. *La stratification du langage*, traduit par H. Havet, Paris, Libraire A. Franck, 1869.
191 Neamțu, G. G., *Despre calitatea unor interjecții*, StuBB, 1971, 1, p. 131—137.
192 Nicolescu, Aurel, *Școala Ardeleană și limba română*, București, Editura științifică, 1971.
193 Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice, Contribuții gramaticale*, București, Editura științifică, 1965.
194 Niculescu, Alexandru, *Lexical și gramatical în exprimarea pronominală a reverenței*, „Omagiu Rosetti" (1966), p. 631—634.
195 Ocheșanu, Rodica, *Observații asupra folosirii articolului genitival în limba presei actuale*, LR, 1957, 4, p. 27—30.

196 Pană-Dindelegan, Gabriela, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.
197 Paul, H., *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Dritte Auflage, Halle A. S., Max Niemeyer, 1898.
198 Pavelcu V., Didilescu, I., *Logica*, București, 1965.
199 Pătruț, I., *Sur le genre „neutre" en roumain*, „Mélanges Oslo", 1957, p. 291—301.
200 Poghirc, Cicerone, *B. P. Hașdeu, lingvist și filolog*, București, 1968.
201 Pop, Gheorghe, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Cluj, Editura Dacia, 1971,
202 Popescu, Florin, *Gramatică (cu noțiuni de vocabular și fonetică)*, Manual pentru clasa a VIII-a, București, 1973.
203 Popescu, Ion și Tutoveanu, Alexandrina, *Gramatică și noțiuni de fonetică*, Manual pentru clasa a VII-a, București, 1973.
204 Pușcariu, Sextil, *Interjecțiile și exclamațiile*, DR, VI (1931), p. 491—492.
205 Pușcariu, Sextil, *Limba română*, I, *Privire generală*, prefață de G. Istrate, Note, bibliografie de Ilie Dan, București, Editura Minerva, 1976.
206 Rădulescu-Mendea, Marina, *Caracteristicile sintagmatice ale reflexivului*, LR, 1969, 6, p. 537—544.
207 Rizescu, I., *Observații asupra adverbelor predicative din limba română*, SCL, 1960, 3, p. 683—687.
208 Robins, R. H., *General linguistics*, Indiana University, Bloomington, 1965.
209 Rosetti, Al., *Gramatica limbii române*, București, 1943.
210 Rosetti, Al., *Neutrul în română*, SCL, 1950, 2, p. 233—236.
211 Rosetti, Al., *Despre genul neutru și genul personal în limba română*, SCL, 1957, 4, p. 407—415.
212 Rosetti, Al., *Observații asupra întrebuințării onomatopeelor*, SCL, 1962, 4, p. 439—441.
213 Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, I—VI, București, 1968.
214 Ruwet, Nicolas, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, Librairie Plon, 1968.
215 Sandfeld, Kristian et Olsen, Hedwig, *Syntaxe roumaine I. Emplois des mots à flexion*, Paris, 1936.
216 Saussure, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, Deuxième édition, Paris, 1922.
217 Schaff, Adam, *Introducere în semantică*, București, Editura științifică, 1966.
218 Scridon, G. și Șchiau, Oct., *Observații în legătură cu predarea noțiunii de timp*, LR, 1955, 2, p. 68—74.
219 Seche, Luiza, *În jurul categoriei numeralului*, LR, 1960, 3, p. 63—70.
220 Sechehaye, Albert Ch., *Programme et méthodes de la linguistique théorique*, Paris, Leipzig, Genève, 1908.
221 Shyreswood, Guillaume de (+ Lincoln 1249), *Syncategoremata*, L (1969), p. 34.
222 *Sistemele limbii*, București (sub redacția prof. Ion Coteanu și Lucia Wald), București, Editura Academiei R.S.R., 1970.
223 Slave, Elena, *Prezumtivul*, SG, II (1957), p. 53—60.
224 Stati, Sorin, *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, SCL, 1954, 1—2, p. 135—146.
225 Stati, Sorin, *Problema diatezelor*, LR, 1958, 2, p. 39—45.
226 Stati, Sorin, *Valorile participiului*, LR, 1958, 5, p. 27—38.
227 Stati, Sorin, *Contextele gramaticale în analiza structurală*, LR, 1963, 3, p. 232—241.
228 Stati, Sorin, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967.
229 *Studii de lingvistică*, volum îngrijit de D. Crașoveanu și Marin Bucă, Timișoara, Facultatea de filologie-istorie, 1976.
230 Șăineanu, Lazăr, *Raporturile dintre gramatică și logică*, București, 1891.
231 Șerban, Vasile, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, ed. a II,a, București, 1970.
232 Șerban, Vasile, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, Editura didactică și pedagogică, 1974.
233 Șerban, Vasile și Evseev, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan, Schiță de sistem*, Timișoara, Editura Facla, 1978.
234 Știrbu, Vasile, *Abstract și concret* (rezumatul tezei de doctorat), București, 1969.
235 Știrbu, Vasile, *Despre lexis la Aristotel*, „Studii clasice", X (1968), p. 213—217.

236 Ştirbu, Vasile, *Reducţie şi extensiune*, CL, 1969, 1, p. 125–139.
237 Şuteu, Flora, *Atribut pronominal sau complement indirect?*, LR, 1962, 3, p. 267–276.
238 Şuteu, Valeriu, *Cu privire la i final în limba română*, FD, II (1960), p. 71–83.
239 Tell, Julien, *Les grammariens français depuis l'origine de la grammaire en France jusqu'aux dernières oeuvres connues*, Paris, 1874.
240 Tănase, Eugen, *Le français contemporain. Morphologie. I. La partie nominale*, Timişoara, 1973.
241 Teodorescu, Ecaterina, *Adverbe predicative?*, LR, 1964, 5, p. 423–436.
242 Teodorescu, Ecaterina, *Reflexiv şi pronominal*, LR, 1965, 5, p. 545–553.
243 Teodorescu, Ecaterina, *Propoziţia subiectivă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972.
244 Tesnière, Lucien, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959.
245 Tiktin, H., *Gramatica română pentru învăţămîntul secundar, Teorie şi practică*. Partea I: *Etimologia*. Partea a II-a: *Sintaxa*, Iaşi, 1891: ed. a II-a, 1895; ed. a III-a, revăzută de I. -A. Candrea, Bucureşti, 1945.
246 Todoran, R., *Despre* **şi** *„să" în graiurile dacoromâne*, CL, XI (1966), nr. 2, p. 193–207.
247 Toşa, Alexandru, *John Locke şi problemele limbajului*, CL, XII (1967), nr. 2, p. 199–205.
248 Toşa, Alexandru, *Leibniz şi problemele limbii*, CL, XV (1970), nr. 1, p. 23–27.
249 Toşa, Alexandru, *Locke şi Saussure*, „Tribuna", XIV (1970), nr. 14, p. 6.
250 Toşa, Alexandru, *Linia lui Locke în istoria lingvisticii*, „Tribuna", XIV (1970), nr. 30, p. 10.
251 Toşa, Alexandru, *Funcţiile limbii*, „Vatra", I (1971), nr. 4, p. 19.
252 Toşa, Alexandru, *Cuvîntul*, „Vatra", I (1971), nr. 5, p. 18.
253 Toşa, Alexandru, *Gramatica*, „Vatra", II (1972), nr. 15, p. 18.
254 Toşa, Alexandru, *Terminologia gramaticală*, „Vatra", II (1972), nr. 16, p. 11.
255 Toşa, Alexandru, *Imutabilitatea semnificantului*, „Vatra", II (1972), nr. 18, p. 18.
256 Toşa, Alexandru, *Syncategoremata*, „Vatra", II (1972), nr. 19, p. 20.
257 Toşa, Alexandru, *Organonul limbii*, „Vatra", II (1972), nr. 21, p. 20.
258 Toşa, Alexandru, *Circulaţia erorilor (definiţia cazurilor)*, „Vatra", III (1973), nr. 22, p. 18.
259 Toşa, Alexandru, *Mere logou (părţile de vorbire)*, „Vatra", III (1973), nr. 25, p. 18.
260 Toşa, Alexandru, *Universaliile*, „Vatra", VI (1976), nr. 59, p. 7.
261 Toşa, Alexandru, *Lingvistica perennis*, „Vatra", VI (1976), nr. 61, p. 7.
262 Toşa, Alexandru, *Limbaj şi comprehensiune*, „Vatra", VI (1976). nr. 64, p. 7.
263 Toşa, Alexandru, *Vocativul* (I–II), „Vatra", VII (1977), nr. 71–72, p. 6, 14.
264 Toşa, Alexandru, *Articolul — parte de vorbire*, „Vatra", VII(1977), nr. 73, p. 6.
265 Toşa, Alexandru, *Determinare şi individualizare*, „Vatra", VII (1977), nr. 74, p. 6.
266 Toşa, Alexandru, *Hipercomparativul*, „Vatra", VII (1977), nr. 75, p. 7.
267 Trandafir, Gh., *Categoriile gramaticale ale verbului în limba română contemporană* (rezumatul tezei de doctorat), Bucureşti, 1970.
268 *Tratat de lingvistică*, Bucureşti, 1971.
269 Trost, P., *Qu-est-ce que le vocatif?*, BL, XV, 1947, p. 5–7.
270 Vasiliu, Emanuel, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.
271 Vasiliu, Emanuel, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965.
272 Vasiliu, Laura, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, SG, I (1956), p. 5–23.
273 Vasiliu, Laura, *Note pentru definirea prepoziţiei*, SCL, 1960, 3, p. 771–773.
274 Vasiliu, Laura, *Schiţă de sistem al prepoziţiilor limbii române*, SG, III (1961), p. 11–42.
275 Vasiliu, Laura, *Cîteva observaţii asupra conţinutului semantic al prepoziţiilor în lumina categoriilor generalului şi particularului*, PLG, III (1961), p. 139–148.
276 Vasiliu, Laura, *O descriere a sensurilor locale ale prepoziţiilor româneşti*, SCL, 1973, 4, p. 357–388.
277 Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români: Mai mult ca perfectul şi tehnica naraţiunii* p. 400–413; *Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu*, p. 422 – 427, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973.

278 Vlad, Valeriu, Știrbu, Patriciu, Vlad-Budoiu, Voichița, *Analize gramaticale structurale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.
279 Wald, Henri, *Structura logică a gîndirii*, București, Editura științifică, 1962.
280 Wartburg, Walter von, *Problèmes et méthodes de la linguistique*. Traduit de l'allemand par Pierre Maillard, Paris, P.U.F., 1946.
281 Wittoch, Zdeněk, *Quelques notions nouvelles concernant les onomatopées; le type, la gamme, la série, la voyelle type*, SCL, 1960, 3, p. 783—797.
282 Zdrenghea, Mircea, *O nouă clasificare a părților de vorbire*, AUI, VI, 1960, fasc. 2, Supliment, p. 111—118.
283 Zdrenghea, Mircea, *Considérations sur le rapport entre la langue et la pensée*, ACIL X, p. 541—547.
284 Zdrenghea, Mircea, *Este vocativul un caz?*, SCL, 1960, 3, p. 797—801.
285 Zdrenghea, Mircea, **Un, o** — *articol, numeral, pronume*, LR, 1960, 5, p. 37—39.
286 Zdrenghea, Mircea, *În legătură cu numeralul și adverbele cantitative*, StuBB, 1964, 2, p. 117—129.
287 Zdrenghea, Mircea, *Articol sau pronume?*, „Omagiu Rosetti" (1966), p. 1029—1032.
288 Zdrenghea, Mircea, *Limba română contemporană, Morfologia* (curs), Cluj, 1972.
289 Zugun, Petru, *Unitate și varietate în evoluția limbii române literare*, Iași, Editura Junimea, 1977.

CUPRINS

Redactor : MARICA PIETREANU
Tehnoredactor : ANGELA ILOVAN

Coli de tipar : 18.75
Bun de tipar 21.03.1983

c. 615 I.P. Informația
Str. Brezoianu, 23—35
București

Conceptele morfologiei limbii române sînt structurate de autor într-un sistem axiomatic care simbolizează operațiile logice : implicația, dubla implicație, negația, incluziunea, disjuncția, reuniunea și mulțimile finite. Prezentarea, reprezentarea și interpretarea acestui sistem constituie prima încercare de construire a fundamentelor teoretice ale morfologiei, în general, și ale subsistemelor morfologice.

Sînt selectate și comentate contribuții din literatura de specialitate, elemente de morfologie tradițională și structuralistă, valorificîndu-se îndeosebi definițiile contextuale. Pentru semantizarea elementelor și relațiilor sistemului morfologic, autorul oferă un corpus de definiții ale tuturor părților de vorbire, ale categoriilor gramaticale și ale mijloacelor gramaticale.

Editura științifică și enciclopedică

Lei 22,50